

बौद्ध-संस्कृत-ग्रन्थावली-२१

आर्य-शूर-विरचिता

जातक-माला ।

Sr 2 B4
Hst-1A1
+3311

वैद्योपाह्वीपरशुरामशर्मणा

श्लोकसूत्रादिभिः संस्कृता ।

मिथिलाविद्यापीठेन प्रकाशिता ।

शकाब्दः १८८१

संवत् २०१५

ऐशवीयाब्दः १९५९

Buddhist Sanskrit Texts—No. 21

JĀTAKA = MĀLĀ

by

ĀRYA ŚŪRA

Edited by

Dr. P. L. VAIDYA

PUBLISHED BY

THE MITHILA INSTITUTE

OF

Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning
Darbhanga

1959

बौद्ध-संस्कृत-ग्रन्थावली-२१

आर्य-शूर-विरचिता

जा त क - मा ला ।

Sa 2 Bu
Jat - 1 A' 1
+3311

वैद्योपाह्वश्रीपरशुरामशर्मणा

श्लोकसूच्यादिभिः संस्कृता ।

मिथिलाविद्यापीठेन प्रकाशिता ।

सकाब्दः १८८१

संवत् २०१५

ऐश्वरीयाब्दः १९५९

Copies of This Volume, postage paid, may be had from your usual book-seller or from The Director, Mithila Institute, Darbhanga, on pre-payment either in cash, Postal Order or M. O. of Rs. 10 00 for Ordinary edition and Rs. 12 50 for Library edition.

PRESENTED BY
Ministry of Education
Government of India

The entire cost of preparation and production of this Volume has been met out of a subvention kindly placed at the disposal of the Institute jointly by the Government of India (Ministry of Scientific Research and Cultural Affairs) and the State of Bihar

Printed by Laxmibai Narayan Chandhari, at the Naranya Sagar Press,
23-24 Kolbhai Street, Bombay 2, and Published by Dr. P. L. Vaidya,
for the Director, Mithila Institute, Darbhanga, Bihar.

अनुक्रमणिका ।

INTRODUCTION IN ENGLISH AND HINDI

VII

ABBREVIATIONS ...

XV

१ व्याघ्रीजातकम् ...	१
२ शिविजातकम् ...	७
३ कुल्मापपिण्डीजातकम् ...	१६
४ श्रेष्ठिजातकम् ...	२०
५ अविपह्यश्रेष्ठिजातकम् ...	२४
६ शशजातकम् ...	३०
७ अंगस्त्यजातकम् ...	३६
८ मैत्रीयलजातकम् ...	४३
९ विश्वंतरजातकम् ...	५५
१० यज्ञजातकम् ...	७०
११ शक्रजातकम् ...	७७
१२ ब्राह्मणजातकम् ...	८०
१३ उग्मादयन्तीजातकम् ...	८४
१४ सुपारगजातकम् ...	९२
१५ मत्स्यजातकम् ...	९९
१६ वर्तकापोतकजातकम् ...	१०२
१७ कुम्भजातकम् ...	१०४
१८ अपुत्रजातकम् ...	११०
१९ विसजातकम् ...	११४
२० श्रेष्ठिजातकम् ...	१२१
२१ चुड्ढयोधिजातकम् ...	१२८
२२ ईसजातकम् ...	१३५
२३ महायोधिजातकम् ..	१४९
२४ महाकपिजातकम् ...	१६२
२५ शरभजातकम् ...	१६९
२६ रुरुजातकम् ...	१७४
२७ महाकपिजातकम् ...	१८२
२८ क्षान्तिजातकम् ...	१८९

२	अनुक्रमणिका ।	
२९	ब्रह्मजातकम् ...	२००
३०	हस्तिजातकम् ...	२०२
३१	सुतसोमजातकम् ...	२१७
३२	अयोगृहजातकम् ...	२३३
३३	महिषजातकम् ...	२४१
३४	शतपत्रजातकम् ...	२४५
	प्रथमं परिशिष्टम्-कच्छपजातकम् ...	२४९
	द्वितीयं परिशिष्टम्-श्लोकसूची ...	२५१
	तृतीयं परिशिष्टम्-वृत्तसूची ...	२६९
	चतुर्थं परिशिष्टम्-सुभाषित-रत्नकरण्डक-कथा	२७५
	CRITICAL NOTES ...	३०९

INTRODUCTION

1. THE EDITION

THIS edition of Ārya Śūra's *Jātaka-Mālā*, also called *Bodhisattvāvadānamālā*, is based on the edition edited by H. Kern and published in the Harvard Oriental Series, No. 1, 1890 (referred to in the margin by K). A few years' later, in 1895, Dr. J. S. Speyer published an English translation of this work in the Sacred Books of the Buddhists, Vol. I. Kern used for his edition only three Mss., A, B and P, and handled this material so skilfully as to give us a masterpiece of standard Classical Sanskrit. I do not agree with Kern in all the emendations he made in his printed text, a few of which I have rejected as they did not conform with standard Buddhist phrases current in Buddhist literature, while a few more still, which I have retained in my edition, were not necessary in view of the fact that the author, Ārya Śūra, professed Buddhism as his faith, and as such, words like अश्वत्थी and गृह्णन् were quite natural in his grain. I must, however, admit and admire the scholarly acumen of this Dutch Scholar in giving us an admirably fine Sanskrit text. I have given the variant readings just below the text, and not relegated them to the end of the volume as Kern did, to enable the reader, well-versed in the style and vocabulary of Buddhist Sanskrit works, to judge for himself the value of his emendations. I have also given from Kern's edition the crude version of a *Kacchapa-jātaka* in Appendix I, with a few minor emendations. I have added in my edition an index of verses in Appendix II and a list of metres used by Ārya Śūra in Appendix III, which features, quite necessary for a modern reader, are not to be found in Kern's edition. Further, I have given in Appendix IV *Subhāṣita-Ratnakaraṇḍaka-Kathā*, which has recently come to light and is ascribed to Ārya Śūra. I am very grateful to Dr. A. C. Banerjee, University Professor and Head of the Department of Pali in Calcutta University for his having placed this work at my disposal for inclusion in this Volume.

2. THE WORK

Ārya Śūra's *Jātaka-Mālā* gives us as many as 34 Jātakas or stories of the past lives of Buddha as Bodhisattva. These stories are also called *avadānas* or noble deeds of Bodhisattva. These stories illustrate the value of *Pāramitās* or perfections necessary for

the attainment of Buddhahood. All the stories state in the opening phrases the object to illustrate which the story is narrated. These phrases are then followed by तस्यानुवृत्ते. They are also wound up by statements how the narrative illustrates the object. Kern thought that the concluding statements or epilogues of these stories are spurious or later additions with which view I do not agree. They are intrinsically part of the story, though modern mind does not like to expressly state the moral to illustrate which a story is narrated. (Vide his Introduction, p. x)

The sources of these stories are the Pali *Jātakas* and works like *Cariya-Piṭaka* and *Apadana* and as many as 28 of these stories can be traced to these works. Ārya Śura may have also drawn upon the *Vṃaya Piṭaka* in its Sanskrit versions available in fragments, published in Gilgit Mss. and in *Maharastu*. The case of story No. 1, the *Vyaghryātaka* which is not yet traced in older Pali works, deserves special consideration. A Bodhisattva giving his body as food to save the newly born young ones of a tigress figures frequently in Mahayana literature or in literature of the period of transition from Hinayana to Mahayana form of Buddhism. A reference to *Avadana* No. 32 of the *Dvaya vadana* (BST No. 20, pp. 307-313, and my notes thereon), particularly the two stanzas ॐ श्रीगुरुभक्तिं occurring on page 312, which to me appear to be from the pen of Ārya Śura, will convince the reader that this story is a speciality of this period and of our author. The case of a few other *Jātakas* not yet traced to Pali sources may be similarly explained.

Some of these stories are to be found in frescoes in the Ajantā Caves and Bharhut Stupa with verses inscribed from *Jātaka Mālā* (JM 28. 4, 15, 19).

Jātaka-Mālā exercised great influence on other Buddhist writers, one of them being the author of a late Pali work called *Haṭṭhāṇagāṇāviharaṇāmsa*, composed in ornate Pali in Ceylon. As many as 20 stanzas are found translated in Pali in the above work, viz. 5. 2. 6. 32. 7. 5, 15, 18. 8. 21, 24, 25, 38, 45. 10. 2, 3, 14. 11, 15. 4, 9, 10, 11, 13. 18. 18 and 28. 28.

Sāhāṣṭa-Ratna-Koṣṭi, an anthology by a Buddhist Scholar Viḍyākara of 11th century A. D., cites stanza No. 1292 as from this work and author. (33. 4, दयापुत्रं दुर्जनं)

3. THE AUTHOR, HIS DATE AND WORKS

Very little is known about the life or about the date of Ārya Śūra, the author of *Jātaka-Mālā*, who is the forerunner of the poets of classical, chaste and ornate Sanskrit. He, however, seems to be considerably indebted to Kumāralāta and his *Kalpanāmaṇḍitikā*. He, therefore, cannot be much older than the beginning of the 4th century A. D., and, as one of his works was translated into Chinese in 434 A. D., he cannot be put later than 400 A. D. I, therefore, assign him to 350-400 A. D. It has been mentioned above that the stories from *Jātaka-Mālā* were used in Ajantā Cave frescoes with verses from it inscribed below them, which fact indicates that the work was popular in the 6th century A. D.

As hinted at by Dr. A. C. Banerjee in his Introduction to *Subhāṣita-Ratnakaraṇḍaka-Kāthā*, there were, probably, two writers bearing the name of Ārya Śūra or Śūra, the author of *Jātaka-Mālā* being the earlier of the two.

The following works are ascribed to Ārya Śūra besides *Jātaka-Mālā*.—

1. *Subhāṣita-Ratnakaraṇḍaka-Kāthā*, published for the first time in Appendix IV of this volume, and edited by Dr. A. C. Banerjee of Calcutta University from a single Ms. from Nepal.

2. *Pāramitāsamāsa*, published in *Annali Lateranense*, Vol. X, Citta Lal Vaticano, 1946.

3. *Prātmokṣasūtra-paddhati* available only in Tibetan translation. See Tohoku Catalogue No. 4103.

4. *Bodhisattvajātakadharmagaṇḍī*, also in Tibetan translation. See Tohoku Catalogue No. 4157.

5. *Supathanīrdeṣaparīkathā*, also known from Tibetan translation. See Tohoku Catalogue No. 4175.

Ārya Śūra must have written or at least retouched a few other Buddhist works. I am almost certain that Avadāna No. 38, *Maitrakanyakāvadāna* in *Divyāvadāna*, must have been written by Ārya Śūra as the language, style, and introductory and concluding phrases of that avadāna indicate. I also feel that Avadāna Nos. 22 and 32 in that work may have either been written or retouched by him.

Ārya Śūra attained a very high reputation among poets as a writer of chaste sanskrit. Abhinanda says :

प्रस्तावना

१. प्रस्तुत संस्करण

आर्यशूररचित जातकमाला, जो बोधिसत्त्वावदानमाला भी कहलाती है, का यह संस्करण एच्. केर्न द्वारा संपादित हार्वर्ड ओरिएंटल सीरीज क्र. १ (हाशिये में 'K' से उल्लिखित) १८९० में प्रकाशित संस्करण पर आधारित है। कई वर्ष बाद सन् १८९५ में डॉ. जे. एस्. स्पेयर ने इस ग्रंथ का अंग्रेजी अनुवाद सेक्रेड बुक्स ऑफ दि बुद्धिस्ट्स माला के प्रथम पुण्य में प्रकाशित किया। केर्न ने अपने संस्करण के लिए केवल तीन मातृकाओं (A, B, और P) का उपयोग किया। इस सामग्री से उन्होंने इस कौशल के साथ काम लिया कि फलस्वरूप एक परिनिष्ठित उच्च संस्कृत का उत्कृष्ट ग्रंथ निर्माण हुआ। केर्न ने मुद्रित संस्करण में जो संशोधन समाविष्ट किये हैं उन सब से मैं सहमत नहीं हूँ। इस लिए कतिपय संशोधन मैंने अस्वीकृत किये हैं, क्योंकि बौद्ध साहित्य में प्रचलित सर्वमान्य बौद्ध शब्दावली से वे मेल नहीं खाते। कतिपय अन्य संशोधन भी, यद्यपि मैंने उन्हें स्वीकृत किया है, आवश्यक नहीं जान पड़ते, जिसका कारण यह है कि ग्रंथ के रचयिता आर्यशूर बौद्धधर्म के हिमायती थे, और इस दृष्टि से 'अनुशासनी' 'गृहावाप्त' जैसे शब्दप्रयोग उनके स्वभाव के नितान्त अनुकूल ही थे। तथापि इन डच पंडितवर्य की सूक्ष्मदर्शिता का मैं कायल हूँ, और मानता हूँ कि वे प्रशंसा के पात्र हैं, क्योंकि उन्होंने इस संस्करण में स्थावनीय संस्कृत पाठ प्रस्तुत किया है। भिन्न भिन्न पाठान्तरों को मैंने मूल पाठ के नीचे ही रखा है, केर्न की भाँति उन्हें पुस्तक के अंत में नहीं संगृहीत किया। इसका हेतु यह है कि जो पाठक बौद्ध संस्कृत ग्रंथोंकी शैली तथा शब्दावली के मर्मज्ञ हैं, वे केर्न के संशोधनों का मूल्य स्वयं ही आँक सकें। परिशिष्ट क्रमांक १ में मैंने केर्न के संस्करण से 'कच्छप-जातक' का असंस्कारित पाठ उद्धृत किया है। परिशिष्ट २ और ३ में मैंने क्रम से आर्यशूरप्रयुक्त पद्योंकी वर्णानुक्रम-सूची तथा वृत्तों की तालिका दी है। ये बातें आधुनिक पाठक के लिए आवश्यक मानी गयी हैं। केर्न के संस्करण में ये नहीं पायी जातीं। इनके अलावा चतुर्थ परिशिष्ट में मैंने सुमापितरत्नकण्डककथा उद्धृत की है, जो कि हाल में ही प्रकाश में लायी गयी है और आर्य शूर-रचित मानी गयी है। यह रचना इस संस्करण में समाविष्ट करने की अनुमति कलकत्ता विद्यापीठ के पाली विभाग के अध्यक्ष तथा प्राध्यापक डॉ. ए. सी. चानजीने मुझे प्रदान की, जिसके लिए मैं आपका अतीव कृतज्ञ हूँ।

सुबन्धो भक्तिर्नः क इह रघुकरे न रमते
 श्रुतिर्दाक्षीपुने हरति हरिचन्द्रोऽपि हृदयम् ।
 विशुद्धोक्तिः शूरः प्रहृतिमुमगा भारविमिरः
 तथाप्यन्तर्मोदं कमपि भवभूतिर्वितनुते ॥

— सुभाषितरत्नकोष, १६१८; सदुक्तिरत्नमृत, ५.२६.५

and thus pays him a compliment for his chaste expression. This encomium is fully justified by *Jātaka-Mālā*. There is a commentary on *Jātaka-Mālā* by Dharmakīrti, an equally famous poet and also a philosopher (Tohoku Catalogue No. 4151). In view of this remark, it is difficult to believe that the *Subhāsita-Ratnakaraṇḍaka-Kathā* should be the work of the author of *Jātaka-Mālā*, as it is full of imperfections all of which cannot be attributed to scribes. This work seems to have been composed at a time when Buddhism degenerated to a great extent. The work does not show any poetic faculty or flight of inspiration. It is full of grammatical mistakes and faulty metre. As to contents, there is nothing elevating. There is a topic of gifts to monks, for instance, in which the devotee is advised to make all sorts of gifts. We are, therefore, right in holding that it must be the work of a later namesake of Ārya Śūra.

As regards *Subhāsita-Ratnakaraṇḍaka-Kathā* I may point out that its contents clearly show the influence of *Dānādhikaraṇa-mahāyānasūtra*, i. e. Avadāna No. 34 in *Dvyaṇḍāna*. The versification, faulty at numerous places, is also an indicator that the work must have been written either by a novice or by a namesake of Ārya Śūra.

Poona-2,
 1st July, 1959.

P. L. VAIDYA

प्रस्तावना

१. प्रस्तुत संस्करण

आर्यशूररचित जातकमाला, जो बोधिसत्त्वावदानमाला भी कहलाती है, का यह संस्करण एच्. केर्न द्वारा संपादित हार्वर्ड ओरिएंटल सीरीज क्र. १ (हाशिये में 'K' से उल्लिखित) १८९० में प्रकाशित संस्करण पर आधारित है। कई वर्ष बाद सन् १८९५ में डॉ. जे. एस्. स्पेयर ने इस ग्रंथ का अंग्रेजी अनुवाद सेक्रेड बुक्स ऑफ दि बुद्धिस्ट्स माला के प्रथम पुष्प में प्रकाशित किया। केर्न ने अपने संस्करण के लिए केवल तीन मातृकाओं (A, B, और P) का उपयोग किया। इस सामग्री से उन्होंने इस कौशल के साथ काम लिया कि फलस्वरूप एक परिनिष्ठित उच्च संस्कृत का उत्कृष्ट ग्रंथ निर्माण हुआ। केर्न ने मुद्रित संस्करण में जो संशोधन समाविष्ट किये हैं उन सब से मैं सहमत नहीं हूँ। इस लिए कतिपय संशोधन मैंने अस्वीकृत किये हैं, क्योंकि बौद्ध साहित्य में प्रचलित सर्वमान्य बौद्ध शब्दावली से वे मेल नहीं खाते। कतिपय अन्य संशोधन भी, यद्यपि मैंने उन्हें स्वीकृत किया है, आवश्यक नहीं जान पड़ते, जिसका कारण यह है कि ग्रंथ के रचयिता आर्यशूर बौद्धधर्म के हिमायती थे, और इस दृष्टि से 'अनुशासनी' 'गृहावास' जैसे शब्दप्रयोग उनके स्वभाव के नितान्त अनुकूल ही थे। तथापि इन डच पंडितवर्य की सूक्ष्मदर्शिता का मैं कायल हूँ, और मानता हूँ कि वे प्रशंसा के पात्र हैं, क्योंकि उन्होंने इस संस्करण में छाधनीय संस्कृत पाठ प्रस्तुत किया है। भिन्न भिन्न पाठान्तरों को मैंने मूल पाठ के नीचे ही रखा है, केर्न की भाँति उन्हें पुस्तक के अंत में नहीं संगृहीत किया। इसका हेतु यह है कि जो पाठक बौद्ध संस्कृत ग्रंथोंकी शैली तथा शब्दावली के मर्मज्ञ हैं, वे केर्न के संशोधनों का मूल्य खय ही आँक सकें। परिशिष्ट क्रमांक १ में मैंने केर्न के संस्करण से 'कच्छप-जातक' का असंस्कारित पाठ उद्धृत किया है। परिशिष्ट २ और ३ में मैंने क्रम से आर्यशूरप्रयुक्त पद्योंकी वर्णानुक्रम-सूची तथा वृत्तों की तालिका दी है। ये बातें आधुनिक पाठक के लिए आवश्यक मानी गयी हैं। केर्न के संस्करण में ये नहीं पायी जाती। इनके अलावा चतुर्थ परिशिष्ट में मैंने सुभाषितरत्नकरंडककथा उद्धृत की है, जो कि हाल में ही प्रकाश में लायी गयी है और आर्य शूर-रचित मानी गयी है। यह रचना इस संस्करण में समाविष्ट करने की अनुमति कलकत्ता विद्यापीठ के पाली विभाग के अध्यक्ष तथा प्राध्यापक डॉ. ए. सी. बानर्जीने मुझे प्रदान की, जिसके लिए मैं आपका अतीव कृतज्ञ हूँ।

२. रचना

आर्यशूर की जातकमाला में ३४ जातककथाएँ याने बोधिसत्त्व के नाते बुद्ध के पूर्वजन्मों की कहानियाँ संगृहीत हैं। इन कथाओं को अवदान अर्थात् 'बोधिसत्त्व के उदार चरित भी कहते हैं। बुद्धत्व की प्राप्ति के लिए आवश्यक पारमिताओं का महत्त्व ये कथाएँ निशान करती हैं। प्रत्येक कथा अपने प्रारंभ की शब्दावली में अपने उद्देश्य का निवेदन करती है। इस शब्दानली के बाद शब्द आते हैं 'तद्यथानुश्रूयते' अर्थात् 'जैसी कि अनुश्रुति है'। उद्देश्य का प्रतिपादन कथा के प्रवाह में कैसे किया गया है यह कथा के अन्त में कहा जाता है। केर्न की सम्मति है कि कथाओं के उपसंहार के वाक्य प्रक्षिप्त याने बाद में जोड़े गये हैं, पर मैं इससे सहमत नहीं हूँ। वे कथा का निजी अंग ही है, यद्यपि आधुनिक मनीषा को यह ठीक नहीं जँचता कि कथाका तात्पर्य स्पष्ट रूप से बताया जाय। (देखिये—केर्न की प्रस्तावना पृ० X)।

इन कथाओं के मूलस्रोत हैं पाली जातक कथाएँ तथा चरिया-पिटक और अपदान जैसे ग्रन्थ; और इन ग्रन्थों में प्रस्तुत कथाओं में से २८ कथाएँ उपलब्ध हैं। विनय-पिटक के संस्कृत रूपान्तरों से, जो कि मिलजित पाण्डुलिपियों में यत्रतत्र बिखरे हुए मिलते हैं तथा महावस्तु में भी, आर्यशूर ने कुछ अंश लिये हों। प्रथम कथा व्याघ्री जातक—जो अब तक पुराने पाली ग्रन्थों में उपलब्ध नहीं हुई है इस दृष्टि से अवश्य विचारणीय है। बोधिसत्त्व अपना शरीर किसी व्याघ्री के नवजात शिशुओं के प्राणरक्षणार्थ अनुरूप में अर्पण कर डालते हैं यह कथा महायान साहित्य में तथा हीनयान से महायान में संक्रमण की अवस्था में बार बार अन्तर्गत होती है। दिव्यावदान के वत्तीसवें अवदान में (BST No 20, पृष्ठ ३०७-३१३, और उसपर मेरी टिप्पणियाँ देखिये) ३१२ वें पृष्ठ पर 'व्याघ्रीमुखानलि'— आदि जो दो श्लोक मिलते हैं और जो मेरी राय में आर्यशूर की ही कलम से निःसृत हैं, वे पाठक को यकीन दिलाते हैं कि यह कथा इसी कालखण्ड की और आर्यशूर की निशेष रचना है। अन्य कतिपय जातकों के बारे में, जो अब तक पाली ग्रन्थों में नहीं मिले हैं, यही स्पष्टीकरण दिया जा सकता है।

इनमें से कई कथाएँ अजन्ता तथा मारुत की गुफाओं में स्थित मूर्तिकला में चित्रित हैं और उनके नीचे जातकमाला के श्लोक खुदे हुए हैं। (देखिये २८, ४, १५, १९)

जातकमाला ने अन्य बौद्ध लेखकों पर बड़ा प्रभाव डाला है, जिनमें से एक है हत्यवनगण्डविहारवंस नामक सिंहल में अलङ्कृत पाली शैली में रचित एक बाद की पाली रचना का प्रणेता। उपरिनिर्दिष्ट रचना में पाली में अनुदित २० श्लोक मिलते हैं, जो हैं:—५. २; ६. ३२; ७. ५; १५, १८; ८. २१, २४, २५, ३८, ४५; १०. २, ३; १४. ११; १५. ४, ९, १०, ११, १३; १८. १८ और २८. २८।

विद्याकर नामक ११ वीं शताब्दी के बौद्ध पंडित द्वारा संकलित सुभाषितरत्नकोष में १२९२ वॉं श्लोक इस ग्रंथसे उद्धृत मिलता है। (देखिये ३३, ४, दयामृदुषु दुर्जनः)

३ ग्रंथकर्ता—कालनिर्णय तथा रचनाएँ

आर्यशूर, जो कि उच्च शुद्ध अलंकृत संस्कृत में काव्यरचना करनेवाले कवियों का अग्रगामी हैं, की जीवनी तथा काल के विषय में जानकारी नहीं के बराबर मिलती है। तथापि कुमारलात और उसकी कल्पना-मंडितिका के वे ऋणी जान पड़ते हैं। इस लिए उनका जीवन-काल ईसा की चौथी शताब्दी के प्रारंभ से बहुत पहले का नहीं माना जा सकता। वैसे ही उनकी एक रचना का अनुवाद चीनी भाषा में ४३४ ई० में हुआ था। इससे उनकी जन्म-तिथि सन् ४०० के बाद नहीं रखी जा सकती। अतः मैं उनका जीवन-काल सन् ३५० से ४०० ई० निर्धारित करता हूँ। ऊपर कहा गया है कि जातकमाला की कथाओं का मूर्ति शिल्प में चित्रण अजन्ता की गुफाओं में उसके श्लोकों के साथ हुआ है, जिससे यह सूचित हो जाता है कि यह ग्रंथ छठी शताब्दी में स्याति-प्राप्त हो चुका था।

जैसा कि डॉ. ए. सी. वानर्जी ने सुभाषितरत्नकरंडककथा की प्रस्तावना में सूचित किया है, संभवतः 'आर्यशूर' या 'शूर' नाम के दो ग्रंथकर्ता हो गये हैं, जिनमें से जातकमाला का रचयिता प्राचीनतर है।

जातकमाला के अतिरिक्त निम्नलिखित ग्रंथ आर्यशूर के रचित माने जाते हैं:—
(१) सुभाषितरत्नकरंडककथा—प्रस्तुत ग्रंथ के चौथे परिशिष्ट में प्रथम बार प्रकाशित, तथा डॉ. वानर्जी द्वारा नेपाल में प्राप्त एकाकी पांडुलिपि से संपादित।

(२) पारमिता-समास—१९४६ में प्रकाशित (Annali Lateranense Vol. X Chitta Lal Vaticano)

(३) प्रातिमोक्षसूत्रपद्धति—केवल तिब्बती अनुवाद में उपलब्ध (दे० टोहोक् सूची ४१०३)।

(४) बोधिसत्त्वजातकधर्मगण्डी—तिब्बती अनुवाद में प्राप्य (दे० टोहोक् सूची ४१५७)

(५) सुषयनिर्देशपरिकथा—तिब्बती अनुवाद में प्राप्य (दे० टोहोक् सूची ४१७५)

और कई बौद्ध ग्रंथों का प्रणयन या कम से कम परिष्कार आर्यशूर ने जरूर किया होगा। दिव्यावदान का ३८ वॉं अवदान मैत्रयन्यकावदान आर्यशूर की ही रचना है यह मेरी निश्चित सी धारणा है, क्योंकि उससे स्पष्ट है, तथा उपक्रमोप-

२. रचना

आर्यशूर की जातकमाला में ३४ जातककथाएँ याने बोधिसत्त्व के नाते बुद्ध के पूर्वजन्मों की कहानियाँ संगृहीत हैं। इन कथाओं को अवदान अर्थात् 'बोधिसत्त्व के उदार चरित भी कहते हैं। बुद्धत्व की प्राप्ति के लिए आवश्यक पारमिताओं का महत्त्व ये कथाएँ निशेद करती हैं। प्रत्येक कथा अपने प्रारंभ की शब्दावली में अपने उद्देश्य का निवेदन करती है। इस शब्दावली के बाद शब्द आते हैं 'तद्यथानुश्रूयते' अर्थात् 'जैसी कि अनुश्रुति है'। उद्देश्य का प्रतिपादन कथा के प्रवाह में कैसे किया गया है यह कथा के अन्त में कहा जाता है। केर्न की सम्मति है कि कथाओं के उपसंहार के वाक्य प्रक्षिप्त याने बाद में जोड़े गये हैं, पर मैं इससे सहमत नहीं हूँ। वे कथा का निजी अंग ही है, यद्यपि आधुनिक मनीषा को यह ठीक नहीं जँचता कि कथाका तात्पर्य स्पष्ट रूप से बताया जाय। (देखिये—केर्न की प्रस्तावना पृ० X)।

इन कथाओं के मूलस्रोत हैं पाली जातक कथाएँ तथा चरिया-पिटक और अपदान जैसे ग्रंथ; और इन ग्रंथों में प्रस्तुत कथाओं में से २८ कथाएँ उपलब्ध हैं। विनय-पिटक के संस्कृत रूपान्तरों से, जो कि मिलजित पाण्डुलिपियों में यत्रतत्र बिखरे हुए मिलते हैं तथा महावस्तु में भी, आर्यशूर ने कुछ अंश लिये हों। प्रथम कथा व्याघ्री जातक—जो अब तक पुराने पाली ग्रंथों में उपलब्ध नहीं हुई है इस दृष्टि से अवश्य विचारणीय है। बोधिसत्त्व अपना शरीर किसी व्याघ्री के नवजात शिशुओं के प्राणरक्षणार्थ अन्नरूप में अर्पण कर डालते हैं यह कथा महायान साहित्य में तथा हीनयान से महायान में संक्रमण की अवस्था में बार बार अवतरित होती है। दिव्यावदान के वत्सीसवें अवदान में (BST No 20, पृष्ठ ३०७—३१३, और उसपर मेरी टिप्पणियाँ देखिये) ३१२ वें पृष्ठ पर 'व्याघ्रीमुखावलि'— आदि जो दो श्लोक मिलते हैं और जो मेरी राय में आर्यशूर की ही कलम से निःसृत हैं, वे पाठक को यकीन दिलाते हैं कि यह कथा इसी कालखंड की और आर्यशूर की निशेप रचना है। अन्य कतिपय जातकों के बारे में, जो अब तक पाली ग्रंथों में नहीं मिले हैं, यही स्पष्टीकरण दिया जा सकता है।

इनमें से कई कथाएँ अजन्ता तथा भारहूत की गुफाओं में स्थित मूर्तिकला में चित्रित हैं और उनके नीचे जातकमाला के श्लोक खुदे हुए हैं। (देखिये २८, ४, १५, १९)

जातकमाला ने अन्य बौद्ध लेखकों पर बड़ा प्रभाव डाला है, जिनमें से एक है हत्यवनगाल्लविहारवंस नामक सिंहल में अलंकृत पाली शैली में रचित एक बाद की पाली रचना का प्रणेता। उपरिनिर्दिष्ट रचना में पाली में अनुदित २० श्लोक मिलते हैं, जो हैं:—५. २; ६. ३२; ७. ५; १५, १८; ८. २१, २४, २५, ३८, ४५; १०. २, ३; १४. ११; १५. ४, ९, १०, ११, १३; १८. १८ और २८. २८।

विद्याकर नामक ११ वीं शताब्दी के बौद्ध पंडित द्वारा संकलित सुभाषितरत्नकोष में १२९२ वॉं श्लोक इस ग्रंथसे उद्धृत मिलता है। (देखिये ३३, ४, दयामृदुपु दुर्जनः)

३ ग्रंथकर्ता—कालनिर्णय तथा रचनाएँ

आर्यशूर, जो कि उच्च शुद्ध अलंकृत संस्कृत में काव्यरचना करनेवाले कवियों का अग्रगामी हैं, की जीवनी तथा काल के विषय में जानकारी नहीं के बराबर मिलती है। तथापि कुमारलता और उसकी कल्पना-मंडितिका के ये ऋणी जान पड़ते हैं। इस लिए उनका जीवन-काल ईसा की चौथी शताब्दी के प्रारंभ से बहुत पहले का नहीं माना जा सकता। वैसे ही उनकी एक रचना का अनुवाद चीनी भाषा में ४३४ ई० में हुआ था। इससे उनकी जन्म-तिथि सन् ४०० के बाद नहीं रखी जा सकती। अतः मैं उनका जीवन-काल सन् ३५० से ४०० ई० निर्धारित करता हूँ। ऊपर कहा गया है कि जातकमाला की कथाओं का मूर्ति शिल्प में चित्रण अजन्ता की गुफाओं में उसके श्लोकों के साथ हुआ है, जिससे यह सूचित हो जाता है कि यह ग्रंथ छठी शताब्दी में रूपाति-प्राप्त हो चुका था।

जैसा कि डॉ. ए. सी. वानर्जी ने सुभाषितरत्नकरंडककथा की प्रस्तावना में सूचित किया है, समन्ततः 'आर्यशूर' या 'शूर' नाम के दो ग्रंथकर्ता हो गये हैं, जिनमें से जातकमाला का रचयिता प्राचीनतर है।

जातकमाला के अतिरिक्त निम्नलिखित ग्रंथ आर्यशूर के रचित माने जाते हैं.—
(१) सुभाषितरत्नकरंडककथा—प्रस्तुत ग्रंथ के चौथे परिशिष्ट में प्रथम बार प्रकाशित, तथा डॉ. वानर्जी द्वारा नेपाल में प्राप्त एकाकी पांडुलिपि से संपादित।

(२) पारमिता-समास—१९४६ में प्रकाशित (Annali Lateranse Vol. X Chitta Lal Vaticano)

(३) प्रातिमोक्षसूत्रपद्धति—केवल तिब्बती अनुवाद में उपलब्ध (दे० टोहोक् सूची ४१०३)।

(४) बोधिसत्त्वजातकधर्मगण्डी—तिब्बती अनुवाद में प्राप्य (दे० टोहोक् सूची ४१५७)

(५) सुपथनिर्देशपरिकथा—तिब्बती अनुवाद में प्राप्य (दे० टोहोक् सूची ४१७५)

और कई बौद्ध ग्रंथों का प्रणयन या कम से कम परिष्कार आर्यशूर ने जरूर किया होगा। दिव्यावदान का ३८ वॉं अंगदान मैत्रकन्यकावदान आर्यशूर की ही रचना है यह मेरी निश्चित सी धारणा है, क्योंकि उसकी भाषा, शैली, तथा उपक्रमोप-

संसारकी पदावली वैसा स्पष्टतया सूचित करती है। मेरी यह भी धारणा है कि उस ग्रंथ का २२ वाँ तथा ३२ वाँ अवदान आर्यशूर के रचित या परिष्कृत हैं।

आर्यशूर ने विशुद्ध संस्कृत भाषा के लेखक के रूप में कवियों में ख्याति प्राप्त की थी। अभिनन्द लिखता है:—

सुबन्धौ भक्तिर्नः क इह रघुकारे न रमते

धृतिर्दाक्षीपुत्रे हरति हरिचन्द्रोऽपि हृदयम् ।

विशुद्धोक्तिः शूरः प्रकृतिसुभगा भारविगिरः

तथाप्यन्तर्मोदं कमपि भवभूतिर्वितनुते ॥

—सुभाषितरत्नकोष, १६९८; सङ्क्षिप्तमृत, ५.२६.५

और इसके द्वारा विशुद्ध भाषाशैली के लिए आर्यशूर की प्रशंसा करता है। यह प्रशंसोक्ति जातकमाला से परिपुष्ट हो जाती है। धर्मकीर्ति ने, जो आर्यशूर की ही भाँति सुविख्यात कवि तथा दर्शनिक थे, जातकमाला पर टीका-ग्रंथ लिखा है। अतः उपर्युक्त वचन के आलोक में सुभाषित-रत्नकरंडक-कथा को जातकमाला के रचयिता की ही रचना मानना चिन्त्य है, क्योंकि उसमें बहुत अपूर्णताएँ पायी जाती हैं, जो कि केवल लिपिक के मत्वे नहीं मढ़ी जा सकती। इसका निर्माण ऐसे समय का जान पड़ता है, जब कि बौद्धधर्म अवसाद पर था। इस रचना में न काव्यशक्ति का दर्शन होता है, न प्रेरणामूलक उद्बोधन का। उसमें व्याकरण की अनेकों त्रुटियों तथा सदोष छन्दों की भरमार है। विषय की दृष्टि से भी उसमें कोई उन्नयनकारी बात नहीं। उदाहरण के लिए एक विभाग में भिक्षुओं को दान देने का विषय है, जिसमें सब तरह का दान उपदिष्ट है। अतः हमारी यह धारणा उचित ही है कि यह रचना आर्यशूर नामधारी किसी उत्तरकालीन लेखक की ही होगी।

जहाँतक सुभाषित-रत्नकरंडक-कथा का सवाल है, मैं कह सकता हूँ कि उसके विषयपर दिव्यावदान के ३४ वें अवदान दानाधिकरणमहायानसूत्र का प्रभाव स्पष्टतया दृगोचर है। अनेकों स्थानों में सदोष छन्दोरचना से यह दिखाई देता है कि यह ग्रंथ किसी नवीन लेखक का हो सकता है या आर्यशूरनामधारी किसी अन्य लेखक का।

पृष्ठ २

१ जुलाई, १९५९

}

प. ल. वैद्य

ABBREVIATIONS

- AK (अ० क०)—*Avadāna-kalpalatā* of Kṣemendra, Bibliotheca Indica edition; our edition in BST Nos. 22-23.
- AS (अ० श०)—*Avadāna-Śataka* by J. S. Speyer, Bibliotheca Buddhica edition; our edition in BST No. 19.
- Aṣṭa (अष्ट०)—*Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā*, ed. by Rajendralal Mitra.
- BC—*Buddhacarita* of Aśvaghoṣa, edns. by Cowell and Johnstone.
- BCA—*Bodhicaryāvatāra* of Śāntideva, with *Pañjikā* of Prajñākaramati, ed. by Poussin; bare text in Zapiski.
- BCP—*Bodhicaryāvatārapañjikā* of Prajñākaramati, ed. by Poussin.
- CP—*Cariyāpiṭaka*, PTS edition; also by B. C. Law.
- CS—*Catuhstava* of Nāgārjuna (I. *Nirupama*, II. *Lokāṭita*, III. *Acintya*, and IV. *Paramārtha*)
- DA (दिव्या०)—*Divyāvadāna*, our edition in BST No 20; also Cowell and Neil's edition.
- DBh (द० भ०)—*Daśabhūmikasūtra* ed. by Rahder.
- GM—*Gulgit Mss.* ed. by N. Dutt.
- GV (गर्ह०)—*Gaṇḍavyūhasūtra*, ed. by Suzuki and Idzumi, Kyoto, Japan, 1949.
- J (जा०)—*Jātaka*, ed. by Fausbøll.
- JM (जा० मा०)—*Jātakamālā* of Ārya Śūra, ed. by H. Kern, HOS.; our edition in BST No. 21.
- KV (करण०)—*Kāraṇḍavyūha*, BTS edition.
- LA (लघु०)—*Laṅkāvatārasūtra*, ed. by B. Nanjio, Kyoto, Japan, 1923; reprint 1956.
- LV (ललित०)—*Lalita-Vistara*, our edition in BST No. 1.
- MS (म० शा०)—*Madhyamakasāstra* of Nāgārjuna, our edition in BST No. 10.
- MV (म० व०)—*Madhyamalaṅkāra* called *Prasannapadā* of Candrakīrti, our edition in BST No 10.
- MVastu (म० वस्तु०)—*Mahāvastu*, ed. by E. Senart.
- MVy (म० व्य०)—*Mahāvvyūṣṭi* ed. by I. P. Minayeff, Bibliotheca Buddhica.

- RP (रप०)—*Rāṣṭrapālāpariprechā*, ed. by L. Feer, Bibliotheca Buddhica.
- ŚS (सि०)—*Śikṣūsamuccaya* of Śāntideva, ed. by Bendall in Bibliotheca Buddhica; our edition in BST No 11.
- SA (स्रा०)—*Sūtrālaṅkāra* of Asaṅga, ed. by S. Lévi.
- SN—*Saundarananda* of Aśvaghoṣa, edns. by H. P. Shastri and Johnstone.
- SR (समाधि०)—*Samūdhirājasūtra* ed. by N. Dutt, in GM; our edition in BST No 2.
- SDP (सद्धर्म०)—*Saddharmapūṇḍarikasūtra*, ed. by N. Dutt; also by Kern and Nanjio.
- SP (सुवर्ण०)—*Suvarṇaprabhāsaśūtra*, ed. by B. Nanjio and H. Idzumi, Kyoto, Japan, 1931; also by J. Nobel.
- SV (सुखा०)—*Sukhāvativyūha* ed. by Max Muller.
- T—Tibetan translation.
- T—(followed by number)—Tohoku Catalogue.
- TG (तथा०)—*Tathāgataguhyasūtra* or *Guhyasamāja*, GOS edn.
- TS (तत्त्वसंग्रह०)—*Tattvasaṅgraha* of Śāntarakṣita, GOS edition.
- VCh (वज्र०)—*Vajracchedikā*, ed. by Max Muller.
- (N. B.—Most of the works mentioned above are planned to be included in the **BUDDHIST SANSKRIT TEXTS Series**).
The list will be found at the end of the Volume.)
-

भार्यशूरविरचिता
बोधिसत्त्वावदानमालापरपर्याया
जातकमाला ।

ॐ नमः श्रीसर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः ।

श्रीमन्ति सद्गुणपरिग्रहमङ्गलानि
कीर्त्यास्पदान्यनयगीतमनोहराणि ।
पूर्वप्रजन्मसु मुनेश्चरिताद्भुतानि
भक्त्या स्वकाव्यकुसुमाञ्जलिनार्चयिष्ये ॥ १ ॥

5

श्लाघ्यैरमीभिरभिलक्षितचिह्नभूतै-
रादेशितो भवति यत्सुगतत्वमार्गः ।
स्यादेव रूक्षमनसामपि च प्रसादो
धर्म्याः कथाश्च रमणीयतरत्वमीयुः ॥ २ ॥

लोकार्थमित्यभिसमीक्ष्य करिष्यतेऽयं
श्रुत्यार्थयुक्त्यविगुणेन पथा प्रयत्नः ।
लोकोत्तमस्य चरितातिशयप्रदेशैः
स्वं प्रातिभं गमयितुं श्रुतिबल्लभत्वम् ॥ ३ ॥

10

स्वार्थोद्यतैरपि परार्थचरस्य यस्य
नैवान्वगम्यत गुणप्रतिपत्तिशोभा ।
सर्वज्ञ इत्यवितयाक्षरदीर्घकीर्ति
मूर्ध्ना नमे तमसमं सहधर्मसंघम् ॥ ४ ॥

15

१ व्याघ्रीजातकम् ।

सर्वसत्त्वेवकारणपरमवत्सैलस्वभावः सर्वभूतात्मभूतः पूर्वजन्मस्वपि स भगवानिति
बुद्धे भगवति परः प्रसादः कार्यः ॥ तद्यथानुश्रूयते रत्नत्रयगुरुभिः प्रतिपत्तिगुणाभिराधित- 20
गुरुभिर्गुणप्रविचयगुरुभिरसद्गुरुभिः परिकीर्त्यमानमिदं भगवतः पूर्वजन्मावदानम्—

बोधिसत्त्वः क्लियायं भगवान् भूतः प्रतिज्ञातिशयसदृशैर्दानप्रियवचनार्थचर्याप्रभृतिभिः
प्रज्ञापरिग्रहनिरवधैः कारुण्यनिर्व्यन्दैर्लोकमनुगृह्यन् स्वधर्माभिरत्युपनतशुचिवृत्तिन्मुदितोदिते
महति ब्राह्मणकुले जन्मपरिग्रहं चकार । स कृतसंस्कारक्रमो जातकर्मादिभिरभिवर्धमानः

१ Mss. "दीप्ति" for "दीप्ति". २ Mss. "वत्सर" for "वत्सल". ३ K. "निस्यन्दैः".
against Mss.

प्रकृतिमेधावित्वात्सानाव्यविशेषाज्ज्ञानकौतूहलादकौसीथाच्च नचिरेणैवाष्टादशसु विद्यास्थानेषु
स्वकुलक्रमाविरुद्धासु च सक्तासु कलाखाचार्यकं पदमवाप ।

स ब्रह्मवद्ब्रह्मविदां बभूव

राजेव राज्ञां बहुमानपात्रम् ।

5 साक्षात्सहस्राक्ष इव प्रजानां
ज्ञानार्थिनामर्यचरः पितेव ॥ ५ ॥

तस्य भाग्यगुणातिशयसमावर्जितो महौल्लाभसत्कारयशोविशेषः प्रादुरभूत् । धर्मा-
भ्यासभावितमतिः कृतप्रव्रज्यापरिचयस्तु बोधिसत्त्वो न तेनाभिरेमे ।

स पूर्वचर्यापरिशुद्धबुद्धिः

10 कामेषु दृष्ट्वा बहुदोषजातम् ।

गार्हस्थ्यमस्वास्थ्यमिवावधूय

कचिद्वनप्रस्थमलं चकार ॥ ६ ॥

स तत्र निःसङ्गतया तया (च)

प्रज्ञावदातेन शमेन चैव ।

11 प्रत्यादिदेशेव कुकार्यसङ्गा-

द्विक्षिष्टशिष्टोपशमं नृलोकम् ॥ ७ ॥

मैत्रीमयेण प्रशमेन तस्य

वित्यन्दिनेवानुपरीतचित्ताः ।

परस्परद्रोहनिवृत्तभावा-

20 स्तपस्त्रिवद्व्यालमृगा विचेरुः ॥ ८ ॥

आचारशुद्ध्या निमृतेन्द्रियत्वात्

संतोषयोगात्करुणागुणाच्च ।

असंस्तुतस्यापि जनस्य लोके

सोऽभूद्वियस्तस्य यथैव लोकः ॥ ९ ॥

25 अल्पेच्छभावालुङ्घनानभिज्ञ-

स्त्यक्तस्पृहो लाभयशःसुखेषु ।

स देवतानामपि मानसानि

प्रसादमक्तिप्रवणानि चक्रे ॥ १० ॥

श्रुत्वापि तं प्रव्रजितं मनुष्या

30 गुणैस्तदीयैरवब्रद्धचित्ताः ।

विहाय बन्धूश्च परिग्रहाश्च

तच्छिष्यता सिद्धिमिषोपजग्मु ॥ ११ ॥

शीले शुचानिन्द्रियभावनायां

स्मृत्यप्रमोषे प्रतिनित्यतायाम् ।

मैत्र्यादिके चैव मन समाधौ

यथाग्रल सोऽनुशशास शिष्यान् ॥ १२ ॥

अथ कदाचित्स महात्मा परिनिष्पन्नभूयिष्ठे पृथुभूते शिष्यगणे प्रतिष्ठापितेऽस्मिन्
कल्याणे वर्त्मन्यवतारिते नैष्कर्म्यसत्पथ लोके^१ सवृतेष्विनापायद्वारेषु राजमार्गाद्वैतेश्विन
सुगतिमार्गेषु दृष्टधर्मसुखनिहारार्थं तत्कालशिष्येणाजितेनानुगम्यमानो योगानुकूलान् पर्वत-
दरीनिकुञ्जाननुविचचार ।

10

अथात्र व्याघ्रमनिता ददर्श गिरिगह्वरे ।

प्रसूतिक्लेशदोषेण गता निस्पन्दमन्दताम् ॥ १३ ॥

परिक्षामेक्षणयुगा क्षुधा छाततरोदरीम् ।

आहारमिव पश्यन्ती बालान् स्वतनयानपि ॥ १४ ॥

स्तन्यतर्पादुपसृतान् मातृविश्रम्भनिर्व्ययान् ।

15

रोरुयितरवै क्रूरैर्भर्त्सयन्ती परानिव ॥ १५ ॥

बोधिसत्त्वस्तु ता दृष्ट्वा धीरोऽपि करुणावशात् ।

चक्रम्बे परदु खेन महीकम्पादिवाद्विराद् ॥ १६ ॥

महत्त्वपि खदु खेषु व्यक्तधैर्या कृपात्मका ।

मृदुनाप्यन्यदु खेन कम्पन्ते यत्तदद्भुतम् ॥ १७ ॥

20

अथ स बोधिसत्त्वः ससभ्रमाभ्रेडितपदः स्वभावातिशयव्यञ्जक करुणाबलसमाहिताक्षर
शिष्यमुवाच—वत्स वत्स ।

पश्य ससारनैर्गुण्य मृग्येपा स्वसुतानपि ।

लङ्घितक्षेत्रमर्यादा भोक्तुमन्विच्छति क्षुधा ॥ १८ ॥

अहो बतातिकष्टेयमात्मक्षेत्रेहस्य रौद्रता ।

25

येन मातापि तनयानाहारयितुमिच्छति ॥ १९ ॥

आत्मक्षेत्रेहमय शत्रु को वर्धयितुमर्हति ।

येन कुर्यात्पदन्यासमीदृशेष्वपि कर्मसु ॥ २० ॥

तच्छीघ्रमन्विष्यता तावत्पुत्रश्चिदस्या क्षुदु खप्रतीकारहेतुर्यावन्न तनयानात्मान चोप-
हन्ति । अहमपि चैना प्रयतिष्ये साहसादस्मान्निरारयितुम् । स तथेत्यस्मै प्रतिश्रुत्य प्रत्रान्त
स्तदाहारान्वेषणपरो बभूव । अथ बोधिसत्त्वस्त शिष्यः सव्यपदेशमतिग्राह्य चिन्तामापेदे—

30

संविद्यमाने सकले शरीरे

कस्मात्परस्मान्मृगयामि मांसम् ।

यादृच्छिकी तस्य हि व्यामसंपत्

कार्यात्ययः स्याच्च तथा भगवन् ॥ २१ ॥

अपि च ।

निरात्मके भेदिनि सारहीने

दुःखे कृतघ्ने सतताशुचौ च ।

देहे परस्माद्युपयुज्यमाने

न प्रीतिमान् यो न विचक्षणः सः ॥ २२ ॥

ससौख्यसङ्गेन परस्य दुःख-

मुपेक्ष्यते शक्तिपरिक्षयाद्वा ।

न चान्यदुःखे सति भेदस्ति सौख्यं

सत्यां च शक्तौ किमुपेक्षकः स्यात् ॥ २३ ॥

सत्यां च शक्तौ मम यद्युपेक्षा

स्यादाततायिन्यपि दुःखमग्रे ।

कृत्वेव पापं मम तेन चित्तं

दहोत कक्षं महताग्निनेव ॥ २४ ॥

तस्मात्करिष्यामि शरीरकेण

तदप्रपातोद्गतजीवितेन ।

संरक्षणं पुत्रवधाच्च मृग्या

मृग्याः सकाशाच्च तदात्मजानाम् ॥ २५ ॥

किं च भूयः —

संदर्शनं लोकहितोत्सुकाना-

मुत्तेजनं मन्दपराक्रमणाम् ।

सहर्षणं त्यागविशारदाना-

मारुपर्णं सजनमानसानाम् ॥ २६ ॥

विषादनं मारुषहाचमूनां

प्रसादनं बुद्धशुणप्रियाणाम् ।

वीडोदयं स्वार्थपरायणानां

मात्सर्यलोभोपहतात्मनां च ॥ २७ ॥

श्रद्धापनं यानवरात्रितानां

विस्मापनं त्यागकृतस्मयानाम् ।

विशोधनं स्वर्गमहापथस्य

त्यागप्रियाणामनुमोदि नृणाम् ॥ २८ ॥

कदा नु गात्रैरपि नाम कुर्यां

हितं परेषामिति यश्च मेऽभूत् ।

मनोरथस्तत्सफलीक्रियां च

संबोधिमग्र्यामपि चाविदूरे ॥ २९ ॥

अपि च ।

न स्पर्धया नैव यशोभिलापा-

न स्वर्गलाभान्न च राज्यहेतोः ।

नात्यन्तिकेऽप्यात्मसुखे यथायं

ममादरोऽन्यत्र परार्थसिद्धेः ॥ ३० ॥

तथा ममानेन समानकालं

लोकस्य दुःखं च सुखोदयं च ।

हर्तुं च कर्तुं च सदास्तु शक्ति-

स्तमः प्रकाशं च यथैव भानोः ॥ ३१ ॥

दृष्टे गुणेऽनुस्मृतिभागतो वा

स्पष्टः कयायोगमुपागतो वा ।

सर्वप्रकारं जगतो हितानि

कुर्यामजस्रं सुखसंहितानि ॥ ३२ ॥

एवं स निश्चिन्तय परार्थसिद्धयै

प्राणालयेऽप्यापतितप्रमोदः ।

मनांसि धीराण्यपि देवतानां

विस्मापयन् खां तनुमुत्सर्ज ॥ ३३ ॥

अथ सा व्याघ्री तेन बोधिसत्त्वस्य शरीरनिपातशब्देन समुत्थापितकौटुहलानर्था
विरम्य स्वतनयवैशसोयमात्ततो नयने विचिक्षेप । दृष्ट्वैव च बोधिसत्त्वशरीरमुद्रतप्राणं सहसा-
भिसृत्य भक्षयितुमुपचक्रे । अथ स तस्य शिष्यो मांसमनासाचैव प्रतिनिवृत्तः कुत्रोपा-
ध्याय इति विलोकयंतस्त्वोभिसत्त्वशरीरमुद्रतप्राणं तथा व्याघ्रयुवत्या भक्ष्यमाणं ददर्श । स

तत्कर्मातिशयविस्मयात्प्रतिव्यूढशोकदुःखागेस्तद्गुणाश्रयऽहुमानमिन्द्रिरनिदमात्मगतं नृणां शोभेत—

अहो दयास्य व्यसनातुरे जने
 खसौरूप्यनैः सङ्गमहो महामन ।
 अहो प्रकर्षं गमिता स्थितिः सता-
 महो परेपा मृदिता यशःश्रियः ॥ ३४ ॥
 अहो परामान्तमपेतसाध्वस
 गुणाश्रयः प्रेम परं प्रदर्शितम् ।
 अहो नमस्कारविशेषपात्रता
 प्रसङ्ग नीतास्य गुणातनुस्तनुः ॥ ३५ ॥
 निसर्गसौम्यस्य वसुधराष्ट्रते-
 रहो परेपा व्यसनेष्वमर्पिता ।
 अहो मदीया गमिता प्रकाशता
 खंदुक्ता विन्मसपदानया ॥ ३६ ॥

अनेन नाथेन सनाथतां गत
 न शोचितव्यं खलु साप्रतः जगत् ।
 पराजयाशङ्कितजातसन्मो
 ध्रुव विनिश्चासपरोऽद्य मन्मथ ॥ ३७ ॥

सर्वथा नमोऽस्तुवस्मै महाभागाय सर्वभूतशरण्यायातिविपुल्कारुण्यायाप्रमेयसत्त्वाय
 २० भूतार्थबोधिसत्त्वाय महासत्त्वायेति । अथ स तमर्थं सप्रसन्नचारिभ्यो निवेदयामास ।

तत्कर्मनिश्चितमुखैरयं तस्य शिष्यै
 र्गन्धर्वयक्षमुजगैल्लिदशाधिपैश्च ।

मात्याम्बराभरणचन्दनचूर्णवर्षै-

श्छन्ना तदस्त्रिवसुधा वसुधा बभूव ॥ ३८ ॥

२५ तदेव सर्वसत्त्वेष्वाकारणपरमवत्सलस्वभावः सर्वभूतात्मभूतः पूर्वजन्मस्वपि स
 भगवानिति बुद्धेः भगवति परं प्रसादं कार्यं । जातप्रसादैश्च बुद्धेः भगवति परां प्रीतिं
 रूपादयितव्या । एवमायतनगतो न प्रसाद इत्येवमप्युज्जेयम् । तथा सत्त्वस्य धर्मः श्रोतव्यः ।
 एव दुष्करशतसमुदानीतत्वात्करुणाशरणोऽपि वाच्यम्—एव खभावातिशयस्य निष्पादिका
 परानुमदप्रवृत्तिहेतुः वरुणेति ॥

२० ॥ इति व्याघ्रीजातकः प्रथमम् ॥

२ शिविजातकम् ।

दुष्करशतसमुदानीतोऽयमस्मदर्थं तेन भगवता सद्धर्म इति सत्कृत्य श्रोतव्य ।
तद्यथानुश्रूयते—

वोधिसत्त्वभूत किलाय भगवानपरिमितकालाम्यासात्सामीभूतोपचितपुण्यकर्मा
कदाचिच्छिवीना राजा बभूव । स बाल्यात्प्रभृत्येव बृद्धोपासनरतिर्विनयानुरक्तोऽनुरक्तप्रकृतिः 5
प्रवृत्तिमेधावित्वादनेकविद्याधिगमरिपुलतरमतिरुत्साहमन्त्रप्रभावशक्तिदैवसपन्न स्वा इव प्रजा,
प्रजा पालयति स्म ।

तस्मिंस्त्रिवर्गानुगुणा गुणौघा
सहर्षयोगादिव सनिनिष्ठा ।

समस्तरूपा निबभुव चासु 10
निरोधसक्षोभविपन्नशोभा ॥ १ ॥

विडम्बनेवाग्निनयोद्धताना
दुर्भेधसामापदिवातिरुष्टा ।

अल्पात्मना या मदिरैव लक्ष्मी-
बभूव सा तत्र यथार्थनामा ॥ २ ॥ 15

उदारभावात्करुणागुणाच्च
त्रिचाधिपत्याच्च स राजवर्य ।
रेमेऽर्थिनामीप्सितसिद्धिहर्षा-
दक्रिष्टशोभानि मुखानि पश्यन् ॥ ३ ॥

अथ स राजा दानप्रियत्वात्समन्ततो नगरस्य सर्वोपकरणधनधान्यसमृद्धा दानशाला 20
कारयित्वा स्वमाहात्म्यानुसूय यथाभिप्रायसपादित सोपचार मनोहरमनतिक्रान्तकालसुभग
दानवर्षं कृतयुगमेव इव नवर्ष । अन्नमन्नार्थिभ्यः पान पानार्थिभ्यः शयनासनवसनभोजन-
गन्धमात्यरजतसुवर्णादिकं तत्तदर्थिभ्यः । अथ तस्य राज्ञः प्रदानौदार्यश्रवणाद्विस्मितप्रमुदित-
हृदया नानादिगमिलक्षितदेशनिवासिनः पुरुषास्तः देशमुपजग्मुः ।

परीत्य कृत्स्न मनसा नृलोका-
मन्येष्वलब्धप्रणयानकाशा । 25

तमर्थिनः प्रीतमुखा समीयु-
र्महाहृदः वन्यगजा यथैव ॥ ४ ॥

अथ स राजा समन्ततः समापततो लम्बाशाप्रमुदितमनसः पथिकजननेपथ्य-
प्रच्छादितशोमस्य वनीपकजनस्य 30

विप्रोपितस्येन मुहज्जनस्य

सदर्शनाधीतिनिजृम्भिताश्च ।

याञ्चा प्रियाख्यानमियाम्यनन्द-

इत्ता च तुष्ट्यार्थिजन जिगाय ॥ ५ ॥

दानोद्भव कीर्तिमय सुगन्ध-

स्तस्यार्थिना वागनिल्प्रकीर्ण ।

मद जहारान्यनराधिपाना

ग-धद्विपत्येव परद्विपानाम् ॥ ६ ॥

अथ कदाचित्स राजा दानशाला समनुविचरस्तृप्तत्वादर्थिजनस्य प्रविरल याचक-

10 जनसपातमभिसमीक्ष्य दानधर्मस्यानुत्सर्पणान्न तुष्टिमुपजगाम ।

तर्प निनिन्येऽर्थिजनस्तमेल

न त्वर्थिन प्राप्य स दानशौण्ड ।

न ह्यस्य दानव्यवसायमर्थी

याञ्चाप्रमाणेन शशाक जेतुम् ॥ ७ ॥

15 तस्य बुद्धिरभवत्-अतिसमाग्यास्ते संपुरुषनिशेषा ये विस्त्रम्भनिर्यङ्गणप्रणयमर्थिभि
स्वगात्राण्यपि याच्यन्ते । मम पुन प्रत्याख्यानरूक्षाक्षरवचनसतर्जित इवार्थिजनो धनमात्रके-
ऽप्रग्रभप्रणयः सवृत्त इति ।

अथ क्षितीशस्य तमत्युदार

गात्रेष्वपि श्लेषु निवृत्तसङ्गम् ।

20 निज्ञाय दानाश्रयिण नितर्क

पतिप्रिया स्त्रीर मही चकम्पे ॥ ८ ॥

अथ शक्रो देवेन्द्र क्षितितलचलनादाकम्पिते विविधरत्नप्रभोद्भासिनि सुमेरौ पर्वत
राजे किमिदमिति समुत्पतितनितर्कस्तस्य राज्ञ इम नितर्कातिशय धरणीतलचलननिमित्त
मनेस्य विस्मयावर्जितहृदयश्चिन्ताभापेदे -

25 दानातिहर्षोद्धतभ्रानसेन

वितर्कित किंखिदिद नृपेण ।

आनध्य दानव्यवसायकक्ष्या

स्वगात्रदानस्थिरनिश्चयेन ॥ ९ ॥

तमीमासिष्ये तावदेनमिति । अथ तस्य राज्ञ पर्वदि निषण्णस्यामाल्यगणपरिवृतस्य
30 समुचिताया वृतायामर्थिजनस्य क किमिच्छतीत्याह्वानावधोपणायामुद्धात्यमानेषु कोशाध्यक्षा

धिश्रितेषु मणिकनकरजतधननिचयेषु विच्छेद्यमाणासु पुटासु विविधवसनपरिपूर्णगर्भासु
समुपावर्त्यमानेषु विनीतविविधवाहनस्कन्धप्रतिष्ठितयुगेषु विचित्रेषु यानविशेषेषु प्रवृत्त-
संपातेऽर्थिजने शक्रो देवानामिन्द्रो वृद्धमन्थं ब्राह्मणरूपमभिनिर्माय राज्ञश्चक्षुःपथे प्रादुरभवत् ।
अथ तस्य राज्ञः कारुण्यमैत्रीपरिभावितया धीरप्रसन्नसौम्यया प्रत्युद्गत इव परिष्वक्त इव च
दृष्ट्या केनार्य इत्युपनिमङ्ग्यमाणः क्षितिपानुचरैर्नृपतिसमीपमुपेत्य जयाशीर्वचनपुरःसरं ५
राजानमित्युवाच—

— दूरादपश्यन् स्वविरोऽभ्युपेत-
स्वचक्षुषोऽर्षी क्षितिपप्रधान ।

एकेश्वणेनापि हि पङ्कजाक्ष
गम्येत लोकाधिप लोकयात्रा ॥ १० ॥

10

अथ स बोधिसत्त्वः समभिलषितमनोरथप्रसिद्ध्या परं प्रीत्युत्सवमनुभवन् किंलिदिदं
सत्यमेवोक्तं ब्राह्मणेन स्यादुत विकल्पाभ्यासान्मयैवमवधारितमिति जातविमर्शश्चक्षुर्याच्चाप्रिय-
वचनश्रवणवृत्तितमतिस्तं चक्षुर्याचनकमुवाच—

केनानुशिष्टस्त्वमिहाम्युपेतो
मां याचितुं ब्राह्मणमुख्य चक्षुः ।

11

सुदुस्सजं चक्षुरिति प्रवादः
संभावना कस्य मयि व्यतीता ॥ ११ ॥

अथ स ब्राह्मणवेषधारी शक्रो देवेन्द्रस्तस्य राज्ञ आशयं विदित्वावाच—
शक्रस्य शक्रप्रतिमानुशिष्टा

त्वां याचितुं चक्षुरिहागतोऽस्मि ।

20

संभावनां तस्य ममैव चाशां
चक्षुःप्रदानात्सफलीकुरुष्व ॥ १२ ॥

अथ स राजा शक्रसंकीर्तनान्नूनमस्य ब्राह्मणस्य भवित्री देवतानुभाषादनेन विधिना
चक्षुःसंपदिति मत्वा प्रमोदविशदाक्षरमेनमुवाच—

येनाभ्युपेतोऽसि मनोरथेन
तमेव ते ब्राह्मण पूरयामि ।

25

आकाङ्क्षमाणाय मदेकमक्षि
ददामि चक्षुर्द्वयमप्यहं ते ॥ १३ ॥

स त्वं विबुद्धनयनोत्पलशोभितास्यः
संपश्यतो ब्रज यथाभिमतं जनस्य ।

स्यात्किं नु सोऽयमुत नेति निचारदोला-

लोऽस्य सोऽयमिति चोत्थितस्मयस्य ॥ १४ ॥

अथ तस्य राज्ञोऽमात्याश्चक्षुःप्रदानान्सायमनेत्य ससभ्रमाभेगनिपादव्यथितमनसो

राजानमृचु -

दानातिहर्षादनयमसमीक्ष्याहितोदयम् ।

प्रसीद देव मा भैर न चक्षुर्दातुमर्हसि ॥ १५ ॥

एकस्यार्थे द्विजस्यास्य मा न सर्गान् परावृथा ।

अल शोकाग्निना दग्धु सुख सर्गिता प्रजा ॥ १६ ॥

धनानि लक्ष्मीप्रतिग्रोधनानि

श्रीमन्ति रत्नानि पयसिनीर्गा ।

रथान् विनीतार्थं युज प्रयच्छ

मदोर्जितश्रीगन्तान् द्विपान् वा ॥ १७ ॥

समुच्चरन्पूरनिस्त्रनानि

शरत्पयोदाम्यधिकद्युतीनि ।

गृहाणि सर्गर्तुसुखानि देहि

मा दा खचक्षुर्जगदेकचक्षु ॥ १८ ॥

निर्मृश्यतामपि च तानन्महाराज ।

अन्यदीय कथ नाम चक्षुरपत्र योज्यते ।

अथ देवप्रमाणोऽय त्वच्चक्षुः किमपेक्ष्यते ॥ १९ ॥

अपि च देव ।

चक्षुषा किं दरिद्रस्य पराम्बुदयसाक्षिणा ।

धनमेव यतो देहि देव मा साहस कृथा ॥ २० ॥

अथ स राजा तानमात्यान् सानुनयमधुराक्षरमियुवाच-

अदाने कुरुते बुद्धिं दास्यामीत्यभिधाय य ।

स लोमपाश प्रभ्रष्टमामनि प्रतिमुञ्चति ॥ २१ ॥

दास्यामीति प्रतिज्ञाय योऽन्यथा कुरुते मन ।

कार्ष्ण्यनिश्चितमते क स्यात्पापतरस्तत ॥ २२ ॥

स्थिरीकृत्यार्थिनामाशा दास्यामीति प्रतिज्ञया ।

मिसरादनरूपस्य वचसो नास्ति निष्कृति ॥ २३ ॥

यदपि चेष्ट देवतानुभावादेव चक्षुरस्य किं न समन्तीत्यत्र श्रूयताम्-

नैककारणसाध्यत्वं कार्याणां ननु दृश्यते ।

कारणान्तरसापेक्षः स्यादेवोऽपि विधिर्यतः ॥ २४ ॥

तत्र मे दानातिशयव्यवसाये विप्राय व्यायन्तुमर्हन्ति भवन्त इति । अमात्या ऊचुः—
धनधान्यरत्नानि देवो दातुमर्हति न स्वचक्षुरिति विज्ञापितमस्माभिः । तत्र देवं वयमतीर्थे
प्रतारयामः । राजोवाच—

5

यदेव याच्येत तदेव दद्या-

न्नानीप्सितं प्रीणयतीह दत्तम् ।

किमुद्यमानस्य जलेन तोयै-

र्दास्याम्यतः प्रार्थितमर्थमस्मै ॥ २५ ॥

अथ तस्य राज्ञो दृढतरविस्मम्भप्रणयः स्नेहावेगादनपेक्षितोपचारोऽमाल्यमुख्यस्तं राजान-10
मिल्युवाच—मा तावद्भोः ।

या नाल्पेन तपःसमाधिविधिना संप्राप्यते केनचि-

द्यामासाद्य च भूरिभिर्मखशतैः कीर्तिं दिवं चामुयात् ।

संप्राप्तामतिपत्य तां नृपतितां शक्नुर्विस्पर्धिनीं

किं दृष्ट्वा नयने प्रदिशति भवान् कोऽयं कुतस्त्यो विधिः ॥ २६ ॥ 16

लब्धावकाशस्त्रिदशेषु यज्ञैः

कीर्त्या समन्तादवभासमानः ।

नरेन्द्रचूडाद्युतिरञ्जिताङ्घ्रिः

किं लिप्समानो नु ददासि चक्षुः ॥ २७ ॥

अथ स राजा तममाल्यं सातुनयमिल्युवाच—

20

नायं यत्नः सार्वभौमत्वमातुं

नैव स्वर्गं नापवर्गं न कीर्तिम् ।

प्रातुं लोकानित्यं त्वादरो मे

याज्जाह्वेशो मा च भूदस्य मोघः ॥ २८ ॥

अथ स राजा नीलोत्पलदलशकलरुचिरकान्ति नयनमेकं वैद्यपरिदृष्टेन विधिना 25
शनैरक्षतमुत्पाद्य परया ग्रीया चक्षुर्याचनकाय प्रायच्छत् । अथ शक्रो देवेन्द्रस्तादृश-
मृद्वपमिसंस्कारं चक्रे यथा ददर्श स राजा सपरिजनस्तत्तस्य चक्षुश्चक्षुःस्याने प्रतिष्ठितम् ।
अयोन्मिषितैकचक्षुषं चक्षुर्याचनकमभिवीक्ष्य स राजा परमेण ग्रहयेण समापूर्णद्वयो
द्वितीयमप्यस्मै नयनं प्रायच्छत् ।

ततः स राजा नयने प्रदाय

30

विपन्नपद्माकरतुल्यपङ्कः ।

पौरैरसाधारणतुष्टिरासीत्

समग्रचक्षुर्दृष्टो द्विजश्च ॥ २९ ॥

अन्तःपुरेऽयं मनुजाधिपतेः पुरे च

शोकाश्रुभिर्वसुमती सिषिचे समन्तात् ।

शक्रस्तु विस्मयमवाप परां च तुष्टिं

संशोधये नृपमकम्प्यमर्तिं समीक्ष्य ॥ ३० ॥

अथ शक्रस्य विस्मयावर्जितहृदयस्यैतदभवत्—

अहो धृतिरहो सत्त्वमहो सत्त्वहितैषिता ।

प्रत्यक्षमपि कर्मेदं करोतीव विचारणाम् ॥ ३१ ॥

तन्नायमाश्चर्यसत्त्वधिरमिमं परिक्षेपमनुभवितुमर्हति । यतः प्रवर्तिष्ये चक्षुरस्योपाय-
प्रदर्शनादुत्पादयितुम् । अथ तस्य राज्ञः क्रमात्संरुढनयनव्रणस्यावगीतप्रतनूभूतान्तःपुरपौर-
जानपदशोकस्य प्रविवेककामत्वाद्बुधानुपुष्करिण्यास्तीरे कुसुमभरावनतरुचिरतरुवरनिचिते
मृदुसुरभिशिशिरसुखपवने मधुकरगणोपकृजिते पर्यङ्केण निपण्णस्य शक्रो देवेन्द्रः पुरस्ता-
त्प्रादुरभवत् । क एष इति च राज्ञा पर्यनुयुक्तोऽब्रवीत्—

शक्रोऽहमस्मि देवेन्द्रस्त्वत्समीपमुपागतः ।

राजोवाच—स्वागतम् । आज्ञाप्यतां केनार्थं इति । स उपचारपुरःसरमुक्तो राजानं
पुनरुवाच—

वरं वृणीष्व राजर्षे यदिच्छसि तदुच्यताम् ॥ ३२ ॥

अथ स राजा प्रदानसमुचितत्वादनभ्यस्तयाच्चाकार्पण्यमार्गो विधृत्य विस्मयशौटीर्य-
मेनमुवाच—

प्रभूतं मे धनं शक्र शक्तिमच्च महद्बलम् ।

अन्धभावात्त्विदानीं मे मृत्युरेवाभिरोचते ॥ ३३ ॥

कृत्वापि पर्याप्तमनोरथानि

प्रीतिप्रसादादधिकलोचनानि ।

मुखानि पश्यामि न याचकानां

यत्नेन मृत्युर्दयितो ममेन्द्र ॥ ३४ ॥

शक्र उवाच—अलमलभनेन ते व्यवसायेन । सत्पुरुषा एवेद्वैद्यान्यनुप्राप्नुवन्ति । अपि
च पृच्छामि तावद्भवन्तम् ।

इमामवस्थां गमितस्य याचकैः

कथं नु ते संप्रति तेष्टु मानसम् ।

प्रचक्ष्व तत्तावदलं निगूहितुं

ब्रजेर्ध्वं संप्रत्यपनीय तां यथा ॥ ३५ ॥

राजोवाच—कोऽयमस्मान् विकृत्ययितुमत्रभवतो निर्वन्धः ? अपि च देवेन्द्र श्रूयताम्—

तदैव चैतर्हि च याचकानां

वचांसि याञ्जानियताक्षराणि ।

5

आशीर्मयाणीव मम प्रियाणि

यथा तयोदेतु ममैकमक्षि ॥ ३६ ॥

अथ तस्य राज्ञः सत्याधिष्ठानबलात्पुण्योपचयविशेषाच्च वचनसमनन्तरमेवेन्द्रनील-
शकलाक्रान्तमध्यमिव नीलोत्पलदलसदृशमेकं चक्षुः प्रादुरभवत् । प्रादुर्भूते च तस्मिन्नयना-
श्वर्ये प्रमुदितमनाः ॥ राजा पुनरपि शक्रमुवाच—

10

यश्चापि मां चक्षुरयाचतैकं

तस्मै मुदा द्वे नयने प्रदाय ।

प्रीत्युत्सवैकाग्रमतिर्यथासं

द्वितीयमप्यक्षि तथा ममास्तु ॥ ३७ ॥

अथाभिव्याहारसमनन्तरमेव तस्य राज्ञो विस्पर्धमानमिव तेन नयनेन द्वितीयं चक्षुः 15
प्रादुरभवत् ।

ततश्चकम्पे सधराधरा धरा

व्यतीत्य वेलां प्रससार सागरः ।

प्रसक्तगम्भीरमनोज्ञनिखनाः

प्रसखगुर्दुन्दुभयो दिवौकसाम् ॥ ३८ ॥

20

प्रसादरम्यं ददृशे वपुर्दिशां

रराज शुद्धा शरदीव भास्करः ।

परिभ्रमच्चन्दनचूर्णरञ्जितं

पपात चित्रं कुसुमं नभैस्तलात् ॥ ३९ ॥

समाययुर्विस्मयफुल्लोचना

25

दिवौकसस्तत्र महाप्सरोगणाः ।

ववौ मनोज्ञालगुणः समीरणो

मनस्तु हर्षो जगतां व्यजृम्भत ॥ ४० ॥

उदीरिता हर्षपरीतमानसै-

30

र्महर्दिभिर्भूतगणैः सविस्मयैः ।

नृपस्य कर्मातिशयस्तथाश्रयाः

समन्ततः शुश्रुविरे गिरः शुभाः ॥ ४१ ॥

अहो वतौदार्यमहो कृपालुता

विशुद्धता पश्य यथास्य चेतसः ।

अहो स्वसौख्येषु निरुत्सुका मति-

र्नमोऽस्तु तेऽभ्युद्गतधैर्यविक्रम ॥ ४२ ॥

सनायतां साधु जगद्गतं त्वया

पुनर्विबुद्धेक्षणपङ्कजश्रिया ।

अमोघरूपा बत पुण्यसंचया-

श्चिरस्य धर्मेण खड्गजितं जितम् ॥ ४३ ॥

अथ शक्रः साधु साध्वित्येनमभिसंराध्य पुनरुवाच-

न नो न विदितो राजंस्तव शुद्धाशयाशयः ।

एवं त्वं प्रतिदत्ते ते मयेमे नयने नृप ॥ ४४ ॥

समन्ताद्योजनशत शैलैरपि तिरस्कृतम् ।

द्रष्टुमव्याहता शक्तिर्मविध्यत्यनयोश्च ते ॥ ४५ ॥

इत्युक्त्वा शक्रस्तत्रैव चान्तर्दधे । अथ बोधिसत्त्वो विस्मयपूर्णमनोभिर्मन्दमन्दनिमेष-
प्रविकसितनयनैरमालैरनुयातः पौरैश्चाभिवीक्ष्यमाणो जयाशीर्वचनपुरःसरैश्च ब्राह्मणैरभि-
नन्द्यमानः पुरवत्सुच्छिन्नतथ्यजविचित्रपताकं प्रवितन्यमानाभ्युदयशोभमभिगम्य पर्वदि-
निपण्णः समाजनार्यमभिगतस्यामात्यप्रमुखस्य ब्राह्मणवृद्धपौरजानपदस्यैवमात्मनोपनायिक धर्मं
२० देशयामास-

को नाम लोके शिपिलादरः स्यात्

कर्तुं धनेनार्थिजनप्रियाणि ।

दिव्यप्रभावे नयने ममेमे

प्रदानपुण्योपनते समीक्ष्य ॥ ४६ ॥

अनेकशैलान्तरितं योजनानां शतादपि ।

अदूरस्थितविस्पष्टं द्रश्यं पश्यामि सर्वतः ॥ ४७ ॥

परानुकम्पाविनयामिजाता-

दानात्परः कोऽभ्युदयाम्युपायः ।

यन्मानुषं चक्षुरिद्वैव दत्त्वा

प्राप्तं मयामानुपदिव्यचक्षुः ॥ ४८ ॥

एतद्विदित्वा शिवयः प्रदानै-

र्भोगेन चार्थान् सफलीकुरुष्वम् ।

लोके परस्मिनिह चैप पन्याः

कीर्तिप्रधानस्य सुखोदयस्य ॥ ४९ ॥

धनस्य निःसारलघोः स सारो

यदीयते लोकहितोन्मुखेन ।

निधानतां याति हि दीयमान-

मदीयमानं निधनैकनिष्ठम् ॥ ५० ॥

5

तेदेवं दुष्करशतसमुदानीतोऽयमस्मदर्थं तेन भगवता सद्धर्म इति सत्कृत्य श्रोतव्यः ।

तयागतमाहात्म्ये पूर्ववच्च करुणावर्णेऽपि वाच्यम्—इहैव पुण्यफलप्रदर्शने चैवं सत्कृत्योपचितानि 10

पुण्यानीहैव पुष्पमात्रमात्मप्रभावस्य कीर्तिसंततिमनोहरं प्रदर्शयन्तीति ॥

॥ इति शिविजातकं द्वितीयम् ॥

३ कुल्मापपिण्डीजातकम् ।

चित्तप्रसादोद्भूतं पात्रातिशयप्रतिपादितं च नाल्पकं नाम दानमस्ति विपान्-
महत्त्वात् । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूतः क्लियायं भगवान् कोशलाधिपतिर्वभूव । तस्योत्साहमन्नप्रभुशक्तिसंप-
६ व्यभृतीनां प्रकर्षिणामपि राजगुणानां विभूतिमतिशिष्ये दैवसंपद्गुणशोभा ।

गुणास्तस्याधिकं रेजुर्दैवसंपद्विभूषणाः ।

किरणा इव चन्द्रस्य शरदुन्मीलितश्रियः ॥ १ ॥

तस्माज्ज्ञानपि तस्य शत्रून्

रक्तेव रेमे तदपाश्रितेषु ।

१० इत्यास तस्यान्यनराधिपेषु
कोपप्रसादानुविधायिनी श्रीः ॥ २ ॥

धर्मात्मकत्वान्न च नाम तस्य

परोपतापाशिवमास चेतः ।

मृलानुरागस्तु तथा जजृम्भे

द्विपत्सु लक्ष्मीर्न यथास्य रेमे ॥ ३ ॥

सौजन्यन्तरातीतां खजातिमनुसस्मार । तदनुस्मरणाच्च समुपजातसंवेगो विशेषवत्तारं
श्रमणब्राह्मणकृपणवनीपकेभ्यः सुखहेतुनिदानं दानमदात्, शीलसंवरं मनवरत पुण्यप, पोषध-
नियमं च पर्षदिवसेषु समाददे । अमीक्ष्यं च राजा पर्षदि स्वस्मिन्श्चान्तःपुरे पुण्यप्रभावो-
द्भावनाल्लोकं श्रेयसि न्योक्तुकामः प्रतीतहृदयो गाथाद्वयमिति नियतार्थं बभाषे—

२० न सुगतपरिचर्या विद्यते स्वल्पिकापि
प्रतनुफलविभूतिर्यच्छ्रुतं केवलं प्राक् ।

तदिदमलवणायाः शुष्करूक्षावणायाः

फलविभवमहरत्वं पश्य कुल्मापपिण्ड्याः ॥ ४ ॥

रयतुरगविचित्र मत्तनागेन्द्रनीलं

२५ बलमकृशमिदं मे मेदिनी केवला च ।

बहु धनमनुरक्ता श्रीरुदाराश्च दाराः

फलसमुदयशोभां पश्य कुल्मापपिण्ड्याः ॥ ५ ॥

तममाया ब्राह्मणवृद्धाः पौरमुख्याश्च कौतुहलाघूर्णितमनसोऽपि न प्रसहन्ते स्म पर्यनु-
योक्तुम्—किमभिसमीक्ष्य महाराजो गाथाद्वयमिदममीक्ष्यं मापत इति । अयं तस्य राज्ञो वीरिल्य
३० त्यादन्माहृततरप्रणयप्रसरा देवी समुत्पन्नकौतुहला सकयाप्रस्तावागत पर्षदि पर्यपृच्छदेनम्—
नियतमिति नरेन्द्र मापसे हृदयगतां मुदमुद्रिरन्निव ।

ममति मम कुतुहलाकुलं हृदयमिदं कथितेन तेन ते ॥ ६ ॥

तदर्हति श्रोतुमयं जनो यदि
प्रचक्ष्व तत्किं न्विति भापसे नृप ।

रहस्यमेवं च न कीर्यते कचिद्

प्रकाशमस्माच्च-मयापि पृच्छते ॥ ७ ॥

अथ स राजा ग्रीत्यभिस्निग्धया दृष्ट्या समन्वितदेवीं स्मितप्रविकसितवदनं
उवाच-

अविभाव्य निमित्तार्थं श्रुत्वोद्गारमिमं मम ।

न केवलं तैवैवात्र कौतूहलचलं मनः ॥ ८ ॥

समन्तमप्येतदमात्यमण्डलं

कुतूहलाचूर्णितलोलमानसम् ।

पुरं च सान्तःपुरमत्र तेन मे

निशम्यतां येन मयैवमुच्यते ॥ ९ ॥

सुप्तप्रबुद्ध इव जातिमनुस्मरामि

यस्याग्रिहैव नगरे मृतकोऽहमासम् ।

शीलान्वितोऽपि धनमात्रसमुच्छ्रितेभ्यः

कर्मभिराधनसमर्जितदीनवृत्तिः ॥ १० ॥

सोऽहं भृतिं परिभवश्रमदैव्यशालां

त्राणाशयात्स्वयमवृत्तिभयादिविंक्षुः ।

मिक्षार्थिनश्च चतुरः श्रमणानपश्यं

वश्येन्द्रियाननुगतानिव भिक्षुलक्ष्म्या ॥ ११ ॥

तेभ्यः प्रसादमृदुना मनसा प्रणम्य

कुल्मापमात्रकमदां प्रयतः स्वगेहे ।

तस्याङ्कुरोदय इवैव यदन्यराज-

चूडाप्रभाक्षरणेषु मे निर्युक्ताः ॥ १२ ॥

तदेतदभिसंधाय मयैवं देवि कथ्यते ।

पुण्येन च लभे तृप्तिमर्हतां दर्शनेन च ॥ १३ ॥

अथ सा देवी प्रहर्षविस्मयविशालाक्षी सवहुमानमुदीक्षमाणा राजानमित्युवाच-
उपपन्नरूपः पुण्यानामयमेवंविधो विपाकाम्युदयविशेषः । पुण्यफलप्रत्यक्षिणश्च महाराजस्य
यदयं पुण्येष्वादरः । तदेवमेव पापप्रवृत्तिविमुखः पितृभ्यः प्रजानां सम्यक्परिपालनमुमुखः
पुण्यगर्णार्जनाभिमुखः

१ A B निविक्षाः; P निविक्षाः. २ B प्रवृत्तिविमुखः; P प्रवृत्तिविमुखः. ३ Mss. "पालना" for "पालन". ४ Mss. "पुण्य" for "पण्य".
जा. मा. ३

यशःश्रिया दानसमृद्धया ज्वलन्
 प्रतिष्ठिताङ्गः प्रतिराजमूर्धसु ।
 समीरणाकुञ्चितसागराम्बरां
 चिरं महीं धर्मनयेन पालय ॥ १४ ॥

राजोवाच—किं ह्येतदेवि न स्यात् ?

सोऽहं तमेव पुनराश्रयितुं यतिये
 श्रेयःपथं समभिलक्षितरम्यचिह्नम् ।
 लोकः प्रदित्सति हि दानफलं निशम्य
 दास्याम्यहं किमिति नात्मगतं निशम्य ॥ १५ ॥

अथ स राजा देवीं देवीमित्र श्रिया ज्वलन्तीमभिलक्षिष्यमानेऽप्य श्रीसंपत्तिहेतुकुवहल-
 हृदयः पुनरवाच—

चन्द्रलेखेव ताराणां क्षीणा मध्ये निराजसे ।
 अकृपाः किं नु कल्याणि कर्मातिमधुरोदयम् ॥ १६ ॥

देव्युवाच—अस्ति देय किञ्चिदहमपि पूर्वजन्मवृत्तिं समनुस्मरामीति । कथय कथये-

१५ दानीमिति च सादरं राज्ञा पर्यनुयुक्तोवाच—

वात्येऽनुभूतमिव तत्समनुस्मरामि
 दासी सती यदहमुद्धतभक्तमेकम् ।
 क्षीणान्नवाय मुनये विनयेन दत्त्वा
 सुप्तेव तत्र समवापमिह प्रबोधम् ॥ १७ ॥

एतत्स्मरामि कुशलं नरदेव येन
 त्वन्नापतामुपगतास्मि सम पृथिव्या ।
 क्षीणान्नवेषु न कृतं तनु नाम किञ्चि-
 दित्युक्तवानसि यथैव मुनिस्तथैव ॥ १८ ॥

अथ स राजा पुण्यफलप्रदर्शनात्पुण्येषु समुत्पादितबहुमानामभिप्रसन्नमनसं पर्यद-
 २५ विस्मयैकाग्रामवेत्त नियतमीदृशं किञ्चित्समनुशशास—

अल्पस्यापि शुभस्य विस्तरमिमं^१ दृष्ट्वा विपाकश्रियः
 स्यात्को नाम न दानशीलविधिना पुण्यक्रियातत्परः ।
 नैव द्रष्टुमपि क्षमः स पुरुषः पर्याप्तवित्तोऽपि सन्
 यः कार्पण्यतमिस्रयावृतमतिर्नामोति दानैर्यशः ॥ १९ ॥

त्यक्तव्यं विवशेन यन्न च तथा कस्मैचिदर्याय य-
 चन्त्यायेन धनं त्यजन् यदि गुणं कंचित्समुद्भावयेत् ।
 कोऽसौ तत्र भजेत मत्सरपथं जानन् गुणानां रसं
 प्रीत्याद्या विविधाश्च कीर्त्यनुसृता दानप्रतिष्ठा गुणाः ॥ २० ॥

दानं नाम महानिधानमनुगं चौराघसाधारणं 5
 दानं मत्सरलोभदोषरजसः प्रक्षालनं चेतसः ।
 संसाराध्वपरिश्रमापनयनं दानं सुखं वाहनं
 दानं नैकसुखोपधानसुमुखं सन्मित्रमालन्तिकम् ॥ २१ ॥

विमवसमुदयं वा दीप्तमाज्ञागुणं वा
 त्रिदशपुरनिवासं रूपशोभागुणं वा । 10
 यदभिलपति सर्वं तत्समाप्नोति दाना-
 दिति परिगणितार्यः को न दानानि दद्यात् ॥ २२ ॥

सारादानं दानमाहुर्धनाना-
 मैश्वर्याणां दानमाहुर्निदानम् ।
 दानं श्रीमत्सज्जनत्वावदानं 15
 बाल्यप्रज्ञैः पाप्मुदानं सुदानम् ॥ २३ ॥

अथ सा पर्यत्तस्य राज्ञस्तद्ब्राह्मकं वचनं सबहुमानमभिनन्द्य प्रदानादिप्रतिपत्त्यभि-
 मुखी बभूव ॥

तदेवं चित्तप्रसादोद्भूतं पात्रातिशयप्रतिपादितं च नात्यक्तं नाम दानमस्ति विपाक-
 मङ्गत्वादिति प्रसन्नचित्तेनानुचरे पुण्यक्षेत्र आर्यसंघे दानं ददता परा प्रीतिरुत्पादयितव्या- 20
 अदूरे ममाप्येवंविधा अतो विशिष्टतराश्च संपत्तय इति ॥

॥ इति कुल्मापपिण्डीजातकं तृतीयम् ॥

—:०:—

४ श्रेष्ठिजातकम् ।

अल्पमप्यविगण्य दित्सन्ति सत्पुरुषा । केन नाम स्वस्थेन न दातव्यं स्यात् ?
तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूतं क्लृप्त्वा भगवान् भाग्यातिशयगुणादुत्थानसपदा च अधिगतमिषुल्
५ धनसमृद्धिरविषमव्यवहारशीलत्वाल्लोके बहुमाननिवेतभूत उदारामिजनधाननेकनिष्ठाकला
निरुत्पाधिगमनिमलतरमतिगुणमाहात्म्याद्राज्ञा समुपहृतसमान प्रदानशीलत्वाल्लोकसाधारण
विभन श्रेष्ठी बभूव ।

अर्थिभिः प्रीतं हृदये कीर्त्यमानमितस्ततः ।

स्यागशौर्घोन्नतं नाम तस्य व्याप दिशो दश ॥ १ ॥

10 दद्यान्न दद्यादिति तत्र नासी

द्विचौरदोलाचलमानसोऽर्थी ।

ह्यातावदाने हि बभूव तस्मिन्

विक्षम्भघृष्टप्रणयोऽर्थिवर्ग ॥ २ ॥

नासौ जुगोपात्मसुखार्थमर्थं

न स्पर्धया लोभपराभवाद्वा ।

सत्त्वार्थिदुःखं न शशाक सोढुं

नास्तीति वक्तुं च ततो जुगोप ॥ ३ ॥

अथ कदाचित्तस्य महासत्त्वस्य भोजनकाले स्त्रीतानुलिप्तगात्रस्य कुशलोदारसूदोष
कल्पिते समुपस्थिते वर्णगन्धरसस्पर्शादिगुणसमुदिते विचित्रे भक्ष्यभोज्यादिविधौ तत्पुण्य
20 समाराभिष्टुद्धिकामो ज्ञानाग्निनिर्दग्धसर्वक्लेशेन्धन प्रत्येकबुद्धस्तद्बुद्धमभिजगाम भिक्षार्थी ।
समुपेत्य च द्वारफोष्ठके व्यतिष्ठत ।

अशङ्किताचञ्चलधीरसौम्य

मवेक्षमाणो युगमात्रमुर्व्या ।

तत्रावतस्थे प्रशमाभिजात

25 स पात्रसप्तककराप्रपद्य ॥ ४ ॥

अथ मार पापीयान् बोधिसत्त्वस्य ता दानसपदममृष्यमाणस्तद्विघ्नार्थमतरा च ॥
भदन्तमन्तरा च द्वारदेहं गीं प्रचलज्वालाकरालोदरमनेकपौरुषमतिगम्भीरं मयानकदर्शनं
सप्रतिमयनिर्घोषं नरकमभिनिर्मे निस्सुरद्विरनेवैर्जनशतैराचितम् । अथ बोधिसत्त्व प्रत्येक

१ Mass प्रीति° for प्रीत° २ Mass विचाल° for विचार°. ३ A B ज्ञानाउ°, P ज्ञाताउ°

बुद्धं भिक्षार्थिनमभिगतमालोक्य पत्नीमुवाच—भद्रे स्वयमार्याय पर्याप्तं पिण्डपातं देहीति । सा तथेति प्रतिश्रुत्य प्रणीतं भक्ष्यभोज्यमादाय प्रस्थिता । नरकमालोक्य द्वारकोष्ठकसमीपे भय-
विपादचञ्चलाक्षी सहसा न्यवर्तत । किमेतदिति च भर्त्रा पर्यनुयुक्ता समापतितसाध्वसा-
पिहितकण्ठी तत्कपंचित्तस्मै कथयामास । अथ बोधिसत्त्वः कथमयमार्यो मद्बुद्धादनवाप्तभिक्ष
एव प्रतियास्यतीति ससंभ्रमं तत्तस्याः कथितमनादृत्य स्वयमेव च प्रणीतं भक्ष्यभोज्यमादाय ५
तस्य महात्मनः पिण्डपातं प्रतिपादयितुकामो द्वारकोष्ठकसमीपमभिगतस्तमतिभीषणमन्तरा
नरकं ददर्श । तस्य किं खिदिदमिति समुत्पन्नवितर्कस्य मारः पापीयान् भवनभिचेर्विनिः-
सृत्य संदृश्यमानदिव्याद्भुतवपुरन्तैरिक्षे स्थित्वा हितकाम इव नामाब्रवीत्—गृहपते महारौरव-
नामायं महानरकः ।

अर्थिप्रशंसावचनप्रलुब्धा

10

दित्सन्ति दानव्यसनेन येष्यान् ।

शरत्सहस्राणि बहूनि तेषा-

मस्मिन्निवासोऽशुलभप्रवासः ॥ ५ ॥

अर्थत्रिवर्गस्य विशेषहेतु-

स्तस्मिन् हते केन हतो न धर्मः ।

11

धर्मं च हत्वार्थनिर्वहणेन

कथं नु न स्यान्नरकप्रतिष्ठः ॥ ६ ॥

दानप्रसङ्गेन च धर्ममूलं ।

घ्नता त्वयार्थं यदकारि पापम् ।

त्वामचुमम्युद्रतमेतदस्मा-

20

ज्वालाप्रजिह्वं नरकान्तकात्यम् ॥ ७ ॥

तत्साधु दानाद्विनियच्छ बुद्धि-

मेवं हि सद्यः पतनं न ते स्यात् ।

विचेष्टमानैः करुणं रुदद्भि-

र्मा दातृभिर्गाः समताममीभिः ॥ ८ ॥

25

प्रतिप्रहीता तु जनोऽम्युपैति

निवृत्तदानापनयः सुरत्वम् ।

तत्स्वर्गमार्गावरणाद्विरम्य

दानोद्यमात्संयममाश्रयस्व ॥ ९ ॥

१ Mss. पिण्डपात्रं for पातं almost everywhere. २ Mss. अन्तरीक्षे.
३ P प्रविष्टः for प्रतिष्ठः.

अथ बोधिसत्त्वो नूनमस्यैतद्दुरात्मनो मम दानविघ्नाय विचेष्टितमित्यवगम्य सत्त्वाव-
ष्टम्भधीरं विनयमधुराविच्छेदं नियतमित्यवोचदेनम्—

अस्मद्वितावेक्षणदक्षिणेन

विदर्शितोऽयं भवतार्यमार्गः ।

युक्ता विशेषेण च दैवतेषु

परानुकम्पानिपुणा प्रवृत्तिः ॥ १० ॥

दोषोदयात्पूर्वमनन्तरं वा

युक्तं तु तच्छ्रान्तिपथेन गन्तुम् ।

गते प्रयागं क्षापचारदोषै-

र्व्याधौ चिकित्साप्रणयो विघातः ॥ ११ ॥

इदं च दानव्यसनं मदीयं

शङ्के चिकित्साविषयव्यतीतम् ।

तथा क्षानाद्वल्य द्वितैपितां ते

न मे मनः संकुचति प्रदानात् ॥ १२ ॥

दानादधर्मं च यद्विचिंसांस्त्व-

मर्थं च धर्मस्य विशेषहेतुम् ।

तन्मानुषी नेयमवैति बुद्धि-

र्दानाद्वते धर्मपथो यथार्थः ॥ १३ ॥

निधीयमानः स नु धर्महेतु-

क्षीरैः प्रसङ्गाय विलुप्यमानः ।

ओषोदरान्तर्विनिमग्नमूर्ति-

र्हुताशनस्याशनतां गतो वा ॥ १४ ॥

यच्चात्थ दाता नरकं प्रयाति

प्रतिग्रहीता ॥ सुरेन्द्रलोकम् ।

विवर्धितस्तेन च मे त्वयायं

दानोद्यमः संयमयिष्यतापि ॥ १५ ॥

अनन्यथा चास्तु वचस्तवेदं

स्वर्गं च मे याचनका व्रजन्तु ।

दानं हि मे लोकहितार्थमिष्टं

नेदं स्वसौख्योदयसाधनाय ॥ १६ ॥

अथ ॥ मारः पापीयान् पुनरपि बोधिसत्त्वं हितैपीव धीरहस्तेनोवाच—
हितोक्तिमेतौ मम चापलं वा
समीक्ष्य येनेच्छसि तेन गच्छ ।

सुखान्वितो वा बहुमानपूर्वं

स्मर्तासि मां विप्रतिसारवान् वा ॥ १७ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—मार्प मर्षयतु भवान् ।

कामं पतामि नरकं स्फुरदुग्रवर्हि

ज्वालावलीदृशिषिलावनतेन मूर्ध्ना ।

न त्वर्धिनां प्रणयदर्शितसौहृदानां

संभौनकालमवमाननया हरिष्ये ॥ १८ ॥

इत्युक्त्वा बोधिसत्त्वः स्वभाष्यबलावष्टम्भाज्ज्ञानानश्च निरत्ययतां दानस्य निवारणैकरसमवधूय
स्वजनपरिजनं साध्यसानभिभूतमतिरभिवृद्धदानामिलापो नरकमध्येन प्रायात् ।

पुण्यानुभावादय तस्य तस्मिन्

अपङ्कजं पङ्कजमुद्भूय ।

अवज्ञयेवावजहास मारं

यच्छुक्त्वा केसरदन्तपङ्कया ॥ १९ ॥

अथ बोधिसत्त्वः पद्मसंक्रमेण स्वपुण्यातिशयनिजितेनाभिगम्य प्रत्येकबुद्धं प्रसाद-
संहर्षापूर्णहृदयः पिण्डपातमस्मै प्रायच्छत् ।

मनःप्रसादप्रतिबोधनार्थं

तस्यापि मिश्रुर्विमदुत्पपात ।

वर्षच्छ्रवणंश्चैव स तत्र रेजे

संविष्टुदुरद्योतपयोदलकम्पा ॥ २० ॥

अवमृदितमनोरयस्तु मारो

धृतिपरिमोपमवाप्य वैमनस्यात् ।

तमभिमुखमुदीक्षितुं न सेहे

सह नरकेण ततस्तिरोवभूव ॥ २१ ॥

तच्चिमिदमुपनीतम्? एवमत्ययमप्यविगणय्य दित्सन्ति सत्पुरुषाः । केन नाम स्वस्येन
न दातव्यं स्यात्? न सत्त्वन्तः शक्यन्ते भयादप्यगतिं गमयितुमित्येवमप्युन्नेयम् ॥

॥ इति श्रेष्ठिजातकं चतुर्थम् ॥

५ अविपक्षश्रेष्ठिजातकम् ।

न विभक्त्यापेक्षया समृद्ध्याशया वा प्रदानवैधुर्यमुपयान्ति सत्पुरुषा । तद्यथानु-

श्रूयते—

५ बोधिसत्त्वभूत किलाय भगवात्स्वामशीलकुलविनयश्रुतज्ञानानिस्मयादिगुणसमुदितो
धनदायमानो विभक्तपदा सर्गातिथित्वादनुरतदानसत्त्वो लोकहितार्थप्रवृत्तो दायकश्रेष्ठ
श्रेष्ठी बभूव मात्सर्यादिदोषानिपह्योऽनिपह्य इति प्रकाशनामा ।

इष्टार्थसंपत्तिविमर्शनाशा

त्प्रीतिप्रबोधस्य निशेषहेतु ।

यथार्थिना दर्शनमास तस्य

10 तथार्थिना दर्शनमास तस्य ॥ १ ॥

देहीति याञ्जानियतार्थमुक्तो

नास्तीति नासौ गदितु शशाक ।

हृतावकाशा हि बभूव चित्ते

तत्पार्यसक्ति कृपया महत्या ॥ २ ॥

15 तत्पार्यभिर्निर्हिंयमाणसारे

गृहे बभूवाम्यधिकग्रहर्षे ।

विवेद स ह्युपधनाननर्था

नकारणक्षिप्रधिरागिणोऽर्थान् ॥ ३ ॥

भवन्ति लोकस्य हि भूयसार्था

20 लोभाश्रयादुर्गतिमार्गसार्था ।

परात्मनोरभ्युदयावहत्या

दर्यास्तदीयास्तु बभुर्यथार्था ॥ ४ ॥

3 अथ तस्य महासत्त्वस्य यथाभिलषितैरक्लिष्टै शिष्टोपचारविभूषणैर्विपुलैरर्थविसर्गैर्याच
नकजन समन्तत सतर्पयत प्रदानौदार्यश्रवणाद्विस्मयावर्जितमना शक्रो देवेन्द्र प्रदान
25 स्थिरनिश्चयस्य जिज्ञासमान प्रसह्य धनधान्यरत्नपरिच्छदजात तत्तदन्तर्धापयामास—अपि
नामाय विभवपरिक्षयाशङ्कयापि मात्सर्याय प्रतार्येतेति । प्रदानाधिमुक्तस्य ॥ पुनर्महासत्त्वस्य—

यथा यथा तस्य विनेशुर्या

सूर्याभिसृष्टा इव तोयलेशा ।

तथा तथैनान् विपुलै प्रदानै

20 गृहाप्रदीप्तादिव निर्जहार ॥ ५ ॥

अथ शक्रो देवेन्द्रस्त्यागपरायणमेव तं महासत्त्वमेव प्रक्षीयमाणविभवसारमपि विस्मिततरमतिस्तस्यैकारत्रेण सर्वं विभवसारमन्तर्धापयामासान्यत्र रज्जुकुण्डलादात्राच्चैकस्मात् । अथ बोधिसत्त्वः प्रभातायां रज्ज्यां यथोचितं प्रतिबिबुद्धः पश्यति स्म धनधान्यपरिच्छद-परिजनविभवशून्यं निष्कूजदीनं स्वभवनं राक्षसैरिवोद्धासितमनभिरामदर्शनीयम् । किमिति च समुत्पितवितर्कः समनुविचरंस्तद्रज्जुकुण्डलकं दात्रं च केवलमत्र ददर्श । तस्य चिन्ता प्रादुरभवत्—यदि तावत्केनचिद्याचितमनुचितवचसा स्वविक्रमोपार्जितोपजीविना मद्गृहे प्रणय एवं दर्शितः, सूपयुक्ता एवमर्याः । अथ त्विदानीं मद्भाग्यदोषादुच्छ्रयमसहमानेन केमचिदनुपयुक्ता एव विद्रुतास्तत्कष्टम् ।

चलं सौहृदमर्थानां विदितं पूर्वमेव मे ।

अर्थिनामेव पीडा तु दहत्यत्र मनो मम ॥ ६ ॥

10

प्रदानसत्कारसुखोचिताश्वरं

विविक्तमर्थैरभिगम्य मद्गृहम् ।

कथं भविष्यति नु ते ममार्थिनः

पिपासिताः शुष्कमिवागता हृदम् ॥ ७ ॥

अथ स बोधिसत्त्वः स्वधैर्यावष्टम्भादनाखादितविपाददैर्न्यस्तस्यामप्यवस्थापामनम्यस्त-¹⁵ याञ्चाक्रमत्वात्परान् याचितुं परिचितानपि न प्रसेहे । एवं दुष्करं याचितुमिति च तस्य भूयसी याचनकेष्वनुकम्पा बभूव । अथ स महात्मा याचनकजनस्वागतादिक्रियावेक्षया स्वयमेव तद्रज्जुकुण्डलकं दात्रं च प्रतिगृह्य प्रत्यहं तृणविक्रयोपलब्धया विभवमात्रयार्थिजन-प्रणयसंमानतां चकार । अथ शक्रो देवेन्द्रस्तस्येवामविपादितां परमेऽपि दारिद्रे प्रदानाभि-मुखतां चावेक्ष्य सविस्मयबहुमानः संदृश्यमानदिव्याद्भुतवपुरन्तरिक्षे स्थित्वा दानाद्विच्छन्दयंस्तं²⁰ महासत्त्वमुवाच—गृहपते ।

सुहृन्मनस्तापकरीमवस्था-

मिमामुपेतस्त्वमतिप्रदानैः ।

न दस्युभिर्नैव जलानलाम्यां

न राजभिः संहियमाणवित्तः ॥ ८ ॥

25

तत्त्वां हितवेक्षितया ब्रवीमि

नियच्छ दाने व्यसनानुरागम् ।

इत्यंगतः सन्नपि चेन्न दद्या

यायाः पुनः पूर्वसमृद्धिशोभाम् ॥ ९ ॥

शश्वत्शेनापि परिव्ययेन
 कालेन दृष्ट्वा क्षयमर्जनानाम् ।
 चयेन वल्मीकसमुच्छ्रयाश्च
 वृद्धयर्थिन सयम एव पन्था ॥ १० ॥

6 अथ बोधिसत्त्व प्रदानाम्यासमाहात्म्य निदर्शयञ्छक्रमुवाच—
 अनार्यमार्येण सहस्रनेत्र
 सुदुष्कर सुदुषि दुर्गतेन ।
 मा चैव तद्भून्मम शक्र त्रित्त
 यज्जातिहेतो कृपणाशय स्याम् ॥ ११ ॥

10 इच्छन्ति याज्जामरणेन गन्तु
 दुःखस्य यस्य प्रतिकारमार्गम् ।
 तेनातुरान् क कुलपुत्रमानी
 नास्तीति शुष्काशनिनाभ्यहन्यात् ॥ १२ ॥

15 तन्मद्विध किंखिदुपाददीत
 रत्न धन वा दिवि वापि राज्यम् ।
 याज्जाभितापेन त्रिवर्णितानि
 प्रसादयेन्नार्थिमुखानि येन ॥ १३ ॥

20 मासूर्यदोषोपचयाय य स्या
 न त्यागचित्त परिवृहयेद्वा ।
 स त्यागमेवार्हति मद्विधेभ्य
 परिग्रहञ्छन्नममो विधात ॥ १४ ॥

25 नियुष्टतानुत्तचले धने च
 साधारणे नैकविधातहेतो ।
 दाने निदाने च सुखोदयाना
 मासूर्यमार्य क इवाश्रयेत ॥ १५ ॥

25 तदर्शिता शक्र मयि खतेय
 हिताभिधानादनुकम्पितोऽस्मि ।
 स्वभ्यस्तद्वर्पं तु मन प्रदानै
 30 स्तदुत्पये केन धृतिं लभेत् ॥ १६ ॥

न चात्र मन्योरेनुवृत्तिमार्गे

चित्तं भवानर्हति संनियोक्तुम् ।

न हि स्वभावस्य विपक्षदुर्ग-

मारोहमल्पेन बलेन शक्यम् ॥ १७ ॥

शक्र उवाच—गृहपते । पर्याप्तविभवस्य परिपूर्णकोशकोष्ठागारस्य सम्यक्प्रवृत्तविविध-⁵
विपुलकर्मान्तस्य विरूढायतेर्लोके वशीकृतैश्वर्यस्यायं क्रमो नेमां दशामभिप्रपन्नस्य । पश्य ।

स्वबुद्धिविस्पन्दसमाहितेन वा

यशोनुकूलेन कुलोचितेन वा ।

समृद्धिमाकृष्य शुभेन कर्मणा

संपन्नतेजांस्यभिभूय भानुवत् ॥ १८ ॥

10

जने प्रसङ्गेन वितस्य सद्गतिं

प्रबोध्य हर्षं ससुहृत्सु बन्धुषु ।

अवाप्तसंमानविधिर्नृपादपि

श्रिया परिष्वक्त ह्वाभिकौमया ॥ १९ ॥

अथ प्रदाने प्रविजृम्भितक्रमः

सुखेषु वा नैति जनस्य याच्यताम् ।

अजातपक्षः खमिवारुरुक्षया

विघातभाक्केवलया तु दित्सया ॥ २० ॥

15

यतो धनं संयमनैर्मृताश्रया-

दुपार्ज्यतां तावदलं प्रदित्सया ।

अनार्यताप्यत्र च नाम का भवे-

न्न यत्प्रदद्या विभवेष्वभाविषु ॥ २१ ॥

20

बोधिसत्त्व उवाच—अलमतिनिर्वन्धेनात्रभवतः ।

आत्मार्थः स्याद्यस्य गरीयान् परकार्या-

त्तेनापि स्यादेयमनादृत्य समृद्धिम् ।

नैति प्रीतिं तां हि महत्यापि विभूत्या

दानैस्तुष्टिं लोमजयाचामुपमुद्धे ॥ २२ ॥

25

१ Miss. प्रवृत्ति° for अनुवृत्ति°. २ Miss. सपन्न° or संपन्न° for सपन्न°. ३ Miss.

*काम्यया for °कामया.

नेति स्वर्गं केवलया यच्च समृद्धया
 दानेनैव ख्यातिमगमोति च पुण्याम् ।
 मासर्पादीनाभिभ्रत्येव च दोषा-
 स्तस्या हेतोर्दानमत को न भजेत ॥ २३ ॥

६ ग्रातु लोकान् यस्तु जरामृत्युपरीता-
 नप्यात्मानं दिक्षति कारुण्यशेन ।
 यो नास्वाद वेत्ति सुखानां परदुःखं
 वस्तस्यार्थस्त्वद्गतया स्यादपि लक्ष्म्या ॥ २४ ॥

अपि च देवेन्द्र ।

१० सपत्तिरिव त्रित्तानामधुरा स्थितिरायुष ।
 इति याचनकं लब्ध्वा न समृद्धिरवेक्ष्यते ॥ २५ ॥
 एको रथश्च भुवि यद्विदधाति वर्त्म
 तेनापरो व्रजति धृष्टतर तथाप्य ।

१५ कल्याणमाद्यमिममित्यवधूय मार्गं
 नासत्पथप्रणयने रमते मनो मे ॥ २६ ॥

अर्थश्च विस्तरमुपैष्यति चेत्पुनर्मे
 हर्ता मनासि नियमेन स याचकानाम् ।
 एवमेतेऽपि च यथाविभव प्रदास्ये
 मा चैव दाननियमे प्रमदिष्य शक्नु ॥ २७ ॥

२० इत्युक्ते शत्रो देवेन्द्र समभिप्रसादितमना साधु साध्वित्येनमभिसराध्य सबहुमानक्षिग्ध
 मनेक्षमाण उवाच—

यशः सपत्नैरपि कर्मभिर्जन
 समृद्धिमन्विच्छति नीचदारुणै ।
 स्वसौख्यसङ्गादनवेक्षितालय
 प्रतार्यमाणश्चपलेन चेतसा ॥ २८ ॥

२५ अचिन्तयित्वा तु घनक्षयं त्वया
 स्वसौख्यहानिं मम च प्रतारणाम् ।
 परार्थसंपादनधीरचेतसा
 महत्त्रयमुद्धानितमामसपद ॥ २९ ॥

अहो बतौदार्यविशेषमाखतः

प्रमृष्टमात्सर्यतमिन्नता हृदः ।

प्रदानसंकोचविरूपतां गतं

धने प्रनष्टेऽपि न यत्तदाशया ॥ ३० ॥

न चात्र चित्रं परदुःखदुःखिनः

कृपावशाद्धोक्तहितैपिणस्तव ।

हिमावदातः शिखरीव वायुना

न यत्प्रदानादसि कम्पितो मया ॥ ३१ ॥

यशः समुद्रावयितुं परीक्षया

घनं तवेदं तु निगूढवानहम् ।

मणिर्हि शोभानुगतोऽप्यतोऽन्यथा

न संस्पृशेद्रत्नयशोमहार्चिताम् ॥ ३२ ॥

यतः प्रदानैरभिवर्धं याचकान्

हृदान् महामेघ इवाभिपूरयन् ।

धनक्षयं नाप्स्यसि मत्परिग्रहा-

दिदं क्षमेथाश्च विचेष्टितं मम ॥ ३३ ॥

इत्येनमभिसंराध्य शक्रस्तञ्चास्य विभवसारमुपसंहृत्य क्षमयित्वा च तत्रैवान्तर्दधे ॥

तदेवं न विभवक्षयावेक्षया समृद्ध्याशया वा प्रदानवैधुर्यमुपयान्ति सत्पुरुषा इति ॥

॥ इत्यविपक्षश्रेष्ठिजातकं पञ्चमम् ॥

६ शशजातकम् ।

तिर्यग्गतानामपि सतां महात्मनां शक्त्यनुरूपा दानप्रवृत्तिर्दृष्टा । केन नाम मनुष्य-
भूतेन न दातव्यं स्यात्? तद्यथानुश्रूयते—

कस्मिंश्चिदरण्यायतनप्रदेशे मनोज्ञवीरुचृणतरुगहननिचिते पुष्पफलवति वैडूर्यनील-
शुचिवाहिन्या सरिता विभूषितपर्यन्ते मृदुशाद्वलास्तरणमुखसंस्पर्शदर्शनीयधरणीतले तपस्वि-
जनविचरिते बोधिसत्त्वः शशो बभूव ।

स सत्त्वयोगाद्गुणस्य संपदा
बलप्रकर्षाद्विपुलेन चौजसा ।

अतर्वितः क्षुद्रमृगैरशङ्कित-

10 श्वचार तस्मिन् मृगराजलीलया ॥ १ ॥

स्वचर्मजिनसंवीतः स्वतनूरुहवल्कलः ।

मुनिवत्तत्र शुशुभे तुष्टचित्तस्तृणाङ्कुरैः ॥ २ ॥

तस्य मैत्र्यवदातेन मनोवाक्कायकर्मणा ।

आसुर्जम्भितदौरात्म्याः प्रायः शिष्यमुखा मृगाः ॥ ३ ॥

15 तस्य गुणातिशयसंभूतेन क्षेहगौरवेण विशेषवत्तरमवबद्धदयास्तु ये^१ सहाया बभूवु-
रुद्रः शृगालो यानरश्च, ते परस्परसंबन्धनिबद्धक्षेहा इव बान्धवा अन्योन्यप्रणयैसंमानना-
विरूढसौहार्दा इव च सुहृदः संमोदमानास्तत्र विहरन्ति स्म । तिर्यक्स्वभावविमुखाश्च
प्राणिषु दयानुवृत्त्या लौक्यप्रशमाद्विस्मृतस्तेयप्रवृत्त्या धर्माविरोधिन्या च यशोनुवृत्त्या पदु-
विज्ञानत्वादिनियमधीरया च सज्जनेष्टया चेष्टया देयतानामपि विस्मयनीया बभूवुः ।

20 सुखानुलोमे गुणैर्वाधिनि क्रमे
गुणानुकूले च सुखोपरोधिनि ।

नरोऽपि तावद्गुणपक्षसंश्रया-

द्विराजते किम्वैष तिर्यगाकृतिः ॥ ४ ॥

अमूल्स तेषां तु शशाकृतिः कृती

25 परानुकम्पाप्रतिपद्गुरुः ।

स्वभावसंपन्न गुणक्रमानुगा

यशो यदेपां सुरलोकमप्यगात् ॥ ५ ॥

१ Miss. मैत्र्यवदानेन for 'दातेन. २ Miss. यः for ये. ३ Miss. 'प्रणयमानना' for 'प्रणयमानना'. ४ A P गुणोधिनि for 'वाधिनि. ५ A किम्बितः; P निम्बितः.

अथ कदाचित्स महात्मा सायाहसमये धर्मश्रवणार्थमभिगतैः सत्रहुमानमुपास्यमानस्तैः
सहायैः परिपूर्णप्रायमण्डलमादित्यनिप्रकर्याद्व्यवदायमानशोभं रूप्यदर्पणमिव त्सरुविरहित-
मीपपार्श्वपवृत्तत्रिम्यं शुक्रपक्षचतुर्दशीचन्द्रमसमुदितमभिसमीक्ष्य सहायानुवाच-

असायापूर्णशोभेन मण्डलेन हसन्निव ।

निवेदयति साधूनां चन्द्रमाः पोषधोत्सवम् ॥ ६ ॥

5

तद्व्यक्त चः पञ्चदशी । यतो भगद्धिः पोषधनियममभिसंपादयद्विन्यायोपलब्धेनाहार-
विरागेण कालोपनतमनियोजनं प्रतिपूज्य प्राणसंधाणेनमुपेयम् । पश्यन्तु भवन्तः ।

यत्संप्रयोगा निरहान्सानाः

समुच्छ्रयाः पातनिरूपनिष्ठाः ।

विपुडताभङ्गुरलोन्मयायु-

10

स्तेनैव कार्यो ददमप्रमादः ॥ ७ ॥

दानेन शीलाभरणेन तस्मा-

स्पृष्यानि संरर्धयितुं यतष्वम् ।

विरर्तमानस्य हि जन्मदुर्गे

लोकस्य पुण्यानि परा प्रतिष्ठा ॥ ८ ॥

15

तारागणानामभिभूय लक्ष्मी

विभानि यत्कान्तिगुणेन सोमः ।

ज्योतीनि चाक्रम्य सहस्ररदिम-

र्षदीप्यते पुण्यगुणोच्छ्रयः सः ॥ ९ ॥

छान्द्रभाराः सविधा नृपाश्च

10

पुण्यप्रमाणावृष्टिरीधरागाम् ।

गदचतुरणा दतमार्गणीः

प्रतिष्ठा इवासाधुमुदृष्टिः ॥ १० ॥

पुनर्निर्दिष्टानामुपास्तदशनी-

विरिन्ममानानि विनिर्माणे ।

25

पुनर्निर्माणे सा दक्षभार्यमाना

पदेनन्तर्दिष तद्विगुणम् ॥ ११ ॥

दुःखार्जितदयतेनुरद्धा-

दपुन्यमार्गदुःखस्य समन्तम् ।

दुःखार्जितदयतेनुरद्धा-

30

पुन्यमार्गदुःखस्य समन्तम् ॥ १२ ॥

ते तपेत्सत्यानुशासनीं प्रतिगृह्याभिवाद्य प्रदक्षिणीकृत्य चैनं खान् खानालया-
नभिजग्मुः । अचिरगतेषु च तेषु सहायेषु स महात्मा चिन्तामापेदे—

अतियेरम्युपेतस्य संमानं येन तेन वा ।

विधातुं शक्तिरस्त्येपामत्र शोच्योऽहमेव तु ॥ १३ ॥

अस्मदन्ताग्रिच्छिन्नाः परितिकास्तृणाङ्कुराः ।

शक्या नातिथये दातुं सर्वथा धिगशक्तिताम् ॥ १४ ॥

इत्यसामर्थ्यदग्नेन को न्वर्यो जीवितेन मे ।

आनन्दः शोक्तां यायाद्यस्यैवमतिथिर्मम ॥ १५ ॥

तत्कुत्रेदानीमिदमतिथिपरिचर्यावैगुण्ये निःसारं शरीरकमुत्सृज्यमानं कस्यचिदुपयोगाय
१० स्यादिति विमृशन् स महात्मा स्मृतिं प्रतिलेभे—अये ।

स्वाधीनसुलभमेतन्निरवद्यं विद्यते ममैव खलु ।

अतिथिजनप्रतिपूजनसमर्थरूपं शरीरधनम् ॥ १६ ॥

तत्किमहं विपीदामि :

समधिगतमिदं मयातिथेय

हृदयं विमुञ्च यतो विपाददैर्न्यम् ।

समुपनतमनेन सत्कारिण्या-

म्यहमतिथिप्रणयं शरीरकेण ॥ १७ ॥

इति विनिश्चित्य स महासत्त्वः परममिव लाभमधिगम्य परमप्रीतमनास्तत्रावतसे ।

वितर्कातिशये^१ तस्य हृदये प्रविर्जृम्भिते ।

आविश्वके प्रसादश्च प्रभावश्च दिवौकसाम् ॥ १८ ॥

ततः प्रहर्षादिव साचला चला

मही बभूवानिमृताण्यंशुका ।

नितैस्तनुः^२ खे क्षुरदुन्दुभिसना

दिशः प्रसादामरणाश्वकाशिरे ॥ १९ ॥

प्रसक्तमन्दस्तनिताः प्रहासिन-

स्तादित्पिनद्वाश्च घनाः समन्ततः ।

परस्पराश्लेषनिकीर्णरेणुभिः

प्रसक्तमेनं कुसुमैरवाकितम् ॥ २० ॥

१ K अनुशासनी against Mss. २ Mss. विषयन्. ३ Mss. °प्रीति° for °प्रीत°.
४ A °तिशयस्तस्य, P °विशयः तस्य for °तिशये तस्य. ५ Mss. हृदय° for हृदये. ६ Mss.
°जृम्भित. for °जृम्भिते. ७ Mss. वितस्तः.

समुद्रहन् धीरगतिः समीरणः ।

सुगन्धि नानाद्रुमुपपजं रजः । ।

मुदा प्रविष्टैरविभक्तमक्तिभि-

स्तमर्चयामास कृशांशुकैरिव ॥ २१ ॥

तदुपलभ्य प्रमुदितविस्मितमनोभिर्देवताभिः समन्ततः परिकीर्त्यमानं तस्य वितर्का- ६
श्रुतं शक्रो देवेन्द्रः समापूर्यमाणविस्मयकौतुहलेन मनसा तस्य महासत्त्वस्य भावजिज्ञासया
द्वितीयेऽहनि गगनतलमध्यमभिलङ्घमाने पटुतरकिरणप्रभावे सवितरि प्रसुनितमरीचिजाल-
वसनासु भास्वरातपविसरावगुण्ठितास्त्रनालोकनक्षमासु दिक्षु संक्षिप्यमाणच्छायेष्वभिवृद्ध-
चीरीविरावोभादितेषु वनान्तरेषु विच्छिद्यमानपक्षिसंपातेषु धर्मरूपापीतोत्साहेष्वध्वगेषु शक्रो
देषानामधिपतिर्त्राक्षिणरूपो भूत्वा मार्गप्रनष्ट इव क्षुत्तर्पश्रमविपाददीनकण्ठः सस्वरं प्ररुद- 10
न्नातिदूरे तेषां विचुक्रोश-

एकं सार्धात्परिश्रष्टं भ्रमन्तं गहने धने ।

क्षुच्छ्रमकान्तदेहं मां त्रातुमर्हन्ति साधवः ॥ २२ ॥

मार्गामार्गज्ञाननिश्चेतनं मां

दिवसेमोहात्कापि गच्छन्तमेकम् ।

15

कान्तारेऽस्मिन् धर्मतर्पकमार्तं

मामैःशब्दैः को नु मां ह्लादयेत् ॥ २३ ॥

अथ ते महासत्त्वास्तस्य तेन करुणेनाक्रन्दितशब्देन समाकम्पितहृदयाः ससंभ्रमा
द्वुत्तरगतयस्तं देशमभिजग्मुः । मार्गप्रनष्टाध्वगदीनदर्शनं चैनमभिसमीक्ष्य समभिगम्योप-
चारपुरःसरं समाश्वासयन्त ऊचुः-

20

कान्तारे निप्रनष्टोऽहमित्यलं विभ्रमेण ते ।

स्वस्य शिष्यगणस्यैव समीपे वर्तसे हि नः ॥ २४ ॥

तदद्य तावदस्माकं परिचर्यापरिग्रहात् ।

विधायानुग्रहं सौम्य श्वो गन्तासि यथेप्सितम् ॥ २५ ॥

अथोदस्तस्य तूष्णीभावादानुमनमुपनिमग्नमवेत्य हर्षसंभ्रमत्वरितगतिः सप्त रोहित- 25
मत्स्यान् समुपनीयाद्योचदेनम्-

मीनारिभिर्विस्मरणोज्झिता वा

त्रासोन्मुक्ता वा स्यल्यमभ्युपेताः ।

खेदप्रमुता इव सप्त मत्स्या

लब्ध्वा मयैतान्निमसेह मुक्त्वा ॥ २६ ॥

30

अथ शृगालोऽप्येनं यद्योपलब्धमनजातमुपसंहृत्य प्रणामपुरःसरं सादरमिन्धुवाच-

एकौ च गोधा दधिभाजनं च
 केनापि संत्यक्तमिहाध्यगच्छम् ।
 तन्मे हितावेक्षितयोपयुज्य
 वनेऽस्तु तेऽस्मिन् गुणवास वासः ॥ २७ ॥

इत्युक्त्वा परमप्रीतेमनास्तदस्मै समुपजहार ॥

अथ वानरः परिपाकगुणादुपजातमार्दवानि मनःशिलाचूर्णरञ्जितानीवातिपिञ्जराण्यति-
 रक्तबन्धनमूलानि पिण्डीगतान्याम्रफलान्यादाय साञ्जलिप्रग्रहेनमुवाच—

आम्नाणि पक्वान्युदकं मनोज्ञं
 छाया च सत्संगमसौख्यशीतौ ।

इत्यस्ति मे ब्रह्मविदां वरिष्ठं
 मुक्त्यैतदत्रैव तवास्तु वासः ॥ २८ ॥

अथ शशः समुपसृत्यैनमुपचारक्रियानन्तरं सबहुमानमुदीक्षमाणः स्नेन शरीरेणोप-
 निमज्जयामास—

नै सन्ति मुद्गा न तिला न तण्डुला
 वने विवृद्धस्य शशस्य केचन ।
 शरीरमेतत्वनलाभिसंस्कृतं
 ममोपयुज्याद्य तपोवने वस ॥ २९ ॥

यदस्ति यस्येक्षितसाधनं धनं
 स तन्नियुक्तेऽर्थिसमागमोत्सवे ।
 न चास्ति देहादधिकं च मे धनं
 प्रतीच्छ सर्वस्वमिदं यतो मम ॥ ३० ॥

शक्र उवाच—

अन्यस्यापि वध तावत्कुर्यादस्मद्विधः कथम् ।
 इति दर्शितसौहार्दे कथा कैव भवद्विधे ॥ ३१ ॥

शश उवाच—उपपन्नरूपमिदमासन्नानुकोशे ब्राह्मणे । तदिहैव तावद्भवानास्तामस्मदनु-
 ग्रहापेक्षया यावत्पुत्रतश्चिदात्मानुग्रहोपायमासादयामीति ॥

अथ शक्रो देवानामिन्द्रस्तस्य भावमवेत्य तप्ततपनीयवर्णं स्फुरत्प्रतनुज्वालं विकीर्य-
 माणस्फुलिङ्गप्रवर्तं निर्धूममङ्गारराशिमभिनिर्मेमे । अथ शशः समन्ततोऽनुविलोकयंस्त-
 मग्निस्कन्धं ददर्श । दृष्ट्वा च प्रीतमनाः शक्रमुवाच—समधिगतोऽयं मयात्मानुग्रहोपायः ।
 तदस्मच्छरीरोपयोगासफलमनुग्रहाशा मे कर्तुमर्हसि । पश्य महाराक्षण ।

देयं च दित्साप्रवर्णं च चित्रं

भगद्विधेनातिपिना च योगः ।

१ Mss. एका च गोधा for एका च गोधा. २ Mss. °प्रीति° for °प्रीत°. ३ Mss
 °प्रीता. for °प्रीता. ४ Also cited in *Avadānātāka* (37) page 94.

नावाप्तुमेतद्भि सुखेन शक्यं

तत्स्यादमोघं भवदाश्रयान्मे ॥ ३२ ॥

इत्यनुनीय स महात्मा संमाननादरादतिथिप्रियतया चैनमभिवाद्य

ततः स तं वह्निमभिज्वलन्तं

निधिं धनार्थी सहसेवै दृष्ट्वा ।

परेण हर्षेण समारूरोह

तोयं हस्तपद्ममिवैकहंसः ॥ ३३ ॥

तद्दृष्ट्वा परमविस्मयावर्जितमतिर्देवानामधिपतिः स्वमेवै वपुरास्याय दिव्यकुसुमवर्षपुरः-
सरीभिर्मनःश्रुतिमुखाभिर्वाग्भिरभिपूज्य तं महासत्त्वं कमलपलाशलक्ष्मीसमृद्धाम्यां भासुराङ्गुली-
भूषणालङ्कृताम्यां पाणिभ्यां स्वयमेव चैनं परिगृह्य त्रिदशेश्वरः सदर्शयामास — पश्यन्त्वत्रभवन्तः 10
लिदशालयनिवासिनो देवाः । समनुमोदन्तां चेदमतिविस्मयनीयं कर्मावदानमस्य महासत्त्वस्य ।

स्यक्तं बतानेन यथा शरीरं

निःशङ्कमद्यातिथिवत्सलेन ।

निर्मात्यमप्येवमकम्पमाना

नालं परित्यक्तुमधीरसत्त्वाः ॥ ३४ ॥

जातिः केयं तद्विरोधि क चेदं

स्यागौदार्यं चेतसः पाटवं च ।

विस्पष्टोऽयं पुण्यमन्दादराणां

प्रत्यादेशो देवतानां नृणां च ॥ ३५ ॥

अहो बत गुणाम्यासवासितास्य यथा मतिः ।

अहो सद्बृत्तवात्सल्यं त्रित्यौदार्येण दर्शितम् ॥ ३६ ॥

अथ शक्रसत्त्वकर्मातिशयविव्यापनार्थं लोकहितावेक्षी शशविम्बलक्षणेन वैजयन्तस्य
प्रासादवरस्य सुधर्मायाश्च देवसभायाः कूटागारकर्णिके चन्द्रमण्डलं चाम्यलंचकार ।

संपूर्णेऽद्यापि तदिदं शशविम्ब निशाकरे ।

छापामयमिवादशे राजते दिवि राजते ॥ ३७ ॥

ततः प्रभृति लोकेन कुमुदाकरहासनः ।

क्षणदातिलकश्चन्द्रः शशाङ्क इति कीर्तते ॥ ३८ ॥

तेऽप्युदशगालवानरास्ततश्च्युत्वा देवलोक उपपन्नाः कल्याणमित्रं समासाद्य ॥

तदेवं तिर्यग्गतानामपि महासत्त्वानां शक्त्यनुरूपा दानप्रवृत्तिर्दृष्टा । केन नाम
मनुष्यभूतेन न दातव्यं स्यात् ? तथा तिर्यग्गता अपि गुणवात्सल्यात्संप्रग्न्यन्ते सद्भिरिति 30
गुणेभ्योदरः कार्य इत्येवमप्युनेयम् ॥

॥ इति शशजातकं पष्ठम् ॥

७ अगस्त्यजातकम् ।

तपोनस्थानामप्यलकारस्यागशौर्यं प्रागेव गृहस्थानामिति । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूत किलाय भगवौल्लोकहितार्थं ससाराध्वनिवर्तमानश्चारित्रगुणनिशुद्धयमि-
लक्षित क्षितितलतिलकभूतमन्यतम महद्ब्राह्मणकुल गगनतलमिव शरदमल्पपरिपूर्णमण्डल
5 श्वन्द्रमा समुपतन्नेनाम्यलचकार । स यथाक्रमं श्रुतिस्मृतिनिहितानवाप्य जातकर्मादीन्
सत्कारानधीत्य साङ्गान् वेदान् वृत्तञ्च कल्पं व्याप्य त्रिचायशसा मनुष्यलोके गुणप्रियै-
र्दातृभिरभ्यर्च्य प्रतिगृह्यमाणनिभवत्वात्परा धनसमृद्धिमभिजगाम ।

स बन्धुमित्राश्रितदीनवर्गान्

समाननीयानतिथीन् गुरुश्च ।

प्रह्लादयामास तथा समृद्ध्या

देशान् महामेघ इवामिर्वर्पन् ॥ १ ॥

विद्वत्तया तस्य यश प्रकाश

तस्यागशौर्यादधिक चकाशे ।

निशार्कस्येव शरद्विशुद्ध

समप्रशोभाधिककान्ति विम्बम् ॥ २ ॥

अप स महात्मा कुकार्यव्यासङ्गदोषसबाध प्रमादास्पदभूत धनार्जनरक्षणप्रसङ्गव्याकुल
-मुपशमविरोधैर्व्यसनशरशतलक्ष्यभूतमपर्यन्तकर्मान्तानुष्ठानपरिग्रहश्रममनुतिजनक कृशास्ताद
गार्हस्थ्यमनेल तदोपविचित्तसुखा च धर्मप्रतिपत्त्यनुकूला भोक्षधर्मारम्भाधिष्ठानभूता प्रव्रज्या
मनुपश्यन् महतीमपि ता धनसमृद्धिमपरिक्षेशाधिगता लोकसनत्तिमनोहरा तृणवदपात्य
20 तापसप्रव्रज्याविनयनियमपरो बभूव । प्रव्रजितमपि त महासत्त्व यश प्रभाशत्वात्पूर्वसस्तावानुस्मर
णासभावितगुणत्वाप्रशमामिलक्षितत्वाच्च श्रेयोर्था जनस्तद्गुणगणावर्जितमतिस्तथैवाभिजगाम ।
स त गृहिजनससर्गं प्रविशेकमुखप्रमाथिन व्यासङ्गविक्षेपान्तरायकरमबहुमन्यमानं प्रविशेकाभि
रामतया दक्षिणसमुद्रमध्यावगाढमिन्द्रनीलभेदामिनीलवर्णैरनिलबलाकलितैरूर्मिमालाविलासै
राच्छुरितपर्यन्तं सितसिवतास्तीर्णभूमिभागं पुष्पफलपल्लवालकृतमिष्टपैर्नातारुभिरुपशोभित
25 निमृत्सङ्गिलाशयप्रतीरं कारादीपमध्यासनादाश्रमपदश्रिया संयोजयामास ।

सुतनुस्तपसा तत्र स रेजे तपसातनु ।

नयचन्द्र इव व्योम्नि कौतलेनादृश वृश ॥ ३ ॥

१ A समुत्पन्नम्, II P समुपेतम् for समुपतन्नम् २ Mss °स्येव for °स्येव
१ Mss निरोप° for °निरोपि° ४ Mss कान्तिवेन for कान्त°

प्रशमनिमृतचेष्टितेन्द्रियो

व्रतनियमैकरसो वने वसन् ।

मुनिरिति तनुबुद्धिशक्तिभि-

र्भृगविहगैरपि सोऽञ्चगम्यत ॥ ४ ॥

अथ स महात्मा प्रदानोचितत्वात्तपोवनेऽपि निवसन् कालोपनतमतिथिजनं यथा- 6
संनिहितेन मूलफलेन शुचिना सलिलेन हृद्याभिश्च स्वागताशीर्वादिपेशलाभिस्तपस्विजन-
योग्याभिर्वाग्भिः सपूजयति स्म । अतिथिजनोपयुक्तशेषेण च यात्रामात्रार्थमभ्यवहृतेन तेन
वन्द्येनाहारेण वर्तयामास ॥

तस्य तपःप्रकर्षोऽप्यविसृतेन यशसा समावर्जितहृदयः शक्रो देवेन्द्रः स्यैर्यजिज्ञासया
तस्य महासत्त्वस्य तस्मिन्नरण्यायतने तापसजनोपभोगयोग्यं मूलफलमनुपूर्वेण सर्वमन्तर्धापया- 10
मास । बोधिसत्त्वोऽपि ध्यानप्रसूतमानसतया संतोषपरिचयादनधिभूर्छितत्वादाहारे स्वशरीरे
चानभिव्यक्तात् तमन्तर्धानहेतुं मनसि चकार । स तरुणानि तरुपर्णान्यधिश्राय तैराहार-
प्रयोजनमभिनित्वाद्यातृप्यमाण आहारविशेषानुत्सुकः स्वस्थमतिस्तपैव विजहार ।

न कचिदुर्लभा वृत्तिः संतोषनियतात्मनाम् ।

कुत्र नाम न विद्यन्ते तृणपर्णजलाशयाः ॥ ५ ॥

विस्मिततरमनास्तु शक्रो देवेन्द्रस्तस्य तेनावस्थानेन स्थिरतरगुणसंभावनस्तत्परीक्षा-
निमित्तं तस्मिन्नरण्यावनप्रदेशे निदाघकालोनिलवत्समग्रं वीरुतृणतरुगणं पर्णसमृद्ध्या वियो-
जयामास । अथ बोधिसत्त्वः प्रत्यार्द्रतराणि शीर्णपर्णानि समाहृत्य तैरुदकस्निन्नैरनुत्कण्ठित-
मतिर्वर्तमानो ध्यानसुखप्रीणितमनास्तत्रामृततृप्त इव विजहार ।

अविस्मयः श्रुतवर्तो समृद्धानाममत्सरः ।

संतोषश्च वनस्थानां गुणशोभाविधिः परः ॥ ६ ॥

अथ शक्रस्तेन तस्याद्भुतरूपेण संतोषस्यैर्येण समभिवृद्धविस्मयः सामर्प्य इव तस्य
महासरसस्य व्रतकाले हुताग्निहोत्रस्य परिसमाप्तजप्यस्यातिथिजनदिदृक्षया व्यवलोकयतो
प्राक्गणरूपमास्थायातिथिरिव नाम भूत्वा पुरस्तात्पादुरमूत् । स प्रीतमनाः समभिगम्य चैनं
बोधिसत्त्वः स्वागतादिप्रियवचनपुरःसरेणाहारकालनिवेदनेनोपनिमग्नयामास । तूर्ण्यभावात्तु 25
तस्यामिममनुपनिमग्नमवेत्यस्य महात्मा

दित्सुप्रहर्षविकसन्नयनास्यशोभः

स्निग्धैर्मनःश्रुतिमुखैरभिनन्द्य वाक्यैः ।

कृच्छ्रोपलब्धमपि तच्छूषणं समस्त

तस्मै ददौ स्वयमभूच्च मुदेव तृप्तः ॥ ७ ॥

स तथैव प्रविश्य ध्यानागारं तेनैव प्रीतिप्राप्तेन तमहोरात्रमतिनामयामास ॥

अथ शक्रस्तस्य द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमेऽपि चाहनि तथैव व्रतकाले पुरतः प्रादुरभूत् । सोऽपि चैनं प्रमुदिततरमनास्तथैव प्रतिपूजयामास ।

दानाभिलापः साधूनां कृपाम्यासनिवर्धितः ।

नैति संकोचदीनत्वं दुःखैः प्राणान्तिकैरपि ॥ ८ ॥

अथ शक्रः परमविस्मयाविष्टहृदयस्तपःप्रकर्षादस्य प्रार्थनामात्रापेक्षं त्रिदशपतिलक्ष्मी-संपर्कमवगम्य समुत्पतितभयाशङ्कः स्वमेव वपुर्दिव्याद्भुतशोभमभिप्रपद्य तपःप्रयोजनमेव पर्यपृच्छत्—

बन्धून् प्रियानश्चमुखान् विहाय

परिमहान् सौख्यपरिग्रहांश्च ।

आशाङ्कुशं नु व्यवसृज्य कुत्र

तपःपरिक्लेशमिमं श्रितोऽसि ॥ ९ ॥

सुखोपपन्नान् परिभूय भोगा-

ञ्छोकाकुलं बन्धुजनं च हित्वा ।

न हेतुनाल्पेन हि यान्ति धीराः

सुखोपरोधीनि तपोवनानि ॥ १० ॥

वक्तव्यमेतन्मयि मन्यसे चे-

त्कौतूहलं नोऽर्हसि तद्विनेतुम् ।

किं नाम तद्यस्य गुणप्रवेश-

वशीकृतैव भयतोऽपि बुद्धिः ॥ ११ ॥

वोधिसत्त्व उवाच—श्रूयतां मार्प यन्निमित्तोऽयं भ्रम प्रयत्नः ।

पुनःपुनर्जातिरतीत्य दुःख

जराविपद्भयाधिविरूपतांश्च ।

भर्तव्यमित्याकुलता च युद्धे-

र्लोकानतस्त्रातुमिति स्थितोऽस्मि ॥ १२ ॥

अथ शक्रो देवेन्द्रो नायमस्मद्भ्राता श्रियमभिरामयत इति समाश्वासितहृदयः सुभाषि-
तेन तेन चाभिप्रसादितमनिर्युक्तमित्यभिपूज्य तदस्य वचनं वरप्रदानेन बोधिसत्त्वमुप-
निर्भक्षयामास—

अत्र ते तापसजन प्रतिरूपे सुभाषिते ।

ददामि काश्यप वरं तद्वृणीष्व यदिच्छसि ॥ १३ ॥

अथ बोधिसत्त्वो भवभोगसुखेध्वनास्थः प्रार्थनामैव दुःखमवगच्छन् सालीभूतसंतोषः
शक्रमुवाच—

दातुमिच्छसि चेन्मह्यमनुग्रहकरं वरम् ।

वृणे तस्मादहमिम् देवानां प्रवरं वरम् ॥ १४ ॥

दारान् मनोभिलषितांस्तनयान् प्रमुख-

मर्थानभीप्सितविशालतरांश्च लभ्स्वा ।

येनाभितप्तमतिरेति न जातु वृषि

लोभानलः स हृदयं मम नान्मुपेयात् ॥ १५ ॥

अथ शक्रस्तथा तस्य संतोषप्रवर्णमानसतया सुभाषिताभिव्यञ्जितया भूयस्या मात्रया
संप्रसादितमतिः पुनर्बोधिसत्त्वं साधु साध्विति प्रशस्य वरेणोपच्छन्दयामास—

अत्रापि ते मुनिजन प्रतिरूपे सुभाषिते ।

प्रतिप्राभृतवल्लीया प्रयच्छाम्यपरं वरम् ॥ १६ ॥

अथ बोधिसत्त्वः क्लेशत्रियोगस्यैव दुर्लभतामस्य प्रदर्शयन् वरयाच्चापदेशेन पुनरप्यस्मै
धर्मं देशयामास—

ददासि मे यदि वरं सद्गुणावास वासव ।

वृणे तेनेममपरं देवेन्द्रानवरं वरम् ॥ १७ ॥

अर्थादपि भ्रंशं समानुवन्ति

वर्णप्रसादाद्यशतः सुखाच्च ।

येनाभिभूता द्विपतेव सत्त्वाः

स द्वेपवर्हिर्मम दूरतः स्यात् ॥ १८ ॥

तच्छ्रुवा शक्रो देवानामधिपतिर्विस्मयवशात्साधु साध्वित्येनमभिप्रशस्य पुनरुवाच—

स्थाने प्रव्रजितान् कीर्तिरनुरक्तेव सेवते ।

तद्वरं प्रतिगृहीष्व मदत्रापि सुभाषिते ॥ १९ ॥

अथ बोधिसत्त्वः क्लेशप्रातिकूल्याच्छिष्टसत्त्वसंपर्कविगर्हां प्रतिप्रतिप्रहापदेशेन

कुर्वन्निवृत्तवाच—

शृणुयामपि नैव जातु वालं

न च वीक्षेय न चैनमालपेयम् ।

न च तेन निवासखेददुःखं

समुपेयां वरमित्यहं वृणे त्वाम् ॥ २० ॥

शक्र उवाच—

अनुकम्प्यो विशेषेण सताभापद्रतो ननु ।

आपदां मूलभूतत्वाद्वात्यं चाधममिष्यते ॥ २१ ॥

करुणाश्रयभूतस्य बालस्यास्य विशेषतः ।

वृषालुरपि सन् कस्मान्न दर्शनमपीच्छसि ॥ २२ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—अगत्या मार्प । पुण्यत्वमभवान् ।

कथंचिदपि शक्येत यदि बालश्चिकित्सितुम् ।

तद्वितोद्योगनिर्यत्नं कथं स्यादिति मद्भिध ॥ २३ ॥

इत्थं चैव चिकित्साप्रयोगस्यापात्रमिति गृह्यताम् ।

मुनयवदनय नयत्यय

परमपि चात्र नियोक्तुमिच्छति ।

अनुचितनिनयार्जवकर्मो

हितमपि चाभिहितं प्रकुप्यति ॥ २४ ॥

इति पण्डितमानमोहदग्धे

हितवादिष्वपि रोषरूक्षभावे ।

रमसे निनयाभियोगमान्धा-

द्वद कस्तत्र हितार्पणाम्बुपाय ॥ २५ ॥

इत्यगत्या सुरश्रेष्ठ करुणाप्रवणैरपि ।

बालस्याद्रव्यभूतस्य न दर्शनमपीष्यते ॥ २६ ॥

तच्छ्रुत्वा शक्र साधु साध्वित्येनमभिनन्द्य सुभाषिताभिप्रसादितमति पुनरुवाच—

न सुभाषितरत्नानामर्धं कश्चन निचते ।

सुसुमान्नलिवल्लीत्या ददाम्यपि ते वरम् ॥ २७ ॥

अथ बोधिसत्त्व सर्वान्स्थामुखता सज्जनस्य प्रदर्शयच्छक्रमुवाच—

बौक्ष्य धीरं शृणुया च धीरं

स्यान्मे निवासं सह तेन शक्र ।

सभाषणं तेन सहैव भूया-

देत वरं देववरं प्रयच्छ ॥ २८ ॥

शक्र उवाच—अतिपक्षपात इयं खलु ते धीरं प्रति । तदुच्यता तावत् ।

किं नु धीरस्तवाकार्पाद्वद काश्यप कारणम् ।

अधीर इव येनासि धीरदर्शनलात्स ॥ २९ ॥

अथ बोधिसत्त्वः सज्जनमाहात्म्यमस्य प्रदर्शयन्नुवाच—श्रूयतां मार्प्येन मे धीरदर्शन-
मेगामिलपते मतिः ।

व्रजति गुणपथेन च स्वयं

नयति परानपि तेन वर्त्मना ।

वचनमपि न रूक्षमक्षमां

जनयति तस्य हितोपसंहितम् ॥ ३० ॥

अशठविनयभूषणः सदा

हितमिति लम्भयितुं स शक्यते ।

इति मम गुणपक्षपातिनी

नमति मतिर्गुणपक्षपातिनि ॥ ३१ ॥

अथैन शक्रः साधूपपन्नरूपमिदमिति चाभिनन्द्य समभिवृद्धप्रसादः पुनर्वरेणोपनि- 10
मन्नयामास—

कामं संतोषसात्मन्वात्सर्वत्र कृतमेव ते ।

मदनुग्रहबुद्ध्या तु ग्रहीतुं वरमर्हसि ॥ ३२ ॥

उपकाराशया भक्त्या शक्त्या चैव समस्तया ।

प्रयुक्तस्यातिदुःखो हि प्रणयस्याप्रतिग्रहः ॥ ३३ ॥

अथ तस्य परामुपकर्तुकामतामनेक्य बोधिसत्त्वस्तद्वियहितकामतया प्रदानानुत्तरं-
प्रावत्यमलैः प्रकाशयन्नुवाच—

तदीयमन्नं क्षयदोषवर्जितं

मनश्च दिप्ताप्रतिपत्तिपेशलम् ।

निशुद्धशीलाभरणाश्च याचका

मम स्युरेतां वरसंपदं वृणे ॥ ३४ ॥

शक्र उवाच—सुभाषितस्तोकरः रत्नत्रयमगान् । अपि च ।

यदभिप्रार्थितं सर्वं तत्तथैव भविष्यति ।

ददानि च पुनस्तुभ्यं वरमस्मिन् सुभाषिते ॥ ३५ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

वरं मनानुग्रहसंपदाय

ददाति चेत्सर्वदिग्विजितां वर ।

न माम्मुपेया. पुनरित्यभिप्रेत-

जितं वरं देव्यनिर्गुणं वृणे ॥ ३६ ॥

अथ शक्र सामर्पयदेनमतिविस्मयमान उवाच—मा तान्द्रो ।

जपव्रतेज्याविधिना तप श्रमै-

र्जनोऽयमन्विच्छति दर्शन मम ।

भवान् पुनर्नेच्छति केन हेतुना

वरप्रदित्साभिगतस्य मे सत ॥ ३७ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—अत्र ते मन्युप्रणयेन । समनुनेष्याम्यहमत्रभ्रन्त देवराज । न ह्यसा
वदाक्षिण्यानुवृत्तिर्न चाप्यग्रहुमानविचेष्टितमसमग्रधानकाम्यता वा भवति भवताम् । किं तु-

निरीक्ष्य ते रूपममानुषाद्भुत

प्रसन्नकान्ति ज्वलित च तेजसा ।

भवेत्प्रमादस्तपसीति मे भय

प्रसादसौम्यादपि दर्शनात्तत्र ॥ ३८ ॥

अथ शक्र प्रणम्य प्रक्षिणीकृत्य चैन तत्रैवान्तर्दधे । प्रभाताया च रजन्या बोधिसत्त्व
शक्रप्रभातोपहृत प्रभूत दिव्यमन्नपान ददर्श । शक्रोपनिमग्नणाहूतानि चानेकानि प्रत्येक-
बुद्धशतानि व्यायतावद्वपद्विकराश्च परिवेषणसज्जाननेकाश्च देवकुमारान् ।

तेनान्नपानविधिना स मुनिर्महर्षीन्

सतर्पयन् मुदमुदारतरामवाप ।

वृत्त्या च तापसजनोचितयाभिरेमे

ध्यानाप्रमाणनियमेन शमेन चैव ॥ ३९ ॥

तदेव तपोवनस्थानामप्यलकारस्त्वागशौर्यं प्रागेव गृहस्थानामिति त्यागशौर्येणाल
२० कर्तव्य एवामा सत्पुरुषेणेति । दानपतिसप्रहर्षणायामप्युन्नेय लोभद्वेषमोहबाल्यविगर्होया
कल्याणमित्रसपर्कगुणे सतोपनधाया तथागतमाहात्म्ये च । एव पूर्वजन्मस्वपि सुभाषितरत्ना
तिशयाकर स भगवान् प्रागेव सबुद्ध इति ॥

॥ इत्यगस्त्यजातक सप्तमम् ॥

८ मैत्रीवलजातकम् ।

न परदुःखातुराः स्वमुखमवेक्षन्ते महाकारुणिकाः । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल स्वमाहात्म्यकारुण्याभिप्रर्पन्नो जगत्परित्राणाव्याशयः प्रदानदमनियम-
सौरत्यादिभिर्लोकानुग्रहानुकूलैर्गुणातिशयैरभिवर्धमानः सर्वसत्त्वमैत्रमना मैत्रवलो नाम राजा
बभूव ।

दुःखं सुखं वा यदभूत्प्रजानां

तस्यापि राज्ञस्तदभूत्तथैव ।

अतः प्रजारक्षणदक्षिणोऽसौ

शङ्खं च शङ्खं च पराममर्श ॥ १ ॥

नरेन्द्रचूडाधृतशासनस्य

तस्य त्वलङ्कारवदास शङ्खम् ।

विस्पष्टरूपं ददृशे च शङ्खं

नयेषु लोकस्य हितोदयेषु ॥ २ ॥

विनिग्रहप्रग्रहयोः प्रवृत्ति-

धर्मोपरोधं न चकार तस्य ।

हिताशयत्वान्नयनैपुणाच्च

परीक्षकस्येव पितुः प्रजासु ॥ ३ ॥

तत्स्यैवं धर्मेण प्रजाः पालयतः सत्यत्यागोपशमप्रज्ञादिभिश्च परहितपरिणामनात्सवि-
शेषोदात्तक्रमैर्योधिसंभारविधिभिर्भिन्नधर्मानस्य कदाचित्कस्मिंश्चिदपराधे यक्षाणामधिपतिना
स्वनिपयात्प्रवाजिता ओजोहाराः पञ्च यक्षाः परबधदक्षास्तद्विषयमभिजग्मुः । व्यपगतसर्वोप- 20
द्रव्याद्य नित्यप्रवृत्तिनिधोत्सवं परया संपदा समुपेतरूपं प्रमुदिततृप्तपुष्टजनमभिसमीक्ष्य
तद्विषयं तन्निवासिनां पुरुषाणामोजांस्यपहर्तुं तेषामभिलाषो बभूव ।

ते परेणापि यत्नेन संप्रवृत्ताः स्वकर्मणि ।

नैन तद्विषयस्थानां हर्तुमोजः प्रसेहिरे ॥ ४ ॥

तस्य प्रभानातिशयानुपस्य

ममेति यत्रैव बभूव बुद्धिः ।

सौम्यास्य रक्षा परमास तस्मा-

दोजांसि हर्तुं न निषेहिरे ते ॥ ५ ॥

यदा च परमपि प्रयत्नं कुर्वन्तो नैव शक्नुवन्ति स्म कस्यचिद्विषयनिवासिनो
जनस्यौजोऽपहर्तुमथ तेषां परस्परमरोक्ष्यैतदभूत्—किं नु खल्विदं मार्गं ।

अस्मत्प्रभावप्रतिघातयोग्या

विघातप सिद्धिमया विशेषा ।

न सन्ति चैषामथ चोद्य सर्वे

व्यर्थाभिधानत्वमुपागताः स्म ॥ ६ ॥

अथ ते यक्षा ब्राह्मणवर्णमात्मानमभिनिर्माय समनुचरन्तो ददृशुः प्रत्यरण्यचरमन्यतम
गोपालक सशाद्वले छायाद्रुममूले सोपानत्क सनिपण्ण सपल्लवैर्वनतरबुधुमैर्विरचिता माला-
मुद्वहन्त दक्षिणतो विन्यस्तदण्डपरशुमेकाकिन रज्जुवर्तनव्यापृत प्रक्षेडितत्रिलासेन गायन्त-
10 मासीनम् । समुपेल्ल चैनमूचुः—यथयददकाकाकाका । भो गग्रा सरक्षाधिकृत । एव विविके
निर्जनसपातेऽस्मिन्नरण्ये निचरन्नेयमेकासी कथं न विभेपीति । स तानालोक्याब्रवीत्—कुतो
वा भेतव्यमिति । यक्षा ऊचुः—किं त्वया न श्रुतपूर्वा यक्षराक्षसानां पिशाचानां वा निसर्ग
रौद्रा प्रवृत्तिरिति !

सहायमप्येऽपि हि वर्तमानो

विघातप स्वस्वयनैरुपेत ।

येभ्य कथंचित्परिमोक्षमेति

शौर्यादवज्ञातभयोऽपि लोक ॥ ७ ॥

तेभ्यो नृमेद पिशिताशनेभ्य

कथं भयं तेऽस्ति न राक्षसेभ्य ।

20 विविक्तगम्भीरभयानकेषु

सहायहीनस्य वनान्तरेषु ॥ ८ ॥

इत्युक्ते स गोपालकः प्रहस्येनानुवाच—

जनः स्वस्वयनेनायं महता परिपाल्यते ।

देवेन्द्रेणैषाप्यशक्योऽयं किं पुनः पिशिताशनैः ॥ ९ ॥

तेन गेह इवारण्ये राज्रावपि यथा दिवा ।

25 जनान्तं इव चैकोऽपि निर्भयो विचराम्यहम् ॥ १० ॥

अथैनं ते यक्षा वृत्तहलप्राक्कल्यात्सादरमुत्साहयन्त इवोचुः—तत्कथय कथय तावद्भद्रं
कीदृशोऽयं युष्माकं स्वस्वयनविशेष इति । स तान् प्रहसन्नुवाच—श्रूयतां यादृशोऽयमस्माकं
मल्यद्भुतः स्वस्वयनविशेषः ।

१ Mss वाय for चाय २ Mss °व्याकृत for °व्यापृत. ३ Mss देवेन्द्रैरप्य°
for देवेन्द्रेणाप्य°.

कनकगिरिशिलाविशालवक्षा

शरदमलेन्दुमनोज्ञवक्त्रशोभ ।

कनकपरिघपीनलम्बबाहु-

र्बृषमनिभेक्षणविक्रमो नरेन्द्र ॥ ११ ॥

ईदृशोऽस्माकं स्वस्त्ययनविशेष । इत्युक्त्वा सामर्पविस्मयस्तान् यक्षानवेक्षमाणः
पुनरुवाच-आश्चर्यं वदेदम् ।

एव प्रकाशो वृषतिप्रमान

कथं नु व श्रोत्रपथं न यात ।

अत्यद्भुतत्वादयवा श्रुतोऽपि

भगवत्सु विप्रलयतो न रुढ ॥ १२ ॥

॥

शङ्के गुणान्वेषणविश्वो वा

देशी जनोऽस्माखुत्तमलो वा ।

विवर्जितो भाग्यपरिक्षयाद्वा

कीर्त्या नरेन्द्रस्य यतोऽभ्युपेतं ॥ १३ ॥

तदस्ति यो भाग्यशेषं यत्तादृशादेशकान्तारादिहागताः सः । यक्षा ऊचुः-भद्रमुखः ॥
कथं विवृणोऽयमस्य राज्ञः प्रभावो यदस्यामानुषा न प्रसहन्ते विषयमासिनः जनं हिंसितु-
मिति । गोपात्रक उवाच-स्वमाहात्म्याधिगतः प्रभावोऽयमस्माकं महाराजस्य । पश्यतः
महाप्राज्ञगाः ।

मैत्री तस्य बलं ध्वजाप्रदावलं त्वाचारमात्रं बलं

नासौ वेत्ति कथं न चाह पठय सम्यक् च गारक्षति ।

१०

धर्मस्तस्य नयो न नीतिनिकृतिः पूनार्थमर्थं सता

मित्यार्थमयोऽपि दुर्जनघनं गवै च नाग्न्यते ॥ १४ ॥

एवमादिगुणशतसमुदितोऽयमस्माकं स्वामी । तेनास्य न प्रसहन्ते विषयमासिनः
जनं हिंसितुमुदवा । अपि च । कियदहं व शक्यामि वक्तुम् ? वृषनिगुणश्रवणकौतु-
हलेस्तु भगवन्निर्गन्तेन शुकं प्रवेष्टुं स्यात् । तत्र हि भवन्ति स्वधर्मानुरागादपवस्वितार्थमर्षादः २५
निलशेनमुमिश्रं प्रमुदितसमृद्धमनुबन्धोदात्तचरेणमभ्याग्नानिपिजनविशेषवत् । वृषनिगुणा-
ग्निहृदयं तत्त्वार्थार्थया स्तौनीर्निर्गन्तमिर मरत्सयनतिर च प्रहर्षादभ्यस्यन्तः जनं दृष्ट्वा
राज्ञो गुणभिर्मनुमास्यते । सत्त्वं च गुणबद्धमानोज्ञानात्पणं तरिदृश्या यूपनरस्य तद्गुण
प्रस्तुतिर्नो भविष्यति ॥

अथ ते यक्षाः स्वप्रभावप्रतिघातात्तस्मिन् राजनि सामर्पद्दया भावप्रयुक्तयापि युक्तया
तया तद्गुणकयया नैव मार्दवमुपजग्मुः ।

प्रायेण खलु मन्दानाममर्पज्वलितं मनः ।

यस्मिन् वस्तुनि तत्कीर्त्या तद्विशेषेण दह्यते ॥ १५ ॥

■ प्रदानप्रियतां तु समभिवीक्ष्य तस्य राज्ञस्ते यक्षास्तदपकारचिकीर्षवः समभिगम्य
राजानं संदर्शनकाले भोजनमयाचन्त । अथ स राजा प्रमुदितमनास्तदधिकृतान् पुरुषान्
समादिदेश—क्षिप्रमभिरुचितं भोजनं ब्राह्मणेभ्यो दीयतामिति । अथ ते यक्षाः समुपहृतं
रांजार्हमपि भोजनं हरिततृणमिव व्याघ्रा नैव प्रत्यगृह्णन्—नैवविधं^१ भोजनं वयमश्रीम
इति । तच्छ्रुत्वा स राजा समभिगम्यैनानब्रवीत्—अथ कीदृशं भोजनं युष्माकमुपशेते ?
10 यावत्तादृशमन्विष्यतामिति । यक्षा ऊचुः—

प्रत्यग्रोष्माणि मांसानि नरानां रुधिराणि च ।

इत्यन्नपानं पक्वाक्ष यक्षाणामक्षतव्रत ॥ १६ ॥

इत्युक्त्वा दंष्ट्राकरालयदनानि दीप्तपिङ्गलकेकरौद्रनयनानि स्फुटितचिपिटविरूपघोणानि
ज्वलदनलकपिलकेशश्मश्रूणि सजलजलधरान्धकाराणि विकृतभीषणानि स्वान्येव वपूषि
15 प्रत्यपचन्त । समभिवीक्ष्य चैनान् स राजा—पिशाचाः खल्विमे न मानुषाः, तेनास्मदीय-
मन्नपानं नाभिलपन्तीति निश्चयमुपजगाम ॥

अथ तस्य नरेन्द्रस्य प्रकृत्वा करुणात्मनः ।

भूयसी करुणा तेषु समभूच्छुद्धचेतसः ॥ १७ ॥

करुणैकतानद्वयश्च तान् यक्षाननुशोचन्नियतमीदृशमर्थं चिन्तयामास—

20 दयावतस्तावदिदमन्नपानं सुदुर्लभम् ।

प्रत्यहं च तदन्वेष्यं किं नु दुःखमतः परमै ॥ १८ ॥

निर्दयस्याप्यशक्तस्य विघातैकरसः श्रमः ।

शक्तस्याप्यहिताभ्यासात्किंस्वित्कष्टतरं ततः ॥ १९ ॥

एवंविधाहारपरायणानां

25 कारुण्यशून्याशिवमानसानाम् ।

प्रलौहमेपां दहतां स्वमर्थं

दुःखानि यास्यन्ति कदा नु नाशम् ॥ २० ॥

१ Mss. नैवविधं for नैवविधं. २ Mss. अन्नपानं for इत्यन्नपानं. ३ Mss. परः.
४ Mss. प्रत्यहं but K प्रत्यहं for metre.

तत्कयमिदानीमहमेपामीदृशाहारसंपादनादेकाहमपि तावत्परहिंसाप्राणविघातं कुर्याम् ?

न हि स्मराम्यर्थितयागताना-

माशाविपर्यासहतप्रभाणि ।

हिमानिलम्लापितपङ्कजानां

समानदैर्न्यानि मुखानि कर्तुम् ॥ २१ ॥

5

भयतु । दृष्टम् ।

स्नतः शरीरात्स्थिरपीवराणि

दास्यामि मांसानि सशोणितानि ।

अतोऽप्यथा को हि मम क्रमः स्या-

दित्यागतेष्वर्थिषु युक्तरूपः ॥ २२ ॥

10

स्वयम्भृतानां हि निरुष्मकाणि

भवन्ति मांसानि विशोणितानि ।

प्रियाणि चैषां न हि तानि सम्य-

ग्वुमुक्षया पीडितविग्रहाणाम् ॥ २३ ॥

जीरतोऽपि च कुतोऽहमन्यस्मान्मांसमादास्ये मामभिगम्य चैते तथैव क्षुत्तर्पणपरिक्षाम- ॥

नयनवदना निष्फलाशाप्रणयत्वादधिकतरविघातातुरमनसः कथं नाम प्रतियास्यन्ति ?

तदिदमत्र प्राप्तकालम् ।

दुष्टव्रणस्येव सदातुरस्य

फडे(ले)घरस्यास्य रुजाकरस्य ।

करोमि कार्यातिशयोपयोगा-

दस्यर्थरम्यं प्रतिकारखेदम् ॥ २४ ॥

20

इति निनिश्चित्य स महात्मा प्रहर्षोद्गमस्फीतीकृतनयनवदनशोभः खं शरीरमुपदर्शयस्तान् यक्षानुवाच-

अमूनि मांसानि सशोणितानि

धृतानि लोकस्य हितार्थमेव ।

25

यथातिपेयवमुपेयुरथ

महोदयः सोऽप्युदयो मम स्यात् ॥ २५ ॥

अप ते यक्षा जानन्तोऽपि तस्य राक्षसमप्याशपमत्यद्भुतत्वाद्ब्रह्मणा राजानमनुचुः-

अर्पिनाभगते दु खे याश्चादैर्न्येन दर्शिते ।

शानुमर्हति दातेन प्राप्तकालमनः परम् ॥ २६ ॥

30

अथ राजा—अनुमतमिदमेवामिति प्रमुदितमना सिरामोक्षणार्थं वैद्या आज्ञाप्यन्तामिति समादिदेश । अथ तस्य राज्ञोऽमात्या स्वमासशोणितप्रदानव्यवसायमनेत्य सभ्रमामर्षव्याकुल हृदया व्यक्तमीदृशं कचिदर्थं स्नेहवशाद्बुधु —नार्हति देव प्रदानहर्षातिशयादनुरक्तानां प्रजानां हिताहितक्रममनवेक्षितुम् । न चैतदविदितं देवस्य यथा—

5

यद्यत्प्रजानामहितोदयाय

तत्तत्प्रिय मानद राक्षसानाम् ।

परोपरोधार्जितवृत्तितुष्टि-

रेवस्वभावानघ जातिरेषाम् ॥ २७ ॥

सुखेष्वसक्तश्च त्रिभिर्पि देव

राज्यश्रम लोकहितार्थमेव ।

स्वमासदानव्यवसायमस्मा-

त्स्वनिश्चयोन्मार्गमिमं विमुञ्च ॥ २८ ॥

असंशयं न प्रसहन्त एते

त्वद्वीर्यगुप्तं नरदेव लोकम् ।

11

अनर्थपाण्डित्यहतास्तथा हि

नयेन वाञ्छन्त्यनयं प्रजानाम् ॥ २९ ॥

मेदोवसाचैस्त्रिदशा मलेषु

प्रीतिं हृताशाभिदुतैर्ब्रजन्ति ।

सत्कारपूतं भवदीयमन्नं

20

सपन्नमेवा किल नैव रुच्यम् ॥ ३० ॥

कामं नास्मद्विधजनाधेयबुद्धयो देवपादा । स्वकार्यानुरागस्त्वयमस्मानेवमुपचारपया ऋशयति । पञ्चानाममीषामर्थे सकृत् जगदनर्थकर्तव्यमिति कोऽयं धर्ममार्गो देवस्य ? अपि च । किंकृतेयमस्मास्वेव निष्प्रणयता, केन यास्माकं स्वाम्यर्थे विनियोज्यमानानि विनिगूढ-पूर्वाणि मासशोणितानि यदपरिक्षीणेष्वेवामीषु खानि देवो दातुमिच्छतीति । अथ स राजा

25 तानमात्यानुवाच—

सन्निधमानं नास्तीति भ्रूयादस्मद्विधं कथम् ।

न दास्यामीत्यसत्यं वा निस्पष्टमपि याचितं ॥ ३१ ॥

धर्मव्यवस्थासु पुर सरं सन्

स्वयं व्रजेय यदि कापयेन ।

30

अस्मद्गताचारपथानुगानां

भवेदयस्या मम वा प्रजानाम् ॥ ३२ ॥

यतः प्रजा एव समीक्षमाणः

सारं शरीरादहमुद्धरिष्ये ।

कश्च प्रभावो जगदर्थसाधु-

मार्त्सर्यहार्याल्पहृदो मम स्यात् ॥ ३३ ॥

यदपि चास्मत्प्रेमबहुमानावर्जितं प्रणयविस्रम्भमर्भमभिधीयते भवद्भिः—किंकृतेय-
मस्मास्त्रेवं निप्रणयता यदपरिक्षीमेध्वेन नो मांसशोणितेषु खानि देवो दातुमिच्छतीति, अत्र
बोऽनुनेष्यामि । न खलु मे युष्मासु प्रतिहतविषयः प्रणयमार्गो विस्रम्भविरहात्परिशङ्का-
गहनदुरवगाहो वा । किं तु

धने तनुत्वं क्रमशो गते वा

भाग्यानुवृत्त्या क्षयमागते वा ।

विजृम्भमाणप्रणयः सुदृष्टु

शोभेत न स्फीतधनः कृशेषु ॥ ३४ ॥

विवर्धितेर्व्यर्थिजनार्थमेव

संविद्यमानेषु च मे वृहत्सु ।

गात्रेषु मांसोपचयोन्नतेषु

युष्मास्त्रपि स्यात्प्रणयो विरूपः ॥ ३५ ॥

असंस्तुतानामपि न क्षम्यै

पीडां कथं कैत्र कषा भवत्सु ।

खान्येव मांसानि यतोऽस्मि दित्सु-

मां चैव याचन्त इमे न युष्मान् ॥ ३६ ॥

तदल्मस्मदतिक्रोहाद्धर्मविघ्ननिःसाध्यसतया । अनुचितः खल्वयमत्रभवतामस्मदर्थिषु
समुदाचारः । मीमांसितव्यमपि च तावदेतत्स्यात्—

स्वार्थमन्नादि दित्सन्तं कथं स्यात्प्रतिषेधयन् ।

साधुवृत्तिरसाधुर्था प्रागेवैवंविधं विधिम् ॥ ३७ ॥

तदल्मनेनात्र यो निर्वन्धेन । न्यायोपपरीक्षया क्रियतामस्मत्साचिव्यसदृशमुन्मार्गो-
वरण मनसः । अनुमोदनानुगुणवचसः खल्वत्रभवन्तः शोमेरन्नेवमधीरनयनाः । कुतः ?

नैकोपयोगस्य धनस्य ताव-

न्न प्रत्यह याचनका भवन्ति ।

एवविधस्त्वर्थिजनोऽधिगन्तुं

न देवताराधनयापि शक्यः ॥ ३८ ॥

एवमिधे चार्थिजनेऽम्युपेते

देहे निनाशिन्यसुखास्पदे च ।

निर्मर्शमार्गोऽप्यनुदात्तता स्या-

न्मात्सर्यदैर्न्य तु परा तमिह्ना ॥ ३९ ॥

5 तन्न मा वारयितुमर्हन्त्यत्रभवन्त । इत्यनुनीय स राजा स्त्रा पर्यदमाहूय वैद्यान् पञ्च
सिरा स्वशरीरे मोक्षयित्वा तान् यक्षानुवाच-

धर्मकर्मणि साचिष्य प्रीतिं च परमा मम ।

भयन्त कर्तुमर्हन्ति देयस्यास्य प्रतिग्रहात् ॥ ४० ॥

ते तथेत्युक्त्वाञ्जलिपुंटेरेव राज्ञो रक्तचन्दनरसाभिताम्र रुधिर पातुमुपचक्रामिरे ।

10 स पीयमानक्षतज क्षितीश

क्षपाचरैर्हेमरपुष्कराशे ।

सध्यानुरक्तैर्जलभारनम्रै

पयोधरैर्मरुविबोपगूढ ॥ ४१ ॥

प्रीतिप्रकर्षाद्भुतिसपदा च

15 यपुर्गुणादेव च तस्य राज्ञ ।

मग्नौ न गात्र न मुमूर्च्छं चेत

सचिक्षिपे न क्षतज क्षरद्वा ॥ ४२ ॥

विनीततर्पणमास्तु ते यक्षा पर्याप्तमनेनेति राजानमूचु ।

अनेकदुःखायतने शरीरे

20 सदा कृतघ्नेऽपि नराधिपस्य ।

गतेऽर्थिस्तमाननसाधनत्वं

हर्षानुकूल ग्रहणं बभूव ॥ ४३ ॥

अथ स राजा हर्षप्रबोधादधिकतरनयनमदनप्रसादो नीत्रोत्पट्टदलनीशमिलपत्र
रत्नप्रभोद्भासुररुचिरसरु निशित निखिंशमादाय स्वग्रासानि च्छित्वा तेभ्य प्रापच्छत् ।

25 ह्रियमाणाऽकाशं दानप्रीत्या पुन पुन ।

न प्रसेहे मनस्तस्य च्छेददुःख निगाहितम् ॥ ४४ ॥

आवृष्यमाण शितशङ्खपातै

प्रीत्या पुनर्दूरमपात्यमानम् ।

रोदाऽस्त्यादिव तस्य दुःख

30 मन समुत्सर्पणमदभासीत् ॥ ४५ ॥

43311

स प्रीतिमानेव निशाचरांस्तान्
संतर्पयन् स्वैः पिशितैस्तथासीत् ।
क्रूराणि तेषामपि मानसानि
येनासुराविश्रुतमार्दवानि ॥ ४६ ॥

धर्मप्रियत्वात्करुणावशाद्वा
स्वजन् परार्थे प्रियमात्मदेहम् ।
द्वेषाग्निदग्धान्यपि मानसानि
प्रसादसौवर्ण्यनवानि कुर्यात् ॥ ४७ ॥

अप ते यक्षास्तं राजानं स्वमांसोत्कर्तनपरं तथैवास्खलितवदनप्रसादमविकम्प्यमानं
मांसच्छेदवेदनाभिरभिवीक्ष्य परं प्रसादं विस्मयं चोपजग्मुः ।

आश्चर्यमद्भुतमहो ब्रत किंखिदेत-
त्सत्यं न वेति समुदीर्णविचारहर्षाः ।
राजन्यमर्पमुपभृद्य मनःप्रसादं
तत्संस्तुतिप्रणतिभिः प्रथयांबभूवुः ॥ ४८ ॥

अलमलं देव । विरम्यतां स्वशरीरपीडाप्रसङ्गात् । संतर्पिताः स्मस्तथानयाद्भुतया ॥
याचनकजनमनोहरया प्रतिपद्येति सत्संभ्रमाः सप्रणामं विनिवार्य राजानं प्रसादाश्रुपरिषिक्त-
यदनाः सबहुमानमुदीक्षमाणाः पुनरुचुः—

स्थाने भक्तिवशेन गच्छति जनस्वत्कीर्तिवाचालतां
स्थाने श्रीः परिभूय पङ्कजवर्नं त्वत्संश्रयश्लाघिनी ।
व्यक्तं शक्रसनायतामपि गता त्वदीर्यगुणामिमां
द्यौः पश्यत्युदितस्पृहा वसुमती नो चेदहो वक्ष्यते ॥ ४९ ॥

किं बहुना ! एवंविधजनाभ्युपपन्नः सभाग्यः खलु मनुष्यलोकः । युष्मदायासाभ्यनु-
मोदनात्तु यप्मेवात्र दग्धाः । भवद्विधजनापश्रवाच्छ्रयमित्यंगतैरप्यात्मानं समुद्धर्तुमिति
खदुष्यत्प्रतीयाताशया भवन्तं पृच्छामः—

अनादृत्य सुखप्राप्तामनुरक्तां नृपश्रियम् ।
किं तदल्यद्भुतं स्थानं पथानेन यदीप्ससि ॥ ५० ॥
सर्वश्रितिपतित्वं नु धनेश्वरमेन्द्रताम् ।
ब्रह्मभूयं विमोक्षं वा तपसानेन याञ्छसि ॥ ५१ ॥

अस्य हि व्यवसायस्य न दूरतरंगीप्सितम् ।

श्रोतव्यं चैतदस्माभिर्वक्तुमर्हसि नो भवान् ॥ ५२ ॥

राजोवाच—श्रूयतां यदर्थोऽयं ममाम्युद्यमः ।

प्रयत्नलभ्या यदयत्ननाशिनी

न तृप्तिरसौख्याय कुत प्रशातये ।

भराश्रया सपदतो न कामये

सुरेन्द्रलक्ष्मीमपि किञ्चयेतराम् ॥ ५३ ॥

न चात्मदुःखक्षयमात्रकेण मे

प्रयाति सतोपपथेन मानसम् ।

अमृतनाथानभिवीक्ष्य देहिन

प्रसक्ततीव्रव्यसनश्रमातुरान् ॥ ५४ ॥

अनेन पुण्येन तु सर्वदर्शिता

मवाप्य निर्जित्वा च दोषविद्विष ।

जराकृजामृत्युमहोर्मिस्तुला

त्समुद्धरेय भवसागराजगत् ॥ ५५ ॥

अथ ते यक्षा प्रसादसहर्षिततनुरुहा प्रणम्य राजानमूचुः—उपपन्नरूपमेवविधस्य व्यवसायातिशयस्येदं कर्म । तन्न दूरे भवद्विधानामभिप्रायसपद इति निश्चितमनसो विज्ञापयाम—

कामलोकहितायैव तव सर्वोऽयमुद्यमः ।

संहितात्यादरं त्वेषां स्मर्तुमर्हसि नस्तदा ॥ ५६ ॥

अज्ञानाच्च यदस्माभिरेतमायासितो भवान् ।

स्वमप्यर्थमपश्यद्विर्भूयतामेव तच्च न ॥ ५७ ॥

आज्ञामपि च तान्नस्त्वमनुग्रहपद्धतिम् ।

सचिवानामिव स्वेष्टा विसृज्य दातुमर्हसि ॥ ५८ ॥

अथ स राजा प्रसादमृदून्तद्वदयान् मत्तैरानुनाच—उपकारं स्वस्वयं नायासो ममेत्यन्मत्र चोऽश्नमादाह्वया । अपि च ।

एवविधे धर्मपथे सहायान्

किं निस्सरिष्याम्यधिगम्य बोधिम् ।

युष्माकमेव प्रथमं करिष्ये
विमोक्षधर्माश्रितसंविभागम् ॥ ५९ ॥

अस्मत्प्रियं चाभिसमीक्षमाणै-
र्हिंसा भवद्विर्विषवद्विज्या ।
लोभः परद्रव्यपरिग्रहेषु
वागार्हिता मद्यमयश्च पाप्मा ॥ ६० ॥

5

अथ ते यक्षास्तयेत्यस्मै प्रतिश्रुत्य प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य चैनं तत्रैवान्तर्दधिरे । स्वर्मांस-
शोणितप्रदाननिश्चयसमकालमेव तु तस्य महासत्त्वस्य

विकम्पमाना बहुधा वसुंधरा
विधूर्णयामास सुवर्णपर्वतम् ।
प्रसन्ननुर्दुन्दुभयश्च तद्गता
द्रुमाश्च पुष्पं सस्रजुर्विकम्पनात् ॥ ६१ ॥

10

तदश्रवद्दधोमनि मारुतेरितं
पतत्रिसेनेव वितानवत्कचित् ।
विसृत्य माला प्रपितेव कुत्रचि-
त्समं समन्तानृपतेर्व्यकीर्यत ॥ ६२ ॥

15

निवारयिष्यन्निव मेदिनीपतिं
समुद्रतावेगतया महार्णवः ।
जलैः प्रकृत्यम्पधिकप्रमल्लनैः
प्रयाणसीजस्त्वपुर्व्यरोचत ॥ ६३ ॥

20

किमेतदित्यागतसंश्रमस्ततः
सुराधिपस्तत्र विचिन्त्य कारणम् ।
नृपालयाशङ्कितवर्णमाययौ
नृपालयं शोकभयाकुलकुलम् ॥ ६४ ॥

तथागतस्यापि तु तस्य भूपते-
र्मुखप्रसादात्सविशेषविस्मयः ।
उपेक्ष्य तत्कर्म मनोज्ञया गिरा
प्रसादसंदर्पयतेन तुष्टुवे ॥ ६५ ॥

25

अहो प्रकर्षो बत सज्जनस्थिते-

रहो गुणाम्यासनिधेरुदारता ।

अहो परानुग्रहपेशला मति-

स्वदर्पणानाथरती बत क्षिति ॥ ६६ ॥

६ इत्यभिप्रदर्शस्यैन शको देवेन्द्र सच क्षतरोहणसमर्थेर्दिव्यैर्मानुष्यकैरोपधिविशेषैर्निर्वेदन
यथापौराण शरीर कृत्वा दाक्षिण्यविनयोपचारमधुर प्रतिपूजितस्तेन राज्ञा स्तमावास
प्रतिजगाम ॥

तदेव परदु खानुरा नात्मसुखमवेक्षन्ते महाकारुणिका इति को नाम धनमात्रके
ऽप्यपेक्षा नोत्पद्यमर्हतीति दायकजनसमुत्तेजनाया वाच्यम् । करुणावर्णेऽपि तथागतमाह्वान्ये
१० सत्कृत्य धर्मश्रवणे च । यच्चोक्त भगवता—बहुकरा खल्वेते पञ्चका भिक्षव इति
स्यादेतत्सधाय । तेन हि समयेन ते पञ्च यक्षा बभूवुः । तेषां भगवता यथाप्रतिज्ञातमेव
प्रथम धर्मावृतसविभागं कृत इति ॥

॥ इति मैत्रीवलजातकमष्टमम् ॥

९ विश्वतरजातकम् ।

न बोधिसत्त्वचरितं सुखमनुमोदितुमप्यल्पसत्तैः प्रगेवाचरितुम् । तद्यथानुश्रूयते—

साल्मीभूतेन्द्रियजय पराक्रमनयविनयसपदा समधिगतविजयश्रीर्वृद्धोपासननियमा-
त्रय्यान्वीक्षिकयोरुपलब्धार्थतत्त्व स्वधर्मकर्मनुरक्ताभिरनुद्विग्नसुखोचिताभिरनुरक्ताभिः प्रकृतिभिः
प्रकाश्यमानदण्डनीतिशोभं सम्यक्प्रवृत्तवार्ताभिधिं सजयो नाम शिवीना राजा बभूव । 5

गुणोदयैर्यस्य निबद्धभावा

कुलाङ्गनेवास नराविपश्री ।

अतर्कणीयान्यमहीपतीना

सिंहाभिगुप्तेन गुहा मृगाणाम् ॥ १ ॥

तपस्तु विद्यासु कलासु चैव

10

कृतश्रमा यस्य सदाभ्युपेता ।

निशेषयुक्तं बहुमानमीयु

पूजाभिराविष्कृत्यमाणसारा ॥ २ ॥

तस्य राज्ञः प्रतिपत्त्यनन्तरं प्रथितगुणगणनिरन्तरो विश्वतरो नाम पुत्रो युवराजो
बभूव । [अयमेव भगवाञ्छाक्यमुनिस्तेन समयेन ।] 15

युवापि वृद्धोपशमाभिराम-

स्तेजस्यपि क्षान्तिमुखस्वभावा ।

विद्वानपि ज्ञानमदानभिज्ञ

श्रिया समृद्धोऽप्यवलेपशून्य ॥ ३ ॥

दृष्टप्रयामासु च दिक्षु तस्य

20

ध्याते च लोकात्रितये यशोभिः ।

बभूव नैवान्यवशोल्लाना

प्रसर्तुमुत्साह इवावकाश ॥ ४ ॥

अमृष्यमाणः स जगद्गताना

दुःखोदयानां प्रसृतावलेपम् ।

25

दानेषुर्ग्यां करुणोरुचाप

स्तोयुद्धसरम्भमिवाजगाम ॥ ५ ॥

स प्रत्यहमभिमतमर्षिजनमभिलषिताधिकरक्षितैर्यविसर्गे प्रियवचनोपचारमनोहरै-
रतीरं प्रहादयामास । पर्वदिवसेषु च पोषधनियमप्रशमविभूषणं शिरःस्नातं शुश्रूक्षौमवासा

हिमगिरिशिखरसंनिकाशं मदलेखाम्यलंकृतमुखं लक्षणविनयजर्वसत्त्वसंपन्नं गन्धहस्ति-
समाज्ञातमौपवाह्यं द्विरदवरमभिरुह्य समन्ततो नगरस्याभिनिविष्टान्यार्थिजननिपानभूतार्ति-
स्नानि सन्नागराणि प्रत्यवेक्षते स्म । तथा च प्रीतिविशेषमभिजगाम ।

न हि तां कुरुते प्रीतिं विभूतिर्भवनाश्रिता ।

संक्रम्यमाणार्थिजने सैव दानप्रियस्य याम् ॥ ६ ॥

अथ कदाचित्तस्यैवंविधं दानप्रसङ्गं प्रमुदितहृदयैरर्थिभिः समन्ततो विकीर्णमाण-
मुपलभ्यान्यतमो भूम्यनन्तरस्तस्य राजा शक्यमयमभिसंधातुं दानानुरागवशगत्वादिति प्रतप्त-
द्विरदवरापहरणार्थं ब्राह्मणांस्तत्र प्रणिदधे । अथ ते ब्राह्मणा विश्वतरस्य स्नानि सन्नागराणि
प्रत्यवेक्षमाणस्य प्रमोदादधिकतरनयनवदनशोभस्य जयाशीर्वादमुखराः समुच्छ्रिताभिप्रसारित-
१० दक्षिणाम्पानयः पुरस्तात्समतिष्ठन्त । स तैतो विनिगृह्य द्विरदवरमुपचारपुरःसरमभिगमन-
प्रयोजनमेनान् पर्यपृच्छत्—आज्ञाप्यतां केनार्थं इति । ब्राह्मणा ऊचुः—

अमुष्य तव नागस्य गतिलीलाविलम्बिनः ।

गुणैरर्थित्वमायाता दानशौर्याच्च ते वयम् ॥ ७ ॥

कैलासशिखराभस्य प्रदानादस्य दन्तिनः ।

कुरुष्व तावल्लोकानां विस्मयैकरसं मनः ॥ ८ ॥

इत्युक्ते बोधिसत्त्वः प्रीत्या समापूर्णहृदयश्चिन्तामापेदे—चिरस्य खलुदारप्रणयसुमुखमर्थि-
जनं पश्यामि । कः पुनरर्थ एवंविधेन द्विरदपतिनैषां ब्राह्मणानाम् ? व्यक्तमयं लोभेभ्या-
द्वेपपर्याकुलमनसः कस्यापि राज्ञः कार्पण्यप्रयोगः ।

आशाविघातदीनत्वं तन्मा भूत्स्य भूपतेः ।

अनादृत्य यशोधर्मो योऽस्मद्वित्त इवोद्यतः ॥ ९ ॥

इति विनिश्चित्य स महात्मा त्वरितमवतीर्य द्विरदवरात् प्रतिगृह्यतामिति समुद्यतकाञ्चन-
भृङ्गारस्तेषां पुरस्तादवतस्थे ।

ततः स विद्वानपि राजशास्त्र-

मर्थानुवृत्त्या गतधर्ममार्गम् ।

२५ धर्मानुरागेण ददौ गजेन्द्रं

नीतिव्यलीकेन न संचकम्पे ॥ १० ॥

तं हेमजालरुचिरामरणं गजेन्द्रं

विद्युत्पिनद्धमिव शारदमभराशिम् ।

दत्त्वा परां मुदमवाप नरेन्द्रमनुः

३० संक्षुभे च नगरं नयपक्षपातात् ॥ ११ ॥

अथ द्विरदपतिप्रदानश्रमणात्समुदीर्णक्रोधसंरम्भाः शिवयो ब्राह्मणवृद्धा मन्त्रिणो योधाः
पौरमुख्याश्च कोलाहलमुपजनयन्तः संजयं राजानमभिगम्य ससंभ्रमामर्षसंरम्भात्परिशिथिलोप-
चारयन्त्रणमूचुः—किमियं देव राज्यश्रीर्विलुप्यमानैवमुपेक्ष्यते ? नार्हति देवः स्वराज्योपप्लव-
मेयमभिनर्धमानमुपेक्षितुम् । किमेतदिति च सावेगमुक्ता राज्ञा पुनरेवमूचुः—कस्मादेवो
न जानीते ?

निपेव्य मत्तभ्रमरोपगीतं .

यस्याननं दानसुगन्धि वायुः ।

मदायलेपं परवारणाना-

मायासद्दुःखेन विना प्रमार्ष्टि ॥ १२ ॥

यत्तेजसाक्रान्तबलप्रभावाः

संस्तुतदर्पा इव विद्विपस्ते-।

विश्वंतरेणैव गजः स दत्तो

रूपी जयस्ते हियतेऽप्यदेशम् ॥ १३ ॥

गायः सुवर्णं वसनानि भोज्य-

मिति द्विजेभ्यो नृप देयरूपम् ।

यस्मिञ्जयश्रीर्निपता द्विपेन्द्रे

देयः स नामेत्यतिदानशौर्यम् ॥ १४ ॥

नयोत्पयेनैनमिति व्रजन्तं

कथं समन्येष्यति राजलक्ष्मीः ।

नोपेक्षणं देव तत्रात्र युक्तं

पुरायमानन्दयति द्विपस्ते ॥ १५ ॥

तच्छ्रुत्वा स राजा पुत्रप्रियव्याक्किचित्तानेन प्रत्यप्रतिमनाः कार्यानुरोधासावंगयदेय-
मियुक्त्या समनुनेष्यच्छित्रीनुगाय—जाने दानप्रसङ्गव्यसनितां नीतिक्रमानपेक्षां विश्वंतरस्य ।
न येष ब्रह्मो राज्यधुरि संनियुक्तस्य । दत्तं त्वेनेन स्व हृन्निनं वान्तयत्यं कः प्रत्याहरिष्यति ?
अभि ॥ तयाद्देमै करिष्ये यथा दाने मात्रां शास्यति विश्वन्तरः । तद्वत्तमत्र वः संरम्भेणेति । 23
शिवय ऊचुः—न गच्छ मन्त्राराज परिभाषामात्रसाध्योऽस्मिन्नर्थे विश्वंतर इति । सजय उवाच—
अप रिमन्यदत्र भया शस्यं कर्तुम् ?

दोग्रप्रवृत्तेर्निगम्य यस्य

गुणप्रमङ्गा व्यमनीक्रियन्ते ।

यन्तो वयो बान्धुतम्य तस्य

किं निषेधः स्याद्विरदस्य तस्य ॥ १६ ॥

तदलमत्र व सरम्भेण । निगारयिष्याम्यहमतो विश्वतरमिति । अप शिष्य समु
दीर्णमन्यत्रो राजानमुच्यु -

को वा वध बन्धनताडन वा
सुतस्य ते रोचयते नरेन्द्र ।

धर्मात्मकस्त्वेष न राज्यभार-
क्षोभस्य सोढा करुणामृदुत्वात् ॥ १७ ॥

सिंहासन तेजसि लब्धशब्दा-
न्निवर्गसेनानिपुणा भजन्ते ।

धर्मानुरागानयनिर्व्यपेक्ष-
स्तपोवनाध्यासनयोग्य एष ॥ १८ ॥

फलन्ति काम वसुधाधिपाना
दुर्नातिदोषास्तदुपाश्रितेषु ।
सह्यास्त एषा तु तथापि दृष्टा
मूत्रोपरोधान्न तु पार्थिवानाम् ॥ १९ ॥

किमत्र वा बह्वभिधाय निश्चय-
स्त्वय शिवीना त्वदभूत्यमर्षिणाम् ।
प्रयातु यङ्क तपसोऽभिबृहये
नृपात्मज सिद्धनिपेयित गिरिम् ॥ २० ॥

अथ स राजा ऋहप्रणयविश्वम्भवशादनयापायदर्शिना हितोद्यतेन तेन जनेन परि-
॥० निष्ठुरमित्यभिधीयमान प्रकृतिः कोपाद्भीटावनतवदन पुत्रवियोगचिन्तापरिगतहृदय सायास
मभिनिश्चस्य शिवीमुवाच—यद्येष भनता निर्बन्धस्तदेकमप्यहोरात्रमस्य मृष्यताम् । प्रभाताया
रजन्यामभिप्रेत वोऽनुष्ठाता विश्वतर इति । एवमस्त्विति च प्रतिगृहीतानुनय शिबिभि स
राजा क्षत्तारमुवाच—गच्छेम वृत्तान्त विश्वतराय नियेदयेति । स तथेति प्रतिश्रुत्य शोकाश्रु
परिपिक्तवदनो विश्वतर स्वभवनगतमुपेत्य शोकदुःखावेगात्सखर रुदन् पादयोरस्य
२५ न्यपतत् । अपि कुशठ राजकुलस्येति च ससभ्रम विश्वतरेणानुयुक्त समवसीदन्ननिशद
पदाक्षरमेनमुवाच—कुशठ राजकुलस्येति । अथ कस्मादेवमधीरोऽसीति च पुनरनुयुक्तो
विश्वतरेण क्षत्ता बाष्परेगोपरुष्यमानगद्गदवण्ठ आसविस्खलितलुलिताक्षर शनैरित्युवाच—

सान्वगर्माग्नादस्य नृपाज्ञामप्यदक्षिणा ।
राष्ट्राप्रवाजयति त्वा कुपिता शिष्यो नृप ॥ २१ ॥

३० विश्वतर उवाच—मा शिष्य प्रवाजयन्ति कुपिता इति क सवन्ध ?

१ K °निरपेक्ष° २ M89 राजकुलस्येति

रमे' न विनयोन्मार्गे द्वेष्मि चाह प्रमादिताम् ।

कुत्र मे शिवय क्रुद्धा यन्न पश्यामि दुष्टतम् ॥ २२ ॥

क्षत्तोवाच—अत्युदारतायाम् ।

अलोभशुभ्रा त्वयि तुष्टिरासी-

ह्योभाकुला याचकमानसेषु ।

5

दत्ते त्वया मानद वारणेन्द्रे

धैर्याणि कोपस्त्वहरच्छित्रीनाम् ॥ २३ ॥

इत्यतीता स्वमर्यादा रमसा शिवयस्त्वयि ।

येन प्रव्राजिता यान्ति पथा तेन विल व्रज ॥ २४ ॥

अथ बोधिसत्त्व कृपान्यासरूढा याचनकजनवत्सलता धैर्यातिशयसपद च 10
स्वामुद्गायन्नुवाच—अपस्त्रभावा खलु शिवयोऽनभिज्ञा इव चास्मस्वभास्य ।

द्रव्येषु बाह्येषु क एव वादो

दद्यामह स्वे नयने शिरो वा ।

इम हि लोकार्यमह विभर्मि

समुच्छ्रय किम्वैय यस्त्रवाह्यम् ॥ २५ ॥

15

यस्य स्वगात्रैरपि याचकाना

वचांसि संप्रजैयितु मनीषा ।

भयान्न दद्यात्स इति प्रतर्क

प्रकाशना बाञ्छिश्चापलस्य ॥ २६ ॥

काम मा शिवय सर्वे धन्तु प्रव्राजयन्तु वा ।

20

न त्वेवाह न दास्यामि गच्छाम्येव तपोवनम् ॥ २७ ॥

अथ बोधिसत्त्वो निप्रियश्रवणविह्वलमुखी पत्नीमुवाच—श्रुतोऽनमरस्या शिरीर्णा
निधय १ मशुवाच—श्रुतोऽय देव । विश्वतर उवाच—

तद्यदस्ति धन किञ्चिदस्मत्तोऽधिगत त्वया ।

निधेहि तदनिन्चाक्षि यद्य ते पैतृक धनम् ॥ २८ ॥

25

मशुवाच—बुधैरेव निदधामीति १ विश्वतर उवाच—

शील्यद्रव्य सदा दद्या दान सकारशीभरम् ।

तथा हि निहित द्रव्यमह्यार्थमनुगामि च ॥ २९ ॥

प्रिय श्वशुरयो बुया पुत्रयो परिपालनम् ।

धर्ममेवाप्रमाद च शोक मदिरहात्तु मा ॥ ३० ॥

तच्छ्रुत्वा मदी सतसद्दयापि भर्तुरधृतिपरिहारार्थमनादृत्य शोकदैन्यमित्युवाच—

नैव धर्मो महाराज यद्याया वनमेवक ।

तेनाहमपि यास्यामि येन क्षत्रिय यास्यसि ॥ ३१ ॥

त्वदङ्गपरिवर्तिन्या मृत्युरुत्सव एव मे ।

मृत्योर्दुःखतर तत्स्याज्जीविय यत्रया त्रिना ॥ ३२ ॥

नैव च खलु मे देव वनवासो दुःख इति प्रतिभाति । तथा हि ।

निर्दुर्जनान्यनुपभुजसरित्तरूणि

नानाविहगविरुतानि मृगाकुलानि ।

वैदूर्यकुट्टिममनोहरशाद्वलानि

ऋडाग्रनाधिकसुखानि तपोवनानि ॥ ३३ ॥

अपि च देव ।

अलङ्कृताविमौ पश्यन् कुमारौ मालमारिणौ ।

श्रीढन्तौ वनगुल्मेषु न राज्यस्य स्मरिष्यसि ॥ ३४ ॥

ऋतुप्रयत्नरचिता वनशोभा नवा नवा ।

वने त्वा रमयिष्यन्ति सरिक्कुञ्जाश्च सोदका ॥ ३५ ॥

चित्र विरुतवादित्र पक्षिणां रतिकाङ्क्षिणाम् ।

मदाचार्योपदिष्टानि वृत्तानि च शिखण्डिनाम् ॥ ३६ ॥

माधुर्यानवगीत च गीत मधुपयोपिताम् ।

वनेषु कृतसगीत हर्षयिष्यति ते मन ॥ ३७ ॥

आस्तीर्यमाणानि च शर्वरीषु

ज्योत्स्नादुकूलेन शिलातलानि ।

सबाह्मनो वनमारुतश्च

लब्धाधिवास कुसुमद्रुमेभ्य ॥ ३८ ॥

च गोपप्रस्थितोदकानां

धृता निरावाश्च सरिद्वधूनाम् ।

निभूषणानामित्र सनिनादा

प्रमोदयिष्यन्ति वने मनस्ते ॥ ३९ ॥

इत्यनुनीयमान स दयितया वनप्रयाणपर्युत्सुकमतिरर्थिजनापेक्षया महाप्रदान दातुमुपचक्रमे ॥

अथेमा विश्वतरप्रव्राजणप्रवृत्तिमुपलभ्य राजकुले तुमुल आक्रन्दशब्दः प्रादुरभूत् ।
शोकदुःखावेगान्मूर्च्छापरीत इवार्थिजनो मत्तोन्मत्त इव च तत्तद्वहुभिध विललाप ।

छायातरो स्वादुफलप्रदस्य

5

च्छेदार्थमागूर्णपरश्वधानाम् ।

धात्री न लज्जा यदुपैति भूमि-

व्यक्त तदस्या हतचेतनत्वम् ॥ ४० ॥

शीतामलस्वादुजल निपान

विभित्सतामस्ति न चेन्निपेद्वा ।

10

व्यर्षोभिधाना वत लोकपाला

विप्रोपिता वा श्रुतिमात्रक वा ॥ ४१ ॥

अधर्मो वत जागर्ति धर्मं सुतोऽयवा मृत ।

यत्र विश्वतरो राजा स्वस्माद्राज्यान्निरस्यते ॥ ४२ ॥

कोऽनर्थपदुसामर्थ्यो याच्यानूर्जितवृत्तिषु ।

15

अस्माखनपराधेषु वधाम्युद्यमनिष्ठुर ॥ ४३ ॥

अथ बोधिसत्त्वो नैकशतसहस्रसङ्ख्य मणिरुनकरजतपरिपूर्णकोश त्रिविधधनधान्य-
निचयवन्ति कोशतोष्ठागाराणि दासीदासयानगाहनवसनपरिच्छदादि च सर्वमर्थिम्यो यथार्ह-
मत्तिसृज्य शोकदुःखाभिभूतधैर्ययोर्मातापित्रोश्चरणावभिप्रणम्य सपुत्रदारः स्यन्दनरमभिरुद्ध
पुण्याहधोपेणैव महतो जनकायस्याक्रन्दितशब्देन पुरवरान्निरगच्छत् । अनुरागवशगमनु- 20
यायिन च जन शोकाश्रुपरिक्लिननदन प्रयत्नाद्विनित्यं स्वयमेव रथप्रग्रहान् प्रतिगृह्य येन धङ्क
पर्वतस्तेन प्रायात् । व्यतीत्य चाविक्लमतिरुद्यानवनरुचिरमालिन पुरवरोपचारमनुपूर्वेण
प्रथिरलच्छायद्रुम निच्छिद्यमानजनसपात प्रविचरितमृगगणसन्नाधदिगालोक्त चीरीविराजो-
न्नादितमरण्य प्रत्यपद्यत ॥

अथैन यदृच्छयाभिगता ब्राह्मणा रथग्राह्यास्तुरगानयाचन्त ।

25

स वर्तमानोऽप्यनि नेत्रयोजने

सहायहीनोऽपि कल्त्रवानपि ।

प्रदानहर्षादनपेक्षितायति-

र्ददौ द्विजेभ्यश्चतुरस्तुरगमान् ॥ ४४ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्य स्वयमेव रथधुर्यतामुगन्तुकामस्य गाढतर परिकरमभिसयच्छमानस्य 30
रोहितमृगरूपिणश्चत्वारो यश्चकुमारः सुविनीता इव सदृशा स्वयमेव रथयुग्मं स्कन्धप्रदेशैः
प्रत्यपद्यत । तांस्तु दृष्ट्वा हर्षनिस्मयनिशालतराक्षीं मदीं बोधिसत्त्व उवाच-

तपोर्धनाध्यासनसत्कृताना

पश्य प्रभावातिशय वनानाम् ।

यत्रैयमम्यागतवत्सल्व

सम्बद्धमूल मृगपुगनेषु ॥ ४५ ॥

5 मद्रुवाच—

तवैवाहमिम मन्ये प्रभावमसिमानुपम् ।

रूढोऽपि हि गुणाम्यास सर्वत्र न सम सताम् ॥ ४६ ॥

तोयेषु ताराप्रतिबिम्बशोभा

विशेष्यते यत्कुमुदप्रहासै ।

10

कौतूहलाभिप्रसृता इवेन्दो

हेतुलमत्राप्रकरा प्रयान्ति ॥ ४७ ॥

इति तयोरेन्यो यानुकूल्यापरस्पर प्रिय वदतोरध्वान गच्छतोरथापरो ब्राह्मण समभिगम्य
बोधिसत्त्व रथवरमयाचत—

तत खसुखनि सङ्गो याचकप्रियवान्धव ।

15

पूरयामास विप्रस्य स रथेन मनोरथम् ॥ ४८ ॥

अथ बोधिसत्त्व प्रीतमना रथादवतार्य खजनाभिर्पात्य रथवर ब्राह्मणाय जालिन
कुमारमङ्गेनादाय पद्मचामेवाध्वान प्रत्यपद्यत । अविमनस्कैव च मद्रौ कृष्णाजिना कुमारी
मङ्गेनादाय पृष्ठतोऽन्वगच्छदेनम् ॥

निमग्नयामासुरिव दुमास्त

20

इच्चै फरैरानमिताप्रशाखा ।

पुण्यानुभावादभिवीक्षमाणा

शिष्या विनीता इव च प्रणेषु ॥ ४९ ॥

हसासविक्षोभितपङ्कजानि

किञ्चल्करेषु स्फुटपिञ्जराणि ।

25

प्रादूर्वगूबुध सरसि तस्य

तत्रैव यत्राभिचक्वाङ्ग वारि ॥ ५० ॥

पितानशोभां दधिरे पयोदा

सुख सुगन्धि प्रववौ नमस्त्रान् ।

परिश्रमशममृष्यमाणा

30

यक्षाश्च सचिक्षिपुरस्य मार्गम् ॥ ५१ ॥

१ Ms तपोरना° for तपोधना° २ A B तयोस्तेषामानु° for तयोरेन्यो यानु°
३ A ॥ वन्ताप् for वदतो ४ A गच्छन् अव B गच्छतम् P गच्छन्ताम् । अथ

इति बोधिसत्त्व उद्यानगत इव पादचारविनोदनसुखमनुभवन् मार्गपरिखेदरसमना-
स्वाद्य सपुत्रदारः प्रान्त एव तु वङ्कपर्वतमपश्यत् । तत्र च पुष्पफलपल्लवालंकृत-
स्निग्धविविधरुचिरतरुवरनिचितं मद्मुदितविहंगवहुविधस्तुतिनन्दं प्रवृत्तनृत्तवर्हिगणोपशोभितं
प्रविचरितनैकमृगकुलं कृतपरिकरमिव विमलनीलसलिलया सरिता कुसुमरजोरुणसुखपवनं
तपोवनं वनचरकादेशितमार्गः प्रविश्य विश्वकर्मणा शक्रसंदेशात्स्वयमभिनिर्मितां मनोज्ञदर्शनां ॥
सर्वर्तुसुखां तत्र प्रविविक्तां पर्णशालामव्यावसत् ।

तस्मिन् वने दयितया परिचर्यमाणः

शृण्वन्नयत्नमधुरांश्च सुतप्रलापान् ।

उद्यानसंस्थ इव विस्मृतराज्यचिन्तः

संवत्सरार्धमधिकं स तपश्चचार ॥ ५२ ॥

10

अथ कदाचिन्मूलफलार्थं गतायां राजपुत्र्यां पुत्रयोः परिपालननिमित्तमाश्रम-
पदमशून्यं कुर्वाणे राजपुत्रे मार्गरेणुपरुषीकृतचरणप्रजङ्घः परिश्रमक्षामनयनवदनो
दण्डकाष्ठाववद्वस्फन्धावसक्तमण्डलुर्ब्राह्मणः पत्न्या परिचारकानयनार्थं समर्पितदृढसंदेशस्तं
देशमुपजगाम । अथ बोधिसत्त्वश्चिरस्थार्थिजनं दृष्ट्वाभिगतं मनःप्रहर्षात्समुपजायमाननयन-
वदनप्रसादः प्रत्युद्गम्य स्वागतादिप्रियवचनपुरःसरं प्रवेश्य चैनमाश्रमपदं कृतातिथि- 10
सत्कारमागमनप्रयोजनमपृच्छत् । अथ स ब्राह्मणो भार्यानुरागादुत्सारितधैर्यलज्जः प्रतिग्रह-
मात्रसज्जो नियतमर्षमीदृशमुवाच—

आलोको भवति यतः समश्च मार्गो

लोकोऽयं व्रजति ततो न दुर्गमेण ।

प्रायोऽस्मिन्नगति तु मत्सरान्धकारे-

20

णान्ये न प्रणयपदानि मे वहन्ति ॥ ५३ ॥

प्रदानशौर्वोदितया यशःश्रिया

गतं च गन्तव्यमशेषतस्तत्र ।

अतोऽस्मि याब्जाश्रममभ्युपेयिवान्

प्रयच्छ तन्मे परिचारकौ सुतौ ॥ ५४ ॥

25

इत्युक्ते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः

दानप्रीनौ कृताम्पासः प्रत्याख्यातुमशिक्षितः ।

ददामीत्यददद्दुष्टं दयितौ तनयावपि ॥ ५५ ॥

स्वस्त्यस्तु । तत्किमिदानीमास्यत इति च ब्राह्मणेनाभिहितः ॥ महासत्त्वः
प्रदानकपाश्ररणोत्पतितविषादनिप्लुताक्षयोः सुतयोः स्नेहावेगौदवलम्बमानद्वयो बोधिसत्त्व 30
उवाच—

दत्तापेतौ मया तुम्य किं तु मातानयोर्गता ।
 वन मूलफलस्थार्ये सायमद्यागमिष्यति ॥ ५६ ॥
 तथा दृष्टवुपाघ्रातौ मालिनाग्रम्यलकृतौ ।
 इहैकरात्र निश्रम्य श्वो नेतासि सुतौ मम ॥ ५७ ॥

5 ब्राह्मण उवाच—अलभनेनात्र भगवतो निर्बन्धेन ।
 गौणमेतद्वि नारीणां नाम वामा इति स्थितम् ।
 स्याच्चैव दाननिघ्नस्ते तेन वास न रोचये ॥ ५८ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—अल दाननिघ्नशङ्कया । सहधर्मचारिणी मम सा । यथा वात्र भवते
 रोचते । अपि च महाब्राह्मण ।

10 सुकुमारतया बाल्यात्परिचर्यास्वकौशलात् ।
 कीदृशी नाम कुर्याता दासप्रीतिमिमौ तत्र ॥ ५९ ॥
 दृष्ट्वा त्विधगतावेतौ शिबिराज पितामह ।
 अह्ना दद्याद्यदिष्ट ते धन निष्कृत्यमेतयो ॥ ६० ॥
 यतस्तद्विषय साधु त्वमिमौ नेतुमर्हसि ।
 11 एव ह्यर्थेन महता धर्मेण च समेष्यसि ॥ ६१ ॥

(ब्राह्मण उवाच—) न शक्याम्यहमाशीविपदुरासद विप्रियोपायनेन राजानं
 मभिगन्तुम् ।

आच्छिन्नामदिमौ राजा दण्ड वा प्रणयेमयि ।
 यतो नेष्याम्यहमिमौ ब्राह्मण्या परिचारकौ ॥ ६२ ॥

20 अथ बोधिसत्त्वो यथेष्टमिदानीमित्यपरिसमाप्तार्थमुक्त्वा सानुनयमनुशिष्य तनयौ परि
 चर्यानुकूल्ये प्रतिग्रहार्धमभिप्रसारिते ब्राह्मणस्य पाणी कमण्डलुमारजयामास ।
 तस्य यत्नानुरोधेन पपाताम्बु कमण्डलो ।
 पद्मपत्राभिताम्राभ्या नेत्राभ्या स्वयमेव तु ॥ ६३ ॥

अथ स ब्राह्मणो लाभातिहर्षासंभ्रमाकुञ्चितमतिर्बोधिसत्त्वतनयापहरणत्वरया सक्षित
 25 पदमाशीर्चनमुक्त्वा निर्गम्यतामिलाज्ञावर्कशेन वचसा कुमाराराश्रमपदान्निष्काशयितुमारभे ।
 अथ कुमारौ नियोगदुःखातिभारव्यथितद्वयौ पितरमभिप्रणम्य बाष्पोपरुध्यमाननयनावूचतु —

अम्वा च तात निष्पन्ता त्व च नौ दातुमिच्छसि ।
 यावत्तामपि पश्यामस्ततो दास्यति नौ भगवन् ॥ ६४ ॥

अथ स ब्राह्मण पुरा मातानयोरगच्छति, अस्य वा पुत्रस्नेहात्पश्चात्तापं सम्भवतीति
प्रिचिन्त्य पद्मकलापमिमानयोर्हस्तानावध्यं लतया सतर्जयन् विचेष्टमानौ पितरः प्रति
व्यावर्तितवदनौ प्रकृतिसुकुमारौ कुमारौ प्रचकर्प । अथ कृष्णाजिना कुमार्यपूर्वदुःखोपनिपाता-
त्सखर रुदती पितरमुवाच—

अयं मा ब्राह्मणस्तात लतया हन्ति निर्दय, ।

5

न चायं ब्राह्मणो व्यक्त धार्मिका ब्राह्मणा किल ॥ ६५ ॥

यक्षोऽयं ब्राह्मणच्छन्ना नूनं हरति खादितुम् ।

नीयमानौ पिशाचेन तात किं नाबुपेक्षसे ॥ ६६ ॥

अथ जाली कुमारो मातरमुशोचयन्मुवाच—

नैवेद मे तथा दुःखं यदयं हन्ति मा द्विज ।

10

नापश्यमन्वा यत्त्वद्यं तद्विदारयतीर माम् ॥ ६७ ॥

रोदिष्यति चिरं नूनमन्वा शून्ये तपोवने ।

पुत्रशोकेन कृपणा हतशवेव चातकी ॥ ६८ ॥

अस्मदर्थे समाहृत्य धनान्मूलफलं बहु ।

भविष्यति कथं न्वन्वा दृष्ट्वा शून्यं तपोवनम् ॥ ६९ ॥

15

इमे नावशकास्तात हस्तिका रथकाश्च मे ।

अतोऽयं देयमन्वायै शोः तेन निनेष्यति ॥ ७० ॥

वन्धास्मद्वचनादम्बा वार्या शोकाच्च सर्वथा ।

दुर्लभं हि पुनस्तात तव तस्याश्च दर्शनम् ॥ ७१ ॥

एहि कृष्णे मरिष्याव को न्वर्थो जीवितेन नौ ।

दत्तानाया नरेन्द्रेण ब्राह्मणाय धनैपिणे ॥ ७२ ॥

इत्युक्त्वा 'जग्मुः' ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तेनातिकरुणेन तनयप्रलापेनाकम्पितमतिरपि क इदानीं दत्त्वानुतापं
करिष्यतीति निष्प्रतीकारेण शोकाग्निना त्रिनिर्दह्यमानहृदयो निषवेगमूर्च्छापरिगत इव समुप-
रुध्यमानचेतास्तत्रैव निपसाद । शीतैलानिलव्यजनप्रतिलब्धसज्ञश्च निष्कूजमिराश्रमपदं 25
तनयशून्यमभिनीक्ष्य बाष्पगद्गदसनिरुद्धकण्ठ इत्यात्मगतमुवाच—

पुत्राभिधाने हृदये समश्च प्रहरन्मम ।

नाशङ्कतं कथं नाम धिगन्जो वत द्विज ॥ ७३ ॥

१ Mss जालिनीकुमारो २ Mss °दारयतीति for °दारयतीव ३ B शीतानि १°,
P शीतानिल° for शीतानिल°
जा मा ९

पत्तिक्वानुपानत्कौ सौकुमार्यात्कृमासही ।

यास्यतः कथमध्वानं तस्य च प्रेष्यतां गतौ ॥ ७४ ॥

मार्गश्रमपरिम्लानौ कोऽद्य विश्रामयिष्यति ।

क्षुत्तर्पदुःखाभिहतौ याचिष्येते कमेत्य वा ॥ ७५ ॥

मम तावदिदं दुःखं धीरतां कर्तुमिच्छतः ।

का त्ववस्था मम तयोः सुतयोः सुखवृद्धयोः ॥ ७६ ॥

अहो पुत्रवियोगाग्निर्निर्दहत्येव मे मनः ।

सतां तु धर्मं संस्पृश्य कोऽनुतापं करिष्यति ॥ ७७ ॥

अथ मदी विप्रियोपनिपातशसिभिरनिष्टैर्निमित्तैरुपजनितवैमनस्या मूलफलान्यादाय
10 क्षिप्रतरमागन्तुकामापि व्यालमृगोपगृह्यमानमार्गा चिरत्तरेणाश्रमपदमुपजगाम । उचितायां च
प्रत्युद्गमनभूमावाक्रीडास्थाने च तनयावपश्यन्ती भृशतरमरतिवशमगात् ॥

अनीप्सिताशङ्कितजातसंभ्रमा

ततः सुतान्वेषणचञ्चलेक्षणा ।

प्रसक्तमाह्वानमसंपरिग्रहं

तयोर्विदित्वा व्यलपच्छुचातुरा ॥ ७८ ॥

समाजवद्यत्प्रतिभाति मे पुरा

सुतप्रलापप्रतिनादितं वनम् ।

अदर्शनादद्य तयोस्तदेव मे

प्रयाति कान्तारमिवाशरष्यताम् ॥ ७९ ॥

20 किं नु खलु तौ कुमारौ—

श्रीडाप्रसङ्गश्रमजातनिद्रौ

सुप्तौ नु नष्टौ गहने वने वा ।

चिरान्मदम्यागमनादतुष्टौ

स्याता कचिद्वात्यतया निलीनौ ॥ ८० ॥

25 रुन्वन्ति कस्माच्च न पक्षिणोऽप्यमी

समाकुल्यास्तादृघसाक्षिणो यदि ।

तरगभङ्गेरिनीतक्रोपया

हन्तौ नु किं निम्नगयातिवेगया ॥ ८१ ॥

अपीदानीं मे वितथा मिथ्याविकल्पाः भवेयुः । अपि राजपुत्राय सपुत्राय सस्ति
स्यात् । अप्यनिष्टनिवेदिनां निमित्तानां मच्छरीर एव विपाको भवेत् । किं नु खल्विद-
मनिमिच्छापवृत्तप्रहर्षमरतितमिस्रयावच्छाद्यमानं विद्रवतीव हृदयम् । विस्रस्यन्त इव मे
गात्राणि । व्याकुला इव दिग्विभागाः । भ्रमतीव चेदं परिध्वस्तलक्ष्मीकं वनमिति ॥

अथानुप्रविश्याश्रमपदमेकान्ते निक्षिप्य मूलफलं यथोपचारपुरःसरं भर्तारमभिगम्य ५
क दारकाविति पप्रच्छ । अथ बोधिसत्त्वो जानानः स्नेहदुर्वलतां मातृहृदयस्य दुर्निवेद्यत्वाच्च
विप्रियस्य नैनां किञ्चिद्वक्तुं शशाक ।

जनस्य हि प्रियार्हस्य विप्रियाख्यानबहिना ।

उपेत्य मनसस्तापः सघृणेन सुदुष्करः ॥ ८२ ॥

अथ मद्भी व्यक्तमकुशलं मे पुत्रयोः, यदयमेवं तूष्णींभूतः शोकदैर्घ्यानुवृत्त्यैवेत्यवधार्य १०
समन्ततः क्षिप्तचिन्तैव विलोक्याश्रमपदं तनयावपश्यन्ती सवाप्यगद्गदं पुनरुवाच—

दारकौ च न पश्यामि त्वं च मां नाभिभापसे ।

हता खल्वहं कृपणा विप्रियं हि न कथ्यते ॥ ८३ ॥

इत्युक्त्वा शोकाग्निना परिगतहृदया छिन्नमूलेव लता निपपात । पतन्तीमेव चैनां परि-
गृढा बोधिसत्त्वस्तृणशयनमानीय शीताभिरद्भिः परिपिच्य प्रत्यागतप्राणां समाश्वासयन्नुवाच— १५

सहसैव न ते मद्भि दुःखमाख्यातवानहम् ।

न हि संभाव्यते धैर्यं मनसि स्नेहदुर्वले ॥ ८४ ॥

जरादारिद्र्यदुःखार्तो ब्राह्मणो मामुपागमत् ।

तस्मै दत्तौ मया पुत्रौ समाश्रयिहि मा शुचः ॥ ८५ ॥

मां पश्य मद्भि मा पुत्रौ परिदेवीश्व देवि मा ।

पुत्रशोकसञ्चले मे प्रह्वर्णीरिव मा हृदि ॥ ८६ ॥

याचितेन कथं शक्यं न दातुमपि जीवितम् ।

अनुमोदस्व तद्भदे पुत्रदानमिदं मम ॥ ८७ ॥

तच्छ्रुत्वा मद्भी पुत्रविनाशशङ्काव्यपितहृदया पुत्रयोर्जीवितप्रवृत्तिश्रवणाव्यतनूभूत-
शोकाहमा मर्तुरघृतिपरिहारार्थं प्रमृज्य नयने सविस्मयमुदीक्षमाणा भर्तारमुवाच—आश्चर्यम् । २५
किं बहुना ?

नूनं विस्मयवक्तव्यचेतसोऽपि दिवौकसः ।

यदित्यलब्धप्रसरस्तव चेतसि गत्सरः ॥ ८८ ॥

तथा हि दिक्षु प्रसृतप्रतिखनै
 समन्ततो दैवतदुन्दुभिखनै ।
 प्रसक्तस्पर्ष्टपदाक्षर नभ-
 स्तत्रैव कीर्तिग्रथनादरादभूत् ॥ ८९ ॥

प्रकम्पिशेलेन्द्रपयोधरा धरा
 मदादिवाभूदभिवृद्धवेपथु ।
 दिव पतद्भि कुसुमैश्च काञ्चनै
 सन्निपुदुदयोतमिनाभवनम् ॥ ९० ॥
 तदल शोकदैव्येन दत्त्वा चित्त प्रसादय ।
 निपानभूतो लोकाना दातैव च पुनर्भव ॥ ९१ ॥

अथ शक्रो देवेन्द्र क्षितितलचलनादाकम्पिते विरिधरत्नप्रभोद्भासिनि सुमेरौ पर्वत
 राजे किमिदमिति समुत्पन्ननिमिषो निस्मयोत्पुल्लनयनेभ्यो लोकपालेभ्य पृथिवीकम्पकारण
 विश्वतरपुत्रदानमुपलभ्य प्रहर्षनिस्मयाधूर्णितमना प्रभाताया तस्या रजन्या ब्राह्मणरूपी
 विश्वतरमर्थिवदभ्यगच्छत् । कृतातिथिसत्कारश्च बोधिसत्त्वेन केनार्थ इत्युपनिमग्नितो भार्या
 १० मेनमयाचत—

महाहृदेष्वम्भ इवोपशोप
 न दानधर्म समुपैति सख्यु ।
 याचे ततस्त्वा सूरसनिर्भा या
 भार्यामिमामर्हसि तत्प्रदातुम् ॥ ९२ ॥

अनिमना एव तु बोधिसत्त्वस्तथेत्यस्मै प्रतिशुश्राव ।
 तत स वामेन करेण मदी
 मादाय सव्येन कमण्डलु च ।
 न्यपातयत्तस्य जल कराम्ने
 मनोमुनश्चेतसि शोकरुद्धिम् ॥ ९३ ॥

चुकोप मदी न तु नो रुरोद
 विवेद सा तस्य हि त खमावम् ।
 अपूर्णदुःखातिभरातुरा तु
 त प्रेक्षमाणा लिखितैव तस्यौ ॥ ९४ ॥

तदृष्ट्वा परमनिस्मयाक्रान्तहृदय शक्रो देवानामिन्द्रस्त महासत्त्वमभिष्टुबन्धुनाच—

अहो विकृष्टान्तरता सदसद्वर्मयोर्यथा ।

श्रद्धातुमपि कर्मेद का शक्तिरकृतात्मनाम् ॥ ९५ ॥

अनीतरागेण सता पुत्रदारमतिप्रियम् ।

नि सङ्गमिति दातव्य का नामेयमुदात्तता ॥ ९६ ॥

असशय त्वद्गुणरक्तसरूये

प्रकीर्यमाणेषु यशस्सु दिक्षु ते ।

तिरोभविष्यन्त्यपरा यश श्रिय

पतगतेजस्सु यथान्यदीप्तय ॥ ९७ ॥

तस्य तेऽभ्यनुमोदन्ते कर्मेदमतिमानुषम् ।

यक्षगन्धर्भुजगात्रिदशाश्च सवासरा ॥ ९८ ॥

इत्युक्त्वा शक्र स्वमेव वपुरभिज्वल्दास्याय शक्रोऽहमस्मीति च निवेद्यामान बोधि-
सत्त्वमुराच-

तुम्यमेव प्रयच्छामि मर्दी भार्यामिमामहम् ।

व्यतीत्य न हि शीताशु चन्द्रिका स्थातुमर्हति ॥ ९९ ॥

तमा चिन्ता पुत्रयोर्विप्रयोगा-

द्राज्यभ्रशामा च सतापमागा ।

सार्धं ताम्यामम्युपेत पिता ते

कर्ता राज्य त्यसनाथ सनाथम् ॥ १०० ॥

इत्युक्त्वा शक्रस्तत्रैवान्तर्दधे । शक्रानुभाराच्च स ब्राह्मणो बोधिसत्त्वतनयौ शिवि-
नियमेन संप्रापयामास । अथ शिष्य सजयश्च शिविराजस्तदतिकरुणमतिदुष्कर च
बोधिसत्त्वस्य कर्म श्रुत्वा समाक्रेदितहृदया ब्राह्मणहस्तानिष्क्रिय बोधिसत्त्वतनयौ प्रसाधानीय
च निश्चतर राज्य एव प्रतिष्ठापयामासु ॥

तदेवमत्यद्भुता बोधिसत्त्वचर्येति तदुन्मुखेषु सत्त्वविशेषेषु नावज्ञा प्रतीघातो वा
परणीय । तपागतर्णे सत्त्व धर्मश्रवणे चोपनेयम् ।

॥ इति निश्चतरजातकं नवमम् ॥

25

१० यज्ञजातकम् ।

न कल्याणाशया पापप्रतारणामनुविधीयन्त इत्याशयशुद्धौ प्रयतितव्यम् ।
तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल स्वपुण्यप्रभावोपनतामानतसर्वसामन्ता प्रशान्तस्वपरचक्राद्युपद्रव-
५ त्यादकण्टकामसपत्तामेकातपत्रां दयाद्यक्रमागता पृथिवीं पालयामास ।

नाथ, पृथिव्या, स जितेन्द्रियारि-

र्मुक्तावगतिषु फलेष्वसक्तः ।

प्रजाहिताग्निहोतृसर्वभावो

धर्मैरुक्तार्यो मुनिवद्वभूव ॥ १ ॥

विवेद लोकस्य हि स स्वभाव

प्रधानचर्यानुवृत्तिप्रधानम् ।

श्रेय, समाधित्सुरत प्रजासु

निशेपतो धर्मविधौ ससंज्ञे ॥ २ ॥

ददौ धन शीलविधिं समाददे

क्षमा निषेवे जगदर्धमैहृत ।

प्रजाहिताप्याशयसौम्यदर्शन,

स मूर्तिमान् धर्म इव व्यरोचत ॥ ३ ॥

अथ कदाचित्तद्वजाभिगुप्तमपि त विषय सत्त्वाना कर्मवैगुण्यात्प्रमादवशात्वाच्च वर्ष-
कर्माधिकृताना देवपुत्राणा दुर्बुद्धिपर्याकुलता कचित्कचिदभिदुद्भार । अथ स राजा व्यक्तमय
मम प्रजाना वा धर्मापचारात्समुपगतोऽनर्थ इति निश्चितमति सरूढहिताध्याशयत्वात्प्रजासु
२० तद्बुद्धममृष्यमाणो धर्मतत्त्वज्ञसमतान् पुरोहितप्रमुखान् ब्राह्मणवृद्धान् मतिरसिवाश्च तदुद्धारणो-
पायं पप्रच्छ । अथ ते वेदनिहितमनेकप्राणिशतवधारम्भभीषण यज्ञविधिं सुबुद्धिहेतु
मन्यमानास्तस्यै सवर्णयामासुः । विदितवृत्तान्तस्तु स राजा यज्ञविहितानां प्राणिवैशसानां
करुणात्मकत्वाच्च तेषां तद्वचन भावेनाम्यनन्दत् । विनयानुवृत्त्या चैनान् प्रत्याख्यान-
रुक्षाक्षरमनुक्त्वा प्रस्तावान्तरेणैवा ता कथां तिरश्चकार । ते पुनरपि त राजानं
२५ धर्मसकपाप्रस्तानलन्धानसरा गाम्भीर्यावगूढ तस्य भावमजानाना यज्ञप्रवृत्तये समनुशशासुः—

कार्याणि राज्ञा नियतानि यानि

लाभे पृथिव्या परिपालने च ।

नास्तेति कालस्तत्र तानि नित्य

तेषां क्रमो धर्मसुष्ठानि यद्वत् ॥ ४ ॥

त्रिवर्गसेवानिपुणस्य तस्य

प्रजाहितार्थं धृतकार्मुकस्य ।

यज्ञाभिधाने सुरलोकसेतौ

प्रमादतन्द्रेव कथं मतिस्ते ॥ ५ ॥

भृत्यैरिवाज्ञा बहु मन्यते ते

साक्षादियं सिद्धिरिति क्षितीशैः ।

श्रेयासि कीर्तिज्वलितानि चेतुं

यज्ञैरयं ते रिपुकालं कालः ॥ ६ ॥

कामं सदा दीक्षित एव च त्व

दानप्रसङ्गान्नियमादराच्च ।

वेदप्रसिद्धैः क्रतुभिस्तथापि

,युक्तं भवेन्मोक्तुमृण सुराणाम् ॥ ७ ॥

स्त्रिष्टयाभितुष्टानि हि दैवतानि

भूतानि वृष्टया प्रतिमानयन्ति ।

इति प्रजानां हितमात्मनश्च

यशस्करं यज्ञनिधिं जुपस्व ॥ ८ ॥

तस्य चिन्ता प्रादुरभयत्—अतिदुर्न्यस्तो बताय परप्रत्ययहार्यपेलगमतिरमीमासको
धर्मप्रियः श्रद्धधानो जनो यत्र हि नाम—

य एव लोकेषु शरण्यसमता-

स्त एव हिंसामपि धर्मतो गता ।

विपत्तौ कष्टमपायसकटे

जनस्तदादेशितकापयानुगः ॥ ९ ॥

को हि नामाभिसंवन्धो धर्मस्य पशुर्हिसया ।

सुरलोकाधिवासस्य दैवतप्रीणनस्य वा ॥ १० ॥

निशस्यमानः किल मन्त्रशक्तिभिः

पशुर्दिधं गच्छति तेन तद्बधः ।

उपैति धर्ममितीदमप्यसत्

परैः कृत्वा को हि परत्र लप्स्यते ॥ ११ ॥

असत्प्रवृत्तेरनिवृत्तमानसः

शुभेषु कर्मस्वविरुद्धनिश्चयः ।

पशुर्दिवं यास्यति केन हेतुना

हतोऽपि यज्ञे स्वकृताश्रयादिना ॥ १२ ॥

हतश्च यज्ञे त्रिदिवं यदि ब्रजे-

अनु ब्रजेयुः-पशुतां स्वयं द्विजाः ।

यतस्तु नायं विधिरीक्ष्यते क्वचि-

द्वचस्तदेपां क इव ग्रहीष्यति ॥ १३ ॥

अतुल्यगन्धर्द्धिरसौजसं शुभां

सुधां किलोत्सृज्य वराप्सरोधृताम् ।

मुदं प्रयास्यन्ति वपादिकारणा-

द्वधेन शोच्यस्य पशोर्दिवौकसः ॥ १४ ॥

तदिदमत्र प्राप्तकालमिति विनिश्चित्य स राजा यज्ञारम्भसमुत्सुक इव नाम तत्तया वचनं प्रतिगृह्णावोचदेनान्-सनायः खल्वहमनुग्रहवांश्च यदेवं मे हितावहितमनसोऽत्रभवन्तः ।
15 तदिच्छामि पुरुषमेधसहस्रेण यष्टुम् । अन्विष्यतां तदुपयोग्यसंभारसमुदानयनार्थं यथाधिकारममैलैः । परीक्ष्यतां सत्रागारनिवेशनयोग्यो भूमिप्रदेशस्तदनुगुणश्च तिथिकरणमुहूर्त-
नक्षत्रयोग इति ॥

अथैनं पुरोहित उवाच-ईप्सितार्थसिद्धये स्नातु तावन्महाराज-एकस्य यज्ञस्य
समाप्तायवमृष्टे । अथोत्तरेषामारम्भः करिष्यते क्रमेण । युगपत्पुरुषपशवः सहस्रशो हि
20 परिगृह्यमाणा व्यक्तमुद्गेगदोषाम प्रजानां ते स्युरिति । अस्त्येतदिति ब्राह्मणैरुक्तः स राजा
तानुराच-अलमत्रभवता प्रकृतिकोपाशङ्कया । तथा हि सविधास्ये यथोद्वेगं मे प्रजा न
यास्यन्तीति । अथ स राजा पौरजानपदान् सनिपात्वाब्रवीत्-इच्छामि पुरुषमेधसहस्रेण
यष्टुम् । न च मर्यादं कश्चिदकामः पुरुषः पशुत्वे नियोक्तुमदुष्टः । तर्घं यमतः प्रमृति
वो द्रक्ष्यामि-व्यवधूतप्रमादनिद्रेण निमलेन चारचक्षुषा शीलमर्यादातिवर्तिनमस्मदाज्ञां
25 परिमवन्तम्, तं तं खकुलपासनं देशकण्टकमहं यज्ञपशुनिमित्तमादास्ये इत्येतद्वो
निदितमस्त्विति । अथ तेषां मुख्यतमाः ब्राह्मणयो भूतैनमृचुः—

१ B अमल्यवृत्तेः; P अमल्यवृत्ते. for असत्प्रवृत्तेः. २ Miss. अनिवर्तं. ३ Miss. अमात्याः
परीक्षन्ताम् for अमात्यैः । परीक्ष्यतां ४ Miss. °निवेन° for °निवेशन°. ५ A om. रामातो.
६ Miss. मया for मर्यादं.

सर्वाः क्रियास्तव हितप्रवणाः प्रजानां
तत्रावमाननविधेर्नरदेव कोऽर्थः ।

ब्रह्मापि ते चरितमम्यनुमन्तुमर्हः

साधुप्रमाण परमत्र भवान् प्रमाणम् ॥ १५ ॥

प्रियं यदेव देवस्य तदस्माकमपि प्रियम् ।

अस्मद्विग्रहितादन्यद्दृश्यते न हि ते प्रियम् ॥ १६ ॥

इति प्रतिगृहीतवचनः पौरजानपदैः स राजा जनप्रकाशेनाढ्यं प्रत्ययितानमात्मान्
पापजनोपग्रहणार्थं जनपदं नगराणि च प्रेषयामास समन्ततश्च प्रत्यहमिति घोषणाः
कारयामास—

अभयमभयदो ददाति राजा

स्विरशुचिशीलधनाय सज्जनाय ।

अविनयनिरतैः प्रजाहितार्थं

नरपंशुभिस्तु सहस्रशो वियक्षुः ॥ १७ ॥

तद्यः कश्चिदतः प्रमृत्पनिनयस्त्राघानुवृत्त्युद्भवा-

स्मामन्तक्षितिपार्चितामपि नृपस्याज्ञामनज्ञास्यति ।

स सौरेय विपद्य यज्ञपशुतामापादितः कर्मभि-

र्युपावद्धतनुर्निपादकपणः शुष्यन्नैर्द्रक्ष्यते ॥ १८ ॥

अथ तद्विषयनिवासिनः पुरुषो यज्ञपशुनिमित्तं दुःशीलपुरुषान्वेषणादरं तमन्वेक्ष्य
राज्ञस्तां च घोषणामतिभीषणां प्रत्यहमुपशृण्वन्तः पापजनोपग्रहावहितांश्च राजपुरुषान्
समन्ततः समापततोऽभिग्रीक्ष्य स्वकदौःशीत्यानुरागाः शीलसंरसमादानपरा वैप्रसङ्गपरा-
श्रुताः परस्परप्रेमगौरवसुमुखाः प्रशान्तनिग्रहनिवादा गुरुजनवचनानुवर्तिनः संनिभा-
गमिशारदाः प्रियातिययो निनयनैर्मृत्पस्थाधिनः कृत इव युगे बभूवुः ।

भयेन मृत्तोः परलोकचिन्तया

कुलभिमानेन यशोनुरक्षर्या ।

सुशुक्रमागच्छ निरुद्धया हिया

जनः स शीघ्रमलभूपणोऽमनत् ॥ १९ ॥

यथा यथा धर्मपरोऽभरज्जन-

स्तथा तथा रञ्जितो निशेपतः ।

चकार दुःशीलजनाभिमार्गगा-

मन्थ धर्माज्ज चचाल कथन ॥ २० ॥

સ્વદેશવૃત્તાન્તમયોપશુશ્રુવા-

નિમ નૃપ પ્રીતિવિશેષભૂષણ ।

વરાન્ પ્રિયાધ્યાનકદાનવિસ્તૈ

સતર્પયિત્વા સચિવાન્ સમન્વશાત્ ॥ ૨૧ ॥

૬ પરા મનીષા મમ રક્ષિતુ પ્રજા

ગતાશ્ચ તા સપ્રતિ દક્ષિણીયતામ્ ।

ઇદં ચ યજ્ઞાય ધન પ્રતર્કિત

યિયશ્ચુરસ્મીતિ યથાપ્રતર્કિતમ્ ॥ ૨૨ ॥

૧૦ યદીપ્સિત યસ્ય સુલેન્ધન ધન

પ્રકામમાપ્નોતુ સ તન્મદન્તિકાત્ ।

૨૦ ઇતીયમસ્માદ્વિપયોપતાપિની

દરિદ્રતા નિર્રિપયી યથા ભવેત્ ॥ ૨૩ ॥

મયિ પ્રજારક્ષણનિશ્ચયસ્થિતે

સહાયસપત્નિપરિવૃદ્ધસાધને ।

૧૫ ૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૧૫ ૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

મુહુર્મુહુર્મે જ્વલતીન ચેતસિ ॥ ૨૪ ॥

અપ તે તસ્ય રાજા સચિવા પરમમિતિ પ્રતિગૃહ્ય તદ્વચન સર્વેષુ ગ્રામનગરનિગમેષુ
માર્ગનિશ્રામપ્રદેશેષુ ચ દાનશાલા કારયિત્વા યથાસદિદ્ય રાજા પ્રત્યહમર્થિજનમભિલપિતૈ
ર્ષેનિર્સર્ગે સતર્પયામાણુ ।

૨૦ ૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૨૦ ૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

સમમવાપ્તવસુર્વસુધાધિપાત્ ।

નિનિધિચિત્રપરિષ્કદભૂષણ

પ્રવિતતોત્સવશોભ ઇવાભવત્ ॥ ૨૫ ॥

૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

૨૫ ૩૦ ૩૫ ૪૦ ૪૫ ૫૦ ૫૫ ૬૦ ૬૫ ૭૦ ૭૫ ૮૦ ૮૫ ૯૦ ૯૫ ૧૦૦

समभिमूतवलाः कुशलोच्छ्रयै-
र्विलयमीयुरसङ्गमुपद्रवाः ॥ २७ ॥

अविपमत्वसुखा ऋतवोऽभव-
चननृपा इव धर्मपरायणाः ।
विविधसत्यधरा च वसुंधरा
सकमलामलनीलजलाशया ॥ २८ ॥

न जनमम्यरुजन् प्रवलां रुजः
पदुतरं गुणमोपधयो दधुः ।
ऋतुयशेन धवौ नियतोऽनिलः
परियुञ्ज्य शुभेन पथा ग्रहाः ॥ २९ ॥

न परचक्रकृतं समभूद्भयं
न च परस्परजं न च दैनिकम् ।
नियमधर्मपरे निमृते जने
कृतमिवात्र युगं समपद्यत ॥ ३० ॥

अपैयं प्रवृत्तेन धर्मयज्ञेन राज्ञा प्रशमितेऽप्यर्थिजनदुःखेषु सार्धमुपद्रवैः प्रमुदितजन-
संवाधायामभ्युदयरम्यदर्शनायां वसुंधरायां नृपतेराशीर्निघ्ननाध्ययनसंख्यापारे लोके नितन्यमाने
समन्ततो राजयशसि प्रसादानर्जितमतिः कश्चिदमाल्यमुद्ध्यो राजानमित्युवाच—सुष्ठु खल्विद-
मुप्यते—

उत्तमाधममप्यानां कार्याणां नित्यदर्शनात् ।
उपसृपेरि मुद्दीनां चरन्तींश्चखुदयः ॥ ३१ ॥

इति । देवेन हि पशुवैशसनाध्यदोपरिहितेन धर्मयज्ञेन प्रजानामुभयलोकाद्वितं
सपादितमुपद्रवाश्च प्रशमं नीताः, दारिद्र्यदुःखानि च शीले प्रतिष्ठापितानाम् । किं बहूनाः
समाग्यास्ता प्रजाः ।

लक्ष्मेर क्षणदाकरस्य वितनं गौत्रे न कृष्णाजिन
दीशायन्नगया निसर्गलब्धिता चेष्टा न मन्दोर्धमः ।
मूर्ध्निष्ठनिमल्य केदारचना शोभा तदैवाय च
स्वागैस्तो शतयज्यनोऽप्यपहनः कीर्त्ताश्रयो विस्मयः ॥ ३२ ॥

१ Ms. संख्यापारे for कथा. २ A प्रशमितजीता; B प्रशमितजित; P प्रशमिता-
जीता for प्रथमं जीता. ३ Ms. गात्रे for मन्त्रे म. ४ Ms. मन्दोर्धमा.

हिंसाविपक्तः कृपणः फलेप्सोः

प्रायेण लोकस्य नयज्ञ यज्ञः ।

यज्ञस्तु कीर्त्याभरणः समस्ते

शीलस्य निर्दोषमनोहरस्य ॥ ३३ ॥

अहो प्रजानां भाग्यानि यासां गोपायिता भवान् ।

प्रजानामपि हि व्यक्तं नैवं स्याद्गोपिता पिता ॥ ३४ ॥

अपर उवाच—

दानं नाम धनोदये सति जनो दत्ते तदाशावशः

स्याच्छीलेऽपि च लोकपुत्र्यभिमुखः स्वर्गे च जातस्पृहः ।

10

या त्वेपा परकार्यदक्षिणतया तद्वत्प्रवृत्तिस्तयो-

र्नाभिद्वस्तु न सत्त्वयोगविधुरेत्वेपा समालक्ष्यते ॥ ३५ ॥

तदेवं कल्याणाशया न पापप्रतारणामनुविधीयन्त इत्याशयशुद्धौ प्रयतितव्यम् ॥

इति प्रजाहितोद्योगः श्रेय कीर्तिसुखावहः ।

यन्नुपाणामतो नाल तमनादस्य वर्तितुम् ॥ ३६ ॥

15

एव राजाववादेऽपि वाच्यम् । धर्माभ्यासः प्रजानां भूतिमावहतीति भूतिकामेन धर्मानुवर्तिना भनितव्यमित्येवमप्युज्येयम् । न पशुहिंसा कदाचिदभ्युदयाय, दानदमसयमादयस्त्वभ्युदयायेति तदर्थिना दानादिपरेण भनितव्यमित्येवमपि वाच्यम् । लोकार्थचर्या-प्रयणमतिरेव पूर्वजन्मस्य भग्नानिति तथागतगर्णेऽपि वाच्यम् ॥

॥ इति यज्ञजातक दशमम् ॥

आपदपि महात्मनामैश्वर्यसंपन्ना सत्त्वेध्वनुकम्पां न शिथिलीकरोति । तद्ययानुश्रूयते-
बोधिसत्त्वः किलानल्पकालस्वस्त्यस्तपुष्यकर्मा सात्त्विकभूतप्रदानदमसंयमकरुणः पर-
हितनियतक्रियातिशयः कदाचिच्छ्रो देवानामिन्द्रो बभूव ॥

सुरेन्द्रलक्ष्मीरधिकं रराज

तत्संश्रयात्स्फीततरप्रभावा ।

हर्म्ये सुधासेकनवाङ्मारे

निर्पक्वरूपा शशिनः प्रभेव ॥ १ ॥

यस्याः हृते दितिसुता रमसागतानि

दिङ्गागदन्तमुसलान्युरसाभिजग्मुः ।

सौभाग्यविस्तरसुखोपनतापि तस्य

लक्ष्मीर्न दर्पमलिनं हृदयं चकार ॥ २ ॥

तस्य दिवस्पृथिव्योः सम्यक्परिपालनोपार्जितां सर्वलोकानुव्यापिनीं कीर्तिसंपदं तां
च लक्ष्मीमत्यद्भुताममृष्यमाणा दैत्यगणाः कल्पनाटोपभीषणतरद्विरदरयतुरगपदातिना क्षुभित-
सागरघोरनिर्घोषेण जाज्वल्यमानविनिधप्रहरणारणद्धुर्निरीक्ष्येण महता बलकायेन युद्धा- 15
यैनमभिजग्मुः ।

धर्मात्मनोऽपि तु स तस्य पराबलेपः

क्रीडानिघातविरसं च भयं जनस्य ।

तेजस्विता नयपथोपनतः क्रमश्च

युद्धोद्भवाभिमुखतां हृदयस्य चक्रुः ॥ ३ ॥

अथ स महासत्त्वस्तुरगारसहस्रयुक्तमभ्युच्चिताह्वदसनचिह्नचिरध्वजं विविधमणि-
रत्नदीप्तिन्यरभासितमतिज्वलद्गुणं कल्पनानिभागोपनियतनिशितज्वलितनिरिधायुधनिराजितो-
भयपार्श्वं पाण्डुकम्बलिनं हैमं रयनरमभिरुह्य महता हस्तधरयपदातिरिचित्रेण देवानीकेन
परिवृतस्तदसुरसैन्यं समुद्रतीरान्त एव प्रत्युज्जगान ॥

अथ प्रवृत्ते तत्र भीरूणां धृतिद्वारणः ।

अन्योन्यायुधनिष्पेपजर्जरारणो रणः ॥ ४ ॥

निष्ठ नैरन्निनः पश्य वेदानां मेघ मोक्षसे ।

प्रहराय न भवसीलिनं तेऽन्योन्यमार्दयन् ॥ ५ ॥

ततः प्रवृत्ते तुमुटे स्फूर्जत्प्रहरणे रणे ।

पटहर्षतिनोन्मुटेः स्रुततीव्र नमस्तलम् ॥ ६ ॥

१ Miss. 'विरिज' for 'विरज'. २ Miss. 'अदपनना'. ३ Miss. 'इतिरीजेन'. ४ Miss. 'दरणा for 'दरण'. ५ B P मन for मण. ६ B 'बनिने' for 'बनिने'.

दानगन्धोद्धतामर्पेष्वापतत्सु परस्परम् ।

युगान्तवाताकलितशैलभीमेषु दन्तिषु ॥ ७ ॥

विद्युल्लोलपताकेषु प्रसृतेषु समन्ततः ।

रथेषु पटुनिर्घोषिपूत्पाताम्बुधरेष्विव ॥ ८ ॥

पाल्यमानघ्वजच्छत्रशस्त्रावरणमौलिषु ।

देवदानववीरेषु शितैरन्योन्यसायकैः ॥ ९ ॥

अथ प्रतप्तासुरशस्त्रसायकै-

र्भयात्प्रदुद्राव सुरेन्द्रवाहिनी ।

रथेन विष्टम्य बलं तु विद्विषां

सुरेन्द्र एकः समरे व्यतिष्ठत ॥ १० ॥

10

अभ्युदीर्णं त्वासुरं बलमतिहर्पात्पटुतरोक्कुष्ठश्वेडितसिंहनादमभिपतितमभिसमीक्ष्य
मातलिर्देवेन्द्रसारथिः स्वं च बल पलायनपरमवेद्य अपयानमत्र प्राप्तकालमिति मत्वा देवाधि-
पतेः स्यन्दनमावर्तयामास । अथ शक्रो देवेन्द्रः समुत्पततो रथेयाग्राभिमुखान्यभिघातपया-
गतानि शाल्मलीवृक्षे गरुडनीडान्यपश्यत् । दृष्ट्वैव च करुणया समालम्ब्यमानहृदयो मातलिं
15 संग्राहकमित्युवाच-

अजातपक्षद्विजपोतसंकुला

द्विजालयाः शाल्मलिपादपाश्रयाः ।

अमी पतेयुर्न यथा रथेपया

विचूर्णिता ग्राह्य मे रथं तथा ॥ ११ ॥

20

मातलिरुवाच-अमी तावन्मार्गं समभियान्ति नो दैत्यसंघा इति । शक्र उवाच-
ततः किम् ? परिहरैतानि सम्पृग्गरुडनीडानीति । अथैनं मातलिः पुनरुवाच-

निवर्तनादस्य रथस्य केवल

शिरं भवेदम्बुरहाक्ष पक्षिणाम् ।

चिरस्य लब्धप्रसरा सुरेष्वसा-

वभिद्रवत्येव तु नो द्विपच्चमूः ॥ १२ ॥

25

अथ शक्रो देवेन्द्रः समप्याशयातिशयं सत्त्वनिशेषं च कारुण्यनिशेपात्प्रकाशयन्मुवाच-
तस्मान्निरर्तय रथं वरमेव मृत्यु-

दैत्याधिपप्रदितभीमगदाभिघातैः ।

धिग्नाददग्धयशसो न ॥ जीवितं मे

सत्त्वान्यमूनि मयदीनमुत्पानि हत्वा ॥ १३ ॥

30

अथ मातलिङ्गयेति प्रतिश्रुत्य तुरगसहस्रयुक्तं स्थन्दनमस्य निवर्तयामास ।

दृष्ट्वावदाना रिपवस्तु तस्य । ११ ।

युद्धे समालोक्य रथं निवृत्तम् ।

भयद्रुताः प्रस्रवलिताः प्रणेमु-

र्वाताभिनुन्ना इव कालमेघाः ॥ १४ ॥

.. 5

भग्ने स्वसैन्ये विनिवर्तमानः

पन्यानमावृत्य रिपुध्वजिन्याः ।

संकोचयत्येव मदावलेप-

मकोऽप्यसंभाव्यपराक्रमत्वाद् ॥ १५ ॥

निरीक्ष्य भग्नं तु तदासुरं बलं

10

सुरेन्द्रसेनाप्यथ सा न्यवर्तत ।

बभूव नैव प्रणयः सुरादिपां

भयद्रुतानां विनिवर्तितुं यतः ॥ १६ ॥

सहर्षलज्जैस्त्रिदशैः सुराधिपः

सभाज्यमानोऽय रणाजिराष्ट्रैः ।

15

अभिज्वलच्चारुवर्जयश्रिया

समुत्सुकान्तपुरमागमत्पुरम् ॥ १७ ॥

एवं स एव तस्य संप्रामस्य निजयो बभूव । तस्मादुच्यते-

पापं समाचरति वीतघृणो जघन्यः

प्राप्यापदं सघृण एव तु मध्यबुद्धिः ।

20

प्राणालयेऽपि तु न साधुजनः स्ववृत्तिं

धेलां समुद्र इव लङ्घयितुं समर्थः ॥ १८ ॥

तदेव देवराज्यं प्राणानपि परित्यज्य दीर्घरात्रं परिपालितानि भुगवता सरयानि ।

तेष्विह प्राज्ञस्याधानो न युक्तरूपः प्रागेन निप्रतिपत्तिरिति प्राणिषु दयायत्नेनार्येण भवि-
तव्यम् । तथा हि धर्मो ह वै रक्षति धर्मचारिणमित्यत्राप्युजेयम् । तथागतवर्गे सवृत्त्ये
धर्मप्रसंगे चेति ॥

॥ इति शक्रजानकमेकादशम् ॥

१ A एतद्वाना, P एतद्वाना for एतद्वाना. २ Mss. °द्वाना for °द्वाना. प्रस्त°. ३ Mss. °नि एतद्वाना for °नि एतद्वाना. ४ Mss. एतद्वाना for एतद्वाना. ५ Mss. दि for द.

१२ ब्राह्मणजातकम् ।

आत्मलज्यैव सत्पुरुषा नाचारवेलां लङ्घयन्ति । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल कस्मिंश्चिदनुपक्रुष्टगोत्रचारित्रे स्वधर्मानुवृत्तिप्रकाशयशसि विनया-
चारश्चाधिनि महति ब्राह्मणकुले जन्मपरिग्रहं चकार । स यथाक्रमं गर्भाधानपुसवनसीमन्तो-
५ न्ययनजातकर्मादिभिः कृतसंस्कारक्रमो वेदाध्ययननिमित्तं श्रुताभिजनाचारसंपन्ने गुरौ
प्रतिवसति स्म ।

तस्य श्रुतग्रहणधारणपाठवं च

भक्त्यन्वयश्च सतैतं खकुलप्रसिद्धः ।

पूर्वं वयस्यपि शमाभरणा स्थितिश्च

१० . प्रेमप्रसादसुमुखं गुरुमस्य चक्रुः ॥ १ ॥

वशीकरणमन्त्रा हि नित्यमव्याहता गुणाः ।

अपि द्वेषाग्नितप्तानां किं पुनः स्वस्थचेतसाम् ॥ २ ॥

अथ तस्याध्यापकः सर्वेषामेव शिष्याणां शीलपरीक्षानिमित्तं स्वाध्यायविश्रामकाले-
ध्यात्मनो दारिद्र्यदुःखान्यभीक्ष्णमुपवर्णयामास—

१५ खजनेऽपि निराक्रन्दमुत्सवेऽपि हतानन्दम् ।

धिकप्रदानकथामन्दं दारिद्र्यमफलच्छन्दम् ॥ ३ ॥

परिमवभवन्नं श्रमास्पदं

सुखपरिवर्जितमस्यनूर्जितम् ।

व्यसनमिव सदैव शोचनं

२० धनविकलत्वमतीन दारुणम् ॥ ४ ॥

अथ ते तस्य शिष्याः प्रतोदसंचोदिता इव सदस्त्रा गुरुक्लेशात्समुपजातसंवेगाः
संपन्नतर प्रभूततर च भैक्षमुपसहरन्ति स्म । स तानुवाच—अलमनेनात्रभवतां परिश्रमेण ।
न भैक्षोपहाराः कस्यचिदारिद्र्यक्षामता क्षपयन्ति । अस्मत्परिक्लेशामपिभिस्तु भगविरयमेव
यतो धनाद्वरणं प्रति युक्तः कर्तुं स्यात् । कुतः ?

२५ क्षुधमन्नं जल तपं मग्नवाक्सागदा गदान् ।-

हन्ति दारिद्र्यदुःखं तु संतलाराधन धनम् ॥ ५ ॥

शिष्या ऊचुः—किं करिष्यामो मन्दभाग्या वयं यदेतान्नानः शक्तिप्रयामः । अपि च ।

भैक्षवद्यदि लभ्येरन्नुपाध्याय धनान्यपि ।

नेद दारिद्र्यदुःखं ते वयमेनं सहेमहि ॥ ६ ॥

प्रतिग्रहकृशोपाय विप्राणां हि धनार्जनम् ।

अप्रदाता जनश्चायमित्यगत्या हता वयम् ॥ ७ ॥

अध्यापक उवाच—सन्त्यन्येऽपि शास्त्रपरिदृष्टा धनार्जनोपाया । जरानिष्पीतसामर्थ्या
स्तु वयमयोग्यरूपास्ततिपत्तौ । शिष्या ऊचुः—वयमुपाध्याय जरयानुपहतपराक्रमा ।
तद्यदि नस्तेषां शास्त्रविहितानामुपायानां प्रतिपत्तिसहता मयसे, तदुच्यते । यावदध्या- 5
पनपरिश्रमस्यानृण्य ते गच्छाम इति । अध्यापक उवाच—तरुणैरपि व्ययसायशिषिभ्यो हृदयै
र्दुरभिसम्भवा खल्वेवमिधा धनार्जनोपाया । यदि त्वयमत्रमयता निर्नन्ध, तच्छ्रूयता साधु
कृतम् एको धनोपार्जनक्रम —

आपद्धर्म स्तेयमिष्ट द्विजानां

मापद्धान्या नि स्वता नाम लोके ।

10

तस्माद्भोज्यं स्व परेषामर्दुष्टै

सर्वं चैतद्ब्राह्मणानां स्वमेव ॥ ८ ॥

काम प्रसङ्गापि धनानि हतुं

शक्तिर्भवेदेव भगद्विधानाम् ।

न त्वेव योग स्वयशो हि रक्ष्य

15

शून्येषु तस्माद्व्यवसेयमेव ॥ ९ ॥

इति मुक्तप्रमहास्तेन ते छात्राः परममिति तत्तस्य वचनमयुक्तमपि युक्तमिव प्रत्य
श्रौतुरन्यत्र बोधिसत्त्वात् ।

स हि प्रकृतिभद्रत्वात्तनोत्सेहेऽनुमोदितुम् ।

हृत्पत्रप्रतिपन्नं तैर्व्याहृतं सहस्रैव तु ॥ १० ॥

20

श्रीढानतद्वदनस्तु बोधिसत्त्वो मृदु विनिश्चयस्य दृष्णीमभूत् ।

अथ स तेषामध्यापको बोधिसत्त्वमेवैष्य त विधिमनभिनन्दतमप्रतिबोधशान्त निविष्ट-
गुणसभावनस्तस्मिन् महासत्त्वे किं तु उन्वयमन्यवसितवानि स्नेहतया वा मयि स्तेय न
प्रतिपद्यते, उताधर्मसायेति समुपनविमर्शस्तत्त्वभावन्यवीर्यकरणार्थं बोधिसत्त्वमुवाच—मो
महाप्राज्ञ ।

25

अमी द्विजा मद्भासनासदिष्यान्

समाश्रिता वीरमनुष्यपद्मनिम् । . . .

भगवानुसाहजदस्तु तस्ये

न नूनमल्पद्वयत्तनेन तस्ये ॥ ११ ॥

परिप्रकाशोऽप्यनिगूढविस्तरे

मयात्मदुःखे वचसा विदर्शिते ।

कथं नु निःसंभ्रमदीनमानसो

भवानिति स्वस्यैवदेव तिष्ठति ॥ १२ ॥

- ८ अथ बोधिसत्त्वः ससंभ्रमोऽभिवाद्योपाध्यायमुवाच—शान्तं पापम् । न स्वर्गं
निःश्रेहकठिनहृदयत्वादपरितप्यमानो गुरुदुःखैरेवमवस्थितः, किं त्वसंभवादुपाध्यायप्रदर्शितस्य
क्रमस्य । न हि शक्यमदृश्यमानेन कचित्पापमाचरितुम् । कुतः ! रहोऽनुपपत्तेः ।

नास्ति लोके रहो नाम पापं कर्म प्रकुर्वतः ।

अदृश्यानि हि पश्यन्ति ननु भूतानि मानुषान् ॥ १३ ॥

- १० कृतात्मानश्च मुनयो दिव्योन्मिषितचक्षुषः ।
तानपश्यन् रहोमानी बालः पापे प्रवर्तते ॥ १४ ॥

अहं पुनर्न पश्यामि शून्यं कचन किंचन ।

यत्राप्यन्यं न पश्यामि नन्वशून्यं मयैव तत् ॥ १५ ॥

- ६ परेण यच्च दृश्येत दुष्कृतं स्वयमेव वा ।
१६ सुदृष्टतरमेतत्स्याद्दृश्यते स्वयमेव यत् ॥ १६ ॥

संस्कार्यपर्याकुलमानसत्वा-
त्पश्येन्न धान्यश्चरितं परस्य ।
रागार्पितैकाममतिः स्वयं तु
पापं प्रकुर्वन्नियमेन वेत्ति ॥ १७ ॥

- २० तदनेन कारणेनाहमेवं व्यवस्थित इति । अथ बोधिसत्त्वः समभिप्रसादितमनस-
मुपाध्यायमवेत्य पुनरुवाच—

न चात्र मे निश्चयमेति मानसं
धनार्थमेवं प्रतरेद्भवानपि ।

अवेत्य को नाम गुणागुणान्तरं
गुणोपमर्दं धनमूल्यतां नयेत् ॥ १८ ॥

- २५

स्वामिप्रायं खलु निवेदयामि—

कपालमादाय विवर्णवाससा

धरं द्विपदेभ्यस्तद्विरीक्षिता ।

व्यतीत्य लज्जां न ॥ धर्मवैशसे
सुरेन्द्रतार्येऽप्युपसंहृतं मनः ॥ १९ ॥

अथ तस्योपाध्यायः प्रहर्षविस्मयाक्षिप्तहृदय उत्थायासनात्संपरिष्वज्यैनमुवाच—साधु
साधु पुत्रक । साधु साधु महाब्राह्मण । प्रतिरूपमेतत्ते प्रशमालंकृतस्यास्य मेधाविकस्य ।

निमित्तमासाद्य यदेव किंचन 5
स्वधर्ममार्गं विसृजन्ति बालिशाः ।
तपःश्रुतज्ञानधनास्तु साधवो
न यान्ति कृच्छ्रे परमेऽपि विक्रियाम् ॥ २० ॥

त्यया कुलं सममलमम्यलंकृतं
समुपता नम इव शारदेन्दुना । 10
तवार्थवत्सुचरितविश्रुतं श्रुतं
सुखोदयः सफलतया श्रमश्च मे ॥ २१ ॥

तदेवमामलज्जयैव सत्पुरुषा नाचारयेलां लङ्घयन्तीति ह्रीवलेनार्येण भवितव्यम् ।
एवं ह्रीपरिखासंपन्न आर्यश्रावणोऽकुशलं प्रजहाति कुशलं च भावयतीत्येवमादिषु
सूत्रेषूपनेयम् । ह्रीर्नर्णप्रतिसंयुक्तेषु लोकाधिपतेषु चेति ॥ 15

॥ इति ब्राह्मणजातकं द्वादशम् ॥

१३ उन्मादयन्तीजातकम् ।

तीन्द्रुःखातुराणामपि सतां नीचमार्गनिष्प्रणयता भवति स्वधैर्यावष्टम्भात् ।
तद्यथानुश्रूयते—

सत्यत्यागोपशमप्रज्ञादिभिर्गुणातिशयैर्लोकहितार्थमुद्यच्छमानः किल बोधिसत्त्वः कदा-
चिच्छिवीनां राजा बभूव साक्षाद्धर्म इव विनय इव पितेव प्रजानामुपकारप्रवृत्तः ।

दोषप्रवृत्तेर्विनियम्यमानो

निवेश्यमानश्च गुणाभिजाले ।

पित्रेव पुत्रः क्षितिपेन तेन

ननन्द लोकद्वितयेऽपि लोकः ॥ १ ॥

10 समप्रभावा स्वजने जने च

धर्मानुगा तस्य हि दण्डनीतिः ।

अधर्म्यावृत्त्य जनस्य मार्गं

सोपानमालेव दियो बभूव ॥ २ ॥

धर्मान्वयं लोकाहितं स पश्यं-

15 स्तदेककार्यो नरलोकरूपालः ।

सर्वात्मना धर्मपथेऽभिरेमे

तस्योपमर्दं च परैर्न सेहे ॥ ३ ॥

अथ तस्य राज्ञः पौरमुख्यस्य दुहिता श्रीरिव विप्रहवती साक्षादतिरिवाप्सरसामन्यतमेव
परया रूपलावण्यसंपदोपेता परमदर्शनीया स्त्रीरत्नसंमता बभूव ।

20 अभीतरागस्य जनस्य याव-

त्सा लोचनप्राप्यवपूर्वभूव ।

तावत्स तद्रूपगुणावबद्धां

न दृष्टिमुक्कम्पयितुं शशाक ॥ ४ ॥

अतश्च तस्या उन्मादयन्तीत्येव बान्धवा नाम चक्रुः ॥

25 अथ तस्याः पिता राज्ञः संविदितं कारयामास-स्त्रीरत्नं ते देव निपथे प्रादुर्भूतम् ।
यत्नस्तत्प्रतिग्रहं प्रसर्जनं वा प्रति देवः प्रमाणमिति । अथ स राजा स्त्रीलक्षणविदो ब्राह्म-
णान् समादिदेश-पश्यन्तेनां तत्रभवन्तः किममात्रस्मरयोग्या न वेति । अथ तस्याः पिता
तान् ब्राह्मणान् स्वभजनमभिनीयोन्मादयन्तीमुवाच-भद्रे स्वयमेव ब्राह्मणान् परिप्रेषयेति ।
सा तथेति प्रतिश्रुत्य यथाक्रमं ब्राह्मणान् परिवेषयितुमुपचक्रमे । अथ ते ब्राह्मणाः—

तेदाननोद्दीक्षणनिश्चलाक्षा

मनोभुवा संहियमाणधैर्याः ।

अनीश्वरा लोचनमानसाना-

मासुर्मदेनेव विलुप्तसंज्ञाः ॥ ५ ॥

यदा च नैव शक्नुवन्ति स्म प्रतिसंख्यानधीरनिमृत्तमवस्थातुं कुत एव भोक्तुम् । 5
अथैषां चक्षुष्यथादुत्सार्य स्वां दुहितरं स गृहपतिः स्वयमेव ब्राह्मणान् परिवेष्य विसर्जयामास ।
अथ तेषां बुद्धिरभवत्—कृत्वारूपमिव खल्विदमतिमनोहरमस्या दारिकाया रूपचातुर्यम् ।
यतो नैनां राजा द्रष्टुमप्यर्हति, कुतः पुनः पत्नीत्वं गमयितुम् । अनया हि रूपशोभया
नियतमस्योन्मादितद्वदयस्य धर्मार्थकार्यप्रवृत्तेर्विषस्यमानोत्साहस्य राजकार्यकालातिक्रमाः
प्रजानां हितसुखोदयपममुपपीडयन्तः पराभवाय स्युः । 10

इयं हि संदर्शनमात्रकेण

कुर्यान्मुनीनामपि सिद्धिविभ्रम् ।

प्रागेव भावार्पितदृष्टिबुद्धे-

र्यूनः क्षितीशस्य सुखे स्थितस्य ॥ ६ ॥

तस्मादिदमत्र प्रातःकालमिति यथाप्रस्तावमुपेय राज्ञे निवेदयामासुः—दृष्टास्माभिर्महाराज 15
सा कन्यका । अस्ति तस्या रूपचातुर्यमात्ररूपलक्षणोपघातनिःश्रीकं ॥ । यतो नैनां
द्रष्टुमप्यर्हति देवः, किं पुनः पत्नीत्वं गमयितुम् ।

कुलद्वयस्यापि हि निन्दिता स्त्री

यशो विभूतिं च तिरस्करोति ।

निमग्नचन्द्रेव निशा समेधा

शोभां विभागं च दिवस्पृथिव्योः ॥ ७ ॥

इति श्रुतार्थः स राज्ञा—अपलक्षणां निन्दासौ, न च मे कुलपुरुषोति तस्यां किनि-
वृत्ताभिलापो यमूय । अनर्थितां तु विहाय राज्ञः स गृहपतिस्तां दारिकां तस्यैव राज्ञोऽ-
माल्याभाभिपारगाय प्रायच्छत् ॥

अथ कदाचिस राजा भ्रमागतां कौमुदीं सस्मिन् पुरवरे निपतशोभां द्रष्टुमुत्सुकमना 25
रथरगतः सितसंमृष्टरप्यान्तरापणमुद्भूतनिचित्रध्वजपताकं समन्ततः पुष्पोपहारशालदूमि-
भागधवलं प्रवृत्तनृत्तगीतशाल्यलात्यरादित्रं पुष्पधूपचूर्णरासनाल्यासंस्त्रानानुदेषनामोदप्रसूत-
सुरभिगन्धि प्रसारितविविधरुचिरपत्र्यं तुष्टपुष्टोज्ज्वलनरेपपौरजानपदसंराधराजमार्गं पुरर-
मनुविचरंत्सांमाल्यमय मनसमीरमुपजगाम । अपोन्मादयन्ती—अपलक्षणा किदाहमित्यनेन
राज्ञरधूतेति समुपज्ञानार्था राजदर्शनकुञ्जदलेन नाम संदृश्यमानरूपशोभा निपुदिव घन- 30

शिखर हर्म्यतलमनभासयन्ती व्यतिष्ठत । शक्तिरस्येदानीमस्तु अपलक्षणादर्शनादविचलित
धृतिस्मृतिमात्मान धारयितुमिति । अथ तस्य राज्ञ पुरवरनिभूतिदर्शनकुतूहलप्रसृता दृष्टि
रभिमुखस्थिताया सहसैत्र तस्यामपतत् । अथ ॥ राजा

प्रकाममन्त पुरसुन्दरीणा

६ वपुर्गिलासै. कलितेक्षणोऽपि ।

अनुद्धतो धर्मपथानुरागा-

दुद्योगवानिन्द्रियनिर्जयेऽपि ॥ ८ ॥

त्रिपुलधृतिगुणोऽप्यपन्नपिण्यु

परयुवतीक्षणविह्वलेक्षणोऽपि ।

१० उदितमदनस्मय खिन्नं ता

चिरमनिमेषं निलोचनो ददर्श ॥ ९ ॥

कौमुदी किं न्विय साक्षाद्भवनस्यास्य देवता ।

सर्गबी दैत्ययोपिद्वा न ह्येतन्मानुष वपु ॥ १० ॥

इति विचारयत एव तस्य राज्ञस्तद्दर्शनावितृप्तनयनस्य स रथस्त देशमतिवर्तमानो
१५ न मनोरथानुकूलो बभूव । अथ स राजा शून्यहृदय इव तद्गतैकाग्रमना स्वभवनमुपेत
मन्मथाक्षितधृति सुनन्द सारथि रहसि पर्यपृच्छत्—

सितप्राकारसनीत वेत्सि कस्य नु तद्ब्रह्म ।

का सा तत्र व्यरोचिष्ट विद्युत्सित इवाम्बुदे ॥ ११ ॥

सारथिरुवाच—अस्ति देवस्याभिपारगो नामामात्यमुख्य । तस्य तद्ब्रह्म तस्यैव च
२० सा भार्या किरीटवत्सस्य दुहिता उन्मादयन्ती नामेति । तदुपश्रुत्य स राजा परभार्येति
नितानीभूतहृदयक्षिन्तास्तिमितनयनो दीर्घमुष्णमभिनिश्चस्य तदर्पितमना शनैरात्मगतमुवाच—

अन्यर्धरम्याक्षरसौकुमार्य-

महो कृत नाम यथेदमस्या ।

उन्मादयन्तीति शुचिस्मिताया-

२५ स्तथा हि सोन्मादमिनाकरोन्माम् ॥ १२ ॥

निष्कर्तुमेनामिच्छामि पश्यामीनं चै चेतसा ।

स्थित तस्या हि मे चेत सा प्रमुद्येन तत्र वा ॥ १३ ॥

परस्य नाम भार्यायां ममाप्येवमधीरता ।

तदुन्मद्योऽस्मि सत्यतो लज्जयेनाथ निद्रया ॥ १४ ॥

तस्या वपुर्विलसितस्मितवीक्षितेषु ।
 सरागनिश्चलमते सहसा खनन्ती ।
 कार्यान्तरक्रमनिवेदनघृष्टशब्दा
 विद्वेषमुत्तुदति चेतसि नालिका मे ॥ १५ ॥

इति स राजा मदबलमिचलितघृतिर्व्यगस्थापयन्नप्यात्मानमापाण्डुकुशतनु प्रव्यान- ५
 विनिश्चितविजृम्भणपर प्रव्यक्तमदनाकारो बभूव ॥

घृत्सा महत्सापि निगुह्यमान
 स भूपतेस्तस्य मनोविकार ।
 मुखेन चिन्तास्तिमितेक्षणैर्न
 कैश्येन च व्यक्तिसुपाजर्गाम ॥ १६ ॥

10

अपेक्षिताकारमहणनिपुणमतिरभिपारगोऽमाल्यस्त राज्ञो वृत्तान्त संस्कारणमुपलभ्य
 ज्ञेहात्तदत्यपाशङ्को जानानश्चातिगल्ता मदनस्य रहसि राजान सविदित समुपेत्य कृता-
 म्यनुज्ञो निज्ञापयामास-

अद्यार्चयन्त नरदेव देवान्
 साक्षादुपेत्याम्बुरुहाक्ष यक्ष ।
 मामाह नानैपि नृपस्य कस्या-
 दुन्मादयन्त्या हृदय निविष्टम् ॥ १७ ॥

15

इत्येवमुक्ता सहसा तिरोऽभू-
 द्विमर्शनानित्यहमभ्युपेत ।
 तच्चेत्तथा देव किमेतदेव-
 मस्मात्तु ते निष्प्रणयव्यमौनम् ॥ १८ ॥

20

तत्प्रतिग्रहीतुमेनामर्हन्ति मदनप्रहार्यं देव इति । अयं राजा प्रत्यादेशाच्चान्नत-
 वदनो मदनवशगतोऽपि स्वम्यस्तधर्मसंज्ञत्वादनिश्चयीभूतधैर्यं प्रत्याख्याननिशदाक्षरमेन-
 मुमच-नैतदस्ति । कुत ?

पुण्याद्युत स्यान्मरो न चास्ति
 निषाद्य न. पापमिदं जनोऽपि ।
 तद्विप्रयोगस्य मनो व्यगृह्यं
 बहि पुरा कश्चमिन् शिरोति ॥ १९ ॥

25

शिखरं हर्म्यतलमवभासयन्ती व्यतिष्ठत । शक्तिरस्येदानीमस्तु अपलक्षणादर्शनादविचलित-
धृतिस्मृतिमात्मानं धारयितुमिति । अथ तस्य राज्ञः पुरवरविभूतिदर्शनकुतूहलप्रसृता दृष्टि-
रभिमुखस्थितायां सहसैव तस्यामपतत् । अथ स राजा

प्रकाममन्तःपुरसुन्दरीणा

वपुर्विलासैः कलितेक्षणोऽपि ।

अनुद्धतो धर्मपथानुरागा-

दुद्योगवानिन्द्रियनिर्जयेऽपि ॥ ८ ॥

विपुलधृतिगुणोऽप्यपत्रपिण्डः

परयुवतीक्षणविक्षेपेक्षणोऽपि ।

उदितमदनविस्मयः स्त्रिये तां

चिरमनिर्मेपविलोचनो ददर्श ॥ ९ ॥

कौमुदी किं न्वियं साक्षाद्भवनस्यास्य देवता ।

स्वर्गजी दैत्ययोपिद्वा न ह्येतन्मानुषं वपुः ॥ १० ॥

इति विचारयत एव तस्य राज्ञस्तद्दर्शनावितृप्तनयनस्य स रघस्तं देशमतिवर्तमानो
न मनोरथानुकूलो बभूव । अथ स राजा शून्यहृदय इव तद्गतैकाग्रमनाः स्वभवनमुपेत्य
मन्मथाक्षितधृतिः सुनन्दं सारथिं रहसि पर्यपृच्छत्—

सितप्राकारसंवीत वेत्ति कस्य नु तद्ब्रह्म ।

का सा तत्र व्यरोचिष्ट विद्युत्सित इवाम्बुदे ॥ ११ ॥

सारथिरुवाच—अस्ति देवस्याभिपारगो नामामात्यमुख्यः । तस्य तद्ब्रह्म तस्यैव च
सा भार्या किरीटवत्सस्य दुहिता उन्मादयन्ती नामेति । तदुपश्रुत्य स राजा परभार्येति
नितानीभूतहृदयक्षिन्तास्तिमितनयनो दीर्घमुष्णमभिनिश्चस्य तदर्पितमनाः क्षनैरात्मगतमुवाच—

अन्यर्धरम्याक्षरसौकुमार्य-

महो कृतं नाम यथेदमस्याः ।

उन्मादयन्तीति शुचिस्मिताया-

स्तथा हि सोन्मादमिनाकरोन्माम् ॥ १२ ॥

निस्मर्तुमेनामिच्छामि पश्यामीर च चेतसा ।

स्थित तस्यां हि मे चेतः सा प्रभुत्वेन तत्र वा ॥ १३ ॥

परस्य नाम भार्याया ममाप्येवमधीरता ।

तदुन्मत्तोऽस्मि सत्यको लज्जयेयाव निद्रया ॥ १४ ॥

तस्या वपुर्विलसितस्मितवीक्षितेषु ॥ १४ ॥

संरागनिश्चलमतेः सहसा खनन्ती ।

कार्यान्तरक्रमनिवेदनधृष्टशब्दा ॥ १५ ॥

विद्वेषमुत्तुदति चेतसि नालिका मे ॥ १५ ॥

इति स राजा मदबलविचलितधृतिर्व्यवस्थापयन्नप्यात्मानमापाण्डुकुशतनुः प्रध्यान- 5
विनिश्चितविजृम्भणपरः प्रव्यक्तमदनाकारो बभूव ॥

धृत्या महत्यापि निगुह्यमानः

स भूपतेस्तस्य मनोविकारः ।

मुखेन चिन्तास्तिमितेक्षणैर्न

काश्येन च व्यक्तिमुपाजगाम ॥ १६ ॥ 10

अयेकित्ताकारमहणनिपुणमतिरभिपारगोऽमाल्यस्तं राज्ञो वृत्तान्तं सकारणमुपलभ्य
श्लेहात्तदत्यपाशङ्को जानानश्चातिबलतां मदनस्य रहसि राजानं संविदितं समुपेत्य कृता-
म्यनुज्ञो विज्ञापयामास-

अघार्चयन्तं नरदेव देवान्

साक्षादुपेत्याम्बुरुहक्ष यक्षः । 18

मामाह नावैपि नृपस्य कस्मा-

हुन्मादयन्त्यां हृदयं निविष्टम् ॥ १७ ॥

इत्येवमुक्ता सहसा तिरोऽभू-

द्विमर्शवानित्यहमभ्युपेतः ।

तच्चेत्तथा देव किमेतदेव- 20

मस्मास्तु ते निष्प्रणयत्वमौनम् ॥ १८ ॥

तत्प्रतिग्रहीतुमेनामर्हति मदनुग्रहार्थं देव इति । अयं राजा प्रत्यादेशाल्लज्जानत-
यदनो मदनवशगतोऽपि स्वभ्यस्तार्धमसंज्ञत्वादनिहवीभूतधैर्यः प्रत्याख्यानविशदाक्षरमेन-
मुपाच-नैतदस्ति । कुतः ?

पुण्याद्युतः स्याममरो न चास्मि

विपाद्य नः पापमिदं जनोऽपि । 25

तद्विप्रयोगान्न मनो व्यलंस्त्या

बहिः पुरा कदास्मि विप्रोति ॥ १९ ॥

यच्चोभयोरित्यहितावहं स्या-

ह्योके परस्मिन्निह चैव कर्म ।

तद्यस्य हेतोरबुधा मजन्ते

तस्यैव हेतोर्न बुधा मजन्ते ॥ २० ॥

६ अभिपारग उवाच—अलमत्र देवस्य धर्मातिक्रमाशङ्कया ।

दाने साहाय्यदानेन धर्म एव भवेत्तव ।

दानविघ्नास्वधर्मः स्यात्तां मत्तोऽप्रतिगृह्यतः ॥ २१ ॥

कीर्त्युपरोधावकाशमपि चात्र देवस्य न पश्यामि । कुतः ?

आवाभ्यामिदमन्यश्च क एव ज्ञातुमर्हति ।

१० जनापधादादाशङ्कामतो मनसि मा कृपाः ॥ २२ ॥

अनुग्रहक्षेप मम स्यान्न पीडा । कुतः ?

स्वाम्यर्थचर्यार्जितया हि तुष्ट्या

निरन्तरे चेतसि को विधातः ।

यतः सुकामं कुरु देव काम-

२० मलं मदुत्पीडनशङ्कया ते ॥ २३ ॥

राजोवाच—शान्तं पापम् ।

व्यक्तमस्मदतिहेहाश्र त्वयैतदपेक्षितम् ।

यथा दाने न सर्वस्मिन् साचिव्यं धर्मसाधनम् ॥ २४ ॥

यो मदर्थमतिहेहाश्रान् प्राणानपि नैक्षते ।

२० तस्य बन्धुविशिष्टस्य सख्युर्भार्या सखी मम ॥ २५ ॥

तदयुक्तं मामतीर्थं प्रतारयितुम् । यदपि चेष्टं नैतदन्यः कश्चिज्ज
किमेवमिदमपापं स्यात् ?

अदृश्यमानोऽपि हि पापमाचरन्

त्रिपं निषेव्येव कथं समुभूयात् ।

२५ न तं न पश्यन्ति विशुद्धचक्षुषो

दिवौकसश्चैव नराश्च योगिनः ॥ २६ ॥

किं च मूयः ।

अदधीत क एतच्च ययासौ तन न प्रिया ।

तां परित्यज्य सद्यो वा विधातं न समाप्नुयाः ॥ २७ ॥

अभिपाराग उवाच—

सपुत्रदारो दासोऽहं स्वामी त्वं दैवतं च मे ।

दास्यामत्यां यतो देव कस्ते धर्मव्यतिक्रमः ॥ २८ ॥

यदपि चेष्टं प्रिया ममेयमिति किम् ?

मम प्रिया कामद काममेया

तेनैव दिक्षामि च तुम्यमेनाम् ।

प्रियं हि दत्त्वा लभते परत्र

प्रकर्षरम्याणि जनः प्रियाणि ॥ २९ ॥

यतः प्रतिगृह्यान्नेवैनां देव इति । राजोवाच—मा भैवम् । अकर्म एषः । कुतः ?

अहं हि शकं निश्चितं विशेयं

हुताशनं विस्फुरदर्चिपं वा ।

न त्वेष धर्मादधिगम्य लक्ष्मी

शक्यामि तत्रैव पुनः प्रहर्तुम् ॥ ३० ॥

अभिपाराग उवाच—यथेनं मद्भार्येति देवो न प्रतिप्रहीतुमिच्छति, अयमहमस्याः सर्वजनप्रार्थनानिरुद्धदेश्याव्रतमादिशामि । तन एनां देवः प्रतिगृह्णीयादिति । राजोवाच—
किमुन्मत्तोऽसि ?

अदुष्टां संलजन् भार्यां मत्तो दण्डमवाप्नुयाः ।

स धिग्वादास्पदीमृतः परत्रेह च धक्ष्यते ॥ ३१ ॥

तदलमकार्पणनिर्वन्धितया । न्यायाभिनिवेशी भवेति । अभिपाराग उवाच—

धर्मात्सयो मे यदि कश्चिदेवं

जनापवादः सुखमिष्टो वा ।

प्रत्युद्गमिष्याम्युरस्ता तु तत्त-

त्त्वत्तः परं चाहवनीयमन्यं

लोके न पद्यामि महीमहेन्द्र ।

उन्मादयन्ती मन पुण्यवृद्धौ

तां दक्षिणावृत्तिगिरि प्रनीच्छ ॥ ३३ ॥

राजोवाच—काननमन्दतिष्ठेत्तदनेतिनामद्विनाहितयतो मदर्पचर्याममुषोगन्तरा-
यन् । अत एव तु त्वां विरोधनो नोपेक्षितुमर्हामि । नैव मञ्जु लोकापवादनिःशङ्कन
मदितम्यन् । पश्य ।

लोकस्य यो नाद्रियतेऽपगद
धर्मानपेक्ष परत फल वा ।
जनो न विश्वासमुपैति तस्मिन्
धुर च लक्ष्म्यापि निवर्ज्यते स ॥ ३४ ॥

५ यतस्त्वा ब्रवीमि—
मा ते रोचिष्ट धर्मस्य जीवितार्थे व्यतिक्रम ।
नि सदिग्धमहादोष ससदेहकृशोदय ॥ ३५ ॥

किं च भूय ।
निन्दादिदु खेषु परान्निपाल्य
१० नेष्टा सतामाऽसुखप्रवृत्ति ।
एकोऽप्यनुपीड्य परानतोऽह
धर्मे स्थित स्वार्यधुर प्रपत्ये ॥ ३६ ॥

अभिपारग उवाच—स्वाम्यर्थं भक्तिवशेन चरतो मम तावदत्र क एवाधर्मान्काश
स्यादेवस्य वा दीयमानामेना प्रतिगृह्णत १ यत् सनैगमजानपदा शिबय किमत्रार्धम इति
१५ ब्रूयु ॥ तत्प्रतिगृह्णाजैवैना देव इति । राजोवाच—अस्मा मदर्थचर्याप्रणयिमर्तिर्मयान् । इद
त्वं चिन्तयितव्यम्—सनैगमजानपदाना वा शिबीना तवै मम वा कोऽस्माक धर्मवित्तम
इति । अथाभिपारग ससभ्रमो राजानमुवाच—

बृहोपसेनासु कृतश्रमत्वा
च्युताधिकारा मतिपाटवाच्च ।
२० त्रिगर्गविधातिशयार्थतत्त्व
त्वयि स्थितं देव बृहस्पती च ॥ ३७ ॥

राजोवाच—तेन हि न मामत्र प्रतारयितुमर्हसि । कुत १
नराधिपाना चरितेष्वधीन
लोकस्य यस्मादहित हित च ।

२५ भक्तिं प्रजानामनुचिन्त्य तस्मा-
त्वीर्तिकक्षमे सपथ एव रत्ये ॥ ३८ ॥

जिस श्रुम वा वृषमप्रचार
गायोऽनुगा यद्वदनुप्रयान्ति ।

सक्षिप्तशङ्कादुचनिर्विघट

३० प्रजास्तपैर श्रितिपत्य वृत्तिम् ॥ ३९ ॥

अपि पश्यतु तावद्भवान् ।

आत्मानमपि चेच्छक्तिर्न स्यात्पालयितुं भम ।

का न्ववस्था जनस्यास्य मत्तो रक्षाभिकाङ्क्षिणः ॥ ४० ॥

इति प्रजानां हितमीक्षमाणः

स्वं चैव धर्मं विमलं यशश्च ।

5

नेच्छामि चित्तस्य वशेन गन्तु-

महं हि नेता वृषवत्प्रजानाम् ॥ ४१ ॥

अयाभिपारगोऽमात्यस्तेन राज्ञोऽवस्थानेन प्रसादितमनाः प्रणम्य राजानं प्राञ्जलि-
रित्युवाच-

अहो प्रजानामतिभाग्यसंप-

10

द्याप्तां त्वमेवं नरदेव गोप्ता ।

धर्मानुरागो हि सुखानपेक्ष-

स्तपोवनस्येष्वपि मृग्य एव ॥ ४२ ॥

महच्छन्दो महाराज त्वय्येवायं विराजते ।

विगुणेषु गुणोक्तिर्हि क्षेपरुक्षतराक्षरा ॥ ४३ ॥

15

विस्मयोऽनिभृतत्वं वा किं ममैतावता त्वयि ।

समुद्र इव रत्नानां गुणानां यस्त्वमाकरः ॥ ४४ ॥

तदेवं तीव्रदुःखातुराणामपि सतां नीचमार्गनिष्प्रणयता भवति स्वधैर्यावष्टम्भा-
त्स्वम्यस्तधर्मसंज्ञत्वाच्चेति धैर्यधर्माभ्यासे च योगः कार्य इति ॥

॥ इत्युन्मादयन्तीजातकं त्रयोदशम् ॥

20

१४ सुपारगजातकम् ।

धर्माश्रयं सत्यवचनमप्यापद नुदति प्रागेव तत्फलमिति धर्मानुवर्तिना भवितव्यम् ।
तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूतः किल महासत्त्वः परमनिपुणमतिर्नोसारथिर्वभूव । धर्मता ह्येषा बोधि-
५ सत्त्वानां प्रकृतिमेधावित्वावदुत यं यं शास्त्रातिशयं जिज्ञासन्ते कलाविशेषं वा, तस्मिंस्तस्मि-
न्नधिकतरा भवन्ति मेधाविनो जगतः । अथ स महात्मा विदितज्योतिर्गतित्यादिविभागे-
ष्वसंमूढमतिः परिविदितैरनियतागन्तुकौत्पातिकैर्निमित्तः कालाकालक्रमकुशलो मीनतोयवर्ण-
भौमप्रकारशकुनिपर्वतादिभिश्चिह्नैः सूपलक्षितसमुद्रदेशः स्मृतिमान् विजिततन्त्रीनिद्रः शीतो-
ष्णवर्षादिपरिखेदसहिष्णुरप्रमादी धृतिमानाहुरणापहरणकुशलत्वादीप्सितं देशं प्रापयिता
१० वणिजामासीत् । तस्य परमसिद्धयात्रात्सुपारग इत्येवं नाम बभूव । तदध्युषितं च पत्तनं
सुपारगमित्येवाख्यातमासीत्, यदेतर्हि सुपारगमिति ज्ञायते । सोऽपि मङ्गलसंमतत्वाद्वृद्धत्वेऽपि
सायात्रिकैर्यात्रासिद्धिकामैर्वहनमभ्यर्थनसत्कारपुरःसरमारोप्यते स्म ॥

अथ कदाचिद्भरुकच्छादभिप्रयाताः सुवर्णभूमिवणिजो यात्रासिद्धिकामाः सुपारगं
पत्तनमुपेत्य तं महासत्त्वं वहनारोहणार्थमभ्यर्थयामासुः । स तानुवाच—

III जराज्ञया संहियमाणदर्शने
श्रमाभिपातैः प्रतनूकृतस्मृतौ ।

खदेहकृत्वेऽप्यवसन्नविक्रमे .

सहायता का परिशङ्क्यते भयि ॥ १ ॥

वणिज ऊचुः—प्रिदितेयमस्माकं युष्मच्छरीरावस्या । सेत्यपि च वः पराक्रमासहत्वे
२० नैव वयं कर्मविनियोगेन युष्मानायासयितुमिच्छामः । किं तर्हि—

त्वत्पादपङ्कजसमाश्रयसत्कृतेन

मङ्गल्यतामुपगता रजसा त्वयं नौः ।

दुर्गे महस्यपि च तोयनिधावमुष्मिन्

खस्ति ब्रजेदिति भवन्तमुपागताः स्मः ॥ २ ॥

२५ अथ ॥ महात्मा तेषामनुकम्पया जराशियिलशरीरोऽपि तद्बहनमारोह । तदधि-
रोहणाच्च प्रमुदितमनसः सर्व एव ते वणिजो बभूवुर्नियतमस्माकमुत्तमा यात्रासिद्धिरिति ।
श्रमेण चारजगाद्धिरे विनिधमीनकुलनिचरितमनिभृतजलकालकलारावमनिलबलविलासप्रवि-
चलिततरंगं बहुनिघर्तैर्भूमिबिधेयैरर्पितरङ्गं फेनानलीकुसुमदामचिचित्रमसुरबलभुजगभवनं
दुरापपातालमग्नमेयतोयं महासमुद्रम् ।

अयेन्द्रनीलप्रकराभिनीलं

सूर्याशुतापादिव खं विलीनम् ।

समन्ततोऽन्तर्हिततीरलेख-

मगाधमम्भोनिधिमध्यमीयुः ॥ ३ ॥

तेषां तत्रानुप्राप्तानां सायाहसमये मृदुभूतकिरणचक्रप्रभावे सवितरि महदौत्पातिकं ५
परमभीषणं प्रादुरभूत् ।

विभिद्यमानोर्मिविकीर्णफेन-

श्वण्डानिलास्फालनभीमनादः ।

नैमृत्यनिर्मुक्तसमग्रतोयः

क्षुण्णेन रौद्रः समभूत्समुद्रः ॥ ४ ॥

10

उत्पातवाताकलितैर्महद्भि-

स्तोयस्यलैर्भीमरयैर्धमद्भिः ।

युगान्तकालप्रचलांचलेव

भूमिर्वभूवोग्रवपुः समुद्रः ॥ ५ ॥

विद्युल्लतोद्गामुरलोलजिह्वा

नीला मुजंगा इव नैकशीर्षाः ।

आववुरादित्यपथं पयोदाः

प्रसक्तभीमस्तनितानुनादाः ॥ ६ ॥

15

घनैर्घनैरावृतरन्मिजालः

सूर्यः क्रमेणास्तमुपास्तोह ।

दिनान्तलेब्धप्रसरं समन्ता-

त्तमो घनीभावमिवाजगाम ॥ ७ ॥

20

धाराशरैराच्युरितोर्मिचक्रे

महोदघाबुत्पततीव रोपात् ।

भीतेव नौरम्यधिकं चकम्पे

त्रिपादयन्ती हृदयानि तेषाम् ॥ ८ ॥

25

ते त्रासदीनाश्च विपादमुक्ता

धीराः प्रतीकारससंभ्रमाश्च ।

खदेवतायाचनतत्पराश्च

भावान् ययास्तत्त्वगुणं विववुः ॥ ९ ॥

30

अथ ते सायात्रिका पवनवलशलितसलिलवेगवशगया नावा परिभ्रम्यमाणा बहु
भिरप्यहोभिर्नैर कुतश्चित्तीर ददृशुर्न च यथेप्सितानि समुद्रचिह्नानि । अपूर्वैरेव तु समुद्रचिह्नै
रभिरर्धमानवैर्मनस्या भयनिपादव्याकुलतामुपजग्मु । अथैतान् सुपारगो बोधिसत्त्वो व्यस्ता-
पयन्नुवाच—अनाश्वर्यं खलु महासमुद्रमव्यमगगाढानामौत्पातिरुक्षोभपरिक्षेश । तदलमत्रभवता
५ निपादानुवृत्त्या । कुत ?

नापत्यतीकारनिधिर्विपाद-

स्तस्मादल दैन्यपरिग्रहेण ।

धैर्यात्तु कार्यप्रतिपत्तिदक्षा

वृच्छ्राण्यकृच्छ्रेण समुत्तिरन्ति ॥ १० ॥

10

विपाददैन्यं व्यग्रधूय तस्मा-

त्कार्यावकाशं क्रियया भजध्वम् ।

प्राज्ञस्य धैर्यज्वलितं हि तेज

सर्गार्थसिद्धिग्रहणाग्रहस्त ॥ ११ ॥

तद्यथाधिकारावहिता भयन्तु भवन्त । इति ते सायात्रिकास्तेन महात्मना धीरीकृत
15 मनस कूलदर्शनो सुकमतय समुद्रमवलोकयन्तो ददृशुः पुरुषविग्रहानामुक्तरूप्यकवचा
नियोन्मज्जतो निमज्जतश्च । सम्यक्चैपामाकृतिनिमित्तमुर्पधार्थं सविस्मया सुपारगाय न्यवेद-
यन्त—अपूर्वं खल्विदमिह महासमुद्रे चिह्नमुपलभ्यते । एते खलु

आमुक्तरूप्यकवचा इव दैत्ययोधा

घोरैरक्षणा सुरनिकाशनिरूपघोषा ।

20

उन्मज्जनान्तरणसुरणप्रसङ्गा

त्वीडामिगार्णवजलेऽनुभवन्ति केऽपि ॥ १२ ॥

सुपारग उवाच—नैते मानुषा अमानुषा वा । मीना खल्वेते । यतो न भेतव्य-
मेभ्य । किं तु

सद्रूपमपृष्ट्वा स्म पत्तनद्वितयादपि ।

25

सुरमाग्री समुद्रोऽयं तद्यतच्च निवर्तितुम् ॥ १३ ॥

चण्डवेगग्राहिना सङ्गिनिरुहेनैकान्तद्वारेण च पाश्चात्त्येन वायुना समाक्षितया नामा
न ते सायात्रिका शेषुर्निनिवर्तितुम् । अयानगाहमाना क्रमेण रूप्यप्रभाजभासितमैत्रीरूपेन
निचयपाण्डुरमपर समुद्रमाग्रेस्य सविस्मया सुपारगमुचु —

स्वफेनमग्नैरिव कोऽयमम्बुमि-

र्महार्णवः शुक्लदुकूलवानिव ।

द्रवनिवेन्दोः किरणान् समुद्रहन्

समन्ततो हास इव प्रसर्पति ॥ १४ ॥

सुपारग उवाच-कष्टम् । अतिदूरं खल्ववगाह्यते ।

5

क्षीरार्णव इति ख्यात उदधिर्दधिमाल्यसौ ।

क्षमं नातः परं गन्तुं शक्यते चेन्निवर्तितुम् ॥ १५ ॥

वणिज ऊचुः-न खलु शक्यते विलम्बयितुमपि बहूनां कुत एव संनिवर्तयितुमतिशीघ्र-
बाह्विवाद्बहनस्य प्रतिकूलत्वाच्च मारुतस्येति । अयं व्यतीत्य तमपि समुद्रं सुवर्णप्रभानु-
रञ्जितप्रचलोर्मिमालमग्निज्वालकपिलसलिलमपरं समुद्रमालोक्य संविस्मयकौतूहलास्ते वणिजः 10

सुपारगं पप्रच्छुः-

बालार्कलक्ष्म्येव कृताङ्गरागैः

समुन्नमद्भिः सलिलैरनीलैः ।

ज्वलन् महानग्निरिवावभाति

को नाम तस्माच्च महार्णवोऽयम् ॥ १६ ॥

15

सुपारग उवाच-

अग्निमालीति विख्यातः समुद्रोऽयं प्रकाशते ।

अतीव खलु साधु स्यान्निवृत्तेमहि यद्यतः ॥ १७ ॥

इति ॥ महात्मा नाममात्रमनुपयस्य सलिलतेर्न तोयवैवर्ण्यकारणं दीर्घदर्शित्वात् ।
अथ ते सांयात्रिकास्तमपि समुद्रमतीत्य पुष्परगेन्द्रनीलप्रभोदयोतितसलिलं परिपक्वकुशानन- 20
निकाशार्णं समुद्रमालोक्य कौतूहलजाताः सुपारगं पप्रच्छुः-

परिणतकुशार्णवर्णतोयः

सलिलनिधिः यत्तमो न्ययं विभाति ।

सुसुप्त इव फेनमकिचित्रै-

रनिलज्वास्तलितैस्तरंगमद्भिः ॥ १८ ॥

25

सुपारग उवाच-भोः सार्धगाहा निवर्तनं प्रति यतः त्रियताम् । न खल्वतः क्षमते
परं गन्तुम् ।

पुशमात्मी समुद्रोऽयमलङ्कृत इव दिपः ।

प्रसंगासप्तसलिलो हरन् हरति नो रतिम् ॥ १९ ॥

अथ ते सायात्रिका पवनजलशलितसलिलगेगवशगया नावा परिभ्रम्यमाणा बह्वि-
भिरप्यहोभिर्नैव कुतश्चितीर ददृशुर्न च ययेप्सितानि समुद्रचिह्नानि । अपूर्वरेव तु समुद्रचिह्नै-
रभिरर्धमानैर्मनस्या भयविपादव्याकुलतामुपजग्मु । अयैतान् सुपारगो वोधिसत्तो व्यवस्था-
पयन्नुवाच—अनाश्वर्यं खलु महासमुद्रमध्यमवगाढानामौत्पातिकक्षोभपरिक्लेश । तदलमत्रभवता
६ विपादानुवृत्त्या । कुत ?

नापत्यतीकारनिधिर्विपाद-

स्तस्मादल दैन्यपरिग्रहेण ।

धैर्यात्तु कार्यप्रतिपत्तिदक्षा

कृच्छ्राण्यकृच्छ्रेण समुत्तिरन्ति ॥ १० ॥

विपाददैन्य व्यग्रधूय तस्मा-

त्कार्यावशाश क्रियया भजध्वम् ।

प्राज्ञस्य धैर्यञ्ज्वलित हि तेज

सर्गार्थसिद्धिप्रहणाप्रहस्त ॥ ११ ॥

तद्यथाधिकारावहिता भगन्तु भगन्त । इति ते सायात्रिकास्तेन महात्मना धीरीकृत
१० मनसः शूलदर्शनोत्सुकमतयः समुद्रमगलोक्यन्तो ददृशुः पुरुषविग्रहानामुत्तरूप्यकवचा-
निबोन्मज्जतो निमज्जतश्च । सम्यक्चैपामावृतिनिमित्तमुर्पधार्य सविस्मया सुपारगाय न्यवेद-
यन्त—अपूर्वं खल्विदमिह महासमुद्रे चिह्नमुपगम्यते । एते खलु

आमुत्तरूप्यकवचा इव दैत्ययोधा

घोरेक्षणा खुरनिकाशरिरूपघोणा ।

उमज्जनावतरणस्फुरणप्रसङ्गा

व्रीडामिर्णवज्रलेऽनुभवन्ति केऽपि ॥ १२ ॥

सुपारग उवाच—नैते मानुषा अमानुषा वा । मीना खल्वेते । यतो न भेदव्य-
मेम्य । किं तु

सदूरमपवृष्टा स्म पतन्निदितयादपि ।

खुरमाली समुद्रोऽयं तथतच्च निवर्तितुम् ॥ १३ ॥

चण्डयेगनादिना सन्निविष्टैर्नैवान्तहरेण च पाश्चात्येन वायुना समाक्षिप्तया नाना-
न ते सायात्रिका शेडुर्निवर्तितुम् । अपानगाहमाना क्रमेण रूप्यप्रभाभसितमैनीम्फेन-
निचयपाण्डुरमपर समुद्रमागेत्य सविस्मया सुपारगगन्तु—

स्वफेनमग्नैरिव कोऽयमम्बुभि-

र्महार्णवः शुद्धदुकूलवानिव ।

द्रवानिवेन्दोः किरणान् समुद्रहन्

समन्ततो ह्रास इव प्रसर्पति ॥ १४ ॥

सुपारग उवाच-कष्टम् । अतिदूरं खल्ववगाह्यते ।

क्षीरार्णव इति ख्यात उदधिर्दधिमाल्यसौ ।

क्षमं नातः परं गन्तुं शक्यते चेन्नितर्तितुम् ॥ १५ ॥

वणिज ऊचुः-न खलु शक्यते विलम्बयितुमपि बहनं युत एव संनिवर्तयितुमतिशीघ्र-
याहित्वाद्बहनस्य प्रतिकूलत्वाच्च मारुतस्येति । अथ व्यतीत्य तमपि समुद्रं सुवर्णप्रभानु-
रक्षितप्रचलोर्मिमालमग्निज्वाल्कपिलसलिलमपरं समुद्रमालोक्य संविस्मयकौतूहलास्ते वणिजः 10
सुपारगं पप्रच्छुः-

बालार्कलक्ष्म्येव वृताङ्गरागैः

समुन्नमद्भिः सलिलैरनीलैः ।

ज्वलन् महानग्निरिवावभाति

को नाम तस्माच्च महार्णवोऽयम् ॥ १६ ॥

सुपारग उवाच-

अग्निमालीति विख्यातः समुद्रोऽयं प्रकाशते ।

अतीव खलु साधु स्यान्निवर्तमहि यद्यतः ॥ १७ ॥

इति स महात्मा नाममात्रमर्कयत्तस्य सरित्पतेर्न तोयवैवर्ण्यकारणं दीर्घदर्शित्वात् ।
अप ते सांयानिकास्तमपि समुद्रमतीत्य पुष्परगेन्द्रनीलप्रभोदयोतितसलिलं परिपक्वकुशवन- 20
निकाशवर्णं समुद्रमालोक्य कौतूहलजाताः सुपारगं पप्रच्छुः-

परिणतकुशपर्णवर्णतोयः

सलिलनिधिः कृतमो न्वयं विभाति ।

सकुसुम इव फेनमक्तिचित्रै-

रनिलजवाकलितैस्तरंगमङ्गैः ॥ १८ ॥

सुपारग उवाच-भोः सार्धबाहो निवर्तनं प्रति यत्नः क्रियताम् । न खल्वतः क्षमते
परं गन्तुम् ।

कुशमाली समुद्रोऽयमत्यङ्कुश इव दिपः ।

प्रसङ्गासङ्घसलिलो हरन् हरति नो रतिम् ॥ १९ ॥

अथ तस्य महात्मनः सत्याधिष्ठानबलात्पुण्यतेजसा सह सलिलजवेन स मारुतो
व्यावर्तमानस्ता नाम निवर्तयामास । निवृत्ता तु ता नाममभिसमीक्ष्य ते वाणिजका पत्न
त्रिस्मयप्रहर्षोद्धतमानसा निवृत्ता नौरिति प्रणामसभाजनपुरसर सुपारगाय न्यवेदयन्त ।
अथ स महात्मा तान् वाणिजकानुवाच—स्थिरीभवन्तु भवन्त । शीतमारोयन्ता शीतानि ।
५ इति च तेन समादिष्टा प्रमोदादुद्धूतत्रलोत्साहास्ते तदधिकृतास्तथा चक्रु ॥

अथ मुदितजनप्रहासनादा

प्रविततपाण्डुरशीतचारुपक्षा ।

सलिलनिधिगता राज सा नौ-

र्गतजलदे नमसीव राजहसी ॥ ३२ ॥

10 निवृत्ताया तु तस्या नाव्यनुकूलसलिलमारुताया विमानलीलया खेच्छयैव चाभि
प्रपाताया नातिश्यामीभूतसध्याङ्गरागास्तु प्रवितन्यमानतमोवितानास्त्रालक्षितनक्षत्रभूषणास्तु
दिक्षु किञ्चिदवशेषप्रभे दिवसरुमार्गे प्रवृत्तक्षणदाधिकारे सुपारगस्तान् वाणिजकानुवाच—
भो सार्धवाहा, नलमालिप्रमृतिभ्यो यथादृष्टेभ्य समुदेभ्यो बालुका पाषाणाश्च बह्वना
रोप्य ता यावत्सहते । एवमिदं यानपात्र निर्घातभराक्रान्तं न च पार्श्वानि दास्यति, मङ्गलसमता
15 क्षैते बालुकापाषाणा नियत लाभसिद्धये वो भविष्यन्तीति । अथ ते सायात्रिका सुपारग
प्रेमबहुमानानर्जितमतिभिर्देयताभिरनुप्रदर्शितेभ्य स्थलेभ्य आदाय बालुकापाषाणबुद्ध्या
वैदूर्यादीनि रत्नानि बह्वनमारोपयामास्तु । तेनैव चैकरात्रेण सा नौर्भरुक्छमुपजगाम ॥

अथ प्रभाते रजतेन्द्रनील-

वैदूर्यहेमप्रतिपूर्णनौका ।

20

खदेशतीरान्तमुपागतास्ते

प्रीत्या तमानर्चुर्दुर्दीर्णहर्षा ॥ ३३ ॥

तदेव धर्माश्रय सत्यवचनमप्यापदं नुदति प्रागेव तत्फलमिति धर्मानुवर्तिना भवि
तव्यम् । कल्याणमित्राश्रयणोऽपि वाच्यमेव कल्याणमित्राश्रिता श्रेयं प्राप्नुवन्तीति ॥

॥ इति सुपारगजातक चतुर्दशम् ॥

विशेषतः केचिदभिप्रणेमु-

देवेन्द्रमार्तिप्रहृतैर्मनोभिः ।

आदित्यरुद्रांश्च मरुद्वसूक्ष्म

प्रपेदिरे सागरमेव चान्ये ॥ २५ ॥

जेपुश्च मन्त्रानपरे विचित्रा-

नन्ये तु देवीं विधिवत्प्रणेमुः ।

सुपारगं केचिदुपेत्य तत्त-

द्विचेष्टमानाः करुणं विलेपुः ॥ २६ ॥

आपद्रुतत्रासहरस्य नित्यं

परानुकम्पागुणसंभृतस्य ।

अयं प्रभावातिशयस्य तस्य

तवाम्युपेतो विनियोगकालः ॥ २७ ॥

आर्ताननाथान्छ्रणागतान्-

स्थं त्रातुमावर्जय धीर चेतः ।

अयं हि कोपाद्वडवामुखेन

चिकीर्षति प्रासमिवार्णवोऽस्मान् ॥ २८ ॥

नोपेक्षितं युक्तमयं जनस्ते

विपद्यमानः सलिलौघमव्ये ।

नाज्ञां तवात्येति महासमुद्र-

स्तद्वार्यतामप्रशमोऽयमस्य ॥ २९ ॥

अयं स महात्मा महत्या करुणया समापीड्यमानहृदयस्तान् वाणिजकान् व्यवस्था-

प्रसूतान्-अस्त्वत्रापि नः कश्चिद्व्यतीतसमितिः प्राप्तिर्भाति । तत्तत्प्रपादये । यतो मुहूर्तं

धीरास्तावद्भवन्तु भवन्त इति । अयं ते वाणिजका अस्त्यत्रापि किल प्रतीकारविधिरित्याशया

समुपस्तम्भितधैर्यास्तादवहितमनसस्तुष्णीविभूवुः ॥

अयं सुपारगो बोधिसत्त्व एकांसमुत्तरासङ्गं कृत्वा दक्षिणेन जानुमण्डलेनाधिष्ठाय नावं २३

समावर्जितसर्वभावः प्रणम्य तथागतेभ्यस्तान् सांयात्रिकानामब्रूयते स्म-शृण्वन्वत्रमवन्तः

सांयात्रिकाः सलिलनिधिब्योमाश्रयाश्च देवविशेषाः ।

स्मरामि यत आत्मान यतः प्राप्तोऽस्मि विज्ञताम् ।

नाभिजानामि संचिन्त्य प्राणिनं हिसितुं क्वचित् ॥ ३० ॥

अनेन सत्यवाक्येन मम पुण्यवलेन च ।

वडवामुखमप्राप्य स्वस्तिं नैर्विनिवर्तताम् ॥ ३१ ॥

अथ तस्य महात्मनः सत्याधिष्ठानबलापुण्यतेजसा सह सलिलजवेन स मारुते
व्यावर्तमानस्तां नावं निवर्तयामास । निवृत्तां तु तां नावमभिसमीक्ष्य ते वाणिजकाः परम
विस्मयग्रहर्षोद्धतमानसा निवृत्ता नौरिति प्रणामसभाजनपुरःसरं सुपारगाय न्यवेदयन्त ।
अथ स महात्मा तान् वाणिजकानुवाच—स्थिरीभवन्तु भवन्तः । शीघ्रमारोप्यन्तां शीतानि ।
इति च तेन समादिष्टाः प्रमोदादुद्भूतबलोत्साहास्ते तदधिकृतास्तथा चक्रुः ॥

अथ मुदितजनप्रहासनादा

प्रविततपाण्डुरशीतचारुपक्षा ।

सलिलनिधिगता रराज सा नौ-

र्गतजलदे नमसीव राजहंसी ॥ ३२ ॥

10 निवृत्तायां तु तस्यां नाव्यनुकूलसलिलमारुतायां विमानलीलया खेच्छयैव चाभि-
प्रयातायां नातिश्यामीभूतसध्याङ्गरागासु प्रवितन्यमानतमोवितानास्खालक्षितनक्षत्रभूषणासु
दिक्षु किञ्चिदवशेषप्रभे दिवसरमार्गं प्रवृत्तक्षणदाधिकारे सुपारगस्तान् वाणिजकानुवाच—
भोः सार्धवाहाः, नलमालिप्रभृतिभ्यो यथादृष्टेभ्यः समुद्रेभ्यो बालुकाः पापाणाश्च बह्वनमा-
रोप्यन्तां यावत्सहते । एवमिदं यानपात्रं निर्घातभराक्रान्तं न च पार्श्वानि दास्यति, मङ्गलसंमता-
15 श्वैते बालुकापापाणा नियतं लाभसिद्धये वो भविष्यन्तीति । अथ ते सांयात्रिकाः सुपारग-
प्रेमबहुमानावर्जितमतिभिर्देयताभिरनुप्रदर्शितेभ्यः स्थलेभ्य आदाय बालुकापापाणबुद्ध्या
वैद्वर्यादीनि रत्नानि बह्वनमारोपयामासुः । तेनैव चैकरात्रेण सा नौर्भरकच्छमुपजगाम ॥

अथ प्रभाते रजतेन्द्रनील-

वैद्वर्यहेमप्रतिपूर्णनौकाः ।

20

खदेशतीरान्तमुपागतास्ते

प्रीत्या तमानर्चुर्दुर्दीर्घहर्षाः ॥ ३३ ॥

तदेव धर्माश्रयं सत्यवचनमध्यापदं नुदति प्रागेव तत्फलमिति धर्मानुवर्तिना भवि-
तव्यम् । कल्याणमित्राश्रयवर्णेऽपि वाच्यमेवं कल्याणमित्राश्रिताः श्रेयः प्राप्नुवन्तीति ॥

॥ इति सुपारगजातकं चतुर्दशम् ॥

शीलवतामिहैवाभिप्रायाः कल्याणाः समृध्यन्ति प्रागेव परत्रेति शीलविशुद्धौ प्रयति-
तव्यम् । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल कस्मिंश्चिन्नातिमहति कङ्कारतामरसकमलकुवलयविभूषितरुचिर-
सलिले हंसकारण्डवचक्रवाकमिथुनोपशोभिते तीरान्तरुहतरुकुसुमावकीर्णे सरसि मत्स्याधि- ८
पतिर्यभूव । स्वम्यस्तभावाच्च बहुषु जन्मान्तरेषु परीर्यचर्यायास्तत्रस्थोऽपि परहितसुखप्रति-
पादनव्यापारो बभूव ।

अम्यासयोगाद्धि शुभाशुभानि
कर्माणि सात्म्येव भवन्ति पुंताम् ।

तथाविधान्येव यदप्रयत्ना-

10

जन्मान्तरे स्वप्न इवाचरन्ति ॥ १ ॥

इष्टानामिव च स्वेषामपत्यानामुपरि निविष्टहादौ महासत्त्वस्त्रेषां मीनानां दानप्रिय-
वचनार्थचर्यादिक्रमैः परमनुग्रहं चकार ।

अन्योन्यहिंसाप्रणयं नियच्छन्

परस्परप्रेम विवर्धयंश्च ।

15

योगादुपायज्ञतया च तेषां

विस्मरयामास स मत्स्यवृत्तम् ॥ २ ॥

तत्तेन सम्यक्परिपात्यमानं

वृद्धिं परं मीनकुलं जगाम ।

पुरं विनिर्मुक्तमियोपसर्ग-

न्यायप्रवृत्तेन नराधिपेन ॥ ३ ॥

20

अथ कदाचित्स्त्रियाणां भाग्यसंपदैकैस्त्याग्रमादाद्य वर्षाधिष्ठितानां देवपुत्राणां न
सम्पदेयो वरार्थं । अपास्तमग्यवर्षिणि देवे तत्सरः पुण्ड्रवदम्बकुसुमगौरेण नयसलिलेन न
यथापुरमापूरे । क्रमेण चोपगते निदाघकालसंमये पटुनरदीप्तिभिः सौदालसगतिभिरिव
च दिनयत्रपितरीन्मदमित्तया च धरण्या ज्वालानुगतेनेन च हादाभित्तापिणा 25
मारुतेन तर्पणशायिष्य प्रलहमापीदमानं तत्सरः पत्न्यतीरभूव ।

निदाघकाले ज्वलितो विषम्या-

ज्वालामिर्ष्यां पटुश्च वायुः ।

ज्वालानुरेषाशिरसा च भूमि-

स्तोयानि रोषादिव श्लेषन्ति ॥ ४ ॥

30

अथ बोधिसत्त्वो वायसगणैरपि परितर्क्यमाणं प्रागेव सलिलतीरान्तचारिभिः पक्षि-
गणैर्विवाददैन्यवशं विस्पन्दितमात्रपरायणं मीनकुलमेवेक्ष्य करुणायमानश्चिन्तामापेदे ।
कष्टा वतेयमापदापतिता मीनानाम् ।

प्रत्यहं क्षीयते तोयं स्पर्धमानमिवायुषा ।

अथापि च चिरेणैव लक्ष्यते जलदागमः ॥ ५ ॥

अपयानक्रमो नास्ति नेताप्यन्यत्र को भवेत् ।

अस्मद्वत्सलसंकुष्टाः समायान्ति च नो द्विपः ॥ ६ ॥

अस्य निःसंशयमिमे तोयशेषस्य संक्षयात् ।

स्फुरन्तो भक्षयिष्यन्ते शत्रुभिर्मम पश्यतः ॥ ७ ॥

तत्किमत्र प्राप्तकालं स्यादिति विमृशन् स महात्मा सत्याधिष्ठानमेकमार्तायनं ददर्श ।
करुणया च समानीक्यमानहृदयो दीर्घमुष्णमभिनिश्चस्य नमः समुल्लोकयन्नुवाच—

स्मरामि न प्राणिवधं यथाहं

संचिन्त्य कृच्छ्रे परमेऽपि कर्तुम् ।

अनेन सत्येन सरांसि तोयै-

रापूरयन् वर्धतु देवराजः ॥ ८ ॥

अथ तस्य महात्मनः पुण्योपचयगुणास्तस्याधिष्ठानबलात्तदभिप्रसादितदेवनागयक्षा-
नुभावाच्च समन्ततस्तोयावलम्बिभिरगम्भीरमधुरनिर्घोषा विद्युच्छतालंकृतनीलविपुलशिखरा
विजृम्भमाणा इव प्रविसर्पिभिः शिखरभुजैः परिष्वजमाना इव चान्योन्यमकालमेघाः काल-
मेघाः प्रादुरभवन् ।

दिशां प्रमिष्वन्त इव प्रयागं

शङ्कैर्वितन्वन्त इवान्धकारम् ।

नभस्तलादर्शगता विरेजु-

शलाया गिरीणामिव कालमेघाः ॥ ९ ॥

संसक्तकेकैः शिखिभिः ग्रहष्टैः

संस्तूयमाना इव वृत्तचित्रैः ।

प्रसक्तमन्द्रस्तनिता विरेजु-

र्धारप्रहासादिव ते घनौघाः ॥ १० ॥

मुक्ता विमुक्ता इव तैर्विमुक्ता

धारा निपेतुः प्रशशाम रेणुः ।

गन्धश्चचारानिमृतो धरण्यां

विकीर्यमाणो जलदानिलेन ॥ ११ ॥

निदाघसंपर्कविवर्धितोऽपि

तिरोवभूवार्ककरप्रभावः ।

फेनावलीव्याकुलमेखलानि

तोयानि निम्नाभिमुखानि सक्तुः ॥ १२ ॥

मुहुर्मुहुः काञ्चनपिञ्जराभि-

र्भाभिर्दिगन्ताननुरञ्जयन्ती ।

पयोदं तूर्धस्वनलब्धहर्षा

विद्युल्लता वृत्तमिवाचचार ॥ १३ ॥

अयं बोधिसत्त्वः समन्ततोऽभिप्रसृतैरापाण्डुभिः सलिलप्रवाहैराध्वर्याग्नेः सरसि धारां-
निपातसमकालमेव विद्रुते वायसाधे पक्षिगणे प्रतिलब्धजीविताशे च प्रमुदिते मीनगणे १०
प्रीत्याभिसार्यमाणद्वयो वर्पनिवृत्तिसाक्षः पुनः पुनः पर्जन्यमावभाषे-

उद्गर्ज पर्जन्य गभीरधीरं

प्रमोदमुद्गासय वायसानाम् ।

रत्नायमानानि पर्यासि वर्पन्

संसक्तविद्युज्ज्वलितघुतीनि ॥ १४ ॥

तदुपश्रुत्य शक्तो देवानामिन्द्रः परमत्रिस्मितमनाः साक्षादभिगम्यैनमभिसंराधयन्नुवाच-
तवैव खल्वेय महानुभाव

मत्स्येन्द्र सत्सातिशयप्रभावः ।

आवर्जिता यत्कलशा इवेमे

क्षरन्ति रम्यस्तनिताः पयोदाः ॥ १५ ॥

महत्प्रमादं खल्वितं त्विदं मे

यन्नाम कृत्सेषु भवद्विधानाम् ।

लोकार्थमभ्युद्यतमानसानां

व्यापारयोगं न समम्युपैमि ॥ १६ ॥

चिन्तां कृया मा तदतः परं त्वं

सतां हि कृत्योद्बहनेऽस्मि धुर्यः ।

देशोऽप्ययं त्वद्गुणसंग्रहेण

भूयश्च नैवं भवितातिवश्यः ॥ १७ ॥

इत्येवं प्रियवचनैः संराध्य तत्रैरान्तर्दधे । तच्च सरः परां तोयसमृद्धिमवाप ॥

तदेवं शीलवतामिहैवामिप्रायाः कल्याणाः समृध्यन्ति प्रागेव परत्रेति शीघ्रविशुद्धी ३०
प्रपतितव्यम् ॥

॥ इति मत्स्यजातकं पञ्चदशम् ॥

१६ वर्तकापोतरुजातकम् ।

सत्यपरिभाषिता वाचमशिरपि न प्रसहते लङ्घयितुमिति सत्यवचनेऽभियोग कर-
णीय । तद्यथानुश्रूयते—

वोधिसत्त्वं किलान्यतमस्मिन्नरण्यायतने वर्तकापोतको भवति स्म । स कतिपय
८ रात्रौद्विज्जाण्डकोशं प्रविरोक्ष्यमाणतरुणपक्षं परिदुर्वलत्वादलक्ष्यमाणाङ्गप्रत्यङ्गप्रदेशं स्वमाता-
पितृप्रयत्नरचिते तृणगहनोपगूढे^१ गुल्मलतासनिश्रिते नीडे सबहुलैर्भ्रातृभिः सार्धं प्रतिगसति
स्म । तदवस्योऽपि चापरिप्लुतधर्मसञ्ज्ञत्वान्मातापितृम्यामुपहृतान् प्राणिनो-नेच्छति स्माभ्यव-
हर्तुम् । यदेव त्वस्य तृणजीजन्यप्रोधप-गद्युपजहत्तुर्मातापितरौ तेनैव वर्तयामास । तस्य तया
रूक्षात्पाहारतया न कायं पुष्टिसुपययौ । नापि पक्षौ सम्यक्प्रविरोहत्तु । इतरे तु वर्तका-
१० पोतका यथोपनीतमाहारमभ्यवहरन्तो यत्नन्तः सजातपक्षाश्च बभूवुः । धर्मता ह्येषा यदुत—

धर्माधर्मनिराशङ्कः सर्वाशी सुखमेधते ।

धर्म्यां तु वृत्तिमन्यिच्छन् विचिताशीह दुःखितः ॥ १ ॥

[अपि चोक्तं भगवता—सुजीवितमहीकेणेति गाथाद्वयम् ।

सुजीवितमहीकेण ध्वाङ्गेणाशुचिकर्मणा ।

प्रत्यन्दिना प्रगल्भेन सुसङ्गिष्ठं तु जीवितम् ॥ २ ॥

हीमता त्विह दुर्जीनं निजं शुचिगवेपिणा ।

सलीनेनाप्रगल्भेन शुद्धाजीवेन जीवता ॥ ३ ॥

इति गाथाद्वयमेतदार्यस्याविरीयकनिकाये पठ्यते ।] तेषामेवमवस्थानां नातिदूरे महान्
वनदायः प्रतिभयप्रसक्तनिनदो निजृम्भमाणधूमराशिर्विकीर्यमाणज्वालावलीलो गविस्पुल्लिङ्ग
१० सत्रासनो वनचराणामनयो वनगहनानां प्रादुरभवत् ।

स भारतावूर्णितविप्रकीर्णं

ज्वालाभुजैर्नृत्तयिशेषचित्रैः ।

वल्गन्निभं व्याकुलधूमकेशं

सखान् तेषां घृतिमाददानं ॥ ४ ॥

चण्डानिलास्फाग्नचञ्चलानि

भयद्रुतानीनं बने तृणानि ।

सोऽग्निं ससरग्म इवाभिमलं

सुरत्सुप्तिप्रकरो ददाह ॥ ५ ॥

भयद्रुतोङ्कान्तविहंगसार्यं

परिभ्रमद्गीतमृगं समन्तात् ।

धूमौघमग्रे पटुवह्निशब्दं

वनं तदार्त्येयं मृशं ररास ॥ ६ ॥

क्रमेण चोत्पीड्यमान इव स वह्निः पटुना मारुतेन तृणगहनानुसारी तेषां नीड- ८
समीपमुपजगाम । अथ ते वर्तकापोतका भयविरसव्याकुलविरागाः परस्परनिरपेक्षाः सहसा
समुत्पेतुः । परिदुर्यलत्वादसंजातपक्षत्वाच्च बोधिसत्त्वस्तु नोत्पत्तिं प्रयत्नं चकार । निदिता-
त्मप्रमाणस्त्वसंभ्रान्त एव स महासत्त्वः सरभसमिश्रोपसर्पन्तमग्निं साबुनयमित्युवाच-

व्यर्थाभिधानचरणोऽस्म्यनिरुत्पक्ष-

स्त्यन्संभ्रमाद्य पितरायपि मे प्रदीनौ ।

10

त्वद्योग्यमस्ति न च किञ्चिदिहातिथेय-

मस्मान्निर्गतिस्तुमतस्तत्र युक्तमग्रे ॥ ७ ॥

इत्युक्ते सत्यपरिमाणितयचसा तेन महासत्त्वेन

उदीर्यमाणोऽप्यनिलेन सोऽग्नि-

र्गिशुष्कसंसक्तकृणेऽपि कक्षे ।

13

नदीमित्र प्राप्य विरूद्धतोयां

तद्वाचमासाथ शशाम सृष्टुः ॥ ८ ॥

अद्यापि तं क्षिप्रमिति प्रथितं प्रदेशं

दानाग्निरुद्धतशिखोऽपि समीरणेन ।

मन्त्राभिदास इव नैकशिरा मुजगः

20

संकोचमन्दतुङ्गिताचिरुपैति शान्तिम् ॥ ९ ॥

तन्किमिदमुपनीतमिति ! उच्यते-

वैशमित्रि प्रचक्षितोर्मिकणः सनुद्रः

शिक्षां मुनीन्द्रसिद्दिनामित्र सत्यशामः ।

मत्तात्मनामिति न गृह्ययितुं यशसां

23

शान्तः कृशानुगमि मत्तमनो न जहात् ॥ १० ॥

तदेवं सत्सचनपरिभाषितां वाचनमग्निरपि न प्रसङ्गे गृह्ययितुमिति मत्सचने-
ऽभिप्रेतः कर्तव्यः । तथानुगमनेऽपि वाच्यमिति ॥

॥ ११ ॥ दारुणान्तर्यामिणो योऽहम् ॥

१७ कुम्भजातकेम् ।

अनेकदोषोपसृष्टमतिरुष्ट मद्यपानमिति साधव परमप्यस्माद्धारयन्ति प्रागेवात्मान-
मिति ॥ तद्यथानुश्रूयते—

योधिसत्त्व किल करुणातिशयपरिभ्रान्तमति परहितसुखोपपादनपर पुण्या प्रति-
पदमुद्गावयन् दानदमसयमादिभि कदाचिच्छक्रो देवानामिन्द्रो बभूव । स प्रकर्षिणामपि
दिव्याना विषयसुखाना निवामलामी सन्नपि करुणावशगत्वान्नैव लोकार्थचर्यासमुद्योगशिथिल
मनश्चकार ।

प्रायेण लक्ष्मीमदिरोपयोगा-

जागर्ति नैवात्महितेऽपि लोक ।

10

सुरेन्द्रलक्ष्म्यापि तु निर्मदोऽसा-

वभूत्परार्थेष्वपि जागरूक ॥ १ ॥

अनेकस्त्रीव्यसनातुरेषु

सत्त्वेषु बन्धुष्विव जातहार्द ।

धैर्यात्स्वभावज्ञतयाश्रितश्च

नासौ विसस्मार परार्थचर्याम् ॥ २ ॥

11

अथ कदाचित्स महात्मा मनुष्यलोकमवलोकयन्ननुकम्पासमावर्जितेन मैत्रस्निग्धेन
स्वभावमहता चक्षुषा ददर्श सर्वमित्र नाम राजानमकल्याणमित्रसपर्कदोगात्सपौरजानपद
मद्यपानप्रसङ्गमिमुखम् । तत्र चास्यादोषदर्शितामनेक्ष्य महादोषतां च मद्यपानस्य स महात्मा
महत्स्या करुणया समापीड्यमानहृदयश्चिन्तामापेदे—कष्टा वतेयमापदापतिता लोकस्य ।

20

प्रमुखस्त्रादु पानं हि दोषदर्शनविह्वलान् ।

श्रेयसोऽपहरत्येव रमणीयमिवापथम् ॥ ३ ॥

तत्किमत्र प्राप्तकालं स्यात् भवतु हृष्टम् ।

प्रधानभूतस्य विचेष्टितानि

जनोऽनुकर्तुं नियतस्वभाव ।

25

इत्यत्र राजैव चिकित्सनीय

शुभाशुभं तत्प्रभवं हि लोके ॥ ४ ॥

इति विनिश्चित्य स महासत्तप्तस्वकाश्चनवर्णमापरुषोद्धूयितजटान्द्रिपथर वल्कलाजिनसरीत-
भोजसि ब्राह्म वपुरभिनिर्माय सुराण्यं च वामपार्श्वस्थ नातिवृहन्त कुम्भ सर्वमित्रस्य राज्ञ

1 In P, कच्छयज्जातक, given in App I is inserted before कुम्भजातक

2 B पापे, P पापा for पापे

परिपदि संनिपण्णस्य प्रस्तानोपनतासु प्रवृत्तासु सुरासवशीधुमैरयमधुक्रयासु पुरतोऽन्तरिक्षे
प्रादुरभूत् । विस्मयबहुमानावर्जितेन च प्राञ्जलिना तेन जनेनाभ्युत्थाय प्रत्यर्च्यमानः सजल
इव जलधरो गम्भीरमभिनदन्नुच्चैरुवाच—

पुष्पमालाहसत्कण्ठमिमं भरितमाकण्ठम् ।

अवतंसकृताकुम्भं केतुमिच्छति कः कुम्भम् ॥ ५ ॥

सवल्यमिव पुष्पमालया

प्रविततयानिलकम्पलीलया ।

किसलयरचनासमुत्कटं

घटमिममिच्छति कः त्रयेण वः ॥ ६ ॥

अयैनं स राजा विस्मयावर्जितकौतूहलः सबहुमानमीक्षमाणः कृताञ्जलिरुवाच— 10

दीप्त्या नवार्क इव चारुतया शशीव

संलक्ष्यसे च वपुषान्यतमो मुनीनाम् ।

तद्रूपमर्हसि यथा विदितोऽसि लोके

संभावना हि गुणतस्त्वयि नो विचित्रा ॥ ७ ॥

शक्र उवाच— 15

पश्चादपि ज्ञास्यसि योऽहमस्मि

घटं त्विदं केतुमितो घटस्व ।

न चेद्भयं ते परलोकदुःखा-

दिहैव तीव्रव्यसनागमाद्वा ॥ ८ ॥

राजोवाच—अपूर्वः खल्वयमत्रभवतः प्रश्य विक्रयारम्भः । 20

गुणसंवर्णनं नाम दोषाणां च निगूहनम् ।

प्रसिद्ध इति लोकस्य पण्यानां विक्रयक्रमः ॥ ९ ॥

युक्तो बानृतभीरूणां त्वद्विधानामयं विधिः ।

न हि कृच्छ्रेऽपि संत्यक्तुं सत्यमिच्छन्ति साधवः ॥ १० ॥

तदाचक्ष्व महाभाग पूर्णः कस्य घटो न्वयम् । 25

किं वा विनिमये प्राप्यमस्मत्तत्त्वाद्दर्शनेपि ॥ ११ ॥

शक्र उवाच—श्रूयतां महाराज ।

नायं तोयदविच्युतस्य पयसः पूर्णो न तीर्याम्भसः

कैलत्कस्य सुगन्धिनो न मधुनः सर्पिर्निशेषस्य वा ।

न क्षीरस्य विजृम्भमाणकुमुदव्यभ्रेन्दुपादच्छत्रेः

पूर्णः पापमयस्य यस्य तु घटस्तस्य प्रभावं शृणु ॥ १२ ॥

यत्पीत्वा मददोषविह्वलतयास्ततश्चक्षरन्

देशेष्वप्रपतेष्वपि प्रपतितो मन्दप्रभावस्मृतिः ।

भक्ष्याभक्ष्यविचारणाविरहितस्तत्तत्समाखादये-

तत्सर्पपूर्णमिमं गतं क्रयपथं क्रीणीत कुम्भाधमम् ॥ १३ ॥

अनीशः खे चित्ते विचरति यया संहतमति-

र्द्धिपां हासायासं समुपजनयन् गौरिव जडः ।

सदोमये वृत्तेस्वमुखपटहेनापि च यया

क्रयार्हा सेयं वः शुभविरहिता कुम्भनिहिता ॥ १४ ॥

पीत्योचितामपि जहाति यथात्मलज्जां

निर्ग्रन्थवद्वसनसंयमखेदमुक्तः ।

धीरं चरेत्पथिषु पौरजनाकुलेषु

सा पश्य तामुपगता निहितात्र कुम्भे ॥ १५ ॥

यत्पीत्वा धमथुसमुद्रतान्नलिप्ता

निःशङ्कैः श्रमिरवल्लिह्यमानवक्त्राः ।

निःसंज्ञा नृपतिपथिष्वपि स्वपन्ति

प्रक्षिप्तं श्रयसुभगं तदत्र कुम्भे ॥ १६ ॥

उपयुज्य यन्मदबलादबला

विनिबन्धयेदपि तरौ पितरौ ।

गणयेच्च सा धनपतिं न पतिं

तदिदं घटे विनिहित निहितम् ॥ १७ ॥

या पीतवन्तो मदलुप्तसंज्ञा

वृष्येयन्धका विस्मृतबन्धुभावाः ।

परस्परं निर्विपयिषुर्गदाभि-

रुन्मादनी सा निहितेह कुम्भे ॥ १८ ॥

यत्र प्रसक्तानि कुलानि नेशु-

र्लक्ष्मीनिकेतान्युदितोदितानि ।

उच्छेदनी विचयतां कुलानां

सेयं घटे कथ्यतयाधिरुद्धा ॥ १९ ॥

अनियतरुदितस्थितविहसितवाग्
जडगुरुनयनो ग्रहवशा इव ।

परिभ्रमन् भवति च नियतं .

यदुपहृतमतिस्तदिदमिह घटे ॥ २० ॥

प्रवयसोऽपि यदाकुलचेतनाः

स्वहितमार्गसमाश्रयकातराः ।

बहु वदन्यसमीक्षितनिश्चयं

ऋपयेन गतं तदिदं घटे ॥ २१ ॥

यस्या दोषात्पूर्वदेवाः प्रमत्ता

लक्ष्मीमोषं देवराजादवाप्य ।

प्राणापेक्षास्तोयराशौ ममज्जु-

स्तस्याः पूर्णं कुम्भमेतं वृणीत ॥ २२ ॥

ब्रूयादसत्यमपि सत्यमिव प्रतीतः

कुर्यादकार्यमपि कार्यमिव प्रद्वष्टः ।

यस्या गुणेन सदसत्सदसच्च विद्या-

च्छापस्य मूर्तिरिव सा निहितेह कुम्भे ॥ २३ ॥

उन्मादविद्यां व्यसनप्रतिष्ठां

सोक्षादलक्ष्मीं जननीमघानाम् ।

अद्वैतसिद्धां कलिपद्दतिं तां

ऋणीत घोरां मनस्तस्मिन्नाम् ॥ २४ ॥

परिमुपितमतिर्यया निहन्या-

दपि पितरं जननीमनागसं वा ।

अविगणितसुखायतिर्यति वा

ऋयिधिना नृप तामितो गृहाण ॥ २५ ॥

एवंविधं मयमिदं नरेन्द्र

सुरेति लोके प्रथितं सुराम् ।

न पक्षपातोऽस्ति गुणेषु मय

स क्रेतुमुद्योगमिदं करोतु ॥ २६ ॥

न क्षीरस्य निजृम्भमाणकुमुदव्यध्रेन्दुपादच्छ्वेः

पूर्णः पापमयस्य यस्य तु घटस्तस्य प्रमात्र शृणु ॥ १२ ॥

यत्पीत्वा मददोपनिहृतयास्ततश्चक्षरन्

देशेष्वप्रपतेष्वपि प्रपतितो मन्दप्रभावस्मृतिः ।

भक्ष्याभक्ष्यनिचारणानिहितस्तत्तत्समासादये-

त्तत्संपूर्णमिमं गतं क्रयपयं क्रीणीत कुम्भाधमम् ॥ १३ ॥

अनीशं स्वे चित्ते विचरति यया सहितमति-

र्दिषा हासायासं समुपजनयन् गौरिव जडः ।

सदोमये वृत्तेस्त्वमुखपटहेनापि च यया

क्रयार्हां सेयं व शुभनिहिता कुम्भनिहिता ॥ १४ ॥

पीत्योचितामपि जहाति यथात्मलज्जा

निर्ग्रन्थबद्धसनसयमखेदमुक्तः ।

धीरश्चेत्पथिषु पौरजनाकुलेषु

सा पश्य तामुपगता निहितात्र कुम्भे ॥ १५ ॥

यत्पीत्वा वमथुसमुद्गताञ्जलिता

नि शङ्कैश्चभिरवल्लिह्यमानवक्त्राः ।

मि सङ्गा नृपतिपयिष्वपि स्वपन्ति

प्रक्षिप्तं क्रयसुभगं तदत्र कुम्भे ॥ १६ ॥

उपयुज्य यन्मदबलादबला

विनिबन्धयेदपि तरौ पितरौ ।

गणयेच्च सा धनपतिं न पतिं

तदिदं घटे विनिहितं निहितम् ॥ १७ ॥

या पीतन्तो मदल्लसत्तज्ञा

वृष्यैर्यन्धका विस्मृतबन्धुभावाः ।

परस्परं निष्पिपिगुर्दोषाभि-

रन्मादनी सा निहितेह कुम्भे ॥ १८ ॥

यत्र प्रसक्तानि बुद्धानि नेशु-

र्लक्ष्मीनिवेतान्युदितोदितानि ।

उच्छेदनी निचरतां बुद्धानां

सेयं घटे क्रय्यतमाधिरुढा ॥ १९ ॥

अनियतरुदितस्थितविहसितवाग्

जडगुरुनयनो ग्रहवशाग इव ।

परिभवंभवनं भवति च नियतं

यदुपहृतंमतिस्तदिदमिह घटे ॥ २० ॥

प्रवयसोऽपि यदाकुलचैतनाः

सहितमार्गसमाश्रयकातराः ।

बहु वदन्त्यसमीक्षितनिश्चयं

ऋपपयेन गतं तदिदं घटे ॥ २१ ॥

यस्या दोषात्पूर्वदेवाः प्रमत्ता

लक्ष्मीमोषं देवराजादवाप्य ।

त्राणापेक्षास्तोयराशौ ममज्जु-

स्तस्याः पूर्णं कुम्भमेतं वृणीत ॥ २२ ॥

ब्रूपादसत्यमपि सत्यमिव प्रतीतः

कुर्यादकार्यमपि कार्यमिव प्रहृष्टः ।

यस्या गुणेन सदसत्सदसच्च विधा-

च्छापस्य मूर्तिरिव सा निहितेह कुम्भे ॥ २३ ॥

उन्मादविधां व्यसनप्रतिष्ठां

साक्षादलक्ष्मीं जननीमघानाम् ।

अद्वैतसिद्धां कलिपद्मतिं तां

व्रीणीत घोरां मनसस्तमिष्ठाम् ॥ २४ ॥

परिमुत्पितमतिर्यया निहन्त्या-

दपि पितरं जननीमनागतं वा ।

अविगणितसुखायतिर्यतिं वा

ऋयविधिना नृप तामितो गृहाण ॥ २५ ॥

एवंविधं मघमिदं नरेन्द्र

सुरेति लोके प्रथितं सुराम् ।

न पक्षपातोऽस्ति गुणेषु यस्य

तत्र क्लेशमुद्योगमिदं करोतु ॥ २६ ॥

निपेव्य यहुश्चरितप्रसक्ता

पतन्ति भीमान्नरकप्रपातान् ।

तिर्यग्गतिं प्रेतदरिद्रता च

को नाम तद्गुणमपि व्यस्येत् ॥ २७ ॥

लघुरपि च निपाको मद्यपानस्य य स्या-

न्मनुजगतिगताना शीलदृष्टी स हति ।

ज्वलितदहनरौद्रे येन भूयोऽप्यवीचौ

निवसति पितृलोके हीनतिर्यक्षु चैव ॥ २८ ॥

शील निमीलयति हन्ति यश्च प्रसह्य

लज्जा निरस्यति मतिं मलिनीकरोति ।

यन्नाम पीतमुपहन्ति गुणाश्च तांस्ता

स्तात्पातुमर्हसि कथं नृप मद्यमद्य ॥ २९ ॥

अथ स राजा तैस्तस्य हृदयग्राहकैर्हेतुमद्भिर्वचोभिरवगमितमद्यपानदोषो मद्यप्रसङ्गा

दपवृत्ताभिलाप शत्रमियुवाच-

क्लिग्ध पिता निनयभक्तिगुणाद्गुरुर्वा

यद्वक्तुमर्हति नयानयविन्मुनिर्वा ।

तावत्त्वया स्वभिहित हितकाम्यया मे

तत्कर्मणा विधिवदर्चयितुं यतिष्ये ॥ ३० ॥

इदं च तावत्सुभाषितप्रतिपूजनमर्हति नोऽत्र भगान् प्रतिग्रहीतुम् ।

ददामि ते ग्रामपराश्व पञ्च

दासीशत पञ्च गवा शतानि ।

सदशयुवांश्च रथान् दशेमान्

हितस्य वक्ता हि गुरुर्ममास्ति ॥ ३१ ॥

यद्वा मया यन्त्रणीयं तत्सदेशादर्हत्वात्र भगान् भूयोऽपि ममानुग्रहीतुम् ।

शत्र उवाच-

अयोंऽस्ति न ग्रामपरादिना मे

सुराधिप मामभिगच्छ राजन् ।

सपूजनीयस्तु हितस्य वक्ता

योंऽप्रपदेण प्रणिपमयेन ॥ ३२ ॥

अयं हि पन्था यशसः श्रियश्च

परत्र सौख्यस्य च-तस्य तस्य ।

‘अपास्य तस्मान्मादिराप्रसङ्गं’

धर्माश्रयान्मद्विषयं भजस्व ॥ ३३ ॥

इत्युक्त्वा शक्रस्तत्रैवान्तर्दधे । स च राजा सपौरैर्जानपदो मद्यपानाद्विराम ॥

तदेवमनेकदोषोपसृष्टमतिकष्टं मद्यपानमिति साधवः परमस्माद्धारयन्ति प्रागेवात्मान-
मिति । एवं लोकाहितः पूर्वजन्मस्वपि स भगवानिति तयागतवर्णेऽपि वाच्यम् ॥

॥ इति कुम्भजातकं सप्तदशम् ॥

१८ अपुनजातम् ।

शीलप्रशमप्रतिपक्षसबाधं गार्हस्थ्यमित्येवमालम्ब्य न रोचयन्ते । तद्यथानुश्रूयते-

बोधिसत्त्व किल कस्मिंश्चिदिम्यकुले स्थावरीयवृत्तचारित्रसपत्ने प्रार्थनीयसम्पदे
कुलोद्भवानां निपानभूते श्रमणब्राह्मणानां कोशप्रोष्ठगारनिर्निशेषे मित्रस्वजनानां भगिनीये
वृषणानीपकानामुपजीव्ये शिल्पिजनस्यास्पदभूते तृक्ष्म्या दत्तानुग्रहसत्पारे राज्ञो लोकाभि-
समते जन्म प्रतिलेभे । स कालानामत्ययेनाभिवृद्ध वृत्तश्रमो लोकाभिमतेषु विद्यास्थानेष्व-
परोक्षबुद्धिर्निविधनिकल्पाश्रयासु कलासु जननयनयान्तेन च वपुषा धर्मानिरोधिषा च
लोककृतया स्वजन इव लोकस्य हृदयेषु पर्यवर्तत ।

न हि स्वजन इत्येव स्वजनो बहु मन्यते ।

10

जनो वा जन इत्येव स्वजनादुत्पत्तेऽन्यथा ॥ १ ॥

गुणदोषाभिर्मर्शात्तु बहुमानाग्रमानयो ।

प्रजत्सास्पदतां लोके स्वजनस्य जनस्य वा ॥ २ ॥

वृत्तप्रव्रज्यापरिचयत्वात्तु तस्य महासत्त्वस्य

पर्येष्टिदुःखानुगता विदित्वा

11

गृहस्थता धर्मानिरोधिनीं च ।

सुखोदयत्व च तपोवनानां

न गेहसौख्येषु मनः ससज्जे ॥ ३ ॥

स मातापित्रो फालनियथा सविग्रहदयस्तमनेकशतसहस्रसख्य गृहविभवसार मित्र-
स्वजनवृषणश्रमणब्राह्मणेभ्यो यथार्हमतिसूज्य प्रवव्राज । सोऽनुपूर्वेण ग्रामनगरनिगमराष्ट्राज-
धानीष्वनुविचरन्त्यतमनगरमुपश्रित्य कस्मिंश्चिद्वनप्रस्थे निरसति स्म । ॥ ध्यानगुणा-
भ्यासासात्मीभूतेनावृत्तकेनेन्द्रियप्रसादेन श्रुतिहृदयाह्लादिना च विद्वत्तासूचयेनानुस्मिकेन
निगतलाभाशार्कषण्यैवेत्येन निमयीजस्विना यथार्हमधुरोपचारसौष्ठवेन धर्माधर्मविभाग-
निपुणेन च वचसा प्रव्रजिताचारशीलभया (च) सज्जेनेष्ट्या चेष्टया तत्राभिलक्षितो बभूव ।
कौतूहलिना च जनेन समुपलब्धकुलप्रव्रज्याक्रम सुष्ठुतर लोकसमतस्तत्राभूत् ।

25

आदेयतरता यान्ति कुलरूपगुणाद्गुणा ।

आश्रयातिशयेनेव चन्द्रस्य किरणाङ्कुरा ॥ ४ ॥

अथास्य तत्राभिगमनमुपलभ्य पितृवयस्य समभिगम्य चैनं गुणबहुमानात्कुशल-
परिश्रमपूर्वकं चास्मै निवेद्यात्मानं पितृवयस्यतां च सकथाप्रस्तावगतमेनं स्नेहादुवाच-
चापलमिव खल्विदमनुवर्तितां मदन्तेनानपेक्ष्य कुलवशमस्मिन् वयसि प्रव्रजता ।

आराध्यते सत्यतिपत्तिमद्भि-

धर्मो यदायं भवने वने वा ।

श्रीमन्ति हित्वा भवनान्यतस्त्वं

कस्मादरण्येषु मतिं करोषि ॥ ५ ॥

परप्रसादार्जितभैक्षवृत्ति-

रगण्यमानः खलवज्जनेन ।

कुचेलभृद्वन्धुसुहृद्भिहीनो

वनान्तभूमावपविद्धकायः ॥ ६ ॥

मूर्तं दरिद्रत्वमिवोपगुह्य

कथं नु शोकस्य वशं प्रयासि ।

इमामवस्थां हि तवेक्षमाणा

द्विपोऽपि बाष्पापिहितेक्षणाः स्युः ॥ ७ ॥

तदेहि पितृयं भवनं तवेद

श्रुतार्थसारं भवतापि नूनम् ।

संपादयेया निर्वसंस्त्वमत्रे-

धर्मं च सपुत्रमनोरथं च ॥ ८ ॥

लोकप्रवादः खल्वपि चैपः-

परकर्मकरस्यापि स्ने निपानमुखा गृहाः ।

किं पुनः सुखसंप्राप्ताः समृद्धिज्वलितश्रियः ॥ ९ ॥

अथ बोधिसत्त्वः प्रविशेत्सुखामृतरसपरिभाषितमतिस्तत्प्रवणद्वयः समुपलब्धविशेषो २०

गृहवनवासयोः कामोपमोगनिमग्नगायां तत इव भोजनकयायाममुखायमान उवाच-

इदं केहोद्गतत्वात्ते काममल्पात्म्यं वचः ।

सुखसन्नां तु मा कार्याः कदाचिद्गृहचारके ॥ १० ॥

गार्हस्थ्यं महदस्वास्थ्यं सधनस्याधनस्य वा ।

एकस्य रक्षणायासादितरस्यार्जनश्रमात् ॥ ११ ॥

यत्र नाम सुखं नैव सधनस्याधनस्य वा ।

तत्राभिरतिसंमोहः पापस्यैव फलोदयः ॥ १२ ॥

मदपि चेष्टं गृहस्येनापि शक्यमयमाराधयितुं धर्मं इति काममेवमेतत् । अतिदुष्ट

तु मे प्रतिभाति धर्मप्रतिपक्षसत्त्वाधत्वाच्चूमाहुल्याच्च गृहस्य । पश्यतु भवान् ।

गृहा नानीहमानस्य न चैवानन्दतो मृषा ।

न चानिक्षिप्तदण्डस्य परेषामनिकुर्वत ॥ १३ ॥

तदय गृहसुखावच्छेददयस्तत्साधनोद्यतमतिर्जन ।

यदि धर्ममुपैति नास्ति गेह-

मय गेहाभिमुख कुतोऽस्य धर्म ।

प्रशमैकरसो हि धर्ममार्गो

गृहसिद्धिश्च परान्नमन्त्रेण ॥ १४ ॥

इति धर्मविरोधदूषितचा

गृह्यास क इवात्मवान् भजेत ।

परिभूय सुखाशया हि धर्मं

नियमो नास्ति सुखोदयप्रसिद्धौ ॥ १५ ॥

नियत च यश पराभव स्या

दनुतापो मनसश्च दुर्गतिश्च ।

इति धर्मविरोधिना भजन्ते

न सुखोपायमपायवन्नयज्ञा ॥ १६ ॥

अपि च । सुखो गृह्यास इति श्रद्धागम्यमिदं मे प्रतिभाति ।

नियतार्जनरक्षणादिदु खे

वधबन्धव्यसनैकलक्ष्यभूते ।

तृपतेरपि यत्र नास्ति तृप्ति

विभ्रमैस्तोयनिधेरिषाम्भुवर्ध ॥ १७ ॥

सुखमत्र कुत कथं कदा वा

परिकल्पप्रणय न चेदुपैति ।

निपयोपनिवेशनेऽपि मोहा

द्रणकण्डूयनवसुखाभिमान ॥ १८ ॥

वाङ्मयेन च खलु ब्रवीमि—

प्रायः समृद्ध्या मदमेति गेहे

मानं कुत्रेणापि बन्धेन दर्पम् ।

दु खेन रोष व्यसनेन दैन्य

तस्मिन् कदा स्या प्रशमाकाश ॥ १९ ॥

अतश्च खल्वहमत्रभवन्तमनुनयामि—

मदमानमोहमुजंगोपलयं

प्रशमाभिरामसुखविप्रलयम् ।

क इवाश्रयेदभिमुखं विलयं

बहुतीवदुःखनिलयं निलयम् ॥ २० ॥

5

संतुष्टजनगेहे तु प्रविनिकुसुखे वने ।

प्रसीदति यथा चेतस्त्रिदिवेऽपि तथा कुतः ॥ २१ ॥

परप्रसादार्जितवृत्तिरप्यतो

रमे वनान्तेषु कुचेलसंवृतः ।

अधर्ममिश्रं तु सुखं न कामये

निषेण संपृक्तमिवान्नमात्मवान् ॥ २२ ॥

10

इत्यवगमितमतिः स तेन पितृवयस्यो हृदयग्राहकेण वचसा स्वबहुमानमेष तस्मिन्
महासत्त्वे सत्कारप्रयोगविशेषेण प्रवेदयामास ॥

तदेव शीलप्रशमप्रतिपक्षसंवाधं^१ गार्हस्थ्यमित्येवमात्मकामाः परित्यजन्तीति ।
लब्धास्वादाः प्रविवेके, न कामेष्वार्वर्तन्त इति प्रविवेकगुणकयामप्युपनेयम् ॥

15

॥ इत्यपुत्रजातकमष्टादशम् ॥

१ A °प्यनोरे, B °प्यत्राने, P °प्यतो रमेई for °प्यतो रमे. Mss. स्वबहुमानं;
K बहुमानं.

१९ विसजातकम् ।

प्रतिपेकसुखरसज्ञानां निडम्बनेव विहिंसेन च कामाः प्रतिकूला भवन्ति ।
तद्ययानुश्रूयते—

- 6 बोधिसत्त्वः किल कस्मिंश्चिन्महति गुणप्रकाशयशसि वाच्यदोषपरिहिते ब्राह्मणकुले
जन्मपरिग्रहं चकार । तस्य यत्र कनीयांसः पठप्रेरे आतरस्तदनुरूपगुणाः स्नेहबहुमानगुणा-
न्नित्यानुगुणा बभूवुः, सप्तमी च भगिनी । स कृतश्रमः साङ्गेषु सोपवेदेषु वेदेषु समधिगत-
निष्ठायाशा. समतो जगति दैवतप्रन्मातापितरौ परया भक्त्या परिचरन्नाचार्य इव पितेन
तान् भ्रातॄन् निष्ठासु विनयन्नयनिनयकुशलो गृहमात्रसति स्म । स कालक्रमान्मातापित्रो.
10 कालक्रियया सनिग्रहदयः कृत्वा तयो प्रेतवृत्त्यानि व्यतीतेषु शोकमयेष्विव केषुचिदेव दिव-
सेषु तान् भ्रातॄन् सनिपात्योराच—

एष लोकस्य नियतः शोकातिविरसः क्रमः ।

सह स्थित्वापि सुचिरं मृत्युना यद्वियोज्यते ॥ १ ॥

तत्प्रजितुमिच्छामि श्रेयं श्लाघ्येन वर्त्मना ।

- 15 पुरा मृत्युरिपुर्हन्ति गृहसरक्त्तेन माम् ॥ २ ॥

यतः सर्वानेन भवतः सर्वोधयामि । अस्मिन्न ब्राह्मणकुले धर्मेण यथाधिगता विभज्यमात्रा ।
शक्यमनया वर्तितुम् । तस्मिन्नेव भवद्भिः परस्परं स्नेहगौरवाभिमुखैः शीलसमुदाचारेष्वशि-
थिलादरैर्वेदाध्ययनपरैर्मित्रातिथिस्वजनप्रणयवत्सलैर्धर्मपरायणैर्भूत्वा सम्यग्गृहमध्यावस्तव्यम् ।

विनयश्लाघिभिर्निस्व स्वाध्यायाव्ययनोद्यतैः ।

- 20 प्रदानाभिरतैः सम्यक्परिपाल्यो गृहाश्रम ॥ ३ ॥

एष हि वः स्याद्यशसः समृद्धि-

धर्मस्य चार्पस्य सुखारूपदस्य ।

सुखावगाहश्च परोऽपि लोक-

स्तदग्रमत्ता गृहमावसेत ॥ ४ ॥

- 25 अथास्य भ्रातरः प्रब्रज्यासकीर्तनाद्वियोगाशङ्काव्यथितमनसः शोकाश्रुदुर्दिनसुखा
प्रणम्यैनमूचुः—नार्हस्यत्रभवान् पितृवियोगशोकशाल्यव्रणमसरूढमेव नो घट्टयितुमपरेण
दुःखाभिनिर्पातक्षारेण ।

अद्यापि तावत्पितृशोकशाल्य-

क्षतानि रोहन्ति न नो मनासि ।

1 Mss. अध्यावस्तव्य for 'वस्तव्यम्'. 2 AP 'निपाताक्षरेण, B 'निपाताक्षारेण
for 'निपातक्षारेण.

तत्ताश्चिमां संहर धीर बुद्धि

मा नः क्षते क्षारमियोपहारीः ॥ ५ ॥

अयाधुमं वेत्ति गृहानुरागं

श्रेयःपथं वा धनमाससौख्यम् ।

अस्माननाथानपहाय गेहे

कस्माद्भनं वाष्टसिं गन्तुमेकः ॥ ६ ॥

तथाप्रभवतो गतिः, सास्माकम् । ययमपि प्रव्रजाम इति ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

अनम्यासाद्वियेकस्य कामरागानुवर्तिनः ।

प्रपातमिव मन्यन्ते प्रज्यां प्रायशो जनाः ॥ ७ ॥

इति मया निगृह्य नाभिहिताः स्त प्रज्याधर्यं प्रति जानतापि गृह्यनयास-
विशेयम् । तदेतत्तदभिरुचितं भयतामेव प्रज्याम इति । ते सतापि भ्रान्तो भगिन्यष्टमाः
स्फीतं गृहनिभयसारमश्रुमुपं च मित्रस्वजनबन्धुगं विहाय तापसप्रज्याया प्रजिताः ।
तदनुरक्तद्वयक्षैणान् सहाय एको दासी दासधानुप्रजिताः । तेऽन्यतरस्मिन् महत्स-
रण्यायतने ज्वलितमिव निरुसितरुमन्त्रनशोभया विहसदिव च कुण्डकुमुदवनैरनिश्रुतमधु- 15
करगणममलनीलसलिलं महत्सरः संनिश्रित्य प्रविशित्कमनोऽशासु च्छायाद्रुमसमुपगूढाससंनि-
कृष्टविनिविष्टासु पृथक्पृथक् पर्णशालासु व्रतनियमपरा ध्यानानुपुक्तमनसो विजहुः । पञ्चमे
पञ्चमे दिवसे बोधिसत्त्वसमीपं धर्मश्रवणार्थमुपजग्मुः । स चैषां ध्यानोपदेशप्रवृत्तां कामादीनव-
दर्शनीं संवेजनीयां प्रविशेकस्तोपवर्णबहुलां कुण्डलपनकौसीचादिदोषविगर्हणीमुपशमप्रसाद-
पद्धतिं तां तां धर्मां कथां चकार । सा चैनान् दासी बहुमानानुरागयशा तथैव परिचचार । 20
सा तस्मात्सरसो विसान्युद्धृत्य महत्सु पद्मिनीपर्णेषु शुचौ तीरप्रदेशे समान् त्रिन्पत्य च
भागान् काष्ठसंघट्टनशब्देन कालं निवेद्यापक्रामति स्म । ततस्तोषामृषीणां कृतजपहोमविधीनां
यथावृद्धमेकैकोऽभिगम्य ततो विसमागमैकैकं ययाक्रममादाय स्वस्यां स्वस्यां पर्णशालायां
विधिवत्परिमुष्य ध्यानाभिपुक्तमतिर्विजहार । त एवंप्रवृत्ता नैव परस्परं ददशुरन्यत्र
धर्मश्रवणकालात् ॥

25

तेषामेवंविधेन निरवधेन शीलवृत्तसमुदाचारेण प्रविशेकाभिरत्या ध्यानप्रवणमानस-
तया च सर्वत्र यशः समुपश्रुत्य शक्रो देवानामिन्द्रस्तत्परीक्षानिमित्तं तत्राभिजगाम । तच्चैषां
ध्यानाभिमुखत्वं कुकार्येष्वप्रसङ्गमनुत्कण्ठां प्रशमाभिरामं चावस्थानमवेक्ष्य स्थिरतरगुणसंभावन-
स्तत्परीक्षानिमित्तमवहितमना बभूव ।

अनुसुको वनान्तेषु वसञ्छमपरायणः ।

आरोपयति साधूनां गुणसंभावनां हृदि ॥ ८ ॥

अथ द्विपकलभदशनपाण्डुकोमलानि समुद्रतः प्रक्षाल्य च निसानि मरकतहरित-
प्रभेषु पद्मिनीपत्रेषु कमलदलकेसरोपहारालंकृतान् निरचय्य समान् भागान् काष्ठसंघट्टनशब्देन
८ निवेद्य कालं तेषामृषीणामपसृतायां तस्या दास्यां बोधिसत्त्वपरीक्षार्थं शत्रो देवानामिन्द्रः
प्रथममेव निसभागमन्तर्भाषयामास ।

प्रवर्तने हि दुःखस्य तिरस्कारे सुखस्य च ।

धैर्यप्रयासः साधूनां निस्सुरन्निव गृह्यते ॥ ९ ॥

अथ बोधिसत्त्वोऽभिगतः प्रथमे विसभागस्थाने विसभागविरहितं पद्मिनीपत्रं परि-
१० व्याकुलीकृतोपहारमभिसमीक्ष्य गृहीतः केनापि मे निसप्रत्यंश इत्यवधृतमतिरपेतचेतः सक्षोभ-
सरम्भस्तत एव प्रतिनिवृत्त्य प्रविश्य पर्णशालाया यथोचितं ध्यानविधिमारभे । वैमनस्य-
परिहारार्थं चेतरेषामृषीणां तमर्थं न निवेदयामास । इतरे त्वस्य भ्रातरो नूनमनेन गृहीत-
प्रत्यंश इति मन्यमाना यथोचितानेव स्वान् स्वाननुक्रमेण विसभागानादाय यथास्व पर्णशालासु
परिसुज्य ध्यायन्ति स्म । एव द्वितीये तृतीये चतुर्थे पञ्चमे च दिवसे शक्रस्तस्य ॥ विसप्रत्यंश-
११ मुपनिदधे । बोधिसत्त्वोऽपि च महासत्त्वस्तथैव नि सक्षोभप्रशान्तचित्तो बभूव ।

मनःसक्षोभ एवेष्टो मृत्युर्नायुक्ष्य सताम् ।

जीनितार्थेऽपि नायान्ति मनःक्षोभमतो बुधाः ॥ १० ॥

अथापराण्हसमये धर्मश्रवणार्थमृषयस्ते यथोचितं बोधिसत्त्वस्य पर्णशालां समभिगता ।
दैदृशुश्चैनं वृशतरशरीरं परिक्षामकपोलनयनं परिम्लानवदनशोभमसपूर्णस्वरगाम्भीर्यं परि-
२० क्षीणमप्यपरिक्षीणधैर्यप्रशमगुणमभिननेन्दुप्रियदर्शनम् । उपेत्योपचारपुरं सरं ससभ्रमा किं
मिदमिति कार्श्यनिमित्तमेनमपृच्छन् । तेभ्यो बोधिसत्त्वस्तमर्थं यथानुभूतं निवेदयामास । अथ
ते तापसा परस्परमीदृशमनाचारमसंभारयन्तस्तत्पीडया च समुपजातसन्नेहा, कष्टं कष्ट-
मित्युक्त्वा व्रीडानतनदनां समतिष्ठन्त । शक्रप्रभागाच्च समावृतज्ञानगतिविषया कुत इद-
मिति न निश्चयमुपजग्मुः । अथ बोधिसत्त्वस्यानुजो भ्राता स्वमावेगमात्मविशुद्धिं च प्रदर्श-
२१ यञ्छपयातिशयमिमं चकार—

समृद्धिचिह्नाभरणं स गेहं

प्राप्नोतु भार्या च मनोभिरामाम् ।

समप्रतामेतु च पुत्रपौत्रे-

निसानि ते ब्राह्मण यो ह्यहार्थीत् ॥ ११ ॥

अपर उवाच—

मालाः स्रजश्चन्दनमंशुकानि
विभ्रद्विभूपाश्च सुताभिर्मृष्टाः ।
कामेषु तीव्रां स करोत्वपेक्षां
विसान्यहार्पीद्विजमुख्य यस्ते ॥ १२ ॥

5

अपर उवाच—

कृप्याश्रयावासाधनः कुटुम्बी
प्रमोदमानस्तनयप्रलापैः ।
वयोऽप्यपश्यन् रमतां स गेहे
विसानि यस्ते सवृद्धप्यहार्पीत् ॥ १३ ॥

10

अपर उवाच—

नराधिपैर्मृल्यविनीतचेष्टै-
रभ्यर्च्यमानो नतलोलचूडैः ।
कृत्स्नां महीं पातु स राजघृत्स्या
लोभादहार्पीत्तत्र यो विसानि ॥ १४ ॥

15

अपर उवाच—

पुरोहितः सोऽस्तु नराधिपस्य
मन्त्रादिना स्वस्त्ययनेन युक्तः ।
सत्कारमामोतु तथा च राज्ञ-
स्तथापि यो नाम विसान्यहार्पीत् ॥ १५ ॥

20

अपर उवाच—

अध्यापकं सम्यगधीतवेदं
तपस्विसंभाषनया महत्या ।
अर्चन्तु तं जानपदाः समेत्य
विसेषु दुग्धो न गुणेषु यस्ते ॥ १६ ॥

25

सशप उवाच—

चतुर्दशतं ग्रामसरं समृद्धं
लब्ध्वा नरेन्द्रादुपयातु भोक्तुम् ।
अनीतरागो मरणं स चेत्
लोभं विनेष्यजयन् यन्ने ॥ १७ ॥

30

दास उवाच—

स ग्रामणीरस्तु सहायमध्ये
 स्त्रीनृत्तर्गनैरुपलाप्यमान ।
 मा राजतश्च व्यसनानि लब्ध
 निसार्थमात्मार्यमशीशमघं ॥ १८ ॥

भगिन्युवाच—

निषोतमाना वपुषा श्रिया च
 पत्नीत्वमानीय नराधिपस्ताम् ।
 योपित्सहस्राप्रसरी करोतु
 यस्त्वद्विधस्यापि निसान्यहार्णीत् ॥ १९ ॥

दास्युवाच—

एकाकिनी सा समतीत्य साधून्
 स्वादूपभोगे प्रणय करोतु ।
 सान्नालब्धा मुदमुद्रहन्ती
 निसान्यपश्यत्तव या न धर्मम् ॥ २० ॥

अथ तत्र धर्मश्रवणार्थं समागतास्तद्वनाभ्युपिता यक्षद्विरदवानरास्ता कथामुपश्रुत्य परा
 व्रीडा सरेण चोपजग्मु । अथ यक्ष आत्मनिशुद्धिप्रदर्शनार्थमिति शपथमेवा पुरतश्चकार—

आवासिक सोऽस्तु महानिहारे
 कचङ्गलाया नमकर्मिकश्च ।
 आलोकसार्धिं दिवसै करोतु
 यस्त्वय्यपि प्रसखलितो निसार्थम् ॥ २१ ॥

हस्त्युवाच—

पङ्क्तिर्द्वै पाशवतैः स वन्ध
 प्राप्नोतु रम्याच्च वनाञ्जनान्तम् ।
 तीक्ष्णाङ्कुशाकर्षणजा रुजश्च
 यस्ते मुनिश्रेष्ठ निसान्यहार्णीत् ॥ २२ ॥

यानर उवाच—

स पुष्पमाली त्रपुष्टकण्ठो
 यथ्या हत सर्पमुख परैतु ।

वैकश्यवद्वक्ष्य वसेद्बहेषु । , , ,

लौल्यादहार्णीत्तव यो विसानि ॥ २३ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तान् सर्वानेवानुनयविनीताक्षरं शान्तिगाम्भीर्यसूचकमित्युवाच—

यो नष्टमित्याह न चास्य नष्ट-

मिष्टान् स कामानधिगम्य कामम् ।

5

उपैतु गेहाश्रित एव मृत्युं

भवत्सु यः शङ्कत ईदृशं वा ॥ २४ ॥

अथ शक्रो देवेन्द्रस्तेन तेषां कामोपभोगप्रातिकूल्यसूचकेन शपथातिशयेन समुत्पा-
दितविस्मयबहुमानः स्लेनैव वपुषाभिञ्जलता तान्दृषीनभिगम्य सामर्प्यबुद्ध्याच—मा तावद्भोः ।

यत्प्राप्तिपर्युत्सुकमानसानां

10

सुखार्थिनां नैति मनांसि निद्रा ।

यत्प्राप्तुमिच्छन्ति तपःश्रमैश्च

तान् केन कामानिति कुत्सयन्त्ये ॥ २५ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—अनन्तादीनवा मार्य कामाः । सक्षेपतस्तु श्रूयतां यदभिसमीक्ष्य
कामान्न प्रशंसन्ति मुनयः ।

15

कामेषु बन्धमुपयाति वधं च लोभः

शोकं क्रमं भयमनेकविधं च दुःखम् ।

कामार्थमेव च महीपतयः पतन्ति

धर्मोपमर्दरभसा नरकं परत्र ॥ २६ ॥

यत्सौहृदानि सहसा विरसीभवन्ति

20

यस्त्रीतिशात्र्यमलिनेन पथा प्रयान्ति ।

कीर्त्त्या वियोगमसुखैः परतश्च योगं

यत्प्राप्नुवन्ति ननु कारणमत्र कामाः ॥ २७ ॥

इति हीनविमर्षमोक्षमाना-

मिह चासुत्रं च यद्वधाय कामाः ।

25

कुपितान् भुजगानिबाल्मकामा

मुनयस्तानिति शक्यं नाश्रयन्ते ॥ २८ ॥

अथ शक्रो देवानामिन्द्रस्तस्य तद्वचनं युक्तमित्यभिनन्द्य तेन चैतेपामृषीणां
माहात्म्येनाभिप्रसादितमनास्तेभ्यः स्वमपराधमभिधकार—

शुणसंभावनाव्यक्त्यैतपरीक्ष्योपलभ्यते ।

मया विनिहितान्यस्मात्परीक्षार्थं विसानि वः ॥ २९ ॥

तत्सनाय जगदिष्टया मुनिमिस्तम्यकीर्तिभि ।

विशुद्धि स्थिरचारित्रे तदेतानि मिसानि ते ॥ ३० ॥

५ इत्युक्त्वा तानि विसानि बोधिसत्त्वस्य समुपजहार । अथ बोधिसत्त्वस्तदस्यासमुदा
चारधार्थं तेजस्विनिभृतेन वचसा प्रत्यादिदेश—

न बान्धवा नैव वय सहाया

न ते नटा नापि विडम्बका स्म ।

कस्मिन्नवष्टम्य नु देवराज

क्रीडापथेनैवमृपीनुपैषि ॥ ३१ ॥

10

इत्युक्ते शत्रो देवेन्द्र ससभ्रमापास्तकुण्डलकिरीटविधुद्भासुरवदन- सुवहुमानमभि-
प्रणम्यैन क्षमयामास—

उक्तप्रयोजनमिद चापल मम निर्मम ।

पितृराचार्य इव च क्षन्तुमर्हति तैर्द्रवान् ॥ ३२ ॥

15

निमीलितज्ञानविलोचनाना

स्वभाव एष सैखलितु समेऽपि ।

क्षमा च तत्रालम्बता प्रपत्नु-

मतोऽप्यदक्षेतसि मा स्म कार्षी ॥ ३३ ॥

इति क्षमयित्वा शक्रस्तत्रैवान्तर्दधे ॥

२० तदेव प्रविशेकसुखरसज्ञाना विडम्बनेव निहिंसेव च कामा प्रतिकूला भवन्ति ॥
[तैश्चेद जातक भगवान् न्याकार्पात्—

अह शारद्वतीपुत्रो मौद्गल्यायनकाश्यपी ।

पूर्णातिरुद्धवानन्द इत्यासुर्भातरस्तदा ॥ ३४ ॥

भगिन्युत्पलवर्णासीदासी कुञ्जोत्तरामवत् ।

25

चित्रो गृहपतिर्दासो यक्ष सातागिरिस्तदा ॥ ३५ ॥

पारिलियोऽभयनागो मधुदातैव वानर ।

कालोदायी च शत्रोऽमूढार्यतामिति जातकम् ॥ ३६ ॥]

॥ इति मिसजातकमेकोनविंशतितमम् ॥

१ Miss क्षमायामास २ Miss नो and ने for तद्. ३ Miss सन्ति for 'त
४ Miss विवे' for प्रविशे' ५ K thinks that words in brackets are inter-
polated on the strength of a Pali version

२० श्रेष्ठिजातकम् ।

अमृतगुणसंभावना प्रतोदसंचोदनेव भवति साधूनामिति गुणसंपादने प्रयतितव्यम् ।

तथयानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल श्रुतकुलविनयमहानमुद्रनिपुणमातिरविमन्व्यवहाररतिरनेकशास्त्रा-
म्यासादालक्षितवचनसौष्टवः करुणानुवृत्त्या समन्ततो वित्यन्दमानधनसमृद्धिर्महाप्रदानैर्महा- 6
धनत्वाद्गृहपतिरत्नसंमतोऽन्यतमस्य राज्ञः श्रेष्ठी बभूव ।

स प्रकृत्यैव धर्मात्मा श्रुतादिगुणमूपणः ।

अमूढ्यायेण लोकस्य बहुमानैकभाजनम् ॥ १ ॥

अथ कदाचित्स्मिन् महासत्त्वे राजकुलमभिगते केनचिदेव करणीयेन तस्य अश्रु-
दुहितरमवलोकयितुं तद्गृहमभिजगाम । कृतम्यागमनसंकारा च संकषाप्रस्तावागतं स्त्रां 10
दुहितरं बोधिसत्त्वभार्या रहसि कुशलपरिश्रमपूर्वकं पर्यपृच्छत्—कच्चित्त्वां तात भर्ता नाव-
मन्यते, कच्चिद्वा वेत्ति परिचर्यागुणम्, न वा दुःखशीलतया प्रवाधत इति । सा व्रीडावनत-
वदना लज्जाप्रगल्भं शनकैलवाच—यादृशोऽयं शीलगुणसमुदाचारेण प्रव्रजितोऽपि दुर्लभो य
इदानीं तादृशः । अथ सा तस्या माता जरोपहतश्रुतिस्मृतिव्याहृज्जासंकुचिताक्षरं तनयया
तद्वचनमभिधीयमानं न सम्यगुपधारयामास । प्रव्रजितसंकीर्तनात् प्रव्रजितो मे जामातेति 18
निश्चयमुपजगाम । सा सखरमभिरुदिता स्त्रां दुहितरमनुशोचन्ती दुःखावेगवशात्परिदेवनपरा
बभूव । कीदृशस्तस्य शीलगुणसमुदाचारो य एवमनुरक्तं स्वं जनमपहृष्टाय प्रव्रजितः ? किं
वा तस्य प्रव्रज्यया ?

तरुणस्य वपुष्मतः सतः

सुकुमारस्य सुखोचितात्मनः ।

20

क्षितिपाभिमतस्य तस्यै वै

वनवासे प्रणता मतिः कथम् ॥ २ ॥

सज्जनादेनवाप्य विप्रियं

जरया बोधैहतां निरूपताम् ।

कथमेकपदे रुजं विना

25

विमत्रोद्गारि गृहं स मुक्तवान् ॥ ३ ॥

विनयाभरणेन धीमता

प्रियधर्मेण परानुकम्पिना ।

१ K दुर्लभः । क for दुर्लभो य. २ A तस्यैव; BP तस्य मे for तस्य वै. ३ A कुतः.
४ Miss. 'बोप' for 'बोप'.
जा. भा. १९

गुणसंभावनाव्यक्तिर्यत्परीक्ष्योपलभ्यते ।

मया विनिहितान्यस्मात्परीक्षार्थं विसानि वः ॥ २९ ॥

तत्सनायं जगदिष्टया मुनिभिस्तप्यकीर्तिभिः ।

विशुद्धिः स्थिरचारित्रे तदेतानि विसानि त्रे ॥ ३० ॥

५ इत्युक्त्वा तानि विसानि बोधिसत्त्वस्य समुपजहार । अथ बोधिसत्त्वस्तदस्यासमुदा-
चारधाष्टयं तेजस्विनिभूतेन वचसा प्रत्यादिदेश—

न बान्धवा नैव वयं सहाया

न ते नटा नापि विडम्बकाः स्मः ।

कस्मिन्नवष्टम्य नु देवराज

१० क्रीडापणेनैवमृषीनुपैषि ॥ ३१ ॥

इत्युक्ते शक्रो देवेन्द्रः ससंभ्रमापास्तकुण्डलकिरीटविद्युद्गामुरवदन्— सुवहुमानमभि-
प्रणम्यैनं क्षमयामास—

उक्तप्रयोजनमिदं चापलं मम निर्मम ।

पितेवाचार्य इयं च क्षन्तुमर्हति तेद्ववान् ॥ ३२ ॥

१५ निमीलितज्ञानविलोचनानां

स्वभावा एष सैखलितुं समेऽपि ।

क्षमां च तत्रात्मवता प्रपन्तु-

मतोऽप्यदभ्येतसि मा स्म कार्षीः ॥ ३३ ॥

इति क्षमयित्वा शक्रस्तत्रैवान्तर्दधे ॥

२० तदेवं प्रविशेकसुखरसज्ञाना विडम्बनेन विहिसेव च कामाः प्रतिफूला भवन्ति ॥

[तैच्चेदं जातकं भगवान् व्याकार्षात्—

अहं शारद्वतीपुत्रो मौद्गल्यायनकाश्यपी ।

पूर्णातिरुद्धावानन्द इत्यामुर्भारस्तदा ॥ ३४ ॥

भगिन्युत्पलवर्णासीदासी कुब्जोत्तरामवत् ।

चित्रो गृहपतिर्दासो यक्षः सातागिरिस्तदा ॥ ३५ ॥

पारिलेयोऽभवन्नागो मधुदातैव वानरः ।

कालोदायी च शम्भोऽभूद्धार्यतामिति जातकम् ॥ ३६ ॥]

॥ इति त्रिसजातकमेकोनविंशतितमम् ॥

१ Mes. क्षमयामास. २ Mes. नो and ने for तद्. ३ Mes. स्खलितं for 'प्र'.
४ Mes. विवेकं for प्रविशेक. ५ K. thinks that words in brackets are inter-
polated on the strength of a Pali version.

२० श्रेष्ठिजातकम् ।

अभूतगुणसंभावना प्रतोदसंचोदनेव भवति साधूनामिति गुणसंपादने प्रयतितव्यम् ।

तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल श्रुतकुलविनयमहानक्षुद्रनिपुणमतिरविपमव्यवहाररतिरनेकशास्त्रा-
म्यासादालक्षितवचनसौष्ठवः कलुषानुवृत्त्या समन्ततो विस्यन्दमानधनसमृद्धिर्महाप्रदानैर्महो- 5
धनत्वाद्गृहपतिरन्नसंमतोऽन्यतमस्य राज्ञः श्रेष्ठो बभूव ।

स प्रकृत्यैव धर्मात्मा श्रुतादिगुणभूषणः ।

अभूत्प्रायेण लोकस्य बहुमानैकभाजनम् ॥ १ ॥

अथ कदाचित्स्मिन् महासत्त्वे राजकुलमभिगते केनचिदेव करणीयेन तस्य अश्रु-
दुहितरमवलोकयितुं तद्गृहमभिजगाम । कृताम्यागमनसत्कारा च संकयाप्रस्तावागतं स्त्रां 10
दुहितरं बोधिंसत्त्वभार्यां रहसि कुशलपरिप्रश्नपूर्वकं पर्यपृच्छत्—कश्चित्त्वां तात मर्ता नाव-
मन्यते, कश्चिद्वा वेत्ति परिचर्यागुणम्, न वा दुःखशीलतया प्रबाधत इति । सा व्रीडावनत-
वदना लज्जाप्रगल्भं शनकैरुवाच—यादृशोऽयं शीलगुणसमुदाचारेण प्रव्रजितोऽपि दुर्लभो य
इदानीं तादृशः । अथ सा तस्या माता जरोपहतश्रुतिस्थित्वाङ्गजासंकुचिताक्षरं तनयया
तद्वचनमभिधीयमानं न सम्यगुपधारयामास । प्रव्रजितसंकीर्तनात् प्रव्रजितो मे जामातेति 15
निश्चयमुपजगाम । सा सखरमभिरुदिता स्त्रा दुहितरमनुशोचन्ती दुःखावेगवशात्परिदेयनपरा
बभूव । कीदृशस्तस्य शीलगुणसमुदाचारो य एवमनुरक्तं स्त्रां जनमपहाय प्रव्रजितः ? किं
वा तस्य प्रव्रज्यया ?

तरुणस्य वपुष्मतः सतः

सुकुमारस्य सुखोचितात्मनः ।

20

क्षितिपामिमतस्य तस्यै वै

वनवासे प्रणता मतिः कथं ॥ २ ॥

स्वजनादनवाप्य विप्रियं

जरया बोधैर्हतां निरूपताम् ।

कथमेकपदे रुजं विना

25

विमवोद्गारि गृहं स मुक्तवान् ॥ ३ ॥

विनयाभरणेन धीमता

प्रियधर्मेण परानुक्कम्पिना ।

१ K दुर्लभः । क for दुर्लभो य. २ A तस्यैव, BP तस्य मे for तस्य वै. ३ A उक्तः.

४ Mss. चोप° for बोप°.

कथमभ्युपपन्नमीदृशं

स्वजने निष्करुणत्वचापलम् ॥ ४ ॥

श्रमणद्विजमित्सश्रितान्

स्वजन दीनजन च मानयन् ।

६

शुचिशीघ्रं किमाभ्युया-

न्न स गेहेषु वने यदीप्सति ॥ ५ ॥

अपराधविवर्जिता त्यज-

न्ननुकूलं सहधर्मचारिणीम् ।

यैतिधर्मपर स नेक्षते

१७

किमिम धर्मपयव्यतिक्रमम् ॥ ६ ॥

धिगहो वत दैवदुर्नया-

द्यदि भक्त जनमेऽमुञ्चताम्

न धृणापयमेति मानस

यदि वा धर्मलब्धोऽपि सिध्यति ॥ ७ ॥

१११

अथ सा बोधिसत्त्वस्य पत्नी तेन मातु कर्णेनाकृतकेन परिदेवितेन पतिप्रव्रज्याभि-
सम्बन्धेन स्त्रीस्वभावाद्वाञ्छयितव्यदया ससभ्रमा निपादनिष्कनमुखी शोकदुःखाभिनिपातसक्षोभा-
द्विस्मृतकयाप्रस्तावसम्बन्धौ प्रव्रजितो मे भर्तेति मद्भवस्थापनार्थमम्बा गृहमिदमभिगता
विप्रियश्रवणादिति निश्चयमुपेत्य सपरिदेवित सखर रुदती मोहमुपजगाम बाला । तदुपश्रुत्य
गृहजन परिजनवर्गश्च शोकदुःखोत्प्रेक्षादाक्रन्दन चकार । तच्छ्रुत्वा प्रातिवेश्यमित्रस्वजनबन्धु
२० वर्गं सश्रितजनो ब्राह्मणगृहपतयश्च तस्य गृहपतेरनुरागवशानुगा प्रायशश्च पौरास्तादृह
ममिजमु ।

प्रायेण लोकस्य बभूव यस्मा

तुल्यक्रमोऽसौ सुखदुःखयोगे ।

अतोऽस्य लोकोऽप्यनुशिक्षयेव

२५

तुल्यक्रमोऽभूत्सुखदुःखयोगे ॥ ८ ॥

११२

अथ बोधिसत्त्वो राजकुलास्वभवनसमीपमुपगत साक्रन्दशब्द स्वभवनमवेत्य महत्तश्च
जनकायस्य संनिपात स्व पुरुषमन्वादिदेश ज्ञायता किमेतदिति । स न वृत्तान्तमुपलभ्य
समुपेलास्य निवेदयामास-

उत्सृज्य ममन स्फीतमार्यं प्रव्रजितं किल ।

२०

इति श्रुत्वा कुतोऽप्येव स्नेहादेवगतो जन ॥ ९ ॥

अयं स महासत्त्वः प्रकृत्वा शुद्धाशयः प्रत्यादिष्ट इव तेन वचसा समुपजातग्रीड-
संवेगश्चिन्तामापेदे-भद्रा वत मयि जनस्य संभावना ।

श्लाघनीयामवाच्यैतां गुणसंभावनां जनात् ।

गृह्णामिमुख एव स्यां यदि किं मम पौरुषम् ॥ १० ॥

स्यादोषभक्तिः प्रथिता मयैवं

गुणेष्ववज्ञाविरसा च वृत्तिः ।

यायामतः साधुजने लघुत्वं

किं जीवितं स्याच्च तथाविधस्य ॥ ११ ॥

संभावनामस्य जनस्य तस्मा-

क्त्रियागुणेन प्रतिपूजयामि ।

असत्परिक्रेशमयं विमुञ्च-

स्तपोवनप्रेमगुणेन गेहम् ॥ १२ ॥

इति विचिन्त्य स महात्मा तत एव प्रतिनिवृत्त्य राज्ञः प्रतिहारयामास-श्रेष्ठी पुनर्द्रष्टु-
मिच्छति देवमिति । कृताम्यनुज्ञश्च प्रविश्य यथोपचारं राजसमीपमुपजगाम । किमिदमिति
च राजा पर्यनुयुक्तोऽब्रवीत्-इच्छामि प्रव्रजितुम् । तदम्यनुज्ञातुमर्हति मां देव इति ॥

अथैनं स राजा संसंभ्रमावेगः ज्ञेहादिलुवाच-

मयि स्थिते बन्धुसुहृद्दिशिष्टे

त्वं केन दुःखेन वनं प्रयासि ।

यन्नापहर्तुं प्रमुता मम स्या-

द्धनेन नीत्या बलसंपदा वा ॥ १३ ॥

अर्थो धनैर्यदि गृहाण धनानि मत्तः

पीडा कुतश्चिदयं तां प्रतिषेधयामि ।

मां याचमानमिति बन्धुजनं च हित्वा

किं वा त्वमन्यदभिवीक्ष्य वनं प्रयासि ॥ १४ ॥

इति स महात्मा सज्जेहबहुमानमभिहितो राज्ञा सानुनयमेनमुवाच-

पीडा कुतस्त्वद्भुजसंश्रितानां

धनोदयावेक्षणदीनता वा ।

अतो न दुःखेन वनं प्रयामि

यमर्थमुद्दिश्य तु नं निबोध ॥ १५ ॥

सामर्थ्यमासीत्कबमस्य नैव

व्यूढेध्वनीकेष्वपि तत्र तत्र ॥ २७ ॥

दृष्टावदानो व्यसनोदयेषु

वाप्योद्गमान्मूर्त इवोपलब्धः ।

संरुढमूलोऽपि सुहृत्समायः

शाठ्यं प्रयात्यत्र विनानुवृत्त्या ॥ २८ ॥

निवारणार्थानि सगद्गदानि

वाक्यानि साश्रूणि च लोचनानि ।

प्रणामलोलानि शिरांसि चैषां

मानं समानस्य यथा करोति ॥ २९ ॥

खेहस्तथैवार्हति कर्तुमेषां

श्लाघ्यामनुप्रव्रजनेऽपि बुद्धिम् ।

मा भूकटानामिव वृत्तमेत-

द्रीढाकरं सज्जनमानसानाम् ॥ ३० ॥

द्वित्राणि मित्राणि भवन्त्यवश्य-

मापद्रतस्यापि मुनिर्गुणस्य ।

सहाय एकोऽप्यतिदुर्लभस्तु

गुणोदितस्यापि वनप्रयाणे ॥ ३१ ॥

ये मे हरन्ति स्म पुरःस्तरत्वं

रणेषु मत्तद्विप्रसंकटेषु ।

नानुव्रजन्त्यद्य वनाय ते मां

विस्मिन् एवास्मि त एव चेमे ॥ ३२ ॥

स्मरामि नैषां विगुण प्रयातु

खेहस्य यत्संक्षयकारणं स्यात् ।

सुहृज्जनस्यैवमिय स्थितिर्मे

कच्चिद्भवेत्स्वस्ति निमित्ततोऽस्मात् ॥ ३३ ॥

भवेव वा निर्गुणभाव एष

नानुव्रजन्त्यद्य वनाय यन्माम् ।

गुणावबद्धानि हि मानसानि

गुण्यम् ॥ ३४ ॥

ये वा प्रकाशानपि गेहदोषान्
 गुणान् पश्यन्ति तपोवने वा ।
 निमीलितज्ञानविलोचनांस्तान्
 किमन्यथाहं परितर्कयामि ॥ ३५ ॥
 परम्र चैवेह च दुःखहेतून्
 कामान् विहातुं न समुत्सहन्ते ।
 तपोवनं तद्विपरीतमेते
 त्यजन्ति मां चाद्य धिगस्तु मोहम् ॥ ३६ ॥
 यैर्विप्रलब्धाः सुदृढो ममैते
 न यान्ति शान्तिं निखिलाश्च लोकाः ।
 तपोवनोपार्जितसत्त्वभाव-
 स्तानेव दोषान् प्रसभं निहन्मि ॥ ३७ ॥
 इति स परिगणय्य निश्चितात्मा
 प्रणयमयानि सुदृढिचेष्टितानि ।
 अनुनयमधुराक्षरैर्वचोभि-
 र्विशदमपास्य तपोवनं जगाम ॥ ३८ ॥

तदेवमभूत्तुणसंभावना प्रतोदसंचोदनेव भवति साधूनामिति गुणसंपादने प्रयति-
 तव्यम् । यतो भिक्षुरित्युपासक इति गुणतः संभाव्यमानेन साधुना तद्भावसाधुभिर्गुणैरम्यलं-
 कर्तव्य एवात्मा । एवं दुर्लभा धर्मप्रतिपत्तिसहाया इत्येवमप्युपनेयम् ॥

॥ इति श्रेष्ठिजातकं विंशतितमम् ॥

सामर्थ्यमासीत्कथमस्य नैव

व्यूढेष्वनीकेष्वपि तत्र तत्र ॥ २७ ॥

दृष्टावदानो व्यसनोदयेषु

बाष्पोद्गमान्मूर्त इवोपलब्धः ।

संरुद्धमूलोऽपि सुहृत्समात्रः

शाठ्यं प्रयात्यत्र विनानुवृत्त्या ॥ २८ ॥

निवारणार्थानि सगद्गदानि

वाक्यानि साश्रूणि च लोचनानि ।

प्रणामलोलानि शिरांसि चैषां

मानं समानस्य यथा करोति ॥ २९ ॥

ज्येष्ठस्तथैवार्हति कर्तुमेषां

श्लाघ्यामनुप्रव्रजनेऽपि बुद्धिम् ।

मा भूत्सटानामिव वृत्तमेत-

द्भीडाकर्तुं सज्जनमानसानाम् ॥ ३० ॥

द्वित्राणि मित्राणि भवन्त्यवश्य-

भापद्रुतस्यापि मुनिर्गुणस्य ।

सहाय एकोऽप्यतिदुर्लभस्तु

गुणोदितस्यापि वनप्रयाणे ॥ ३१ ॥

ये मे हरन्ति स्म पुरःसरत्वं

रणेषु मत्तद्विपसंकेटेषु ।

नानुव्रजन्त्यद्य वनाय ते मां

किञ्चित्स एवासि त एव चेमे ॥ ३२ ॥

स्मरामि नैषां विराणं घयानुं

ज्येष्ठस्य यत्संशयकारणं स्यात् ।

सुहृज्जनस्यैवमिदं स्थितिर्मे

कचिद्भवेत्सक्ति निमित्ततोऽस्मात् ॥ ३३ ॥

भूमौ वा निर्गुणमात्र एष

नानुव्रजन्त्यद्य वनाय यन्माम् ।

गुणावबद्धानि हि मानसानि

कस्यापि निश्लेपयितुं प्रमुत्तमम् ॥ ३४ ॥

ये वा प्रकाशानपि मेहदोषान्
 गुणान् पश्यन्ति तपोवने वा ।
 निमीलितज्ञानविलोचनांस्तान्
 किमन्यथाहं परितर्कयामि ॥ ३५ ॥
 परम्र चैवेह च दुःखहेतून्
 कामान् विहातुं न समुत्सहन्ते ।
 तपोवनं तद्विपरीतमेते
 त्यजन्ति मां चाद्य धिगस्तु मोहम् ॥ ३६ ॥
 यैर्विप्रलब्धाः सुहृदो ममैते
 न यान्ति शान्तिं निखिलाश्च लोकाः ।
 तपोवनोपार्जितसत्प्रभाव-
 स्थानेष्वप्यसौ प्रसभं निहन्मि ॥ ३७ ॥
 इति स परिगणय्य निश्चितात्मा
 प्रणयमयानि सुहृद्विचेष्टितानि ।
 अनुनयमधुराक्षरैर्वचोभि-
 र्विशदमपास्य तपोवनं जगाम ॥ ३८ ॥
 तदेवमभूत्तुण्यसंभावना प्रतोदसंचोदनेव भवति साधूनामिति गुणसंपादने प्रयति-
 तव्यम् । यतो भिक्षुरित्युपासक इति गुणतः संभाव्यमानेन साधुना तद्भावसाधुभिर्गुणैरभ्यलं-
 कर्तव्य एवात्मा । एवं दुर्लभा धर्मप्रतिपत्तिसहाया इत्येवमैष्युपनेयम् ॥
 ॥ इति श्रेष्ठिजातकं विशतितमम् ॥

5

10

15

20

२१ चुङ्गबोधिजातम् ।

क्रोधनिनयाच्छूनोपशमयति, वर्धयत्येव त्वन्यथा । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल महासत्तः कस्मिंश्चिन्महति ब्राह्मणकुले गुणाम्यासमाहात्म्यादति-
वृद्धपशसि प्रतिनियतसमृद्धिगुणे राजसन्वृते दैवतसमते लोकस्य जन्म प्रतिलेभे । कालानामस-
येनाभिवृद्धः कृतसरकारकर्मा श्रुतगुणाम्यासादचिरेणैव निवृत्तसदस्सु प्रकाशनामा बभूव ।

कीर्तिर्विद्वत्सदस्सखेव निदुपा प्रविजृम्भते ।

रत्नज्ञेयिव रत्नानां शूराणां समरेष्विव ॥ १ ॥

अप स महात्मा प्रव्रज्याकृतपरिचयत्वात्पूर्वजन्मसु स्वम्यस्तधर्मसङ्गत्वात्प्रज्ञावदातमति-
त्वाच्च न गेहे रतिमुपलेभे । स कामान् निग्रहनिनादमदवैरस्यप्राचुर्याद्वाजचौरोदकदहन-
विप्रियदायादसाधारणत्वादतृप्तिजनकत्वादानेकदोषायतनत्वाच्च सविपमिवान्नमात्मकाम परि-
त्यज्य सङ्गतकेन्द्रमश्रुशोभ कापायनिर्णयासा, परित्यक्तगृह्वेपनिभ्रम प्रव्रज्यानिनयनियम
श्रियमशिश्रियत् । तदनुरागपशगा चास्य पत्नी केशाननतार्याहार्यप्रभूपणोद्बह्वनिर्व्यापार-
शरीरा स्वरूपगुणशोभाभिभूषिता कापायनससरीततनुरनुप्रवव्राज । अथ बोधिसत्त्वस्तपो-
यनानुगमनव्यवसायमस्था निदित्वा तपोनान्यासनायोग्यता च स्त्रीसौकुमार्यस्यावोचदेनाम्-
भरे दर्शितस्त्वयायमस्मदनुरागस्वभावा । तदल्मस्मदनुगमन प्रत्यनेन व्यवसायेन ते । यत्रैव
त्वन्याः प्रव्रजिता, प्रतिनसन्ति तत्र भर्त्यास्ताभिरेव सार्धं प्रतिरूप वस्तु स्यात् ।
दुरभिसम्भवानि ह्यरण्यायतनानि । पश्य—

स्मशानशून्यालयपर्वतेषु

धनेषु च व्यालमृगाकुलेषु ।

निकेतह्नीना यतयो वसन्ति
यत्रैव चास्त रविरभ्युपैति ॥ २ ॥

ध्यानोद्यमादेकचराक्ष नित्य

स्त्रीदर्शनादप्यपवृत्तभावाः ।

निवर्तितु तेन मतिं कुरुष्व

कोऽप्यस्तवानेन परिभ्रमेण ॥ ३ ॥

सा नियतमेनानुगमनकृतनिश्चया बाष्पोपरुष्यमाननयना किञ्चिदीदृश प्रत्युवाच—

यदि मे श्रमबुद्धि स्यात्तनानुगमनोत्सरे ।

किमित्येव प्रपद्येय दुःखं तव च विप्रियम् ॥ ४ ॥

यत्तु नैव समर्थास्मि वर्तितुं रहिता त्वया ।

इत्याज्ञातिक्रममिमं त्वं मम क्षन्तुमर्हसि ॥ ५ ॥

इति सा द्वित्रिरप्युच्यमाना यदा नेच्छति स्म निवर्तितुम्, ततो बोधिसत्त्व उपेक्षा-
निमृतमतिरस्यां बभूव ॥

स तपानुगम्यमानश्चक्रवाक इव चक्रवाक्या ग्रामनगरनिगमाननुनिचरन् कदाचित्कृत- ५
मकृतवृत्तः कस्मिंश्चित्प्रतिष्ठिते श्रीमानि नानातद्गृह्नोपगोभिते वनप्रच्छाये वृत्तोपकार इव
काचित्काचिद्दिनकरकिरणचन्द्रकैर्नानाद्रुमुमरजोवर्णधरणान्ते शुचौ वनोद्देशे ध्यानविधि-
मनुष्ठाय सायाह्नसमये व्युत्थाय समाधेः पांसुकूलानि सीयति स्म । सापि प्रव्रजिता तस्यैव
नातिदूरे वृक्षमूलमुपशोभयमाना देवनेन स्नेन वपुषः प्रभावेण विराजमाना तदुपदिष्टेन
मनस्कारविधिना ध्यायति स्म ॥ 10

अथ तत्रत्यो राजा वसन्तऋतुजनिताम्यचित्तमलयाशोभानि भ्रमङ्गमरमधुरी-
गणोपकूजितानि प्रमत्तकोकिलकुलकिञ्चित्तानि प्रहृष्टमलमुखलयालङ्कृताभिलषणीय-
जलाशयानि विविधद्रुमसंमोदगन्धाधिरासितसुखपरनान्युपरनानि समनुचिरंस्तं देशमुप-
जगाम ।

विचित्रपुष्पस्तत्रसोज्ज्वलानि

15

वृन्च्छदानीन वसन्मलक्ष्म्या ।

वाचालपुंस्कोकिर्यवर्हिणानि

सरोद्दार्क्यगर्जलाशयानि ॥ ६ ॥

समुद्भवकोमलशादूलानि

वनानि मत्तभ्रमरादनानि ।

20

आक्रीडमूतानि मनोमन्य

द्रष्टुं भवत्येन मनःप्रहर्षः ॥ ७ ॥

अथ स राजा सविनयमभिगम्य बोधिसत्त्व वृत्तप्रतिममोदनकयस्तत्रैकान्ते न्यपी-
दत् । स ता प्रव्रजितामनिमनोहरदर्शनामभिर्गन्ध तस्या रूपशोभना समाश्लिष्यमाणद्वयो
नूतमस्तेयं सहधर्मचारिण्यन्वेत्य लोउल्लमावन्वात्तदपहरणोपाय निममर्श ।

25

श्रुतप्रभावः स तपोधनानां

शापार्चिषः क्रोधहृताशनस्य ।

संक्षितधैर्योऽपि मनोमयेन

नास्मिन्नन्वारमसो बभूव ॥ ८ ॥

तस्य बुद्धिरभवत्—तपःप्रभावनस्य ज्ञाना शक्यमत्र तद्युक्तं प्रवर्तितुं नान्यथा । यद्यप- 20
मत्यां सरागमकव्यमतिर्व्यक्तमस्मिन्न तपःप्रभाजोऽस्ति । अथ वीनरागः स्वानन्दपेक्षो वा,
आ. म. १७

ततोऽस्मिन् संभाव्य तप प्रभाषमाहात्म्यम् । इति विचिन्त्य स राजा तप प्रभाषजिज्ञासया
बोधिसत्त्व हितैषिन्द्रुवाच—भो प्रव्रजित, प्रचुरधूर्तसाहसिरूपेऽस्मिंल्लोके न युक्तमत्रभवतो
निराश्रित्येव वनेष्वेव प्रतिरूपयानया सहधर्मचारिण्या सह निचरितुम् । अस्या हि ते कश्चि
दपरायमानो निपतमस्मान्पुष्पकोशभाजनीकुर्वीत् । पश्य ।

८ एव विवित्तेषु तप वृक्ष द्या
धर्मेण सार्वं परिभूय कश्चित् ।
इमा प्रसङ्गापहरेद्यदा ते
शोकात्पर किं वत तत्र कुर्या ॥ ९ ॥
रोपप्रसङ्गो हि मन प्रमायी
धर्मोपमर्दाद्यशसश्च हन्ता ।
१० वसन्ति य तेन जनान्त एव
स्त्रीसन्निवर्षेण च किं यतीनाम् ॥ १० ॥

बोधिसत्त्व उवाच—युक्तमाह महाराज । अपि तु श्रूयतां यदेवगतेऽर्थे प्रपद्येय-
स्यादत्र मे य प्रतिक्रूयन्ती
१५ दर्पोद्भिवादप्रतिसङ्ख्यया वा ।
व्यक्त न मुच्येत स जीवतो मे
धाराघनस्येव घनस्य रेणु ॥ ११ ॥

अथ स राजा तीव्रापेक्षोऽयमस्या तप प्रभावहीन इत्यवब्रूय त महासत्त्व तदप्यय
निराशङ्क कामरागवशग स्त्रीसदर्शनाधिकृतान् पुरुषान् समादिदेश—गच्छेतां प्रव्रजिता-
२० मन्त पुर प्रवेशयेतेति । तदुपश्रुत्य सा प्रव्रजिता व्यालमृगाभिद्रुतेन वनमृगी भयविषाद-
विह्वलमुखी बाष्पोपरुष्यमाननयना गद्गदायमानकण्ठी तत्तदार्तिवशाद्विललाप—

लोकस्य नामार्तिपराजितस्य
परायण भूमिपति पितेव ।
स एव यस्य वनयावह स्या-
दाक्रन्दन वस्य नु तेन कार्यम् ॥ १२ ॥
अथाधिकारा वत लोकपाला
न सन्ति वा मृयुवश गता वा ।
न त्रातुमार्तानिति ये सयन्ता
१ धर्मोऽपि मन्ये श्रुतिमात्रमेव ॥ १३ ॥

१ Mss उपपन्नो २ Mss प्रपद्येय ३ B तदुपाय° for तदुपाय°. ४ Mss
गच्छेतां ५ A प्रवेशयेत्, BP प्रवेशयेत्

किं वा सुरैर्मै भगवान् यदेवं
- मद्भागधेयैर्धृतमौन एव ।

परोऽपि तावन्ननु रक्षणीयः
पापात्मभिर्विप्रतिकृष्यमाणः ॥ १४ ॥

नश्येति शापाशनिनाभिमृष्टः
स्थावस्य शैलः स्मरणीयमूर्तिः ।

इत्थंगतायामपि तस्य मौनं
तथापि जीवामि च मन्दभाग्या ॥ १५ ॥

पापा कृपापात्रतरा न बाह-
मेवंविधामापदमन्युपेता ।

आर्तेषु कारुण्यमयी प्रवृत्ति-
स्तपोधनानां किमयं न मार्गः ॥ १६ ॥

शङ्के तवाद्यापि तदेव चित्ते
निवर्त्यमानास्मि न यन्निवृत्ता ।

तवाप्रियेणापि मयेप्सितं य-
दात्मप्रिय ह्य तदिदं कथं मे ॥ १७ ॥

इति तां प्रव्रजितां करुणत्रिलापोक्रन्दितरुदितमात्रपरायणां ते राजसमादिष्टाः पुरुषा
यानमारोप्य पश्यत एव तस्य महासत्त्वस्यान्तःपुराय निन्युः । बोधिसत्त्वोऽपि प्रतिसंख्यान-
बलाप्रतिनुष्य क्रोधबलं तथैव पांसुकूलानि निःसंक्षोभः प्रशान्तचेताः सीध्यति स्म ।
अथैनं ॥ राजोवाच—

अमर्षरोपाभिनिपातिताक्षरं
तदुच्चकैर्गर्जितमूर्जितं त्वया ।

हृतां च पश्यन्नपि तां वरानना-
मशक्तिदीनप्रशमोऽस्यवस्थितः ॥ १८ ॥

तदर्शय खां मुजयो रुपं वा
तेजस्तपःसंश्रयसंभृतं वा ।

आत्मप्रमाणग्रहणानभिज्ञो
व्यर्थप्रतिज्ञो ह्यधिकं न भाति ॥ १९ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—अव्यर्थप्रतिज्ञमेव मां निदिह महाराज ।

योऽभून्ममात्र प्रतिकूलवर्ती
विस्पन्दमानोऽपि स मे न मुक्तः ।

प्रसह्य नीत, प्रशम मया तु
तस्माद्यथार्थेन मम प्रतिज्ञा ॥ २० ॥

४ अथ स राजा तेन बोधिसत्त्वस्य धैर्यातिशयव्यङ्ग्यकेन प्रशमेन समुत्पादिततपस्वि-
गुणसभाजनश्विन्तामापेदे—अन्यदेवानेन ब्राह्मणेनाभिसंधाय मापितम् । तदपरिक्षायास्माभि-
श्चापलकृतमिदमिति जातप्रत्यग्मर्शो बोधिसत्त्वमुवाच—

कोऽन्यस्तत्राभूत्प्रतिकूलवर्ती
यो निस्पुरुत्तेन न ते निमुक्तः ।

१० रेणु, समुच्चलिव तोयदेन
कश्चोपनीत प्रशम त्वयात्र ॥ २१ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—शृणु महाराज ।

जाते न दृश्यते यस्मिन्नजाते साधु दृश्यते ।
अभून्मे स न मुक्तश्च क्रोधे स्वाश्रयमाधन ॥ २२ ॥

१५ येन जातेन नन्दन्ति नराणामहितैषिण ।
सोऽभून्मे न निमुक्तश्च क्रोधे शास्त्रनन्दन ॥ २३ ॥
उत्पद्यमाने यस्मिंश्च सदर्थं न प्रपद्यते ।
तमन्धीकरण राजन्नह क्रोधमशीशमम् ॥ २४ ॥

२० येनाभिभूत बुशल जहाति
प्राप्तादपि भ्रश्यत एव चार्थात् ।

त रोपमुग्रप्रह्वैकृताभ
स्पुरुन्तमेनानयमन्तमन्त ॥ २५ ॥

काष्ठावधाम्नि परिमण्वमाना-
दुदेति तस्यैव पराभवाय ।

२५ मिथ्याविकल्पै समुदीर्यमाण-
स्ताया नरस्यात्मप्रधाय रोप ॥ २६ ॥

दहन्मिन् विजृम्भमाणरौद्र
शमयति यो हृदयज्वर न रोपम् ।-

रुधिरमिति ह्रीयतेऽप्य कीर्ति
बुमुदसखीन शशिप्रमा प्रमाते ॥ २७ ॥

परजनदुरितान्यचिन्तयित्वा

रिपुमिव पश्यति यस्तु रोपमेव ।

विकसति नियमेन तस्य कीर्तिः

शशिन इवाग्निवस्य मण्डलश्रीः ॥ २८ ॥

इयमपरा च रोपस्य महादोषता—

न भात्यलंकारगुणान्वितोऽपि

क्रोधाग्निना संहृतवर्णशोभः ।

सरोपशाल्ये हृदये च दुःखं

महार्हशय्याङ्कगतोऽपि शेते ॥ २९ ॥

विस्मृत्य चात्मक्षमसिद्धिपक्षं

रोपात्प्रयास्येव तदुत्पयेन ।

निहीयते येन यशोऽर्थसिद्ध्या

तामिद्वपक्षेन्दुरियात्प्रलक्ष्म्या ॥ ३० ॥

रोपेण गच्छत्यनयप्रपातं

निवार्यमाणोऽपि सुहृज्जनेन ।

प्रायेण धैरस्य जडत्वमेति

हिताहितायेक्षणमन्दयुद्धिः ॥ ३१ ॥

क्रोधाच्च साल्मीकृतपापकर्मा

शोचत्यपायेषु समाशतानि ।

अतः परं किं रिपवश्च कुर्यु-

स्त्रीत्रापकारोद्धतमन्यवोऽपि ॥ ३२ ॥

अन्तःसपत्नः कोपोऽयं तदेवं विदितं भव ।

तस्यावलेपप्रसरं कः पुमान् भर्षयिष्यति ॥ ३३ ॥

अतो न मुक्तः कोपो मे विस्फुरजपि चेतसि ।

इत्यनर्थकरं शत्रुं को रूपेक्षितुमर्हति ॥ ३४ ॥

अप स राजा तेन तस्याद्भुतेन प्रशमगुणेन हृदयप्राह्वयेण च वचसाभिप्रसा-

दितमतिरुवाच—

अनुरूपः शमस्यास्य तवायं वचनक्रमः ।

बहूनां विमुक्तेन वञ्चितास्त्वदर्शिनः ॥ ३५ ॥

इत्यभिप्रशस्यैनमभिसृलैरास्य पादयोर्न्यपतत्, अत्ययदेशना च चक्रे । ता च प्रनजिता क्षमयित्वा व्यनसर्जयत्, परिचारक चामान वोविसत्त्वस्य निर्यातयामास ॥

तदेव क्रोधविनयाच्छूनूपशमयति, वर्धयत्येव तन्न्यथा, इति क्रोधविनये यत् कार्य । एवमनुरेण वैराणि शाम्यन्ति, सयमतश्च वैर न चीयते । एव चोभयोरपि चरत्यक्रोधन इत्येवमादिषु क्षमानुशसाप्रतिसयुक्तेषु सूत्रेषु वाच्यम् । क्रोधादीनरूपाणां तथागतमाह्वये चेति ॥

॥ इति चुइक्रोधिजातकमेवमरिषितितमम् ॥

१ K. "उरुस" for "उरुसा" २ Mas. "उदबोधि", but Kern emended it to "उरु" on the strength of Pali. बुद्धबोधि

२२ हंसजातकम् ।

त्रिनिपातगतानामपि सता वृत्त नालमनुगन्तुमस्तत्पुरुषा , प्रागेव सुगतिस्थानाम् ।

तद्यपानुश्रूयते—

बोधिसत्त्व किल मानसे महासरसि नैकशतसहस्रसंख्यस्य महतो हसयूयस्याधिपति-
धृतं राट्टो नाम हसराजो बभूव । तस्य नयानयपरिज्ञाननिपुणमतिर्विप्रकृष्टगोचरस्मृतिप्रभाव 5
श्लाघनीयकुलतिलकभूतो दाक्ष्यदाक्षिण्यप्रियभूपण स्थिरशुचिशीलवृत्तचारित्रशूर खेद-
सहिष्णुरप्रमादी समरवीरैधनिशारद स्वाम्यनुरागसुमुख सुमुखो नाम सेनापतिर्वभूव
[आर्यानन्दस्यविरक्तेन समयेन] । तो परस्परप्रेमगुणाश्रयाज्ज्वलिततरप्रभाजानार्यशिष्यमुख्या
निव परिशेष शिष्यगण पितृ-प्रेमपुत्रानि च श्रेष्ठशेष पुत्रगण तद्वसयूपमैभयलोकहितोदये-
ध्वर्येषु सम्यग्निवेद्यमानौ तत्प्रत्यक्षिणा देवनागयक्षनिद्याधरतपस्विना पर विस्मयमुपजहत्तु । 10

तानासतुर्हंसगणस्य तस्य

श्रेय शरीरोद्बहनेककार्यौ ।

नमोगतस्येव निहगमस्य

पक्षौ शरीरोद्बहनेककार्यौ ॥ १ ॥

एव ताम्ना तदनुगृह्यमाण हसयूय जगदिव धर्मार्थनिस्तराम्ना परा वृद्धिमनाप । 15
तेन च तत्तर परा शोभा बभार ।

कान्धूपुरनादेन हसयूयेन तेन तत् ।

पुण्डरीकनेनेव रेजे सचारिणा सर ॥ २ ॥

कचिद्वनिसृतैर्हंसै कचिद्विपमसहस्रै ।

छिन्नाभ्रचित्रस्य जहार नभस श्रियम् ॥ ३ ॥

20

अथ तस्य हसाभिपते सर्वसत्त्वहितसुमुखस्य च सेनापतेर्गुणातिशयप्रभावविस्मित-
मनस सिद्धिर्निद्याधरदैवतगणाल्लयो कीर्त्याश्रयाभि कथाभिस्तत्र तत्रामिरेमिरे ।

उत्तमचामीररसानिकाश

श्रीमद्वपुर्न्यकपदाक्षरा वाक् ।

धर्माभिजानो विनयो नयश्च

कान्धूप्यू केयहंसनेनौ ॥ ४ ॥

25

गुणप्रकाशोरपमसरे सा

वर्णिनिर्घोर्दिक्षु निन्यमना ।

1 Miss 'हरिष' K. 'त्य', A in marg adds हर or हर but it
would be better to read हरिष which means हर २ K बभस for उभय.

श्रद्धेयतामित्यगमनृपाणां

सदस्सु यत्प्राशृत्यचचार ॥ ५ ॥

तेन च समयेन ब्रह्मदत्तो नामान्यतमो धाराणस्या राजा बभूव । स ता हसाधित
ससेनाधिपतेर्गुणातिशयाश्रया कथा प्रालयिनामालयद्विजवृद्धैः सदसि ससूयमानामसद्वृत्तु
८ श्रुत्य तयोर्दर्शनं प्रत्यभिवृद्धकौतूहलो नैकशाखाभ्यासनिपुणभतीन् सचिनानुवाच-परिमृश्यता
तामद्भो प्रसूतनिपुणमतय कश्चिदुपायो येन नस्तौ हसर्या दर्शनपथमपि तावदुपगच्छेता
मिति । अयं तेऽमात्या स्वैर्मतिप्रभायैरनुसृत्य नीतिपथं राजानमूचु -

सुखाशा देव भूतानि निरुपति ततस्तत ।

सुखहेतुगुणोत्कर्षश्रुतिस्तानयेधत ॥ ६ ॥

10 तयादृशी सरसि तामभिरतरूपाननुश्रूयेते तद्वृत्तरगुणशोभमिह सर कस्मिंश्चि
दरूपप्रदेशे कारयितुमर्हति देव, प्रत्यहं च सर्वपक्षिणामभयप्रदानघोषणाम् । अपि नाम
कौतूहलोपादिन्या सुखहेतुगुणातिशयश्रुत्या तानिहाकृष्येयाताम् । पश्यतु देव ।

प्रायेण प्राप्तिरितरस सुख देव न गण्यते ।

परोक्षगता हरति श्रुतिरम्य सुख मन ॥ ७ ॥

15 अयं स राजा असूतेतदिल्लपेन कायेन नातिसनिवृष्टं नगरोपवनस्य मानसं
सरसं प्रतिस्पर्धिगुणनिभं पद्मोपप्लवमुदपुण्डरीकसौगंधिकतामरसकङ्कारसमुपगूढं विमल-
सलिलमतिमनोहरं महत्सरं कारयामास ।

दृष्ट्वा कुसुमसुन्दरैश्चलत्किस्रयोद्भवलैः ।

तत्प्रेक्षार्थमिवोपैतैः वृत्ततीरपरिग्रहम् ॥ ८ ॥

20 विहसद्विरिवाभोजैस्तरगोल्कम्पकम्पिभिः ।

विश्रेम्यमानाकुलितध्रुमङ्गमरसकुण्डम् ॥ ९ ॥

उयोस्त्रासगहनोन्निद्रैर्विचित्रकुमुदैः कचिद् ।

तरच्छायापरिच्छिन्नैश्चन्द्रिकाशरुणैरिव ॥ १० ॥

तरगाङ्गुलिसक्षितैः कमलोपश्रेणुभिः ।

अभ्यलङ्घ्यततीरात हेमसूत्रैरिव कचिद् ॥ ११ ॥

चित्रैः पद्मोपप्लवदैस्तत्र तत्र सकेसरैः ।

श्रियं प्रणितता विभ्रदुपहारमयीमिव ॥ १२ ॥

प्रसन्नस्तिमितान्बुल्लक्ष्यकचित्रवपुर्गुणे ।

व्योम्नीन परिधानद्विर्मानवृद्धैरङ्कृतम् ॥ १३ ॥

१ B अतिरत 'for अभिरत' २ Mss 'कृष्येता for 'कृष्येयाताम् ३ A इवोत्पै
B इवोत्पै for इवोत्पै,

विच्छिन्नमुक्ताहारभैः कचिद्दिरदशीकरैः ।

उपलास्फालनोत्कीर्णमूर्मिचूर्णमिवोद्बहत् ॥ १४ ॥

विद्याधरवधूस्नानैर्मदसेकैश्च दन्तिनाम् ।

रजोभिः कुसुमानां च सवासमिव कुत्रचित् ॥ १५ ॥

ताराणां चन्द्रदाराणां सामान्यमिव दर्पणम् ।

मुदितद्विजसंकीर्णं तद्भुतप्रतिनादितम् ॥ १६ ॥

तदेवंविधं सरः कारयित्वा सर्वपक्षिगणस्य चानावृतसुखोपभोग्यमेतद्वत्वा प्रव्यहं
सर्वपक्षिणां विश्वासनार्थमित्यभयदानघोषणां कारयामास—

एष पद्मोत्पलदलच्छन्नतोयमिदं सरः ।

ददाति राजा पक्षिम्यः प्रीत्या सामयदक्षिणम् ॥ १७ ॥

अथ कदाचित्संहनमेघान्धकारयवनिकासु शरद्गुणोपहतशोभास्त्रालोकनक्षमासु दिक्षु
प्रबुद्धकमलयन्तशोभेषु प्रसन्नसलिलमनोहरेषु सरस्सु परं कान्तियौवनमुपगते प्रचेयकिरण इव
चन्द्रमसि विविधसूक्ष्मसंपद्भिर्भूषणधरायां वसुंधरायां प्रवृत्ते हंसतरुणजनसंपाते मानसात्सरसः
शरद्वसन्नादि दिगन्तराप्प्यनुविचरदनुपूर्वेणान्यतमं हंसमिथुन तस्मादेव हंसयूयात्तस्य राज्ञो
विषयमुपजगाम । तत्र च पक्षिगणकोलाहलानादितमनिमृत्तमधुकरगणं तरंगमालाविचरण-
वृत्तव्यापारैः सुखशिशिरैर्मृदुभिरनिलैः समन्ततो विशिष्यमाणरूपलकुण्डलपरेणुगन्धं ज्वलदिव
विकचैः कमलैर्हंसदिव विकसितैः कुमुदैस्तत्सरो ददर्श । तस्य मानससरःसमुचितस्यापि
हंसमिथुनस्य तामातिमनोहरां सरसं धियमभिवीक्ष्य प्रादुरभूत्—अहो वत तदपि हंसयूय-
मिदं गच्छेदिति । -

प्रायेण खलु लोक्तस्य प्राप्य साधारणं सुखम् ।

स्थितिः ज्ञेहानुसारेण पूर्वमेति सुहृज्जनम् ॥ १८ ॥

अथ तत्र तद्वंसमिथुन ययाकामं विदित्य प्रवृत्ते जलदसमये निवृत्तिस्फुरितशङ्खपिशेपेषु
नातिघनविच्छिन्नान्धकाररूपेषु समभिर्तमानेषु दैत्यानीकेष्विन जलधरवृन्देषु परिपूर्णवैर्ह-
कलापशोभेषु प्रसक्तकेकानिनादोक्तुर्जलधरविजयमिन संराधयसु नृत्तप्रवृत्तेषु चित्रेषु बहि-
गणेषु वाचालतामुपगतेषु स्तोकशकुनिषु प्रविचरत्सु कदम्बसर्जार्जुनकेतकीपुष्पगन्धाधि-
वासिनेषु मुरशिशिरेषु काननरिनिस्तसिनेष्विगानिलेषु मेघदशनपङ्क्तिष्विगान्दयमाणरूपासु
यलाकायुगतिषु गमनौत्सुक्यमृदुनिरूजितेषु प्रयाणव्यानुजेषु हंसयूषेभ्यः तद्वंसमिथुनं मानसमेव
सरः प्रत्याजगाम । समुपेत्य च हंसविपतिमयीं प्रस्तुतासु दिग्देशकस्यासु तं तस्यै सरसो
गुणविशेषं वर्णयामास—अस्ति देव दक्षिणेन हिमनो वारागम्यां प्रसन्नदत्तो नाम नराधिपतिः ।
तेनात्यहृतस्त्वशोभननिर्गम्यगुणसौन्दर्यं महत्सरः पक्षिम्यः सच्छन्दमुपभोग्यं दत्तम् । ३०

१ Ms. "सुनचित्तम्". २ B "बहि" for "वहि". ३ Ms. गुणयत्. ४ Ms. तत्स
for तं तस्य.

अभय च प्रत्यहमवधुष्यते । रमन्ते चात्र पक्षिण स्वगृह इव प्रहीणभयाशङ्का । तदर्हति
देवो व्यतीतासु वर्षासु तत्र गन्तुमिति । तच्छ्रुत्वा सर्व एव ते हसास्तत्सदर्शनसमुत्सुका बभूवुः ॥

अथ बोधिसत्त्व सुमुख सेनापतिं प्रश्नव्यक्ताकारं प्रतप्त ददर्श, कथं पश्यसीति
चावोचत् । अथ सुमुखः प्रणम्यैनमुवाच—न प्राप्तं तत्र देवस्य गमनमिति पश्यामि ।
कुत ? अमूनि तावद्व्योमनीयानि मनोहराण्यामिषमूतानि रूपाणि । न च न किञ्चिदिदं
परिहीयते । कृतकमधुरोपचारवचनप्रच्छन्नतीक्ष्णदौराम्यानि च प्रायेण पेल्वघृणानि शठानि
मानुषहृदयानि । पश्यतु स्वामी ।

बौशितार्थस्वहृदया प्रायेण मृगपक्षिण ।

मनुष्या पुनरेकीयास्तद्विपर्ययनैपुणा ॥ १९ ॥

10

उच्यते नाम मधुरं खनुबन्धिं निरल्ययम् ।

वणिजोऽपि हि कुर्वन्ति लामसिद्ध्याशया व्ययम् ॥ २० ॥

यतो नैतावता देव विस्मयं क्षमते कचिद् ।

कार्यार्थमपि न श्रेयः साल्यापनय ऊढ ॥ २१ ॥

यदि त्वन्यमेव तत्र गन्तव्यम्, गत्वानुभूय च तस्य सरसो गुणनिभूतिरसं न
नस्तत्र चिरं विचरितुं क्षमं निवासाय यो चित्तमभिनामयितुमिति पश्यामि । अथ बोधि-
सत्त्वः प्राप्ताया त्रिमलचन्द्रनक्षत्रतारोत्रिभूपर्णाया रजन्या शरदि तेन हसयूयेन वाराणसीसर-
सदर्शनं प्रत्यभिवृद्धकौतूहलेन तदभिगमनार्थं पुनः पुनर्विज्ञाप्यमानस्तेषां हसानामनुभूत्या
सुमुखप्रमुखेण महता हसगणेन परिवृतश्चन्द्रमा इव शरदभ्रवृन्देन तन्नाभिजगाम ।

दृष्ट्वैनं लक्ष्मीं सरसस्तु तस्य

20

तेषां प्रहर्षाकुलविस्मयानाम् ।

चित्रप्रकारा रुचिसनिवेशा-

स्तत्सश्रये तुल्यगुणा बभूवुः ॥ २२ ॥

यन्मानसादभ्यधिकं बभूव

तैस्तैरवस्थातिशये सरस्तद् ।

25

अतश्चिरं तद्व्रतमानसानां

न मानसे मानसमांसं तेषाम् ॥ २३ ॥

तत्र ते तामभयघोषणामुपगम्य स्वच्छन्दतां च पक्षिगणस्य तस्यैव च सरसो निभूत्या
प्रमुदितहृदयास्तत्रोपानयानामिमानुभवतः परां प्रीतिसपदमुपजग्मुः ॥

अथ तस्मिन् सरस्यधिवृत्ता पुरुषास्तेषां हसानां तत्रागमनं राज्ञे प्रत्यवेदयन्त—यादृश-

१ K 'शर' for 'शत'. २ Mss 'क्षिदिह' परिहीयते ३ Mss 'वाणिनाथ' for 'वाणिनाथ'.
४ Mss 'या' for 'वा' ५ A om 'तार' ६ K thinks किम्पणरजन्यां to be more
correct ७ B om तस्य ८ AP सरणि, B सरय

गुणरूपौ देव तौ हंसवर्यावतुश्रूयेते तादृशावेव [हंसवर्या] कनकावदातरुचिरपत्रौ तपनीयो-
ज्वलतरवदनचरणशोभावधिकतरप्रमाणौ सुसंस्थितदेहौ नैकहंसशतसहस्रपरिवारौ देवस्य
सरः शोभयितुमिधानुप्राप्ताविति । अथ स राजा शाकुनिककर्मणि असिद्धप्रकाशनैपुणं
शाकुनिकगणे समन्विष्य तद्ग्रहणार्थं सादरमन्त्रादिदेशः । स तथेति प्रतिश्रुत्य तयोर्हंसयो-
र्गोचरविहारप्रदेशं सम्यगुपलभ्य तत्र तत्र दृढान्निगूढान् पाशान् न्यदधात् । अथ तेषां ५
हंसानां विश्वासादपायनिराशङ्कानां प्रमोदोद्धतमनसां विचरतां स हंसाधिपतिः पाशेन
चरणे न्यबध्यत ।

विस्थृताल्ययशङ्कानां सूक्ष्मैर्विश्वासनक्रमैः ।

विकरोत्येव विन्नम्भः प्रमादापनयाकरः ॥ २४ ॥

अथ बोधित्वो मा भूदन्यस्यापि कस्यचित्तत्रैवविधो व्यसनोपनिपात इति हेतुविशेषेण १०
सप्रतिभयतां सरसः प्रकाशयामास । अथ ते (हंसा) हंसाधिपतिवन्धाद्व्यथितहृदया
भयविरसव्याकुलविरावाः परस्परनिरपेक्षा हतप्रवीरा इव सैनिका दिव^१ समुत्पेतुः । सुमुखस्तु
हंससेनाधिपतिर्हंसाधिपतिस्मीपान्नैव विचंचाल ।

क्रेहाववद्धानि हि मानसानि

प्राणालयं खं न विचिन्तयन्ति ।

15

प्राणालयाहुः खतरं यदेषां

मुह्यजनस्य व्यसनार्तिर्दन्यम् ॥ २५ ॥

अयेनं बोधिसत्त्व उवाच—

गच्छ गच्छैव सुमुख क्षमं नेह विलम्बितुम् ।

साहाय्यस्यावकाशो हि कस्तवेत्यंगते मयि ॥ २६ ॥

20

सुमुख उवाच—

नैकान्तिको मृत्युरिह स्थितस्य

न गच्छतः स्यादजरामत्वम् ।

सुखेषु च त्वां समुपास्य निल-

भापयते मानद केन जह्याम् ॥ २७ ॥

25

सुप्राणतन्तुमारार्षं त्यजतस्त्वां खगाधिप ।

धिग्मादवृष्टपावरणं कतमन्मे मरिष्यन्ति ॥ २८ ॥

नैव धर्मो महाराज त्यजेयं त्वां यदापदि ।

या गतिस्तत्र सा मक्षं रोचते विहगाधिप ॥ २९ ॥

अभय च प्रत्यहमनुप्यते । रमन्ते चात्र पक्षिण खगूह इव प्रहीणभयाशङ्का । तदर्हति
देवो व्यतीतासु वर्षासु तत्र गन्तुमिति । तच्छ्रुत्वा सर्व एव ते हसात्सददर्शनसमुत्सुका बभूवुः ॥

अथ बोधिसत्त्व सुमुख सेनापतिं प्रश्नव्यक्तार्त्तं प्रतत ददर्श, कथं पश्यसीति
चाबोचत् । अथ सुमुखः प्रणम्येनमुवाच—न प्राप्तं तत्र देवस्य गमनमिति पश्यामि ।
कुत ? अमूनि तानल्लोभनीयानि मनोहराण्यामिपभूतानि रूपाणि । न च न किञ्चिदिह
परिहीयते । वृत्तक्रमधुरोपचारवचनप्रच्छन्नतीक्ष्णदौराम्यानि च प्रायेण पेल्वघृणानि शठानि
मानुषद्वेदयानि । पश्यतु स्वामी ।

बौक्षितार्थस्वद्वया प्रायेण मृगपक्षिण ।

मनुष्या पुनरेकीयास्तद्विपर्ययनैपुणा ॥ १९ ॥

उच्यते नाम मधुरं स्वनुबन्धि निरत्ययम् ।

घणिजोऽपि हि कुर्वन्ति लाभसिद्ध्याशया व्ययम् ॥ २० ॥

यतो नैतावता देव निस्त्र्यम् क्षमते क्वचित् ।

कार्यार्थमपि न श्रेयः सात्ययापनयः क्रमः ॥ २१ ॥

यदि त्वपश्यमेन तत्र गन्तव्यम्, गत्वानुभूय च तस्य सरसो गुणनिभूतिरसं न
नस्तत्र चिरं निचरितुं क्षमं निवासाय वा चित्तमभिनामयितुमिति पश्यामि । अथ बोधि
सत्त्वं प्राप्ताया विमलचन्द्रनक्षत्रतारानिभूपर्णाया रजन्या शरदि तेन हसयूपेन वाराणसीसुतर
सदर्शनं प्रत्यभिबृद्धकौतुहलेन तदभिगमनार्थं पुनः पुनर्विज्ञाप्यमानस्तेषां हसानामनुवृत्त्या
सुमुखप्रमुखेण महता हसगणेन परिवृतश्चन्द्रमा इव शरदभ्रवृन्देन तत्राभिजगाम ।

दृष्ट्वैनं लक्ष्मीं सरसस्तु तस्य

तेषां प्रहर्षाकुलविस्मयानाम् ।

चित्रप्रकारा रुचिसनिवेशा

स्तस्यैव तुल्यगुणा बभूवुः ॥ २२ ॥

यमानसादभ्यधिकं बभूव

तैस्तैरवस्थातिशये सरस्तत् ।

अतश्चिरं तद्व्रतमानसाना

न मानसे मानसमासं तेषाम् ॥ २३ ॥

तत्र ते तामभयघोषणामुपगम्य खच्छन्दतां च पक्षिणस्य तस्यैव च सरसो निभूत्या
प्रमुदितद्वयास्त्रोचानयात्रामिमानुभ्रतं परा प्रीतिसपदमुपजग्मुः ॥

अथ तस्मिन् सरस्यधिवृत्ता पुरुषास्तेषां हसानां तत्रागमनं राज्ञे प्रत्यवेदयन्त—यादृशं

१ K 'शर' for 'शर' २ Mss 'क्वचिदिह' परिहीयत ३ Mss 'वाचितार्थ' for 'वाचितार्थ'

४ Mss 'या' for 'वा' ५ A om 'तारा' ६ K thinks 'निभूतगमन' to be more correct ७ B om 'तस्य' ८ AP 'शर' B 'सरस'

गुणरूपौ देव तौ हंसवर्गवपुश्चूयेत तादृशावेव [हंसवर्गौ] कनकावदातरुचिरपत्रौ तपनीयो-
ज्ज्वलतरुचदनचरणशोभावधिकतरप्रमाणौ सुसंस्थितदेहौ नैकहंसशतसहस्रपरिवारौ देवस्य
सरः शोभयितुमिवानुप्राप्ताविति । अयं स राजा शाकुनिककर्मणि प्रसिद्धप्रकाशनैः पुणं
शाकुनिकगणे समन्विष्य तद्गृहणार्थं सादरमन्वादिदेश । स तयेति प्रतिश्रुत्य तयोर्हंसयो-
र्गोचरविहारप्रदेशं सम्यगुपलभ्य तत्र तत्र दृढानिगूढान् पाशान् न्यदधात् । अथ तेषां
हंसानां विश्वासादपायनिराशङ्कानां प्रमोदोद्धतमनसां विचरतां ॥ हंसाधिपतिः पाशेन
चरणे न्यबध्यत ।

विस्तृतात्ययशङ्कानां सूक्ष्मैर्विश्वासनक्रमैः ।

विकरोलेव विस्त्रम्भः प्रमादापनयाकरः ॥ २४ ॥

अथ बोधिसत्त्वो मा भूदन्यस्यापि कस्यचित्तत्रैवंविधो व्यसनोपनिपात इति हेतुविशेषेण १०
सप्रतिभयतां सरसः प्रकाशयामास । अथ ते (हंसा) हंसाधिपतिबन्धाद्व्यथितहृदया
भयविरसव्याकुलविरात्राः परस्परनिरपेक्षा हतप्रवीरा इव सैनिका दिवं^१ समुत्पेतुः । सुमुखस्तु
हंससैन्याधिपतिर्हंसाधिपतिसमीपान्नैव विचचाल ।

जेहायवद्धानि हि मानसानि

प्राणालयं खं न विचिन्तयन्ति ।

10

प्राणालयाद्दुःखतरं यदेषां

सुहृज्जनस्य व्यसनार्तिर्दैन्यम् ॥ २५ ॥

अथैनं बोधिसत्त्व उवाच—

गच्छ गच्छैव सुमुख क्षमं नेह विलम्बितम् ।

साहाय्यस्यावकाशो हि कस्तुवेत्यंगते मयि ॥ २६ ॥

20

सुमुख उवाच—

नैकान्तिको मृत्युरिह स्थितस्य

न गच्छतः स्यादजरामरत्वम् ।

सुखेषु च त्वां समुपास्य नित्य-

मापद्रतं मानद केन जह्याम् ॥ २७ ॥

25

सप्रागतन्तुमारार्थं लज्जतस्त्वां खगाधिप ।

धिग्वादवृष्टपातरणं कतमन्मे मयिष्यति ॥ २८ ॥

नैव धर्मो महाराज लज्जेयं त्वां यदापदि ।

मा गतिल्लभ सा मह्यं रोचने मिहगाधिप ॥ २९ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

का नु पाशेन बद्धस्य गतिरन्या महानसात् ।
सा कथं स्वस्थचित्तस्य मुक्तस्याभिमता तव ॥ ३० ॥
पश्यस्येव कर्मणं वा त्वं ममात्मन एव वा ।
ज्ञातीना वानशेषाणामुभयोर्जीवितक्षये ॥ ३१ ॥
लक्ष्यते च न यत्रार्थस्तमसीन समासमम् ।
तादृशे संत्यजन् प्राणान् कर्मणं द्योतयेद्भवान् ॥ ३२ ॥

सुमुख उवाच—

कर्म नु पतता श्रेष्ठ धर्मेऽयं न समीक्षसे ।
धर्मो ह्युपचितः सम्यगानुहत्यर्थमुत्तमम् ॥ ३३ ॥
सोऽहं धर्मं च सपश्यन् धर्माच्चार्यं समुत्थितम् ।
तव मानद भक्त्या च नाभिक्राह्णामि जीवितम् ॥ ३४ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

अद्वा धर्मं सतामेप यस्त्वा मित्रमापदि ।
न त्यजेज्जीवितस्यापि हेतोर्धर्ममनुस्मरन् ॥ ३५ ॥
तदर्चितस्त्वया धर्मो भक्तिर्मयि च दर्शिता ।
याश्चामन्त्या वुरुष्येमा गच्छेज्जानुमतो मया ॥ ३६ ॥
अपि चैनगते कार्ये यदून सुहृदा मया ।
तत्स्वया मतिसपन्न भजेत्परमसमृतम् ॥ ३७ ॥
परस्परप्रेमगुणादिति सजल्पतोस्तयो ।
प्रसद्व्यत नैपाद साध्वान्मृत्युरिवापतन् ॥ ३८ ॥

अथ तो हस्तययीं निपादमापतन्तमालोक्य तूणी बभूवतु । स च तद्वसयूष
विद्रुतमालोक्य नूनमत्र कश्चिद्बद्ध इति निश्चितमतिः पाशस्थानान्यनुचिरस्तौ हस्तययीं
ददर्श । स तद्रूपशोभया विस्मितमना बद्धाविति मन्यमानस्तत्समापन्नौ पाशानुबद्धयामास ।

२५ अथैकं बद्धमग्नेनेतरेण स्वस्थेनोपास्यमानमग्रेक्ष्य विस्मिततरुद्वयं सुमुखमुपेक्ष्योवाच—

अयं पाशेन महता द्विजः सहतत्रिमः ।
व्योम नास्मात्प्रपद्येत मय्यप्यन्तिकमागते ॥ ३९ ॥
अत्रद्वस्त्वं पुनः स्वस्यः सज्जपररयी वली ।
कस्मात्प्राप्तेऽपि मय्येव वेगान्न भजसे नमः ॥ ४० ॥

तदुपश्रुत्य सुमुखः प्रव्यक्ताक्षरपदविन्यासेन स्वभाववर्णनाधैर्यगुणौजसिना खरेण
भानुपी वाचमुवाच—

शक्तिस्थः सन्न गच्छामि यदिदं तत्र कारणम् ।

अयं पाशपरिक्षेशं विहंगः प्राप्तवानिति ॥ ४१ ॥

अयं पाशेन महता संयतश्वरणे त्वया ।

गुणैरस्य तु बद्धोऽहमतो दृढतरैर्हृदि ॥ ४२ ॥

अथ स नैपादः परमविस्मितमतिः संद्व्यथिततनुरुहः सुमुखं पुनरुवाच—

स्यक्तत्वेनं मद्गुपादन्ये दिशो हंसाः समाश्रिताः ।

त्वं पुनर्न त्यजस्येनं को न्वयं भवतो द्विजः ॥ ४३ ॥

सुमुख उवाच—

राजा मम प्राणसमः सखा च

सुखस्य दाता विपमस्थितश्च ।

नैवोत्सहे येन विहातुमेनं

स्वजीवितस्याप्यनुरक्षणार्थम् ॥ ४४ ॥

अथ सुमुखः प्रसादविस्मयावर्जितमानसं तं नैपादमवेत्य पुनरुवाच—

अप्यस्माकमियं भद्र संभाषा स्यात्सुखोदया ।

अप्यस्मान् विसृजन्नद्य धर्म्यां कीर्तिमवाप्नुयाः ॥ ४५ ॥

नैपाद उवाच—

नैव ते दुःखमिच्छामि न च बद्धो भवान् मया ।

स त्वं गच्छ यथाकामं पश्य बन्धूश्च नन्दय ॥ ४६ ॥

सुमुख उवाच—

नो चेदिच्छसि मे दुःखं तत्कुरुष्व ममार्यनाम् ।

एकेन यदि तुष्टोऽसि तत्त्यजेनं गृहाण माम् ॥ ४७ ॥

तुल्यारोहपरीणाहौ समानौ वयसा च नौ ।

विद्धि निष्कय इत्यस्य न तेऽहं लाभहानये ॥ ४८ ॥

तदङ्ग समवेक्षस्व गृहिर्भवतु ते मयि ।

मां बध्नातु भगान् पूर्वं पश्चान्मुञ्चेद्विजाधिपम् ॥ ४९ ॥

तावानेव च लाभस्ते इतां स्यान्मम चार्थना ।

हंसयूयस्य च प्रीतिर्मैत्री तेन-तथैव च ॥ ५० ॥

पश्यन्तु तावद्भवता विमुक्त

हसाधिप हसगणा प्रतीता ।

विरोचमान नभसि प्रसन्ने

दैत्येन्द्रनिर्मुक्तमिन्द्राजम् ॥ ५१ ॥

५ अथ स नैपाद तूरताम्यासकठिनहृदयोऽपि तेन तस्य जीवितनिरपेक्षेण स्वाम्यनु-
रागश्लाघिना कृतव्रतागुणैजस्विना धैर्यमाधुर्याल्लकृतपक्षसा समारजितहृदयो विस्मयगौरव-
वशात्समानीताङ्गलि सुमुखमुवाच—साधु साधु महामाग ।

मानुषेष्वप्यय धर्म आश्चर्यो देवतेषु वा ।

स्वाम्यर्थं सजता प्राणान् यस्त्वयान् प्रदर्शित ॥ ५२ ॥

10

तदेव ते विमुञ्चामि राजानमनुमानयन् ।

को हि प्राणप्रियतरे तनास्मिन् रिप्रिय चरेत् ॥ ५३ ॥

इत्युक्ता स नपादस्तस्य नृपते सदेशमनादृत्य हसराज समनुमानयन् दयासुमुख
पाशान्मुनोच ॥

अथ सुमुख सेनापतिर्हसराजविमोक्षात्परमानन्दितहृदय प्रीत्यभिक्षिधमुदीक्षमाणो

15 नैपादमुवाच—

यथा सुहृन्नन्दन नन्दितोऽस्मि

त्वयाच हसाधिपतेर्निमोक्षात् ।

एव सुहृज्जातिगणेन भद्र

शरत्सहस्राणि बहूनि नन्द ॥ ५४ ॥

20

तमा तनाय विफल श्रमो भू-

दादाय मा हसगणाधिप च ।

स्वस्यावब्रह्मविरोध्य काच

मन्त पुरे दर्शय भूमिपाय ॥ ५५ ॥

असशय प्रीतमना स राजा

हसाधिप सानुचर समीक्ष्य ।

25

दास्यल्लसमानितनिस्तराणि

३.

धनानि ते प्रीतिविरर्धनानि ॥ ५६ ॥

अथ नैपादस्तस्य निर्वन्धात् पश्यन्तु तावदत्यद्भुतमिदं हसयुगं स राजेति कृत्वा
तौ हसमुखौ काचेनादाय स्वस्यावबद्धौ रात्रे दर्शयामास ।

उपायनाथर्यमिदं द्रष्टुमर्हसि मानद ।

ससेनापतिरानीत सोऽयं हसपतिर्मया ॥ ५७ ॥

अथ स राजा प्रहर्षेनिसयापूर्णमतिर्दृष्ट्वा तौ हसप्रधानौ काञ्चनपुष्पाविव श्रिया-
भिज्वलन्मनोहररूपौ त नैपादमुवाच-

स्वस्वाववद्वावमुक्तौ विहगौ भूमिचारिणः ।

तव हस्तमनुप्राप्तौ कथं कथय निस्तरम् ॥ ५८ ॥

इत्युक्ते स नैपादः प्रणम्य राजानमुवाच-

निहिता बहवः पाशा मया दारुणदारुणा ।

विहगाक्रीडदेशेषु पल्लवेषु सरस्सु च ॥ ५९ ॥

अथ विसृज्यमनि शङ्को हसनर्यश्चरन्नयम् ।

परिच्छिन्नेन पाशेन चरणे समब्रध्यत ॥ ६० ॥

अबद्धस्तमुपासीनो मामयं समयाचत ।

आत्मानं निर्धूय कृत्वा हसराजस्य जीनितम् ॥ ६१ ॥

विसृजन्मानुषीं वाचं त्रिस्पष्टमधुराक्षराम् ।

स्वजीनितपरित्यागाद्यान्नामप्यूर्जितक्रमाम् ॥ ६२ ॥

तेनास्य वाक्येन सुपेशलेन

स्वाम्यर्थधीरेण च चेष्टितेन ।

तथा प्रसन्नोऽस्मि यथास्य भर्ता

मया समं कृततयैव मुक्तः ॥ ६३ ॥

अथ विहगपतेरयं निमोक्षा-

मुदितमतिर्वह्नुधा वदन् प्रियाणि ।

त्वदभिगम इति न्ययोजयन्मा

त्रिफलगुरुं किल मां मम श्रमो भूत् ॥ ६४ ॥

तदेवमतिधार्मिकं खगपराकृतिं कोऽप्यसौ

ममापि हृदि मार्दवं जनितवान् क्षणेनैव यः ।

खगाधिपतिमोक्षणं कृतमनुस्मरन् मत्वृते

सहाधिपतिनागतं स्वयमयं च तेऽन्तःपुरम् ॥ ६५ ॥

तदुपश्रुत्य स राजा सप्रभोदस्मियेन मनसा विनिधरत्नप्रभोद्भासुरसुरचिरपाद-
परार्थ्यास्तरणरचनाभिरामं श्रीमत्सुखोपाश्रयसाटोपमुपहितपादपीठं राजाध्यासनयोग्यं काञ्चन-
मासनं हसराजाय समादिदेश, अमाल्यभुक्त्याध्यासनयोग्यं च वेनासनं सुमुखाय ॥

अथ बोधिसत्त्वः काल इदानीं प्रतिसंमोदितुमिति नूपुरारावमधुरेण खरेण
राजानमाबभाषे—

द्युतिकान्तिनिकेतने शरीरे
कुशलं ते कुशलार्हं कच्चिदस्मिन् ।
अपि धर्मशरीरमव्रण ते
त्रिपुलैरुच्छ्रृंसितीन वाक्प्रदानैः ॥ ६६ ॥

अपि रक्षणदीक्षितः प्रजानां
समयानुग्रहविग्रहप्रवृत्त्या ।
अभिवर्धयसे स्वकीर्तिशोभा-
मनुरागं जगतो हितोदय च ॥ ६७ ॥

अपि शुद्धतयोर्पद्मास्त्रसक्तै-
रनुरकैर्निपुणक्रियैरमालैः ।
समप्रेक्षयसे हितं प्रजानां
न च तत्रासि परोक्षबुद्धिरेव ॥ ६८ ॥

नयविक्रमसङ्गतप्रतापै-
रपि सामन्तनृपैः प्रयाध्यमान ।
उपयासि दयानुवृत्तिशोभा^१
न च निश्वासमयीं प्रमादनिद्राम् ॥ ६९ ॥

अपि धर्मसुखार्थनिर्विरोधा-
स्तत्र चेष्टा नरवीर सज्जनेष्टा ।
प्रितता इव दिक्षु कीर्तिसिद्ध्या
रिपुभिर्निश्चसितैरसक्रियन्ते ॥ ७० ॥

अथैनं स नृपतिं प्रमोदादभिव्यञ्ज्यमानेन्द्रियप्रसादः प्रत्युवाच—

अथ मे कुशलं ह्यसं सर्वत्र च भविष्यति ।
चिराभिलषितः प्राप्तो यदयं सत्समागम ॥ ७१ ॥
त्वयि^२ माश्रयं प्राप्तो ग्रहर्षोद्धतचापल^३ ।
कच्चिन्नायमक्रापीति दण्डेनाभिरुज्ज्वलं रुजम् ॥ ७२ ॥
एव ह्यमीषां जात्मानां पक्षिणां व्यसनोदये ।
ग्रहर्षाकुलिता बुद्धिरापतत्येव कल्मषम् ॥ ७३ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

क्षेममासीन्महाराज सत्यामप्येवमापदि ।
 न चायं किञ्चिदस्मात्तु शत्रुवत्प्रत्यपद्यत ॥ ७४ ॥
 अवद्धं वद्धवदयं मत्त्रेहात्सुमुखं स्थितम् ।
 दृष्ट्वाभापत साक्षैव सकौटहलविस्मयः ॥ ७५ ॥
 सूनुतैरस्य वचनैरपावर्जितमानसः ।
 मामयं व्यमुचत्पाशाद्दिनयादनुमानयन् ॥ ७६ ॥
 अतश्च सुमुखेनेदं हितमस्य समीहितम् ।
 इहागमनमस्माकं स्यादस्यापि सुखोदयम् ॥ ७७ ॥

नृपतिरुवाच—

आकाङ्क्षिताभिर्गमयोः स्वागतं भवतोरिह ।
 अतीव प्रीणितश्चास्मि युष्मत्संदर्शनोत्सवात् ॥ ७८ ॥
 अयं च महतार्येन नैपादोऽद्य समेष्यति ।
 उभयेषां प्रियं कृत्वा महदर्हस्यं प्रियम् ॥ ७९ ॥

इत्युक्त्वा स राजा तं नैपादं महता धनविस्तरप्रदानेन संमान्य पुनर्हंसराजमुवाच—

इमं स्वमावासमुपागतौ युवां
 विसृज्यतां तन्मयि यन्मृणाव्रतम् ।
 प्रयोजनं येन यथा तदुच्यतां
 भवत्सहाया हि विभूतयो मम ॥ ८० ॥

अशङ्कितोक्तैः प्रणयाक्षरैः सुहृत्
 करोति त्रुष्टिं निभवस्थितस्य याम् ।

न तद्विधां लम्बयते स तां धनै-
 र्महोपकारैः प्रणयः सुहृत्सतः ॥ ८१ ॥

अप स राजा सुमुखसंभाषणकुलहलहृदयः सन्निस्मयमभिवीक्ष्य सुमुखमुवाच—

अलम्बगाद्या नयसंस्तौषे जने
 न यान्ति कामं प्रणयप्रगल्भताम् ।

यच्चस्तु दाक्षिण्यसमाहिताश्वरं
 न ते न जलन्त्युपचारशीभरम् ॥ ८२ ॥

संभाषणेनापि यतः कर्तुमर्हति नो मरान् ।

सारत्वं प्रणयाशायाः प्रीनेक्षोरचयं हृदि ॥ ८३ ॥

इत्युक्ते सुमुखो हंससेनापतिर्विनयादभिप्रणम्यैनमुवाच—

महेन्द्रकल्पेन सह त्वया संभाषणोत्सवः ।

इति दर्शितसौहार्दे कस्य नातिमनोरथः ॥ ८४ ॥

संभाषमाणे तु नराधिपे च

सौहार्दरम्यं विहगाधिपे च ।

तत्संकथामभ्यमुपेत्य धार्ष्ट्या-

अन्यक्रमः प्रेष्यजनस्य वक्तुम् ॥ ८५ ॥

न ह्येष मार्गो विनयाभिजात-

स्तं चैव जानन् कथमभ्युपेयाम् ।

तूष्णीं महाराज यतः स्थितोऽहं

तन्मर्पणीयं यदि मर्पणीयम् ॥ ८६ ॥

इत्युक्ते स राजा संप्रहर्षविस्मयवदनः संराधयन् सुमुखमुवाच—

स्थाने भवद्गुणकथा रमयन्ति लोक

स्थानेऽसि हसपतिना गमितः सखित्वम् ।

एवंविधं हि विनयं नयसौष्ठवं च

नैवाकृतात्महृदयानि समुद्रहन्ति ॥ ८७ ॥

तदियं प्रस्तुता प्रीतिर्विच्छिद्येत यथा न नः ।

तथैव मयि विवर्त्तमानं अजयं द्वार्यसंगतम् ॥ ८८ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तस्य राज्ञः परां प्रीतिकामतामवेक्ष्य ज्येष्ठप्रवृत्तिस्तुमुखतां च

संराधयन्नबोधेनम—

यत्कृत्वा परमे मित्रे कृतमस्मास्तु तत्त्वया ।

संस्तुते हि नयेऽप्यस्मिन् स्वभावात्स्पर्शवर्तिना ॥ ८९ ॥

कश्च नाम महाराज नावलम्ब्येत चेतसि ।

संमानविधिनानेन यस्त्वयास्मास्तु दर्शितः ॥ ९० ॥

प्रयोजनं नाम कियन्किमेव वा

मदाश्रयं मानद यत्त्वमीक्षसे ।

प्रियातिथित्वं गुणवत्सलस्य ते

प्रवृत्तमभ्यासगुणादिति ध्रुवम् ॥ ९१ ॥

१ Mss. om. च^०. २ Mss. विवर्त्तमानं. Gram. requires विवर्त्तमानं.

३ Mss. नावलम्ब्येत.

न चित्रमेतत्त्वयि वा जितात्मनि
प्रजाहितार्थं धृतपार्थिवव्रते ।

तपःसमाधानपरे मुनाविव

स्वभाववृत्त्या हि गुणास्त्वयि स्थिताः ॥ ९२ ॥

इति प्रशंसासुभगाः सुखा गुणा

न दोषदुर्गेषु वसन्ति भूतयः ।

इमां विदित्वा गुणदोषधर्मतां

सचेतनः कः स्वहितोत्पयं भजेत् ॥ ९३ ॥

न देशमाप्नोति पराक्रमेण तं

न कोशवीर्येण न नीतिसंपदा ।

श्रमव्ययाम्यां नृपतिर्विनैव यं

गुणाभिजातेन पथाधिगच्छति ॥ ९४ ॥

सुराधिपश्रीरपि वीक्षते गुणान्

गुणोदितानेव परैति संनतिः ।

गुणैर्म्य एव प्रभवन्ति कीर्तयः

प्रभावमाहात्म्यमिति श्रितं गुणान् ॥ ९५ ॥

अमर्षदर्पोद्भवकर्कशान्यपि

प्ररूढवैरस्त्रिरमत्सराण्यपि ।

प्रसादयन्त्येव मनांसि विद्विषां

शशिप्रकाशाधिककान्तयो गुणाः ॥ ९६ ॥

तदेवमेव क्षितिपाल पालयन्

महीं प्रतापानतद्दत्तपार्थिवाम् ।

अमन्दशोभैर्विनयादिभिर्गुणै-

र्गुणानुरागं जगतां प्रबोधय ॥ ९७ ॥

प्रजाहितं कृत्स्नतमं महीपते-

स्तदस्य पन्था ह्युभयत्र भूतये ।

भवेच्च तद्राजनि धर्मवत्सले

नृपस्य वृत्तं हि जनोऽनुवर्तते ॥ ९८ ॥

प्रशाधि धर्मेण वसुंधरामत

करोतु रक्षा त्रिदशाधिपश्च ते ।

त्वदन्तिकासश्रितभावनादपि

स्वयूय्यदु ख तु विकर्षतीम माम् ॥ ९९ ॥

४

अथ स राजा समभिनन्द्य तत्तस्य वचन सपर्यक्त समानप्रियवचनप्रयोगपुर सर
तौ हसमुपयौ विससर्ज । अथ बोधिसत्त्व समुत्पल्य विमलखट्वाभिनील शरत्प्रसन्नशोभ
गगनतल प्रतिविम्बेनेवानुगम्यमान सुमुखेन हससेनापतिना ससुपेत्य हसयूय्य सददर्शनादेव
परेण प्रहर्षेण सयोजयामास ।

कालेन चोपेत्य नृप स हस

परानुकम्पाव्यसनी सहस ।

10

जगाद धर्मं क्षितिपेन तेन

प्रत्यर्च्यमानो विनयानतेन ॥ १०० ॥

तदेव विनिपातगतानामपि सता वृत्त नालमनुगन्तुमसत्सुरुर्या प्रागेव सुगतिस्थाना-
मिति । एष कल्याणी बागुभयहिताग्रहा भवतीति कल्याणवचनप्रशसायामप्युपनेयम् ।
कल्याणमित्रवर्णेऽपि वाच्यम्, एव कल्याणमित्रयता कुच्छेऽप्यर्या ससिध्यन्तीति । स्थवि-
॥ रौर्यानन्दपूर्वसभागप्रदर्शने च, एवमय स्थनिर सहचरितचरणो बोधिसत्त्वेन चिरकाला-
म्यस्तप्रेमबहुमानो भवतीति ॥

॥ इति हसजातक द्वाविंशतितमम् ॥

२३ महाबोधिजातकम् ।

असत्कृतानामपि सत्पुरुषाणां पूर्वोपकारिष्वनुकम्पा न शिपिलीभवति कृतज्ञत्वात् क्षमासात्म्याच्च । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूतः किलायं भगवान् महाबोधिर्नाम परिव्राजको बभूव । स गृहस्थभाव एव परिविदितकर्मव्यायामो लोकाभिमतानां विद्यास्थानानां कृतज्ञानकौतूहलक्षित्रासु च । कलास्तु प्रव्रज्याश्रयाल्लोकहितोद्योगाच्च विशेषवत्तरं धर्मशास्त्रेष्ववहितमतिस्तेष्व्याचार्यकं पद-
मवाप । स श्रुतपुण्यत्वाज्ज्ञानमाहात्म्याल्लोकज्ञतया प्रतिपत्तिगुणसौष्ठवाच्च यत्र यत्र गच्छति स्म तत्र तत्रैव विदुषां विद्वत्प्रियाणां च राज्ञां ब्राह्मणगृहपतीनामन्यतीर्थिकानां च प्रव्रजिताना-
मभिगमनीयो भावनीयश्च बभूव ।

गुणा हि पुण्याश्रयलब्धदीप्तयो

16

गताः प्रियत्वं प्रतिपत्तिशोभया ।

अपि द्विपद्मचः स्वयशोनुरक्षया

भवन्ति सत्कारविशेषभागिनः ॥ १ ॥

अथ स महात्मा लोकानुग्रहार्थमनुविचरन् ग्रामनगरनिगमजनपदराष्ट्रराजधानीरन्य-
तमस्य राज्ञो विषयान्तरमुपजगाम । श्रुतगुणविस्तारप्रभावस्तु स राजा तस्यागमनं दूरत ॥
एवोपलभ्य प्रीतमना रमणीयं स्वस्मिन्नुद्यानवनप्रदेशे तस्यावसथं कारयामास । अभ्युद्गमनोदि-
सत्कारपुरःसरं चैनं प्रवेक्ष्य स्वविषयं शिष्य इवाचार्यं परिचरणपर्युपासनविधिना संमानयामास ।

विभूतिगुणसंपन्नमुपेतः प्रणयाद्बृहम् ।

गुणप्रियस्य गुणवानुत्सवातिशयोऽतिथिः ॥ २ ॥

बोधिसत्त्वोऽपि चैनं श्रुतिहृदयह्लादिनीभिर्धर्म्याभिः कथाभिः श्रेयोमार्गमनुप्रति-
पादयमानः प्रत्यहमनुजग्राह ।

अदृष्टभक्तिष्वपि धर्मवत्सला

हितं विवक्षन्ति परानुकम्पिनः ।

क एव वादः शुचिभाजनोपमे

हितार्थिनि प्रेमगुणोत्सुके जने ॥ ३ ॥

21

अथ तस्य राज्ञोऽप्याला लब्धविद्वत्संभावना लब्धसंमानाश्च सदस्याः प्रत्यहमभिधैर्ध-
मानसत्कारां बोधिसत्त्वस्य गुणसमृद्धिमीर्ष्योपहतमुदित्वान्न सेहिरे ।

स्वगुणातिशयोदितैर्यशोभि-

र्जगदावर्जनदृशक्तियोगः ।

रचनागुणमात्रसंस्कृतेषु

ज्वलयत्येव परेष्वमर्पवद्भिम् ॥ ५ ॥

५ प्रसह्य चैनं शास्त्रकथास्वभिभवितुमशक्ता धर्मप्रसङ्गममृष्यमाणाश्च राज्ञस्तेन तेन क्रमेण राजानं बोधिसत्त्वं प्रति विग्राहयामासुः—नार्हति देवो बोधिपरिव्राजके विश्वासमुप-
गन्तुम् । व्यक्तमयं देवस्य गुणप्रियतां धर्माभिमुखतां चोपलभ्य व्यसनप्रतारणश्लक्ष्णशठ-
मधुरवचनः प्रवृत्तिसंचारणहेतुभूतः कस्यापि प्रत्यर्थिनो राज्ञो निपुणः प्रणिधिप्रयोगः । तथा
हि धर्मात्मको नाम भूत्वा देवमेकान्तेन कारुण्यप्रवृत्तौ ह्रीदैव्ये च समनुशास्ति, अर्थकामो-
१० परोधिषु च क्षत्रधर्मबाह्येष्व्यासन्नापनयेषु धर्मसमादानेषु दयानुवृत्त्या च नाम ते कृष्यपक्ष-
माश्वासनविधिनोपैगृणीति प्रियसंस्तवस्थान्यराजदूतैः । न चायमविदितवृत्तान्तो राजशास्त्राणाम् ।
अतः साशङ्कान्यत्र नो हृदयानीति । अयं तस्य राज्ञः पुनः पुनर्भेदोपसंहितं हितमिव
बहुभिरुच्यमानस्य बोधिसत्त्वं प्रति परिशङ्कासंकोचितस्नेहगौरवप्रसरमन्यादृशं चित्तमभवत् ।

पैशुन्यवज्राशानिसंनिपाते

भीमखने चाशानिसंनिपाते ।

विलम्बवान् मानुषमात्रपैर्यः

स्यान्निर्विकारो यदि नाम कश्चित् ॥ ५ ॥

अयं स राजा विलम्बविरहान्मन्दीभूतप्रेमबहुमानस्तस्मिन् महासत्त्वे न यथापूर्वं
सत्कारप्रयोगस्तुमुद्धो बभूव । बोधिसत्त्वोऽपि शुद्धस्वभावत्वात् बहुकार्यव्यासङ्गा
२० राजान इति न तन्मनसि चकार । तत्समीपवर्तिनां तु विनयोपचारशैथिल्यसंदर्शनाद्विरक्त-
हृदयमवेत्य राजानं समादाय त्रिदण्डकुण्डिकाद्यां परिव्राजकभाण्डिकां प्रक्रमणसव्यापारः
समभवत् । तदुपश्रुत्य स राजा सावशेषस्नेहतया दाक्षिण्यविनयानुवृत्त्या चैनमभिगम्य
प्रदर्शितसंभ्रमो विनिवर्तयितुकाम इव तमुवाच—

अस्मानकस्मादपहाय कस्मा-

२५ द्रन्तव्य एव प्रणता मतिस्ते ।

व्यलीकशङ्काजनकं नु किंचिद्

दृष्टं प्रमादस्खलितं त्वया नः ॥ ६ ॥

अपैनं बोधिसत्त्वं उवाच—

नाकस्मिकोऽयं गमनोद्यमो मे

३० नासन्नियामात्रकरुक्षिकत्वात् ।

अमाजनत्वं तु गतोऽसि शाक्या- ॥ १ ॥

दर्मस्य तेनाहमितो व्रजामि ॥ ७ ॥

अथास्य सरभसमपितमतिविवृतवदनमभिद्रवन्तं चक्षुः श्वानं तत्रागतमभिप्रदर्शयन्
पुनरुवाच—अयं चात्र महाराज अमानुषः साक्षिनिर्देशो दृश्यताम् ।

अयं हि पूर्वं पटुचाटुकर्मा ॥

भूत्वा मयि श्वा भवतोऽनुवृत्त्या ।

आकारगुप्त्यज्ञतया त्विदानीं

त्वद्भावसूचां मपितैः करोति ॥ ८ ॥

त्वत्तः श्रुतं किञ्चिदनेन नूनं

मदन्तरे भक्तिविपत्तिरुक्षम् ।

अतोऽनुवृत्तं ध्रुवमित्यनेन

त्वत्प्रीतिहेतोरनुजीविवृत्तम् ॥ ९ ॥

अथ स राजा तत्प्रत्यादेशाद्रीडावनामितवदनस्तेन चास्य मतिनैपुण्येन समावर्जित-
मतिर्नातसंवेगो मेदानीं शाक्यानुवृत्तिकाल इति बोधिसत्त्वमभिप्रणम्योवाच—

त्वदाश्रया काचिदमूलक्यैषा ॥ १५

संप्रस्तुता नः सदसि प्रगल्भैः ।

उपेक्षिता कार्यवशान्मया च

तत्क्षम्यतां तिष्ठ च साधु मा गाः ॥ १० ॥

बोधिसत्त्व उवाच—नैन खल्वहं महाराज असत्कारप्रकृतत्वादक्षमया वा प्रणुद्यमानो
गच्छामि । न त्वयं महाराज अवस्थानकाल इति न तिष्ठामि । पश्यतु भगान् ।

त्रिमध्यभावादपि हीनशोभे

यायां न सत्कारविधौ स्वयं चेत् ।

सङ्गादगत्या जडताबलाद्धा

नन्वर्धचन्द्राभिनयोत्तरः स्याम् ॥ ११ ॥

प्राप्तत्रमोऽयं त्रिधिरत्र तेन

यास्यामि नाप्रीत्यभिततचित्तः ।

एकारमानाभिहता हि सन्तु

पूर्वोपकारा न समीभयन्ति ॥ १२ ॥

अस्त्रिग्यभास्तु न पर्युपात्य-

स्तोयार्थिना शुष्क इयोदपानः ।

प्रयत्नसाध्यापि ततोऽर्थसिद्धि-

र्यस्माद्भवेदाकलुषा कृशा च ॥ १३ ॥

प्रसन्न एव त्वभिगम्यरूपः

शरद्विशुद्धाम्बुमहाह्रदाभः ।

सुखार्थिनः क्लेशपराङ्मुखस्य

लोभप्रसिद्धः स्फुट एव मार्गः ॥ १४ ॥

भक्त्युन्मुखाद्योऽपि पराङ्मुखः स्या-

त्पराङ्मुखे चाभिमुखत्वदीनः ।

पूर्वोपकारस्मरणालसो वा

नराकृतिश्चिन्त्यविनिश्चयः सः ॥ १५ ॥

असेवना चात्युपसेवना च

याच्ञाभियोगाश्च दहन्ति मैत्रीम् ।

रक्ष्यं यतः प्रीत्यवशेपमेत-

न्निनासदोपादिति यामि तावत् ॥ १६ ॥

राजोवाच—यद्यवश्यमेव गन्तव्यमिति निश्चितात्रभवतो मतिः, तत्पुनरपीदानीमिहा-
गमनेनास्माननुग्रहीतुमर्हति भवान् । असेवनादपि हि प्रीतिरनुरक्षितव्यैव । बोधिसत्त्व
उवाच—बहुन्तरायो महाराज बहूपद्रवप्रस्यर्थिकवाल्लोकसन्निवेशे इति न शक्यमेतदव-
धारणया प्रतिज्ञातुमागमिष्यामीति । सति त्वागमनकारणसाकल्येऽपि नाम पुनर्भवन्त
पश्येम । इत्यनुनीय स महात्मा त राजान कृताभ्यनुज्ञासत्कारस्तेन राज्ञा तद्विषयाञ्च-
चक्राम । स तेन गृहिजनसस्तवेनाकुलितहृदयोऽन्यतमदरण्यायतनमुपश्रित्य ध्यानाभियुक्त-
मतिस्तत्र विहरजचिरेणैव चत्वारि ध्यानानि पञ्चाभिज्ञा प्रतिलेभे ॥

तस्य समाख्यादितप्रशममुखरसस्य स्मृतिरनुकम्पानुसारिणी त राजान प्रति प्रादु-
रभूत्—का नु खलु तस्य राज्ञोऽजस्येति । अथैन ददर्श तैरमालैर्यथाभिनिविष्टानि दृष्टिगतानि
प्रति प्रतार्थमाणम् । कश्चिदेनममालो दुर्निभाव्यहेतुमिर्निदर्शनैरेहेतुवाद प्रति प्रचकर्प-

कः पद्मनालदलकेसरकर्णिकाना

सस्यानवर्णरचनामृदुतादिहेतुः ।

पत्राणि चित्रयति कोऽत्र पत्रत्रिणां वा

स्वामान्निक जगदिद नियत तथैव ॥ १७ ॥

अपर ईश्वरकारणमसौ खवुद्धिरुचितमुपवर्णयामास—

नाकस्मिकं भवितुमर्हति सर्वमेत-

दरस्यत्र सर्वमधि कश्चिदनन्त एकः ।

खेच्छाविशेषनियमाद्य इमं विचित्रं

लोकं करोति च पुनश्च समीकरोति ॥ १८ ॥

5

सर्वमिदं पूर्वकर्मवृत्तं सुखासुखम् । न प्रयत्नसामर्थ्यमस्तीत्येवमन्य एनं विग्राहयामास—

एवं करिष्यति कथं नु समानकालं

भिन्नाश्रयान् बहुविधानमितांश्च भावान् ।

सर्वं तु पूर्वकृतकर्मनिमित्तमेतत्

सौख्यप्रयत्ननिपुणोऽपि हि दुःखमेति ॥ १९ ॥

10

अपर उच्छेदवादकथाभिरेनं कामभोगप्रसङ्ग एव प्रतारयामास—

दारुणि नैकविधवर्णगुणाकृतीनि

कर्मात्मकानि न भवन्ति भवन्ति चैव ।

मृष्टानि नैव च यथा पुनरुद्भवन्ति

लोकास्तथायमिति सौख्यपरायणः स्यात् ॥ २० ॥

15

अपर एनं क्षत्रविद्यापरिदृष्टेषु नीतिकौटिल्यप्रसङ्गेषु नैर्घृण्यमलिनेषु धर्मविरोधिष्वपि राजघमोऽयमिति समनुशशास—

छायाद्भुमेष्विव नरेषु कृताश्रयेषु

तावत्कृतञ्चरितैः स्वयशः परीप्सेत् ।

मार्योऽस्ति यावदुपमोगमयेन तेषां

कृत्ये तु यज्ञ इव ते पशवो नियोज्याः ॥ २१ ॥

20

इति तेऽमालास्तं राजानं तेन तेन दृष्टिकृतोन्मार्गेण नेतुमीयुः ॥

अयं बोधिसत्त्वः धापजनसंपर्कवशात्परप्रत्ययनेयवुद्धित्वाच्च दृष्टिकृतप्रपाताभिमुख-
मवेक्ष्य राजानं तदनुकम्पासमाजर्जितहृदयस्तन्निर्गतनोपायं विममर्श ।

गुणाम्यासेन साधूनां श्रुतं निष्ठति चेतसि ।

अदयत्यपहृत तस्माब्जं पद्मदलादिव ॥ २२ ॥

25

अयं बोधिसत्त्व इदमत्र प्राप्तकालमिति विनिश्चित्य स्वस्मिन्नाश्रमपदे महान्तं धानर-
मभिनिर्माय ऋद्धिप्रभागात्तस्य चर्माणनीय शोभमन्तर्धापयामास । स तन्निर्मितं महद्धानरचर्म

विभ्रत्तस्य नृपतेर्भवनद्वारे प्रादुरभूत् । निवेदिताम्यागमनश्च दौवारिकैर्यथाक्रममायुधीय-
 गुत्तर्पयन्ताममात्यद्विजयोधदूतपौरमुख्याभिकीर्णानि विनीतधीरोदात्तवेपजनां सासियष्टिभिः प्रती-
 हारिर्धिष्ठितप्रद्वारां सिंहासनावस्थितनराधिपामनाकुलां राजर्ष्यदमवजगाहे । प्रत्युद्गमनादि-
 विधिना चातिथिजनोपचारेण प्रतिपूज्यमानः कृतप्रतिसमोदनकयासत्कारासनाभिनिर्हारश्च
 ५ तेन राज्ञा कौतूहलानुवृत्त्या वानरचर्मप्रतिलम्भं प्रत्यनुयुक्तः—केनेदमार्याय वानरचर्मोपेयता
 महतानुग्रहेणात्मा संयोजित इति ॥

बोधिसत्त्व उवाच—मयैवेदं महाराज स्वयमधिगतं नान्येन केनचिदुपहृतम् । कुश-
 तृणमात्रास्तीर्णायां हि पृथिव्यां स्वभावकठिनायां निपण्णेन स्वपता वा प्रतप्यमानशरीरेण
 न सुखं धर्मविधिरनुष्ठीयते । अयं च मयाश्रमपदे महान् वानरो दृष्टः । तस्य मे बुद्धि-
 १० रभवत्—उपपन्नं वत मे धर्मसाधनमिदमस्य वानरस्य चर्म । शक्यमत्र निपण्णेन स्वपतां वा
 परार्थीस्तरणास्तीर्णैर्म्यो राजशयनेभ्योऽपि निवृत्तस्पृहेण स्वधर्मविधिरनुष्ठातुमिति मया तस्येदं
 चर्म प्रगृहीतम् । स च प्रशमित इति । तच्छ्रुत्वा स राजा दाक्षिण्यविनयानुवृत्त्या न
 बोधिसत्त्व किञ्चित्प्रत्युवाच । समीडहृदयस्तु किञ्चिदवाङ्मुखो बभूव ॥

अथ तेऽमाल्याः पूर्वमपि तस्मिन् महासत्त्वे सामर्प्यहृदया लब्धवचनावकाशत्वात्—
 १५ विकसितनदना राजानमुदीक्ष्य बोधिसत्त्वमुपदर्शयन्त ऊचुः—अहो भगवतो धर्मानुरागैकरसा
 मतिः । अहो धैर्यम् । अहो व्यवसायसाधुसामर्थ्यम् । आश्रमपदमधिगत एव महान्नाम
 वानर एकाकिना तपःश्रामशरीरेण प्रशमित इत्याश्चर्यम् । सर्वथा तपःसिद्धिरस्तु । अपैनानै-
 सरब्ध एव बोधिसत्त्वः प्रत्युवाच—नार्हन्त्यत्रभवन्तः स्वनादशोभानिरपेक्षमिदंस्मान् विगर्हितम् ।
 न ह्ययं भ्रमो विद्वद्भ्याः समुद्रावयितुम् । पश्यन्त्वत्रभवन्तः—

२० स्ववाद्ग्रेन वचसा यः परान् विजुगुप्सते ।

॥ खल्वात्मवधेनैव परस्यैकीर्तिमिच्छति ॥ २३ ॥

इति स महात्मा तानमाल्यान् सामान्येनोपालम्ब्य प्रलेकशः पुनरुपालम्ब्युकामस्तमहेतु-
 वादिनमार्मैश्वोवाच—

स्वभाविकं जगदिति प्रविकल्पसे त्वं

२५ तत्त्व च तवदि निकुत्सयसे किमस्मान् ।

शाखापृगे निधनमापतिते स्वभागा-

त्पाप कुतो मम यतः सुहतो मयायम् ॥ २४ ॥

१ AB *प्रतिशर in second hand. २ Mss. सरत्त्व for असरत्त्व. ३ Mss. परस कीर्ति°. ४ A अमाल्य° for आमज्य ५ Mss कुत्त° for निकुत्त°.

अयं पापमस्ति मम तस्य वधा-

ननु हेतुवस्तदिति सिद्धमिदम् ।

तदहेतुवादमिदमुत्सृज वा

वद वात्र यत्तत्र न युक्तमिव ॥ २५ ॥

यदि पद्मनालरचनादि च य-

त्तदहेतुकं ननु सदैव भवेत् ।

सलिलादिर्बीजकृतमेव तु तत्

सति तत्र संभवति न ह्यसति ॥ २६ ॥

अपि चायुष्मन्, सम्पुण्यधारय तान् ।

न हेतुरस्तीति यदन् सहेतुकं

ननु प्रतिज्ञां स्वयमेव ह्यपयेत् ।

अप्यपि हेतुप्रणयात्सो भवेत्

प्रतिज्ञया केयल्यास्य किं भवेत् ॥ २७ ॥

एकत्र कचिदनवेक्ष्य यद्य हेतुं

तेनैव प्रवदति संहितभाषाम् ।

प्रत्यक्षं ननु तदवेत्य हेतुसार्थं

तद्वेपी भवति विरोधदुष्टाक्त्यः ॥ २८ ॥

न लक्ष्यते यदि कुदचिच्च कारणं

कथं नु तद्वदमसदेव भाषसे ।

न दृश्यते सदपि हि कारणान्तरा-

दिनालये विमलनिर्गमज्जलम् ॥ २९ ॥

ननु च मोः ।

सुगार्पणिष्ठान् विद्यान् प्रपद्यते

निषेयितुं नेष्टस्ति तद्विरोधिनः ।

नुरत्य सेरां च करोति तद्वदने

न हेतुरस्तीति च नाम भाषमे ॥ ३० ॥

तद्वदन्ति चेन्नानुसन्तत्यन्तुरान् ।

अन्तेर्गन्तरूपे निन्दे किं मां गिन्दन्ते ॥ ३१ ॥

एति स भवान् तन्मन्त्रादिनं तिरस्तेष्टुर्भिर्गन्धानिभं हन्वा तन्मन्त्रकान्तिन-

मामङ्गयोवाच—आयुष्मानप्यस्मान् नार्हत्यै विगर्हितुम् । ईश्वरः सर्वस्य हि ते कारणमभि-
मतः । पश्य—

कुरुते यदि सर्वमीश्वरो

ननु तेनैव हतः स वानरः ।

तव केयममैत्रचित्ता

परदोषान् मयि यन्निपिञ्चसि ॥ ३२ ॥

अथ धानरवीरवैशसं

न कृतं तेन दयानुरोधिना ।

बृहदित्यवद्युप्यते कथं

जगतः कारणमीश्वरस्त्वया ॥ ३३ ॥

अपि च भद्र सर्वमीश्वरकृतमिति पश्यतः—

ईश्वरे प्रसादाशा का स्तुतिप्रणामाद्यैः ।

स स्वयं स्वयंभूस्ते यत्करोति तत्कर्तुम् ॥ ३४ ॥

त्वत्कृताथ यदीज्या न त्वसौ तदकर्ता ।

आत्मनो हि विभूत्या यः करोति स कर्ता ॥ ३५ ॥

ईश्वरः कुरुते चेत्पातकान्यखिलानि ।

तत्र भक्तिनिवेशः कं गुणं नु समीक्ष्य ॥ ३६ ॥

तान्यधर्मभयाद्वा यद्यपि न करोति ।

तेन यत्कृतमुक्तं सर्वमीश्वरसृष्टम् ॥ ३७ ॥

तस्य चेश्वरता स्याद्धर्मतः परतो वा ।

धर्मतो यदि न प्राणीश्वरः स ततोऽभूत् ॥ ३८ ॥

दासत्वे च सा स्यादा क्रियेत पर्णेन ।

स्यादथापि न हेतोः कस्य नेश्वरता स्यात् ॥ ३९ ॥

एवमपि तु गते भक्तिरागादविगणितयुक्तयुक्तस्य—

यदि कारणमीश्वर एव विमु-

र्जगतो निखिलस्य तवाभिमतः ।

ननु नार्हसि मय्यधिरोपयितुं

विहितं विमुना कपिराजवधम् ॥ ४० ॥

जनवादमयादयाशुभं

परिवर्ज्यं शुभमार्गसंश्रयात् ।

स्ववचःप्रतिलोमचेष्टितै-

र्जनवादानपि नातियालयम् ॥ ४७ ॥

॥ - स्ववृत्तान्तपथागतं सुख

न समाप्नोति च लोकशङ्कया ।

इति निष्फलवादविभ्रमः

परमोऽयं ननु बालिशधमः ॥ ४८ ॥

यदपि च भवानाह—

10

दारूणि नैकविधवर्णगुणाकृतीनि

कर्मात्मकानि न भवन्ति भवन्ति चैव ।

नष्टानि नैव च यथा पुनरुद्भवन्ति

लोकस्तथायमिति कोऽत्र च नाम हेतुः ॥ ४९ ॥

उच्छेदवादवात्सल्यं स्यादेवमपि ते यदि ।

11

विगर्हणीयः किं हन्ता वानरस्य नरस्य वा ॥ ५० ॥

इति स महासत्त्वस्तमुच्छेदवादिन विस्पष्टशोभेनोत्तरक्रमेण तूष्णींभावपरायणं कृत्वा तं क्षत्रविद्याविदग्धममालमुवाच—भवानप्यस्मान् कस्मादिति विकुत्सयते यदि न्याय्यमर्थ-
शास्त्रपरिदृष्ट विधिं मन्यसे ?

अनुष्ठेयं हि तत्रेष्टमर्थार्थं साध्वसाधु वा ।

20

अथोद्धृत्य किलात्मानमर्थैर्धर्मं करिष्यते ॥ ५१ ॥

अतस्त्वां ब्रवीमि—

प्रयोजनं प्राप्य न चेदवेक्ष्यं

स्निग्धेषु बन्धुष्वपि साधुवृत्तम् ।

हते मया चर्मणि वानरेऽस्मिन्

25

का शास्त्रदृष्टेऽपि नये विगर्हा ॥ ५२ ॥

दयानियोगादथ गर्हणीय

कर्मेदंश दुःखफलं च दृष्टम् ।

यत्राम्यनुज्ञातमिदं न तस्मै

प्रपद्यसे येन मुचेन तत्तम् ॥ ५३ ॥

इयं विभूनिश्च नयस्य यत्र

तत्रानयः कीदृशविभ्रमः स्यात् ।

अहो प्रगल्भैः परिभूय लोक-

मुनीयते शास्त्रपथैरधर्मः ॥ ५४ ॥

अदृष्टमेवाप तवैतदिष्टं

शास्त्रे किल स्पष्टपथोपदिष्टम् ।

शास्त्रप्रसिद्धेन नयेन गच्छन्

न गर्हणीयोऽस्मि कपेर्वधेन ॥ ५५ ॥

इति स महात्मा जितपर्पत्कान् परिचितप्रागल्भ्यानपि च तानमास्यान् प्रसङ्गाभि-
भूय समावर्जितद्वयां च सैराजिकां पर्पदमवेत्य तथा वानरवधद्वेष्टेखनिनयनार्थं राजान- 10
मावभापे-नैव च खल्वहं महाराज प्राणिनं वानरं हत्वान् । निर्माणविधिरयम् । निर्मितस्य
हि वानरस्येदं चर्म मया गृहीतमस्यैव कथाक्रमस्य प्रस्तावार्थम् । तदलं मामन्यथा प्रतिप्रहीतुम् ।
इत्युक्त्या तमृद्धयामिसंस्कारं प्रतिसंख्य परया च मात्रयाभिप्रसादितमानसं राजानं
सपर्पत्कमवेत्योवाच-

संपश्यन् हेतुतः सिद्धिं स्वतन्त्रः परलोकनिवृत् ।

15

साधुप्रतिष्ठः सघृणः प्राणिनं को हनिष्यति ॥ ५६ ॥

पश्य महाराज ।

अहेतुवादी परतन्त्रदृष्टि-

रनास्तिरुः क्षत्रनयानुगो वा ।

कुर्वान्न यन्नाम यशोलभार्थं

20

तन्त्रायवादी कथमभ्युपेयात् ॥ ५७ ॥

दृष्टिर्नश्रेष्ठ शुभाशुभा वा

सभागर्भप्रतिपत्तिहेतुः ।

दृष्टयन्त्रयं हि प्रविशत्य तत्त-

द्वाग्भिः क्रियाभिश्च निदर्शयन्ति ॥ ५८ ॥

25

सदृष्टिरस्माद्य निषेविनव्या

स्वाध्या स्वसदृष्टिरनर्थशृष्टिः ।

उभयश्च सत्तथ्रदिशा क्रमोऽय-

ममज्जनादूरचरेण भूत्वा ॥ ५९ ॥

असंयताः संयतरेषधारिण-

धरन्ति कामं भुवि मिथुराश्रिताः ।

30

विनिर्दहन्तः खलु बालिशं जनं

कुट्टिभिर्द्विषिषा इवोरगाः ॥ ६० ॥

अहेतुवादादिविरूक्षवाशितं

शृगालवत्तत्र विशेषलक्षणम् ।

अतो न तानर्हति सेवितुं बुध-

श्चरेत्तदर्थं तु पराक्रमे सति ॥ ६१ ॥

लोके विरूढयशसापि तु नैव कार्या

कार्यार्यमप्यसदृशेन जनेन मैत्री ।

हेमन्तदुर्दिनसमागमदूषितो हि

सौभाग्यहानिमुपयाति निशाकरोऽपि ॥ ६२ ॥

तद्दर्जनाद्गुणविवर्जयितुर्जनस्य

संसेवनाच्च गुणसेवनपण्डितस्य ।

स्त्रां कीर्तिमुज्ज्वलय संजनयन् प्रजानां

दोषानुरागविलयं गुणसौहृदं च ॥ ६३ ॥

त्वयि च चरति धर्मं भूयसायं नृलोकः

सुचरितसुमुखः स्यात्स्वर्गमार्गप्रतिष्ठः ।

जगदिदमनुपाल्यं चैवमभ्युद्यमस्ते

विनयरुचिरमार्गं धर्ममस्माद्गजस्त्र ॥ ६४ ॥

शीलं विशोधय समर्जय दातृकीर्तिं

मैत्रं मनः कुरु जने खजने यथैव ।

धर्मेण पालय महीं चिरमप्रमादा-

देवं समेप्यसि सुखं त्रिदिवं यशश्च ॥ ६५ ॥

कृपिप्रधानान् पशुपालनोद्यतान्

महीरुहान् पुष्पफलान्वितानिव ।

अपालयज्ञानपदान् बलिप्रदान्

नृपो हि सर्वोपधिभिर्विरुध्यते ॥ ६६ ॥

विचित्रपण्यक्रयविक्रयाश्रयं

वणिग्जनं पौरजनं तथा नृपः ।

न पाति यः शुल्कपथोपकारिणं

विरोधमायाति ॥ कोशसंपदा ॥ ६७ ॥

अदृष्टदोषं युधि दृष्टविक्रमं

तथा बलं यः प्रथिताश्रयौशलम् ।

विमानयेद्भूपतिरघ्युपेक्षया

ध्रुवं विरुद्धः स रणे जयश्रिया ॥ ६८ ॥

तथैव शीलश्रुतयोगसाधुषु

प्रकाशमाहात्म्यगुणेषु साधुषु ।

चरन्नवज्ञामलिनेन वर्त्मना

नराधिपः स्वर्गसुखैर्विरुध्यते ॥ ६९ ॥

द्रुमाद्यधामं प्रचिनोति यः फलं

स हन्ति वीजं न रसं च विन्दति ।

अधर्म्यमेवं बलिमुद्धरन्पुः

क्षिणोति देशं न च तेन नन्दति ॥ ७० ॥

यथा तु संपूर्णगुणो महीरुहः

फलोदयं पाकवशात्प्रयच्छति ।

तथैव देशः क्षितिपाभिरक्षितो

युनक्ति धर्मार्थसुखैर्नराधिपम् ॥ ७१ ॥

हितानमाल्यानिपुणार्थदर्शिनः

शुचीनि मित्राणि जनं स्वमेव च ।

वधानं चेतस्सु तदिष्टया गिरा

धनैश्च संमाननयोपपादितैः ॥ ७२ ॥

तस्माद्धर्मं त्वं पुरस्कृत्य नित्यं

श्रेयःप्राप्तौ युक्तचेताः प्रजानाम् ।

रागद्वेषोन्मुक्तया दण्डनीत्या

रक्षेन्नोक्तानात्मनो रक्ष लोकान् ॥ ७३ ॥

इति, म. महाप्रभा. तं. राज्ञात्. दृष्टिस्तत्कापयाद्विवेच्य समवतार्य च. मन्मार्गं. मूर्धपर्यन्तं. तत एव गगनतलं समुत्पल्य प्राङ्गलिना तेन जनेन सबहुमानप्रणतेन प्रत्यर्च्यमानस्तदेवार्ण्यायतनं प्रतिजगाम ॥

तदेवमसत्कृतानामपि सत्पुरुषाणां पूर्वोपकारिष्वनुकम्पा न शिथिलीभवति कृतज्ञत्वात्क्षमासात्प्याद्य । इति नासत्कारमात्रकेण पूर्वकृतं विस्मर्तव्यम् । एवं स भगवाननभिसंबुद्धोऽपि परवादानभिभूय सत्त्वविनयं कृतवानिति बुद्धवर्णोऽपि वाच्यम् । एवं मिथ्यादृष्टिरननुयोगक्षमानुपाश्रयत्वादसेव्या चेति मिथ्यादृष्टिविगर्हायामध्युपनेयम् । विपर्ययेण सम्यग्दृष्टिप्रशंसायामिति ॥

॥ इति महावोधिजातकं त्रयोविंशतितमम् ॥

२४ महारूपिजातकम् ।

नात्मदु खेन तथा सन्त सतप्यन्ते यथापकारिणा कुशरूपक्षहान्या । तद्यथानुश्रूयते-
 बोधिसत्त्व किल श्रीमति हिमयत्पार्श्वे निविधधातुरुचिरचित्राङ्गरागे नीलकौशेय
 प्रावारकृतोत्तरासङ्ग इव वनगहनलक्ष्म्या प्रयत्नरचितेरिवानेकवर्णसंस्थानविकल्पैर्वैषम्यभक्ति-
 ५ चित्रैर्विभूषिततटान्तदेशे प्रसृतनेकप्रसन्नजले गम्भीरकन्दरान्तरप्रपातसकुले पटुतर-
 मधुकरनिनादे मनोज्ञमारुतोपरीज्यमानविचित्रपुष्पकल्पादपे विद्याधराक्रीडभूते महाकाय
 कपिरेचरो बभूव । तदवस्थमपि चेनमपरिलुप्तधर्मसङ्ग कृतज्ञमक्षुद्रस्वभावं धृत्वा महत्या
 समन्वितमनुरागशशदिव करुणा नैव मुमोच ।

सकानना साद्रिधरा ससागरा

१० गता विनाश शतशो वसुधरा ।

युगान्तकाले सलिलानलानिलै-

र्न बोधिसत्त्वस्य महाकृपालुता ॥ १ ॥

अथ स महामा तापस इव वनतरुपर्णफलमात्रवृत्तिरनुकम्पमानस्तेन तेन विधिना
 गोचरपतितान् प्राणिनस्तमरप्यप्रदेशमव्यासति स्म ॥

१५ अथान्यतम पुरुषो गा प्रनयामन्वेपितु कृतोद्योग समन्ततोऽनुविचरन् मार्गाग्रनद्यो
 दिग्भागसमूहमति परिभ्रमस्त देशमुपजगाम । स क्षुपिपासाधर्मश्रमपरिम्लानतनुर्दौर्मनस्य-
 वह्निना चातप्रदीप्यमानो निपादातिभारादिबान्यतमस्मिन् वृक्षमूले निधण्णो ददर्श परि
 पाकशशिद्विद्युतानि परिपिञ्जराणि कतिचित्तिन्दुकीफलाणि । स तान्यास्वाद्य क्षुत्परिक्षाम-
 तया परमस्वादूनि मयमानस्तत्प्रभगान्नेपण प्रत्यभिवृद्धोसाह समन्ततोऽनुविलोकयन् ददर्श
 २० प्रपाततटान्तनिरूढ परिपक्वलानमितपिञ्जराग्रशाख तितुकीवृक्षम् । तत्फलतृष्णया
 कृष्यमाणस्त गिरितटमधिरुह्य तस्य तितुकीवृक्षस्य फलिनीं शाखां प्रपातामिनतामध्याहरोह
 फलोभेन चास्या प्रान्तमुपजगाम ।

शाखाय सा तस्य महीरुहस्य

भारातिर्यौगान्नमिता कृशवात् ।

२५ परश्वधेनेव निवृत्तमूला

सशन्दमङ्ग सहसा पपात ॥ २ ॥

स तथा सार्धं महति गिरिदुर्गे समन्तत शोभित्तिपरिशिष्टे कूप इव न्यपतत् ।
 पर्णमचयगुणारसस्य गाम्भीर्याच्च सत्त्वस्य न किंचिदङ्गममज्यत । स तस्मादुत्तीर्य सलिल-
 त्समतत परिसर्पन्न कुनाक्षिदुत्तरणमार्गं ददर्श । स निष्प्रतीकार मर्तव्यमिह मया नचिरा-
 ३० दिति निस्सत्प्रमानजीविताश शोभाश्रुपरिपित्तीनयदनस्तीरेण दौर्मनस्यशक्त्येन प्रतुघमान
 कानरुद्धदयस्तत्तदार्तिशशद्विरूप ।

कान्तारे दुर्गेऽस्मिन्ननसपातरहिते निपतित माम् ।
 यत्नादपि परिमृगयन् मृग्योरन्य क इव पश्येत् ॥ ३ ॥
 बन्धुजनमित्रमर्जितमेकनिपानीकृत मशरुसधै ।
 अत्रपाताननमग्न मृगमिव कोऽभ्युद्धरिष्यति माम् ॥ ४ ॥
 उद्यानकाननमिमानसरिद्विचित्र
 तारानिकीर्णमणिरत्नविराजिताश्रम् ।
 तामिस्रपक्षरजनीव घनान्धकारा
 कष्ट जगन्मम तिरस्कुस्तेऽन्तरात्रि ॥ ५ ॥

5

इति स पुरुषस्तत्तद्विलपस्तेन सलिलेन तैश्च सहनिपतितैस्तिन्दुकफलैर्नर्तयमान
 कतिचिदिनानि तत्रावसत् ॥

10

अथ स महाकपिराहारहेतोस्तद्वनमनुचिरन्नाह्वयमान इव मारुताकम्पिताभिस्तस्य
 तिन्दुकीवृक्षस्याग्रशाखाभिस्त प्रदेशमभिजगाम । अभिरुह्य चैन तत्प्रपातमनलोकयन् ददर्श
 त पुरुष क्षुत्परिक्षामनयनमदन परिपाण्डुवृक्षदीनगात्र पयुर्लुक् तत्र निचेष्टमानम् । स
 तस्य परिचूनतया समानर्जितानुरुम्पो महाकपिर्निक्षिप्ताहारव्यापारस्त पुरुष प्रतत वीक्षमाणो
 मानुषीं वाचमुवाच—

15

मानुषाणामगम्येऽस्मिन् प्रपाते परिवर्तसे ।
 यक्षमर्हसि तत्साधु को भगनिह वा कुत ॥ ६ ॥

अथ स पुरुषस्त महाकपिर्मातृतया समभिप्रणम्योद्धीक्षमाण साञ्जलिरुवाच—

मानुषोऽस्मि महाभाग प्रनष्टो निचरन् वने ।
 फलार्थी पादपादस्मादिमामपदमागमम् ॥ ७ ॥

11

तत्सुहृद्बन्धुहीनस्य प्राप्तस्य व्यसनं महत् ।
 नाथ वानरयूथानां ममापि शरणं भय ॥ ८ ॥

तच्छ्रुत्वा स महासत्त्व परा करुणामुपजगाम ।

आपन्नतो बन्धुसुहृद्बिहीनः

वृत्ताञ्जलिर्दीनमुदीक्षमाणः ।

25

करोति शत्रून्पि सानुकम्पा-

नारुम्पयत्येव तु सानुकम्पान् ॥ ९ ॥

अथैन बोधिसत्त्व करुणायमाणस्तत्कालदुर्लभेन स्निग्धेन वचसा समाश्वासयामास—

प्रपातसक्षिप्तपराजमोऽह-

मगान्धरो वेति वृथा शुच मा ।

30

यद्वन्धुकृत्यं तत्र किञ्चिदत्र

कर्तास्मि तत्सर्वमङं भयेन ॥ १० ॥

इति स महत्सत्त्वस्तं पुरुषमाश्वस्य ततश्चास्मै त्रिन्दुकान्यपराणि च फलानि
समुपहृत्य तदुद्धरणयोग्यया पुरुषभारगुर्व्या शिलयान्यत्र योग्या चकार । ततश्चात्मनो
५ बलप्रमाणमगम्य शक्तोऽहमेनमेतस्मात्प्रपातादुद्धर्तुमिति निश्चितमतिरवतीर्थं प्रपात करणया
परिचोद्यमानस्त पुरुषमुवाच—

एहि पृष्ठं ममारुह्य सुलग्नोऽस्तु भवान् मयि ।

यान्दम्युद्धरामि त्वां खदेहात्सारमेव च ॥ ११ ॥

असारस्य शरीरस्य सारो द्योप मतः सताम् ।

१० यत्परेषां हितार्थेषु साधनीकृत्यते द्युधैः ॥ १२ ॥

स तथेति प्रतिश्रुत्याभिप्रणम्य चैनमव्यारोह ॥

अथाभिरूढः स नरेण तेन

भारान्तियोगेन निहन्यमान ।

सत्त्वप्रकर्षादनिपन्नधैर्यं

१५ परेण दु खेन तमुज्जहार ॥ १३ ॥

उद्धृत्य चैनं परमप्रतीत

खेदात्परिव्याकुलखेलगामी ।

शिलातल तोयधराभिनील

विश्रामहेतो शयनीचकार ॥ १४ ॥

२० अथ बोधिसत्त्व शुद्धस्वभावतया वृत्तोपकारत्वान्न तस्मात्पुरुषादपायनिराशङ्को
विक्रमभादेनमुवाच—

अव्याहतव्यालमृगप्रवेशे

वनप्रदेशेऽत्र समन्तमार्गे ।

खेदप्रसुप्त सहसा निहन्ति

२५ कश्चित्पुरा मा खहितोदय च ॥ १५ ॥

यतो भवान् दिक्षु विनीर्णचक्षु

करोतु रक्षा मम चात्मनश्च ।

दृढं श्रमेणास्मि परीतमूर्ति-

स्तत्त्वमुमिच्छामि मुहूर्तमात्रम् ॥ १६ ॥

अयं स मिथ्याविनयप्रगल्भः—स्वपितु भवान् यथाकामं सुखप्रबोधाय । स्थितोऽहं
त्वत्संरक्षणायेत्यस्मै प्रतिशुश्राव । अयं स पुरुषस्तस्मिन् महासत्त्वे श्रमवलाजिद्रावशमुपगते
चिन्तामशिवामापेदे—

मूलैः प्रयत्नातिशयाधिगम्यै-

र्वन्यैर्यदृच्छाधिगतैः फलैर्वा ।

5

एवं परिक्षीणतनोः कथं स्या-

द्यात्रापि तावत्कुत एव पुष्टिः ॥ १७ ॥

इदं च कान्तारमसुप्रतारं

कथं तरिष्यामि बलेन हीनः ।

पर्याप्तरूपं त्विदमस्य मांसं

10

कान्तारदुर्गोत्तरणाय मे स्यात् ॥ १८ ॥

कृतोपकारोऽपि च भक्ष्य एव

निसर्गयोगः स हि तादृशोऽस्य ।

आपजसिद्धश्च किलैष धर्मः

पायेयतामित्युपनेय एषः ॥ १९ ॥

11

यावच्च विसृज्यमसुखप्रसुप्त-

स्तावन्मया शक्यमयं निहन्तुम् ।

इमं हि युद्धाभिमुखं समेत्य

सिंहोऽपि संभाव्यपराजयः स्यात् ॥ २० ॥

तन्नायं विलम्बितुं मे काल इति विनिश्चित्य स दुरात्मा लोभद्रोपग्यामोहितमति- 20
रकृतज्ञो विपन्नधर्मसंज्ञः प्रनष्टकारुण्यसौम्यस्वभावः परिदुर्बलोऽप्यकार्यातिरागान्महतीं शिला-
मुद्यम्य तस्य महाकपेः शिरसि मुमोच ।

शिलाय सा दुर्बलविह्वलेन

कार्यातिरागात्त्वरितेन तेन ।

अत्यन्तनिद्रोपगमाय मुक्ता

25

निद्राप्रवासाय कपेर्वभूव ॥ २१ ॥

सर्वात्मना सा न समाससाद

मूर्धानमस्मान्न विनिष्पिपेप ।

कोट्येकदेशेन तु तं रुजन्ती

शिला तले साशनित्यपात ॥ २२ ॥

30

शिलाभिघातादवभिन्नमूर्धा
 वेगादवपुल्य च बोधिसत्त्व ।
 केनाहतोऽस्मीति ददर्श नाय
 तमेव तु हीतमुख ददर्श ॥ २३ ॥
 वैरक्ष्यपीतप्रभमप्रगल्भ
 निपादैन्यात्परिभिन्नवर्णम् ।
 त्रासोदयादागतकण्ठशोष
 खेदाद्रिमुद्वीक्षितुमप्यशक्तम् ॥ २४ ॥

अथ स महाकपिरस्यैव तत्त्वमेति निश्चितमति स्वमभिघातदुःखमचिन्तयित्वा तेन
 10 तस्यामहितनिरपेक्षेणातिरूपेण कर्मणा समुपजातसन्नेवारुण्य, परित्यक्तक्रोधसरम्भदोष
 सबाष्पनयनस्त पुरपमनेक्ष्य समनुशोचन्नुवाच—

मानुषेण सता भद्र त्येद वृत्तमीदृशम् ।
 कथं नाम व्यसित प्रारब्ध कथमेव वा ॥ २५ ॥
 मदभिद्रोहसरब्धं त्वं नामापतित परम् ।
 15 निनिवारणशौटीरनिक्रमो रोकुमर्हसि ॥ २६ ॥
 दुष्कृतं वृत्तगानस्मील्यभूमानोज्ञतिर्भम् ।
 त्वयापनिद्धा सा दूरमतिदुष्करकारिणा ॥ २७ ॥
 परलोकादिवानोतो मृत्योर्वक्त्रातरादिव ।
 प्रपातादुद्धृतोऽन्यस्मादन्यत्र पतितो ह्यसि ॥ २८ ॥
 20 धिगहो वत दुर्बुद्धमज्ञानमतिदारुणम् ।
 यत्पातयति दुःखेषु सुखाशाङ्कपण जगत् ॥ २९ ॥
 पातितो दुर्गताग्रामा क्षिप्त शोकानलो मयि ।
 निमीलितो यशोऽक्ष्मीर्गुणमैत्री त्रिरोधिता ॥ ३० ॥
 गत्वा धिग्वादलक्षत्वं हता निश्चसनीयता ।
 25 वा नु खल्वर्थनिष्पत्तिरेवमाकाङ्क्षिता त्वया ॥ ३१ ॥
 दुनोति मा नैव तथा न्विय रुज्जा
 यवैतदेवात्र मन क्षिणोति माम् ।
 गतोऽस्मि पापे तत्र यन्निमित्तता
 न चाहमेनस्तदपोहितुं प्रभु ॥ ३२ ॥

संदृश्यमानवपुरेव तु पार्श्वतो मां

तत्साध्वनुव्रज दृढं ह्यसि शङ्कनीयः ।

यावद्बहुप्रतिमयाद्गहनादितस्त्वां

ग्रामान्तपद्धतिमनुप्रतिपादयामि ॥ ३३ ॥

एकाकिनं क्षामशरीरकं त्वां

मार्गानभिज्ञं हि वने भ्रमन्तम् ।

कश्चित्समासाद्य पुरा करोति

त्वत्पीडनाद्वच्यपरिश्रम माम् ॥ ३४ ॥

इति स महात्मा तं पुरुषमनुशोचञ्जनान्तमानीय प्रतिपाद्य चैनं त-मार्गं पुनरुवाच—

प्राप्तो जनान्तमसि कान्त वनान्तमेत-

त्कान्तारदुर्गमयमुत्सृज गच्छ साधु ।

पापं च कर्म परिवर्जयितुं यतेथा

दुःखो हि तस्य नियमेन विपाककालः ॥ ३५ ॥

इति स महाकपिस्तं पुरुषमनुकम्पया शिष्यमिगानुशिष्य तमेव वनप्रदेशं प्रतिजगाम ॥

अथ स पुरुषस्तदतिकष्टं पापं कृत्वा पश्चात्तापमहिना संप्रदीप्यमानचेता महता 15

कुष्ठव्याधिना रूपान्तरमुपनीतः किलासचित्रच्छत्रिः प्रमिद्यमानत्रणमिस्त्रनार्द्रगात्रः परम-

दुर्गन्धशरीरः सद्यः समपद्यत । स यं यं देशमभिजगाम ततस्तत एवैनमतिनीमत्सनिवृत्ततर-

दर्शनं मानुष इत्यश्रद्धेयरूपं भिन्नदीनस्वरमभिरीक्ष्य पुरुषाः साक्षादयं पाप्मेति मन्यमानाः

समुद्यतलोष्टर्दण्डा निर्भर्त्सनपरुषपञ्चसः प्रयासयामासुः । अयैनमन्यतमो राजा मृगयामनु-

विचरन् प्रेतमिगारण्ये परिभ्रमन्तं प्रक्षीणमलिनमसनं नानिप्रच्छन्नर्क्षीपीनमतिदुर्दर्शनमभिरीक्ष्य 20

ससाध्यैसकीदृहलः पप्रच्छ—

विरूपिततनुः कुष्ठैः किलासशयलच्छत्रिः ।

पाण्डुः वृशतनुर्दीनो रजोरुक्षशिरोरुहः ॥ ३६ ॥

करत्वं प्रेतः पिशाचो वा मूर्तः पाप्माय धूतनः ।

अनेकरोगसंघातः कतमो वामि यश्मणाम् ॥ ३७ ॥

25

स तं दीनेन कण्ठेन समभिप्रणमन्नुवाच—मानुषोऽस्मि महाराज, नामानुष इति ।

तत्कपमिगामरस्यामनुप्राप्तोऽस्मीति च पर्यनुयुक्तो राजा तदस्मै स दुश्चरितमाविष्टलोभाच्च—

मित्रद्रोहस्य तत्त्वेदं पुष्पं तारदृपम्वितम् ।

अतः फटनं व्यक्तं फटमन्यद्गमिष्यति ॥ ३८ ॥

तस्मान्मित्रेष्वभिद्रोहं शत्रुवद्भ्रष्टमर्हसि ।

भावस्निग्धमवेक्षस्व भावस्निग्ध सुद्वज्जनम् ॥ ३९ ॥

मित्रेष्वमित्रचरितं परिगृह्य वृत्त-

मेवंविधां समुपयान्ति दशामिहैव ।

लोभादिदोषमलिनीकृतमानसानां

मित्रद्रुहां गतिरतः परतोऽनुमेया ॥ ४० ॥

यात्सल्यसौम्यहृदयस्तु सुदृष्टु कीर्ति

विश्वासभावमुपकारसुख च तेभ्यः ।

प्राप्नोति सनतिगुणं मनसः ग्रहर्षे

दुर्धर्षतां च रिपुभिर्निदशालय च ॥ ४१ ॥

इमं विदित्वा नृप मित्रपक्षे

प्रभार्षेसिद्धी सदसत्प्रवृत्त्यो ।

भजस्व मार्गं सुजनाभिपन्नं

तेन प्रयान्तमनुयाति भूतिः ॥ ४२ ॥

तदेव नात्मदुःखेन तथा सन्तः सतप्यन्ते यथापकारिणां कुशलपक्षहान्या । इति
तथागतमाहात्म्ये वाच्यम् । सत्कृत्य धर्मश्रवणे क्षान्तिकयाया मित्रानभिद्रोहे पापकर्मादीनव-
प्रदर्शने चेति ॥

॥ इति महाकपिजातक चतुर्विंशतितमम् ॥

२५ शरमजातकम् ।

जिघांसुमप्यापद्रुतमनुकम्पन्त एव महाकारुणिका नोपेक्षन्ते । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किलान्यतमस्मिन्नरण्यवनप्रदेशे निर्मानुपसंपातनीरवे विविधमृगकुलाधि-
वासे तृणगहननिमग्नमूलवृक्षक्षुपवहुले पथिकयानवाहनचरणैरविन्यस्तमार्गसीमान्तलेखे सलिल-
मार्गवल्मीकृक्षभ्रविपमभूभागे वलजववर्णसत्त्वसंपन्नः संहननवत्कायोपपन्नः शरमो मृगो ८
वभूव । स कारुण्याम्यासादनभिद्रुग्धचित्तः सत्त्वेषु तृणपर्णसलिलमात्रवृत्तिः संतोषगुणादरण्य-
यासनिरतमतिः प्रविवेककाम इव योगी तमरण्यप्रदेशमभ्यलंचकार ।

मृगाकृतिर्मानुपधीरचेता-

स्तपस्विबलाणिषु सानुरूपः ।

चचार तस्मिन् स वने विरिक्ते

योगीन संतुष्टमतिस्त्वृणामैः ॥ १ ॥

अथ कदाचिदन्यतमो राजा तस्य विषयस्याधिपतिस्तुरगवराधिरूढः सज्यचाप-
बाणव्यग्रपाणिर्मृगेष्वल्लकौशलमात्मनो जिज्ञासमानः संरागनशाजवेन मृगाननुपतन्नुत्तमजवेन
वाजिना दूरादपसृतहस्त्यश्चरयपदातिकायस्तं प्रदेशमुपजगाम । दूरादेव चालोक्य तं
महासत्त्वं हन्तुमुत्पतितनिश्चयः समुत्कृष्टनिश्चितसापको यतः स महात्मा तेन तुरगवरं संचोद- 18
यामास । अथ बोधिसत्त्वः समालोक्यैव तुरगवरगतं सायुधमभिपतन्तं तं राजानं शक्तिमानपि
प्रत्यनस्यातुं निवृत्तसाहससंरम्भत्वापरेण जनातिशयेन समुत्पपात । सोऽनुगम्यमानस्तेन
तुरंगमेनानुमार्गागतं महच्छुभ्रं गोष्पदमिव जनेन लङ्घयित्वा प्रदुद्धान् । अथ तुरगवरस्तेनैव
मार्गेण तं शरममनुपतन्नुत्तमेन जवप्रमाणेन तच्छुभ्रमासाद्य लङ्घयितुमनभ्यवसितमतिः
सहसा व्यतिष्ठत् ।

अयाक्षपृष्ठादुद्गीर्णः सायुधः स महीपतिः ।

पपात महति श्वन्ने दैत्ययोध इयोदधौ ॥ २ ॥

निबद्धचक्षुः शरमे स तस्मिन्

संलक्षयामास न तं प्रपातम् ।

विसम्मदोपाक्षटितासनोऽयं

हुताश्ववेगोपरमात्पपात ॥ ३ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तुरगसुरशब्दप्रशमात्किं नु खड्गं प्रतिनिवृत्तः स्यादयं राजेति
समुत्पन्नविरक्तः पश्चादायर्जितवदनः समालोक्यन् ददर्श तमश्चमनारोहकं तस्मिन् प्रपातो-
द्देशोऽनसितम् । तस्य बुद्धिरभवत्—नियमनत्र प्रपाने निपतितः स राजा । न ह्यत्र किंचि-
दिश्रमहेतोः संश्रयणीयरूपं धनप्रच्छायां वृक्षमूलमस्ति नीलोपलदलनीलविमलसलिलमरगाह- 20
योग्यं वा सरः । न चैव ज्वालामृगानुविचरितनरण्यानमरगादेन यत्र कचिदुपसृज्य तुरग-

वरं विश्रम्यते मृगया यानुष्ठीयते । न चात्र किञ्चित्पूजगहनमपि तद्विधं यत्र निलीनः स्यात् ।
तद्व्यक्तमत्र श्वभे निपतितेन तेन राज्ञा भवितव्यमिति । ततः महात्मा निश्चयमुपेत्य वध-
केऽपि तस्मिन् परां करुणामुपजगाम ।

अथैव चित्रध्वजभूषणेन

विभ्राजमानावरणायुधेन ।

रथान्वपत्तिद्विरदाकुलेन

घादित्रचित्रध्वनिना बलेन ॥ ४ ॥

कृतानुयात्रो रुचिरातपत्रः

परिस्फुरच्चाभरहारशोभः ।

देवेन्द्रवत्प्राङ्गलिभिर्जनीधै-

रम्यर्चितो राजमुखान्यवाप्य ॥ ५ ॥

अथैव भग्नो महति प्रपाते

निपातवेगादभिरुग्णगात्रः ।

मूर्छान्वितः शोकपरायणो वा

काष्ठं बल क्लेशमयं प्रपन्नः ॥ ६ ॥

किणाङ्कितानीव मनांसि दुःखै-

र्न हीनवर्गस्य तथा व्ययन्ते ।

अदृष्टदुःखान्यतिसौकुमार्या-

द्योत्तमाना व्यसनागमेषु ॥ ७ ॥

न चायमतः शक्यति स्वयमुत्तर्तुम् । यद्यपि सावशेषप्राणस्तन्नायमुपेक्षितं युक्तमिति
चित्तैक्यम् स महात्मा करुणया समाकृष्यमाणहृदयस्तं प्रपाततटान्तमुपजगाम । ददर्श चैनं
तत्र रणसंसर्गान्मृदितवारवाणशोभं व्याकुलितोष्णीपवसनसंनाहं प्रपातपतननिघातसंजनिताभि-
र्वेदनाभिरापीकृत्यमानहृदयमापतितवैतान्यं विचेष्टमानम् ।

दृष्ट्वा तं तत्र विचेष्टमानं

नराधिपं बाष्पपरीतनेत्रः ।

कृपावशाद्विस्मृतशत्रुसंज्ञ-

स्तद्बुःखसामान्यमुपाजगाम ॥ ८ ॥

उवाच चैनं विनयाभिर्जौत-

मुद्गावयन् साधुजनसमावयम् ।

आश्वासयन् स्पष्टपदेन साक्षा

शिष्टोपचारेण मनोहरेण ॥ ९ ॥

कचिन्महाराज न पीडितोऽसि ..

प्रपातपातालमिदं प्रपन्नः ।

कचिन्न ते विक्षतमत्र गात्रं

कचिद्भुजस्ये तनुतां गच्छन्ति ॥ १० ॥

नामानुपश्चास्मि मनुष्यवर्ग

मृगोऽप्यहं त्वद्विषयान्तवासी ।

बृद्धस्त्वदीयेन तृणोदकेन

विस्त्रम्भमित्थर्हसि मय्युपेतुम् ॥ ११ ॥

प्रपातपातादधूर्तिं च मा गाः

शक्तोऽहमुद्धर्तुमितो भवन्तम् ।

विस्त्रम्भितव्यं मयि मन्यसे चे-

त्तत्क्षिप्रमाज्ञापय धावदैमि ॥ १२ ॥

अथ स राजा तेन तस्याद्भुतेनाभिव्याहारेण विस्मयावर्जितहृदयः संजायमानव्रीडो
नियतमिति चिन्तामापेदे-

दृष्टावैदाने द्विपति का नामास्य दया मयि ।

मम विप्रतिपत्तिश्च केयमस्मिन्ननागसि ॥ १३ ॥

अहो मधुरतीक्ष्णेन प्रत्यादिष्टोऽस्मि कर्मणा ।

अहमेव मृगो गौर्वा कोऽप्ययं शरभाकृतिः ॥ १४ ॥

तदर्हल्यं प्रणयप्रतिग्रहसंपूजनमिति त्रिनिश्चित्यैवमुवाच-

दारवाणावृतमिदं गात्रं मे नातिविक्षतम् ।

प्रपातनिष्पेपकृताः सखा एव च मे रुजः ॥ १५ ॥

प्रपातपतनक्लेशान्न त्वहं पीडितस्तथा ।

इति कल्याणहृदये त्वयि प्रस्खलनाद्यया ॥ १६ ॥

आकृतिप्रत्ययाद्यच्च दृष्टोऽसि मृगवन्मया ।

अविज्ञाय स्वभावं ते तच्च मा हृदये कृथाः ॥ १७ ॥

अथ शरभस्तस्य राज्ञः प्रीतिसूचकेन तेनाभिव्याहारेणानुमतमुद्धरणमवेत्य पुरुषभार-
गुर्या शिलैया तदुद्धरणयोग्यां कृत्वा विदितात्मवलप्रमाणस्तं नृपतिमुद्धर्तुं व्यवसितमति-
रवतीर्य तं प्रपातं सपिनयमभिगम्योवाच-

मद्गात्रसंस्पर्शमिमं मुहूर्तं

कार्यानुरोधाच्चमनुक्षमस्य ।

वरं विश्रम्पते मृगयां यावुपेक्ष्यते । न चात्र किञ्चित्प्राणहानमपि तद्विधं यत्र निलीनः स्यात् ।
तद्व्यक्तमत्र श्वभे निपतितेन तेन राज्ञा भवितव्यमिति । ततः स महात्मा निश्चयमुपेत्य वध-
केऽपि तस्मिन् परां करुणामुपजगाम ।

अथैव चित्रध्वजभूपणेन

विभ्राजमानावरणायुधेन ।

रथाश्वपत्तिद्विरदाकुलेन

यादित्रचित्रध्वनिना बलेन ॥ ४ ॥

कृतानुयात्रो रुचिरातपत्रः

परिस्फुरच्चामरहारशोभः ।

देवेन्द्रवत्प्राञ्जलिभिर्जनैर्धै-

रम्यर्चितो राजसुखान्यवाप्य ॥ ५ ॥

अथैव मग्नो महति प्रपाते

निपातवेगादभिरुग्णगात्रः ।

मूर्छान्वितः शोकपरायणो वा

कष्टं बत क्लेशमयं प्रपन्नः ॥ ६ ॥

किणाङ्कितानीव मनासि दुःखै-

र्न हीनवर्गस्य तथा व्यपन्ते ।

अदृष्टदुःखान्यतिसौकुमार्या-

द्यद्योत्तमानां व्यसनागमेषु ॥ ७ ॥

न चायमतः शक्यति स्वयमुत्तर्तुम् । यद्यपि सावशेषप्राणस्तन्नायमुपेक्षितं युक्तमिति
वितर्कयन् स महात्मा करुणया समाकृष्यमाणहृदयस्त प्रपाततटान्तमुपजगाम । ददर्श चैनं
तत्र रेणुसंसर्गान्मृदितशरबाणशोभं व्याकुलितोष्णीपवसनसंनाहं प्रपातपतननिर्घातसंजनितभि-
र्बेदनाभिरापीड्यमानहृदयमापतितवैतान्यं विचेष्टमानम् ।

दृष्ट्वाय तं तत्र विचेष्टमानं

नराधिपं बाष्पपरीतनेत्रः ।

कृपावशाद्विस्मृतशत्रुसंज्ञ-

स्तदुःखसामान्यमुपजगाम ॥ ८ ॥

उवाच चैनं विनयाभिर्जौत-

मुद्रावयन् साधुजनस्वभावम् ।

आश्वासयन् स्पष्टपदेन साक्षा

शिथोपचारेण मनोद्वरेण ॥ ९ ॥

कच्चिन्महाराज न पीडितोऽसि

प्रपातपातालमिदं प्रपन्नः ।

कच्चिन्न ते विक्षतमत्र गात्रं

कच्चिद्रुजस्ते तनुतां गच्छन्ति ॥ १० ॥

नामानुपश्वास्मि मनुष्यर्य

मृगोऽप्यहं त्वद्विषयान्तवासी ।

वृद्धस्त्वदीयेन तृणोदकेन

विस्त्रम्भमित्यहं मय्युपेतुम् ॥ ११ ॥

प्रपातपातादधृतिं च मा गाः

शक्तोऽहमुद्धर्तुमिहो भवन्तम् ।

विस्त्रम्भितव्यं मयि मन्यसे चे-

त्तत्क्षिप्रमाज्ञापय यथैदमि ॥ १२ ॥

अथ स राजा तेन तस्याद्भुतेनाभिव्याहारेण विस्मयावर्जितहृदयः संजायमानव्रीडो
नियतमिति चिन्तामापेदे-

दृष्टवैदाने द्विपति का नामास्य दया मयि ।

मम त्रिपतिपत्तिश्च केयमस्मिन्ननागसि ॥ १३ ॥

अहो मधुरतीक्ष्णेन प्रत्यादिष्टोऽस्मि कर्मणा ।

अहमेव मृगो गीर्वा कोऽप्ययं शरभावृतिः ॥ १४ ॥

तदहंल्यं प्रणयप्रतिग्रहसंपूजनमिति विनिश्चित्यैवमुवाच-

धारवाणावृतमिदं गात्रं मे नातिविक्षतम् ।

प्रपातनिष्पेषकृताः सखा एव च मे रुजः ॥ १५ ॥

प्रपातपतनक्लेशान् त्वहं पीडितस्तथा ।

इति कल्याणहृदये त्वयि प्रस्तुतनामया ॥ १६ ॥

आकृतिप्रत्ययापद्य द्रष्टोऽसि मृगान्मया ।

अविज्ञाय स्वभावं ते तद्य मा हृदये कृपाः ॥ १७ ॥

अथ शरभस्तस्य राज्ञः प्रीतिसूचकेन तेनाभिव्याहारेणानुमतमुद्धरणमनेन पुरुषमार-
गुर्या शिलैया तदुद्धरणयोग्या कृता निदितामन्तप्रमाणस्तं वृपतिमुद्धृत्य व्यसन्नमति-
रयतीर्य तं प्रपातं सविनयमभिमन्योवाच-

मन्नाप्रसरपरिमितं नुहूतै

पार्यानुरोधार्यमनुशुमल ।

यात्करोमि खहिताभिपत्त्या

प्रीतिप्रसादाभिमुखं मुखं ते ॥ १८ ॥

तदारोहतु मत्पृष्ठं महाराजः सुलग्नश्च मयि भवत्विति । स तथेति प्रतिश्रुत्यैनमश्ववदारोह ।

ततः समम्युन्नतपूर्वकाय-

स्तेनाधिरूढः स नराधिपेन ।

समुत्पतन्नुत्तमसत्त्ववेगः

खे तोरणव्यालकवद्भभासे ॥ १९ ॥

उद्धृत्य दुर्गादथ तं नरेन्द्रं

प्रीतः समानीय तुरंगमेण ।

निवेद्य चास्मै स्त्रपुराय मार्गं

वनप्रयाणाभिमुखो बभूव ॥ २० ॥

अथ स राजा कृतज्ञत्वात्तेन तस्य विनयमधुरेणोपचारेण समावर्जितहृदयः
संपरिष्काज्य शरभमुवाच-

प्राणा अमी मे शरभ त्वदीयाः

प्रागेव यत्रास्ति मम प्रमुखम् ।

तदर्हसि द्रष्टुमिदं पुरं मे

सर्वा रुचौ तत्र च तेऽस्तु धासः ॥ २१ ॥

व्याधाभिकीर्णे समये वनेऽस्मिन्

शीतोष्णवर्षाद्युपसर्गदु खे ।

हित्वा भवन्त मम नन्वयुक्त-

मेकस्य गेहाभिमुखस्य गन्तुम् ॥ २२ ॥

तदेहि गच्छाव इति ॥ अथैन बोधिसत्त्वः सनिनयमधुरोपचारं संराधयन् प्रत्युवाच-

भगद्विधेध्वेन मनुष्यवर्ग

युक्तः क्रुशोऽप्य गुणवत्सलेषु ।

अभ्यासयोगेन हि सज्जनस्य

स्वभावात्तमेव गुणा व्रजन्ति ॥ २३ ॥

अनुग्रहीतव्यमैवैपि यत्तु

यनोचित मा भवनाग्रयेण ।

तेनालमन्यद्दि सुखं नराणा-

मन्यादृशं जात्युचित मृगाणाम् ॥ २४ ॥

चिकीर्षितं ते यदि मत्थियं तु
 व्याघ्रतं वीर विमुञ्च तस्मात् ।
 तिर्यक्त्यभावाज्जडचेतनेषु
 कृपैव शोच्येषु मृगेषु युक्ता ॥ २५ ॥

सुखाश्रये दुःखविनोदने च
 समानचिन्तानकाञ्च सत्त्वान् ।
 इत्यात्मनः स्यादनमीप्सितं य-
 न्न तत्परेष्वाचरितुं क्षमं ते ॥ २६ ॥

कीर्तिक्षयं साधुजनाद्विगृह्य
 दुःखं च पापप्रभञ्जं विदित्वा ।
 पाप द्विपक्षमिवोद्धरस्व
 नोपेक्षितुं व्याधिरिव क्षमं ते ॥ २७ ॥

लक्ष्मीनिकेत यदपाश्रयेण
 प्राप्तोऽस्ति लोकाभिमतं नृपत्वम् ।
 तान्येव पुण्यानि विवर्धयेथा
 न कर्शनीयो ह्युपकारिपक्षः ॥ २८ ॥

कालोपचारसुभगैर्विपुलैः प्रदानैः
 शीलिन साधु[जन]संगतनिश्चयेन ।
 भूतेषु चात्मनि यया हितबुद्धिसिद्ध्या
 पुण्यानि संचिनु यशःसुखसाधनानि ॥ २९ ॥

इति स महात्मा तं राजानं दृढं सांपरायिकेस्वर्येष्वनुगृह्य संप्रतिगृहीतवचनस्तेन
 राज्ञा सबहुमानमभिवीक्ष्यमाणस्तमेव वनान्तं प्रविवेश ॥

तदेवं जिघांसुमप्यापद्रतमनुकम्पन्त एव महाकाव्येणोपेक्षन्त इति कर्णधार्योऽपि
 वाप्यम् । तथागतमाहात्म्ये सत्कृत्य धर्मश्रवणे । अवैरेण वैरप्रशमननिदर्शने च क्षान्तिकथाया-
 मप्युपनेयम् । एवं तिर्यग्गतानामपि महात्मनां वधकेष्वपि सानुक्रोशा प्रवृत्तिर्दृष्टा । को
 मनुष्यभूतः प्रव्रजितप्रतिज्ञो वा सत्त्वेष्वनुक्रोशविकलः शोभेतेति प्राणिषु सानुक्रोशेनार्येण
 भवितव्यम् ।

॥ इति शरमजातकं पञ्चविंशतितमम् ॥

२६ रुजातकम् ।

परदुःखमेव दुःखं साधूनाम् । तद्धि न सहन्ते नामदुःखम् । तद्यथानुश्रूयते-

बोधिसत्त्वः किल सालवकुलपियालहिन्तालतमालनक्तमालनिदुलनिचुलक्षुपबहुले
शिशपातिनिशामीपलाशशककुशप्रशशरवणगहने कदम्बसर्जार्जुनधन्वदिरकुटजनिचिते
६ विविधवल्लीप्रतानान्गुण्ठितवहुतरुविटपे रुरुपृपतसुमरचमरगजगन्धमहिपहरिण्यङ्कुवराह-
द्वीपितरक्षुव्याघ्रवृक्षसिंहर्क्षादिमृगविवरिते मनुष्यसंपातविरहिते महत्परिण्यवनप्रदेशे तप्तकाञ्चनो-
ज्ज्वलवर्णः सुकुमारोमा नानाविधपञ्चरागेन्द्रनीलमरकतत्रैर्यैरुचिरवर्णविन्दुविद्योतितविचित्र-
गात्रः क्षिग्धाभिनीलनिमलविपुलनयनो मणिमयैरिवापरुषप्रभैर्विपाणक्षुरप्रदेशैः परमदर्श-
नीयरूपो रत्नाकर इव पादचारी रुरुमृगो बभूव । स जानानः स्वस्य अपुपोऽतिलोमनीयता
१० तनुकारुण्यतां च जनस्य निर्जनसंपातेषु वनगहनेष्वभिरेमे, पटुनिज्ञानत्वाच्च तत्र तत्र
व्याधजननिरचितानि यन्नकूटयागुरापाशासपातलेपकाष्ठनिवापभोजनानि सम्यक् परिहरन्तु-
गामिनं च मृगसार्यमनबोधयन्नाचार्य इव पितेव च मृगाणामाधिपत्वं चकार ।

रूपविज्ञानसंपत्तिः क्रियासौष्ठवसंस्कृता ।

सहितान्वेषिणि जने कुत्र नाम न पूज्यते ॥ १ ॥

१५ अथ स कदाचिन्महात्मा तस्मिन् वनगहने शोसोपगतस्तत्समीपवाहिन्या नवाम्बु-
पूर्णया महावेगया नद्या हियमाणस्य पुरुषस्याक्रन्दितशब्दं श्रुत्वाव ।

हियमाणमनायमप्लुतं

सरितोदीर्णजलौघवेगया ।

अभिधावत दीनवत्सलाः

१७ वृषणं तारयितुं जवेन माम् ॥ २ ॥

न विर्लम्बितुमत्र शक्यते

श्रमदोषादधिधेयबाहुना ।

न च गाधमवाप्यते क्वचि-

त्तदयं मां समयोऽभिधावितुम् ॥ ३ ॥

२५ अथ बोधिसत्त्वस्तेन तस्य करुणेनाक्रन्दितशब्देन हृदीव समभिहन्यमानो मा भैरामैरिति
जन्मशताम्यस्तां मयविषाददैन्यश्रमापनोदिनीमाग्नेहिताभिनिष्पीडितस्पष्टपदामुच्चै-
र्मानुषीं याच विस्मजस्तस्माद्वनगहनाद्विनिष्पपात । दूरत एव च त पुरुषमिष्टमिवोपायन-
मानीयमानं सलिलौघेन ददर्श ।

१ Mss. °तिनिष°. २ Mss. °वेदुर्य°. ३ Mss. °विचरितानि°. ४ Mss. विलम्बयितुं.
५ Mss. हविदय for हवित्तदयं.

तर्तस्तर्दुर्त्तारणनिश्चितात्मा

स्वं प्राणसंदेहमचिन्तयित्वा ।

स तां मदौ भीमरयां जगाहे

विश्वोर्मयन् वीर इवारिसेनाम् ॥ ४ ॥

आवृत्य मार्गं वपुषा तस्य

मामाश्रयस्वेति तमम्युवाच ।

भ्रासातुरत्वाच्छ्रमविह्वलाङ्गः

स पृष्ठमेवाधिरुह तस्य ॥ ५ ॥

संसाधमानोऽपि नरेण तेन

विवर्त्तमानोऽपि नदीरयेण ।

सखोच्छ्रयादस्खलितोस्वीर्यः

कूलं ययौ तस्य मनोकूलम् ॥ ६ ॥

प्रापय्य तीरमथ तं पुरुषं परेण

प्रीत्युद्गमेन विनिवर्तितखेददुःखम् ।

खेनोष्मणा समपनीय च शीतमस्य

गच्छेति तं स प्रिससर्ज निवेद्य मार्गम् ॥ ७ ॥

अथ स पुरुषः स्निग्धवान्धवसुहृज्जनदुर्लभेन तेन तस्याह्वतेनाभ्युपपत्तिसौमुख्येन
समावर्जितहृदयस्तया चास्य रूपशोभया समुत्थाप्यमानविस्मयबहुमानः प्रणम्यैर्न तत्तद्विय-
मुवाच—

आ बाल्यात्संमृतक्षेहः सुहृद्धान्धव एव वा ।

नालं कर्तुमिदं कर्म मदर्धे यत्कृतं त्वया ॥ ८ ॥

त्वदीयास्तादिमे प्राणास्त्वदर्धे यदि नाम मे ।

स्वल्पेऽपि विनियुज्येरन् स मे स्यादत्यनुग्रहः ॥ ९ ॥

तदाज्ञासंप्रदानेन कर्तुमर्हस्यनुग्रहम् ।

विनियोगभ्रमर्थं मे भवान् यत्रावगच्छति ॥ १० ॥

अथैनं बोधिसत्त्वः संराधयन् प्रत्युवाच—

न चित्ररूपा मुजने श्रुतज्ञता

निसर्गसिद्धैर्न हि तस्य सा स्थितिः ।

जगत्तु दृष्ट्वा समुदीर्गपिक्रियं

श्रुतज्ञताप्यप्य गुणेषु गम्यते ॥ ११ ॥

यतस्त्वां ब्रवीमि कृतमिदमनुस्मरता भवता नायमर्थः कस्मैचिन्निषेधः—ईदृशेनास्मि
सत्त्वविशेषेणोत्तारित इति । आभिपभूतमतिलोभनीयमिदं हि मे रूपम् । पश्य । तनुघृणानि
बहुलौल्यादनिमृतानि च प्रायेण मानुषद्वयानि ।

तदात्मनि गुणांश्चैव मां च रक्षितुमर्हसि ।

५ न हि मित्रेष्वभिद्रोहः कचिद्भवति भूतये ॥ १२ ॥

मा चैवमुच्यमानो मन्युप्रणयविरसं हृदयं कार्पीः । मृगा हि वयमनम्यस्तमानुपो-
चारशाठ्याः । अपि च ।

तत्कृतं बध्नादक्षैर्मिथ्याविनयपण्डितैः ।

येन भावनिनीतोऽपि जनः साशङ्कमीर्यते ॥ १३ ॥

१० तदेतद्वियं भवता संपद्यमानमिच्छामीति । स तयेति प्रतिश्रुत्य प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य
च तं महासत्त्वं खगूहमम्याजगाम ॥

तेन खलु समयेन तत्रान्यतमस्य राज्ञो देवी सत्यखप्रा बभूव । सा यं यमाति-
शयिकं स्वप्नं ददर्श, स तथैवाभवत् । सा कदाचिन्निद्रावशमुपगता प्रत्यूपसमये स्वप्नं पश्यति
स्म सर्वरत्नसमाहारमिव श्रिया ज्वलन्तं सिंहासनस्थं रुरुभृगं सराजिकया पर्षदा परिवृत्तं
१० ॥ विस्पष्टाक्षरपदन्यासेन मानुषेण वचसा धर्मं देशयन्तम् । विस्मयाक्षितहृदया च भर्तुः
प्रबोधपटहध्वनिना सह सा व्यबुध्यत । यथाप्रस्तावं च समुपेत्य राजानं लब्धप्रसर-
प्रणयसंमाना

सा विस्मयोत्फुल्लितरेक्षणश्रीः

प्रीत्या समुत्कम्पिकपोलशोभा ।

२० उपायनेनेव नृपं ददर्श

तेनाद्भुतस्वप्ननिवेदनेन ॥ १४ ॥

निवेद्य च तं स्वप्रातिशयं राज्ञे सादरं पुनरुवाच—

तस्माधु तावत्क्रियतां मृगस्य

तस्योपलम्भं प्रति देव यतः ।

२५ अन्तःपुरं रत्नमृगेण तेन

तारामृगेणेव नमो विराजेत् ॥ १५ ॥

अथ ॥ राजा दृष्टप्रत्ययस्तस्याः स्वप्नदर्शनस्य प्रतिगृह्य तद्वचनं तद्वियकाम्यया
रत्नमृगाधिगमलोभाच्च तस्य मृगस्यान्वेपणार्थं सर्वं व्याघ्रगणं समादिदेश । प्रत्यहं च पुरवरे
१० घोषणामिति कारयामास—

हेमच्छविर्मणिशतैरिव चित्रगात्रः

ख्यातो मृगः श्रुतिषु दृष्टचरश्च कैश्चित् ।

यस्तं प्रदर्शयति तस्य ददाति राजा

ग्रामोत्तमं परिदशा रुचिराः स्त्रियश्च ॥ १६ ॥

अथ स पुरुपस्तां घोषणां पुनः पुनरुपश्रुत्य

दारिद्र्यदुःखगणनापरिखिन्चेताः

स्मृत्वा च तं रुरुमृगस्य महोपकारम् ।

लोभेन तेन च कृतेन विकृष्यमाणो

दोलायमानद्वयो विमर्शं तत्तत् ॥ १७ ॥

किं तु खलु करोमि ? गुणं पश्याम्युत धनसमृद्धिम् ? कृतमनुपालयाम्युत 10
कुटुम्बतन्त्रम् ? परलोकमुद्भावयाम्यथेमम् ? सद्दुत्तमनुगच्छाम्युताहो लोकवृत्तम् ? श्रियमनु-
गच्छाम्युताहोस्त्रिस्ताधुदयितां श्रियम् ? तदात्वं पश्याम्युतार्पतिमिति । अथास्य लोभाकुलित-
मतेरेवमभूत्—शक्यमधिगतविपुलधनसमृद्धिना । खजनमित्रातिथिप्रणयिजनसंमाननपरेण
सुखान्यनुभवतां परोऽपि लोकः संपादयितुम् । इति निश्चितमतिर्विस्मृत्य तं रुरुमृगस्योपकारं
समुपेत्य राजानमुवाच—अहं देव तं मृगवरमधिवासं चास्य जानामि । तदाज्ञापय कस्मै 15
प्रदर्शयाम्येनमिति । तच्छ्रुत्वा स राजा प्रमुदितमनाः— ममैवैनं मद् प्रदर्शयेत्युक्त्वा मृगया-
प्रयाणानुरूपं वेपमास्थाय महता बलकायेन परिवृतः पुरवराभिर्गम्य तेन पुरुषेणादेश्य-
मानमार्गस्तं नदीतीरमुपजगाम । परिशिष्य च तद्वनगहनं समग्रेण बलकायेन धन्वी
हस्तावापी व्यवसितातपुरुषपरिवृतः स राजा तेनैव पुरुषेणादेश्यमानमार्गस्तद्वनगहनमनु-
प्रविवेश । अथ ॥ पुरुपस्तां रुरुमृगं विश्वस्तस्थितमालोक्य प्रदर्शयामास राज्ञे—अयमयं देव 20
स मृगवरः । पश्यत्वेनं देवः, प्रयत्नश्च भवत्विति ।

तस्योन्नामयतो बाहु मृगसंदर्शनादरात् ।

प्रकोष्ठान्पक्षरपाणिर्विलिङ्ग्य स्वासिन्ता ॥ १८ ॥

आसाद्य वस्तूनि हि तादृशानि

क्रियविशेषैरभिसंस्कृतानि ।

लब्धप्रयामाणि विपक्षमान्या-

त्कर्माणि सद्यः फलतां व्रजन्ति ॥ १९ ॥

अथ स राजा तत्प्रदर्शितेन मार्गेण रुरुसंदर्शनकुतूहले नयने विचिक्षेप ।

वनेऽथ तस्मिन्नवमेधनीले

ज्वलत्तनुं रत्ननिधानलक्ष्म्या ।

गुणैरुक्तं तं स रुक्तं ददर्श

शातहृदं वह्निमिवाभ्रकक्षे ॥ २० ॥

तद्रूपशोभाद्वतमानसोऽयं

स भूमिपस्तद्ग्रहणातिलोभात् ।

कृत्वा धनुर्वाणविदष्टमौर्वि

विभित्तया चैनमुपारुरोह ॥ २१ ॥

अथ बोधिसत्त्वः समन्ततो जनकोलाहलमुपश्रुत्य व्यक्तं समन्तात्परिवृतोऽस्मीति निश्चितमतिर्व्यङ्ग्यकाममुपारूढं चावेत्य राजानं नायमपयानकाल इति विदित्वा विशदपदाक्षरेण मानुषेण वचसा राजानमावभाषे—

10 तिष्ठ तावन्महाराज मा मां व्याप्सीर्निरर्पम ।

कौतूहलमिदं तावद्विनोदयितुमर्हसि ॥ २२ ॥

अस्मिन्निर्जनसंपाते निरतं गहने बने ।

असावन्न मृगोऽस्तीति को नु ते मां न्यवेदयत् ॥ २३ ॥

अथ स राजा तस्याद्भुतेन मानुषेणामिव्याहारेण श्रुतंतरमावर्जितद्वयस्तमस्यै पुरुषं शराग्रेण निर्दिदेश—अयमस्यालङ्घ्यस्तस्य नो दर्शयितेति । अथ बोधिसत्त्वस्तं पुरुषं प्रत्यभिज्ञाय विगर्हमाण उवाच—कष्टं भोः ।

सत्य एव प्रवादोऽयमुदकौघगतं क्लिष्ट ।

दावेव वरमुद्धतुं नाकृतज्ञमतिं जनम् ॥ २४ ॥

परिश्रमस्य तस्येयमीदृशी प्रत्युपक्रिया ।

20 आत्मनोऽपि न दृष्टोऽयं हितस्यापनयः कथम् ॥ २५ ॥

अथ स राजा किं नु खल्वयमेवं विजुगुप्सत इति समुत्पन्नकौतूहलः सावेगस्तं रुमुवाच—

अनिर्भिन्नार्थगम्भीरमनारभ्यविगर्हितम् ।

त्वदिदं समुपश्रुत्य साकम्पमिव मे मनः २६ ॥

25 मृगातिशयं तद्गृहि कमारभ्येति भाषसे ।

मनुष्यमनुष्यं वा पक्षिणं मृगमेव वा ॥ २७ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

नायं विगर्हादर एव राजन्

कुत्साहमेतत्त्ववगम्य कर्म ।

30 नायं पुनः कर्तुमिति व्यवस्ये-

चीदृणाधरं तेन भयैवमुक्तम् ॥ २८ ॥

को हि क्षते क्षारमिवावसिञ्चे-

द्रुक्षाक्षरं विस्खलितेषु वाक्यम् ।

प्रिये तु पुत्रेऽपि चिकित्सकस्य

प्रवर्तते व्याधिवशाच्चिकित्सा ॥ २९ ॥

यमुद्यमानं सलिलेन हारिणा

कृपावशादभ्युपपन्नवानहम् ।

ततो भयं मां नृवरेदमागतं

न खल्वसत्संगतमस्ति भूतये ॥ ३० ॥

अथ स राजा तं पुरुषं तीक्ष्णया दृष्ट्या निर्भर्त्सनं कृक्षमवेक्ष्योवाच—सत्यमरे रे पुरा
त्वमनेनैवमापन्नोऽभ्युद्धृत इति ! अथ स पुरुषः समापतितभयविपादस्वेदवैवर्ण्यदैर्न्यो ह्रीमन्दं 10
सत्यमित्यबोचत् । अथ स राजा धिक् त्वामिलेनमवभर्त्सयन् धनुषि शरं संधायाव्रवीत्—मा
तावद्भोः ।

एवंविधेनापि परिश्रमेण

मृदूकृतं यस्य न नाम चेतः ।

तुल्याकृतीनामयशोषजेन

किं जीवतानेन नराधमेन ॥ ३१ ॥

इत्युक्त्वा मुष्टिमावध्य तद्वधार्थं धनुः प्रचर्क्य । अथ बोधिसत्त्वः करुणया महत्या
समुपरुध्यमानं हृदयस्तदन्तरा स्थित्वा राजानमुवाच—अलमलं महाराज हतं हत्वा ।

यदेव लोभद्विपतः प्रतारणां

विगर्हितामप्ययमभ्युपेयिवान् ।

हतस्तदेवेह यशःपरिक्षया-

द्भुवं परत्रापि च धर्मसंक्षयात् ॥ ३२ ॥

असह्यदुःखोदयपीतमानसाः

पतन्ति चैवं व्यसनेषु मानुषाः ।

प्रलोम्यमानाः फलसंपदाशया

पतंगमूर्खा इव दीपशोभया ॥ ३३ ॥

अतः कृषामत्र कुरुष्व मा रुषं

यदीप्सितं चैवमनेन किंचन ।

कुरुष्व तेनैवमव्यसाहसं

स्थितं त्वदाज्ञाप्रवर्णं हि मे शिरः ॥ ३४ ॥

१ Mss. निर्भर्त्सनं. २ Mss. अयमुपेयिवान्. ३ Mss. तेनैवमव्यस्य. ४ B गिरः
for शिरः.

अथ स राजा तेन तस्यापकारिण्यपि सदयत्वेनावृतकेन च तत्रत्युपकारदारेण
परमप्रिस्मितमतिर्जातप्रसादः सप्रदुमानमुदीक्षमाणस्त रुरुरमुत्राच—साधु साधु महामा ।

प्रत्यक्षोप्रापकारेऽपि दया यस्येयमीदृशी ।

गुणतो मानुषस्त हि धयमाकृतिमानुषा ॥ ३५ ॥

येनानुवन्ध्यस्तु तत्रैव जाल्मो

हेतुश्च न सज्जनदर्शनस्य ।

ददामि तेनेप्सितमर्थमस्मै

राज्ये तत्रास्मिन् यथेष्टचारम् ॥ ३६ ॥

रुरुराच—प्रतिगृहीतोऽयं मयाग्न्यो महाराजप्रसादः । तदाज्ञापय यानदिह संगमन-
10 प्रयोजनेन तत्रोपयोगं गच्छाम इति ॥

अथ स राजा तं रुरुं गुरुमिव रयनमारोप्य महता सकारेण पुरवरं प्रनेश्य वृत्ता
तिथिसंस्कारं महति सिंहासने निनेद्य समुसाह्वयमानं सान्तं पुरोऽमात्यगणपरिवृतं प्रीति
बहुमानसोम्यमुदीक्षमाणो धर्मं पप्रच्छ—

धर्मं प्रति मनुष्याणां बहुधा युद्धयो गता ।

निश्चयस्तव धर्मे तु यथा तं वक्तुमर्हसि ॥ ३७ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तस्य राज्ञः सपर्यत्कस्य स्फुटमधुरचित्राक्षरेण वचसा धर्मं देशयामास—

दया सत्त्वेषु मन्येऽहं धर्मं संक्षेपतो नृप ।

हिंसास्तेयनिवृत्त्यादिप्रभेदं विनिधत्क्रियम् ॥ ३८ ॥

पश्य महाराज ।

आमनीयं दया स्याच्चेत्सज्जने वा यथा जने ।

कस्य नाम भवेच्चित्तमधर्मप्रणयाशिवम् ॥ ३९ ॥

दयान्रियोगात्तु जनं परमामेति निश्चिन्त्याम् ।

मनोवाक्यायनिस्पन्दे स्वजनेऽपि जने यथा ॥ ४० ॥

धर्मार्थं न त्यजेदस्मादयामिष्टफलोदयाम् ।

सुवृष्टिरिव सम्यानि गुणान् स हि प्रसूयते ॥ ४१ ॥

दयान्तात् चित्तं न भवति परद्रोहभक्तं

शुचौ तस्मिन् वाणीं व्रजति विकृतं नैव च तनु ।

निवृद्धा तस्यैव परहितरचिः प्रीत्यनुसृतान्

प्रदानक्षात्यादीजनयति गुणान् कीर्त्यनुगुणान् ॥ ४२ ॥

दयालुर्नोद्वेगं जनयति परेषामुपशमा-

इयावान् विश्वास्यो भवति जगतां वान्धव इव ।

न संरम्भक्षोभः प्रभवति दयाधीरहृदये

न कोपाग्निश्चिते ज्वलति हि दयातोयशिशिरे ॥ ४३ ॥

संक्षेपेण दयामतः स्थिरतया पश्यन्ति धर्मं बुधाः

को नामास्ति गुणः स साधुदयितो यो नानुयातो दयाम् ।

तस्मात्पुत्र इवात्मनीव च दयां नीत्वा प्रकर्षं जने

सदृचेन हरन्मनांसि जगतां राजत्वमुद्गावय ॥ ४४ ॥

अथ स राजा समभिनन्द्य तत्तस्य वचनं सपौरजानपदो धर्मपरायणो बभूव ।

अमयं च सर्वमृगपक्षिणां दत्तवान् ॥

10

तदेवं परदुःखमेव दुःखं साधूनाम् । तद्धि न सहन्ते नात्मदुःखमिति । करुणा-
वर्गेऽपि वाच्यम् । सज्जनमाहात्म्ये खलजनकुत्सायामप्युपनेयमिति ॥

॥ इति रुरुजातकं पण्डितितनमम् ॥

२७ महाकपिजातकम् ।

द्विपतामपि मानसान्यावर्जयन्ति सदृचानुवर्तिनः । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल श्रीमति द्विग्वत्कुक्षौ विविधरसवीर्यविपाकगुणैर्वहुभिरोपधिविशेषैः
परिगृहीतभूमिभागे नानाविधपुष्पफलपल्लवपत्रविटपरचनैर्महीरुहशतैराकीर्णैः स्फटिकदल-
मलसलिलप्रस्रवणे विविधपक्षिगणनादनादिते वानरयूयाधिपतिर्वभूव । तदवस्थमपि चैनं
स्यागकारुण्याभ्यासात्प्रतिपक्षसेवाविरोधितानीविष्यामात्सूर्यक्रौर्याणि नोपजग्मुः । स तत्र
महान्तं न्यग्रोधपादपं पर्वतशिखरमिव व्योमोल्लिखन्तमधिपतिमिव तस्य वनस्य मेघसंघातमिव
प्रत्यन्धकारविटपमाकीर्णपर्णतया तालफलाधिकतरप्रमाणैः पुरमस्वादुभिर्मनोज्ञवर्णगन्धैः
फलविशेषैरानन्यमानशाखं निश्चिन्त्य विजहार ।

10

तिर्यगनानामपि भाग्यशेषं

सतां भवत्येव सुखाश्रयाय ।

कर्तव्यसंवन्धि सुहृज्जनानां

विदेशगानामिव वित्तशेषम् ॥ १ ॥

तस्य तु वनरूपतेरेका शाखा तत्समीपगां निम्नगामभिः प्रणताभवत् । अयं बोधिसत्त्वो
दीर्घदर्शित्वात्तद्वानरयूथं समनुशशास—अस्यां न्यग्रोधशाखायामफलायामकृतायां न
केनचिदन्यतः फलमुपभोक्तव्यमिति ॥

अयं कदाचित्तस्यां शाखायां पिपीलिकाभिः पर्णपुटावच्छादितं तरुणत्वान्नातिमहदेकं
फलं न ते वानरा ददृशुः । तत्कमेणाभिवर्धमानं वर्णगन्धरसमार्दवोपपन्नं परिपाकवशा-
च्छिथिलबन्धनं तस्यां नद्यां निपपात । अनुपूर्वेण बाह्यमानं नदीस्रोतसा अन्यतमस्य राज्ञः
सान्तःपुरस्य तस्यां नद्यां सलिलक्रीडामनुभवतो जालकरण्डकपार्थे व्यासम्युत ।

तत्त्वानमात्यासववासगन्धं
संश्लेषसंपिण्डितमङ्गनानाम् ।
विसर्पिणा खेन तिरश्चकार
घ्राणाभिरामेण गुणोदयेन ॥ २ ॥

तद्गन्धमत्ताः क्षणमङ्गनास्ता
दीर्घाकृतोच्छ्वासविकुञ्चिताक्ष्यः ।
भूत्वाय कौतुहलचञ्चलानि
विचिक्षिपुर्दिक्षु विलोचनानि ॥ ३ ॥

कौटहलप्रसृतलोढतरनयनास्तु ता योषितस्तन्यमोघफलं परिपक्वताऽफलाधिकतर-
प्रमाणं जालकपण्डकपार्श्वतो निष्क्रम्येक्ष्य किमिदमिति तदारजितनयनाः सम्पद्यन्त सह
राज्ञा । अथ स राजा तत्फलमानाय्य प्रात्ययिकनैघजनपरिदृष्टं स्वयमोल्हादयामास ।

अद्भुतेन रसेनाय नृपस्तस्य प्रसिद्धिमे ।

अद्भुतेन रसेनेव प्रयोगगुणहारिणा ॥ ४ ॥

5

अपूर्ववर्णगन्धाम्या तस्याः कलिनप्रिस्मयः ।

ययौ तद्रससंस्तरात्परा प्रिस्मयप्रित्तिर्याम् ॥ ५ ॥

अथ तस्य राज्ञः खादुरसभोजनसमुचितस्यापि तद्रससंस्तरात्तदशस्यैतदभयद-

यो नाम नाम्नीन फलानि मुक्ते

स कानि राज्यस्य फलानि मुक्ते ।

10

यस्यान्नमेतत्तु स एव राजा

विनेन राजत्वपरिश्रमेण ॥ ६ ॥

स तत्रभयान्वेषणकृतमतिः खलुद्ध्या विमर्श-न्यक्तमयं तरुण इतो नातिदूरे नदी-
तीरसंनिविष्टश्च यस्येदं फलम् । तथा द्यनुपहतवर्णगन्धरममदीर्घकालसलिलसंपर्कादपरि-
क्षतमजर्जरं च यतः शक्यमस्य प्रभगोऽधिगन्तुमिति निश्चयमुपेत्य तद्रसतृष्ण्या आकृष्यमाणो 15
विरम्य जलक्रीडायाः संस्यन् पुरनरे स्वे रक्षाविधानं मंदिष्य यात्रासंज्ञेन महता बलकायेन
परिवृत्तत्वा नदीमनुससार । क्रमेण चोत्सादयन् सञ्चारदग्गानि वनगहनानि समनुभवाश्चित्राणि
रसान्तराणि पश्यन् कृत्रिमरमणीयशोभानि वनान्तराणि संक्रासयन् पटहरसितैरन्यगजमृगान्
मानुषजनदुर्गमं तस्य वनस्पतेः समीपमुपजगाम ।

तं मेघबृन्दमिदं तोयभरात्सन्न-

20

मासन्नशैलमपि शैलमदीक्ष्यमाणम् ।

दूराददर्शं वृषतिः स वनस्पतीन्द्र-

मुह्योक्ष्यमानमोधराजोमेवान्यवृक्षैः ॥ ७ ॥

परिपक्वसहकारफलसुरभितरेण च निर्हारिणा अतिमनोज्ञेन गन्धेन प्रत्युद्गत इव तस्य
पादपस्य अयं स वनस्पतिरिति निश्चयमुपजगाम । समुपेत्य चेनं ददर्श तत्फलपभोग- 25
व्यापृतैरनेकवानरशतैराकीर्णविष्टपम् ॥

अथ स राजा समभिलषितार्थविप्रलोपिनस्तान् वानरान् प्रत्यभिकुद्धमतिः-हत
हतैतान् । विध्वंसयत विनाशयत सर्वान् वानरजात्मानिति सपरुषाक्षरं स्वान् पुरुषानादिदेश ।
अथ ते राजपुरुषाः सर्व्यचापवाणव्यग्रकराग्रा वानरावमर्त्सनमुखराः समुद्यतलोष्टदण्डशस्त्रा-

१ Mss. तस्याऽद्विष्टः. २ AB °सञ्ज्ञेन. ३ Mss. द्देशमाणम् ४ Mss. अभि° for
अति°. ५ A °व्याहृतैः, BP °व्याहृतैः. ६ Mss. सञ्ज्ञवाप°.

श्वापरे परदुर्गमिगभिरोद्धुकामास्त वनरपतिमभिसस्रुः । अथ वोधिसत्त्वस्तुमुल तद्राजकल
मनिलजवाकलितमिगार्णजजलमनिमृतकलकलाराचमभिपतदात्लोक्याशनिवर्पेणैव समन्ततो
विकीर्यमाण तस्वर शरलोष्टदण्डशस्त्रवर्पेण भयत्रिर्संपिरात्रमात्रपरायण च निवृत्तदीनमुख-
मुन्मुख वानरगणमेक्ष्य महत्या करुणया समाक्रम्यमाणचेतास्त्वक्तविपाददैव्यसत्रास समा-
४ स्वास्थ्य तद्वानरयूथ तत्परित्राणव्यगसितमतिरमिरुह्य तस्य वनस्पते. शिखर तत्समासन्न गिरि-
तटं लङ्घयितुमियेष । अथानेकप्रस्कन्दनक्रमप्राप्यमपि त गिरितटं स महासत्त्व खवीर्याति-
शयात्खग इवाधिरुह्य ।

द्वाभ्यामपि लङ्घनक्रमाम्ना

गम्य नैव तदन्यवानराणाम् । -

16

वेगेन यदन्तर तरस्वी

प्रतताराल्पमिन्नैकनिक्रमेण ॥ ८ ॥

कृपयाभिनिवर्धित स तस्य

व्यवसाय पटुता जगाम शौर्यात् ।

स च यत्ननिशेपमस्य चक्रे.

15

मनसैवाथ जगाम यत्नैरुत्थ्यात् ॥ ९ ॥

अधिरुह्य च गिरेरुच्चतर तटप्रदेश तदन्तरालाधिकप्रमाणया महत्या विरूढया
अशिथिलनूलया दृढया वेत्रलतया गाढमाबध्य चरणौ पुनस्त वनस्पतिं प्रचस्कन्द । विप्र-
कृष्टत्वात्तु तस्यान्तरालस्य चरणबन्धनव्याजुलत्वाच्च स महासत्त्व कथचित्तस्य वनस्पतेरप्र-
शाखा कराम्या समाससाद ।

20

ततः समालम्ब्य दृढं स शाखा

मातस्य ता वेत्रलता च यत्नात् ।

स्वसङ्गया यूथमथादिदेश

दुभादतः शीघ्रमभिप्रयायात् ॥ १० ॥

अथ ते वानरा भयातुरत्वादपयानमार्गमासाद्य चपलतरगतयस्तदाक्रमणनिर्निशङ्का-
23 स्तया स्वस्वपचक्रमु ।

भयातुरस्तस्य तु वानरैस्तै-

राक्रम्यमाण चरणैः प्रसक्तम् ।

गात्र ययौ स्ते पित्तैर्विवियोग

न तेन धैर्यातिशयेन चेतः ॥ ११ ॥

तद्वृद्धा स राजा ते च राजपुरुषाः परां विस्मयवक्तव्यतामुपजग्मुः ।

एवविधा विक्रमबुद्धिसंप-

दात्मानपेक्षा च दया परेषु ।

आश्चर्यबुद्धिं जनयेच्छ्रुतापि

प्रत्यक्षतः किं पुनरीक्ष्यमाणा ॥ १२ ॥

5

अयं स राजा तान् पुरुषान् समादिदेश—भयोद्भ्रान्तगानरगणचरणक्षोभितक्षतशरीर-
क्षिरमेकक्रमावस्थानाच्च दृढं परिश्रान्तो व्यक्तमय वानराधिपतिः, न चायमतः शक्यति
स्वयमात्मानं संहर्तुम्, तच्छ्रीघ्रमस्यार्धः पटवितानं वितत्य वेत्रलतेयं च न्यम्रोधशाखा शराम्यां
पुगपल्ल्वैच्छिद्येतामिति । ते तथा चक्रुः । अप्रैतं स राजा शनकैर्वितानादवतार्य मूर्धन्या व्रणवेदना-
क्रमोपजातया समाक्रम्यमाणचेतसं मृदुनि शयनीये सेवेशयामास । सद्यःक्षतप्रशमनयोग्यैश्च 10
सर्पिरादिभिरस्य व्रणान्यभ्यज्य मन्दीभूतपरिश्रमं समाश्रस्तमेनमभ्युपगम्य स राजा सकौट-
हलविस्मयबहुमानः कुशलपरिश्रमपूर्वकमुवाच—

गत्वा स्वयं संक्रमताममीयां

स्वजीविते त्यक्तदयेन भूत्वा ।

समुद्धृता ये कपयस्त्वयेमे

15

को नु त्वमेपां तन वा क एते ॥ १३ ॥

श्रोतु वयं चेदिदमर्हत्तु-
स्तत्त्वादाचक्ष्व कपिप्रधान ।

न ह्यल्पसौहार्दनिबन्धनाना-

मेवं मनांसि प्रतरन्ति कर्तुम् ॥ १४ ॥

20

अयं बोधिसत्त्वस्तस्य राज्ञस्तदभ्युपपत्तिर्सीमुख्य प्रतिपूज्यपञ्चात्मनिवेदनमनुगुणेन
क्रमेण चकार—

एभिर्मदाज्ञाप्रतिपत्तिदक्षै-

रारोपितो मय्यधिपत्वमार्तः ।

पुत्रेयिवैतेष्ववदद्बहार्द-

25

स्त बोहुमेराहमभिप्रपन्नः ॥ १५ ॥

इयं महाराज सम ग्रामैभिः

संन्धजातिश्चिरकालरूढा ।

समानजातित्वमयी च मैत्री

ज्ञातेयजाता सहवासयोगात् ॥ १६ ॥

30

तच्छ्रुत्वा स राजा पर विस्मयमुपेत्य पुनरेनमुवाच—

अधिपार्थममाद्यादि न तदर्थं गृहीपति ।

इति कस्मात्स्वमृत्कार्यमात्मानं त्यक्तवान् भवान् ॥ १७ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—काममेव प्रवृत्ता महाराज राजनीति । दुरनुवर्त्ता तु मा प्रतिभाति

8

असस्तुतस्त्राप्यविपद्यतीत्र-

मुपेक्षितुं दुःखमतीत्रं दुःखम् । .

प्रागेव भक्त्यनुमुखमानसस्य

गतस्य धन्युप्रियता जनस्य ॥ १८ ॥

इदं च दृष्ट्वा व्यसनार्तिदैर्न्य

10

शाखाभृगान् प्रत्यभिवर्धमानम् ।

स्वकार्यचिन्तावसरोपरोधि

प्रादुर्दुवन्मा सहसेव दुःखम् ॥ १९ ॥

30

आनम्यमानानि धनूपि दृष्ट्वा

धिनिष्पतद्दीप्तशिलीमुखानि ।

18

भीमस्त्रज्यान्परिचिन्त्य वेगा

दस्मात्तरो शैलमिमं गतोऽस्मि ॥ २० ॥

वैशेषिकत्रासपरीतचित्तै

राकृष्यमाणोऽहमथ स्वयूष्यै ।

आलक्षितायामगुणा सुमृग

20

स्वपादयोर्निर्गल्ता निबध्य ॥ २१ ॥

प्रास्फन्दमस्मात्पुनरेव शोभा

दिमं द्रुमं तारयितुं स्वयूष्यान् ।

ततः कराम्ण्य समग्रापमस्य

प्रसारितं पाणिमित्राप्रशाखाम् ॥ २२ ॥

28

समातताङ्गं लतया तथा च

शाखाप्रहस्तेन च पादपस्थं ।

अमी मदध्याक्रमणे निशङ्का

निश्चित्य मां स्वस्तिं गता स्वयूष्या ॥ २३ ॥

अयं स राजा प्रामोद्यजातं तस्यामप्यनस्थायीं तं महासत्त्वमोक्ष्य परं विस्मयमुद्ब्रूहन्

30 पुनरेनमुवाच—

परिभूयात्मनः सौख्यं परव्यसनमापतत् ।
इत्यात्मनि समारोप्य प्राप्तः को भवता गुणः ॥ २४ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

कामं शरीरं क्षितिप क्षतं मे
मनः परखास्यमुपागतं तु ।
अकारि येषां चिरमाधिपत्यं
तेषां मयार्तिर्विनिवर्तितेति ॥ २५ ॥
जित्वाहवे विद्विपतः सदर्पान्
गात्रेष्वलंकारवदुद्वहन्ति ।
वीरा यया विक्रमचिह्नशोभां
प्रीत्या तयेमां रुजमुद्वहामि ॥ २६ ॥

प्रणामसत्कारपुरःसरस्य
भक्तिप्रयुक्तस्य समानजात्येः ।
ऐश्वर्यलब्धस्य सुखरुमस्य
संप्राप्तमानुष्यमिदं मयाद्य ॥ २७ ॥
तन्मां तपलेप न दुःखयोगः
सुहृद्वियोगः सुखविप्रवो वा ।
क्रमेण चानेन समभ्युपेतो
महोत्सवाम्यागम एष मृत्युः ॥ २८ ॥

पूर्वोपकारानृणतात्मतुष्टिः
संतापशान्तिर्विमलं यशश्च ।
पूजा नृपान्निर्भयता च मृत्योः
वृत्तज्ञभावाद्ब्रह्मणं च सत्सु ॥ २९ ॥
एते गुणाः सद्रुणवासवृक्ष
प्राप्ता भवैतद्व्यसनं प्रपद्य ।
एषां विपक्षास्तु समभ्युपैति
दयाविहीनो नृपतिः शिनेयु ॥ ३० ॥

गुणैर्विहीनस्य निपन्नकीर्ति-
दौषोदयैराससीकृतस्य ।
गतिभेदस्य च नाम कान्या
ज्वालकुलेभ्यो नरकानलेभ्यः ॥ ३१ ॥

तदर्शितोऽयं गुणदोषयोस्ते

मया प्रभावः प्रयितप्रभाव ।

धर्मेण तस्मादनुशाधि राज्यं

स्त्रीचञ्चलप्रेमगुणा हि लक्ष्मीः ॥ ३२ ॥

5

युग्यं वलं जानपदानमाल्यान्

पौराननायाञ्छ्रमणान् द्विर्जातीन् ।

सर्वान् सुखेन प्रयतेत योक्तुं

हितानुकूलेन पितेव राजा ॥ ३३ ॥

एवं हि धर्मार्थयशःसमृद्धिः

10

स्यात्ते सुखायेह परत्र चैव ।

प्रजानुकम्पार्जितया त्वमस्मा-

द्राजर्षिलक्ष्म्या नरराज राज ॥ ३४ ॥

इति नृपमनुशिष्य शिष्यव-

द्बहुमतयाक्प्रयतेन तेन सः ।

15

रुगभिभवनसंहतक्रियां

तनुमपहाय ययौ त्रिविष्टपम् ॥ ३५ ॥

तदेवं द्विपतामपि मनांस्यावर्जयन्ति सद्बृत्तानुवर्तिनः, इति लोके समावर्जयितुर्कामेन सद्बृत्तानुवर्तिना भवितव्यम् । न समर्थास्तथा स्वार्थमपि प्रतिपत्तुं सत्त्वा येषां परार्थं प्रतिपन्नान् स भगवानिति तथागतवर्णेऽपि वाच्यम् । सत्कृत्य धर्मश्रवणे करुणावर्णे 20 राजाऽवादे च । एवं राज्ञा प्रजासु दयापनेन भवितव्यम् । कृतज्ञकथायामप्युपनेयम्, एवं वृत्तज्ञाः सन्तो भवन्तीति ॥

॥ इति महाकपिजातकं सप्तविंशतितमम् ॥

२८ क्षान्तिजातकम् ।

सात्मीभूतक्षमाणां प्रतिसंख्यानमहतां नाविपक्षं नाम किञ्चिदस्ति । तद्यथानुश्रूयते—
 बोधिसत्त्वः किलानेकदोषव्यसनोपसृष्टमर्थकामप्रधानत्वादनौपशमिकं रागद्वेषमोहा-
 मर्यसंरम्भमदमानमात्सर्यादिदोषरजसामपापतं पातनं ह्रीधर्मपरिग्रहस्यायतनं लोमासद्वाहस्य
 कुकार्यसंवाधत्वात्कृशानकाशं धर्मस्यावेत्य गृह्यासं परिग्रहनिषयपरिवर्जनाच्च तदोपविनेकसुखां ॥
 प्रव्रज्यामनुपश्यन् शीलश्रुतप्रशमनियनियतमानसस्तापसो बभूव । तमस्खलितसमादानं
 क्षान्तिवर्णनादिनं तदनुरूपधर्माख्यानक्रम व्यतीत्य स्वे नामगोत्रे क्षान्तिवादिनमित्येव लोकः
 स्वबुद्धिपूर्वकं संजज्ञे ।

ऐश्वर्यविघातपसां समृद्धि-

लब्धप्रयासश्च कलासु सङ्गः ।

10

शरीरवाक्चेष्टितविक्रियाश्च

नामापरं संजनयन्ति पुंसाम् ॥ १ ॥

जानन् स तु क्षान्तिगुणप्रमानं

तेनात्मगुणकमलंकरिष्यन् ।

चकार यत्क्षान्तिरूपाः प्रसक्तं

15

तैर्क्षान्तिगदीति ततो निजज्ञे ॥ २ ॥

स्वभावभूता महती क्षमा च

परापकारेष्वनिकारधीरा ।

तदर्थयुक्ताश्च कथानिशेषाः

कीर्त्ता मुनिं त प्रययांभूवुः ॥ ३ ॥

20

अथ ॥ महात्मा प्रवित्रिकरमणीयं समर्तुमुलभपुष्पफलं पद्मोत्पलालङ्कृतनिमलसलिला-
 शयमुद्यानरम्यशोभं वनप्रदेशमध्याप्ननात्तपोरनमङ्गल्यतामामिनाय ।

नियसन्ति हि यत्रैव सन्तः सद्गुणभूषणाः ।

तन्मङ्गल्यं मनोज्ञं च तत्तथैव तत्तपोरनम् ॥ ४ ॥

स तत्र बहुमन्यमानस्तदध्युषितैर्देवनाग्निदेवैरभिगम्यमानश्च श्रेयोमिलयापिणा गुण-
 यत्सलेन जनेन क्षान्तिप्रतिसंयुक्ताभिः श्रुतिहृदयह्लादिनीभिर्धर्म्याभिः कथामिस्तस्य जनकायस्य
 परमनुमदं चकार । अथ कदाचित्तनस्यो राजा ग्रीष्मकाशप्रभासादभिव्यङ्गीयतरां सलिल-
 श्रीढां प्रति समुत्सुकमनिरुद्यानगुणातिशयनिवेतभूतं तं वनप्रदेशं सान्तःपुरः समभिजगाम ।

॥ तदनं नन्दनरम्यशोभ-

मासीर्गन्तःपुरमुन्दरीभिः ।

30

अलङ्चकारेव चरन् विलासी

विभूतिमत्या ललितानुवृत्त्या ॥ ५ ॥

विमानदेशेषु लतागृहेषु

पुष्पप्रहासेषु महीरुहेषु ।

तोयेषु चोन्मीलितपद्मजेषु

रेमे स्वभावातिशयैर्वधूनाम् ॥ ६ ॥

माल्यासवस्त्रानविलेपनानां

संमोदगन्धाकुलितैर्द्विरैः ।

ददर्श कासांचिदुपोह्यमाना

जातस्मितआसविलासशोभाः ॥ ७ ॥

प्रत्यप्रशोभैरपि कर्णध्वरैः

पर्याप्तमाल्यैरपि मूर्धजैश्च ।

तृप्तिर्यथासीत्सुसुमैर्न तासां

तथैव नासां ललितैर्वृषस्य ॥ ८ ॥

विमानदेशेषु विपज्यमाना

विलम्बमानाः कमलाकरेषु ।

ददर्श राजा भ्रमरायमाणा

पुष्पद्रुमेषु प्रमदाक्षिमालाः ॥ ९ ॥

मदप्रगल्भान्यपि कोकिलानां

रुतानि नृत्यानि च वर्हिणानाम् ।

द्विरैरङ्गीतानि च नाभिरेजु-

स्तत्राङ्गनाजल्पितवृत्तगीतैः ॥ १० ॥

पयोदधीरस्तनितैर्मृदङ्गै-

रुदीर्णकैकास्ततर्बहचक्राः ।

नटा इव स्नेन कलागुणेन

चक्रुर्मयूराः क्षितिपस्य सेवाम् ॥ ११ ॥

॥ तत्र सान्तःपुर उद्यानवनविहारसुखं प्रकाममनुभूय त्रीडाप्रसङ्गपरिखेदान्मदपरि-
ष्वङ्गाच्च श्रीमति विमानप्रदेशे महाहर्षशयनीयवरगतो निद्रावशमुपजगाम । अथ ता योषितः
प्रस्तावान्तरगतमथेत्य राजानं वनशोभाभिराक्षिप्यमाणहृदयास्तदर्शनान्वितृता यथाप्रीति-
वृत्तसमयायाः समावुल्लभूपणनिनादसंमिश्रकलप्रलापाः समन्ततः प्रसस्रुः ।

१ Mss. °मिनप्राप्त°. २ P सन्निभे ; A सन्निभे ; but marg. सन्निभे वा पाठः. ३ Mss.
°द्विरेव विपि°.

तारुद्रत्रवालव्यजनासनाद्यैः

प्रेष्याधृतैः काञ्चनभक्तिचित्रैः ।

ऐश्वर्यचिह्नैरनुगम्यमानाः

क्षियः स्वभावानिमृतां विचेरुः ॥ १२ ॥

ताः प्राप्य रूपाणि महीरुहाणां

पुष्पाणि चारूणि च पल्लवानि ।

प्रेष्याप्रयत्नानतिपत्य लोभा-

दालेभिरे स्वेन पराक्रमेण ॥ १३ ॥

मार्गोपलब्धान् कुसुमाभिरामान्

गुल्मांश्चलत्पल्लविन्श्च वृक्षान् ।

पर्यातिपुष्पाभरणकृजोऽपि

लोभादनालुप्य न ता व्यतीयुः ॥ १४ ॥

अथ ता वनरमणीयतयाक्षिप्यमाणदृष्टया राजयोपितस्तद्वनमनुविचरन्त्यः क्षान्ति-
वादिन आश्रमपदमुपजग्मुः । निदितनप प्रभातमाहाम्यास्तु तस्य मुनेः स्त्रीजनाधिकृता राज्ञो
वाल्म्यादुरासदत्वाच्च तासां नैनास्ततो वारयितुं प्रसेहिरे । अभिसंस्काररमणीयतरया चाश्रम- 15
पदश्रिया समाकृष्यमाणा इव ता योपितः प्रविश्याश्रमपदं ददृशुस्तत्र त मुनिवरं प्रशम-
सौम्यदर्शनमतिगाम्भीर्यातिशयादुरासदमभिज्वलन्तमिव तपःश्रिया ध्यानाभियोगादुदारविषय-
संनिकर्षेऽप्यक्षुभितेन्द्रियनैश्वल्यशोभ साक्षाद्दर्शमिव मङ्गल्यं पुण्यदर्शनं वृक्षमूले बद्धासन-
मासीनम् । अथ ता राजक्रियस्तस्य तपस्तेजमाक्रान्तसत्त्वाः संदर्शनादेव त्यक्त्रिभ्रमनिवासौ-
दृह्या विनयनिभृतमभिगम्येनं पर्युपासांचक्रिरे । स तासां स्वागतादिप्रियवचनपुरःसरमतिथि- 20
जनमनोहरमुपचारविधिं प्रत्यर्त्य तत्परिप्रश्नोपपादितप्रस्तावाभिः स्त्रीजनमुखप्रहृणार्थाभि-
ईष्टान्तवतीभिः कथाभिर्धर्मातिव्यमासां चकार ।

अगर्हितां जानिमन्नाप्य मानुषी-

मनूनमारं पदुभिस्तथेन्द्रियैः ।

अनश्यमृत्युर्न कृतोति यः शुभं

प्रमादमात्रप्रलदमेव वक्ष्यते ॥ १५ ॥

कुलेन रूपेण वयोयुगेन वा

वत्प्रकर्षेण धनोदयेन वा ।

परत्र नाप्नोति सुखानि कश्चन

प्रदानशीलादिगुणैर्न संस्तुतः ॥ १६ ॥

कुलादिहीनोऽपि हि पापनिःस्पृहः
 प्रदानशीलादिगुणाभिपत्तिमान् ।
 परत्र सौख्यैरभिसार्यते ध्रुवं
 घनाग्ने सिन्धुजलैरिवाणवः ॥ १७ ॥

कुलस्य रूपस्य वयोर्गुणस्य वा
 बलप्रकर्षस्य धनोद्धृत्यस्य वा ।
 इहाप्यलंकारविधिर्गुणादरः
 समृद्धिसूचैव तु हेममालिका ॥ १८ ॥
 अलंक्रियन्ते कुसुमैर्महीरुहा-
 स्तडिद्रुणैस्तोयविलम्बिनो घनाः ।
 सरांसि मत्तभ्रमैः सरोरुहै-
 गुणैर्विशेषाधिगतैस्तु देहिनः ॥ १९ ॥

अरोगतायुर्धनरूपजातिभि-
 निःकृष्टमप्योत्तमभेदचित्रता ।
 जनस्य ज्ञेयं न खलु स्वभावतः
 पराश्रयाद्वा त्रिविधा तु कर्मणः ॥ २० ॥
 अवेत्य ज्ञेयं नियतां जगत्स्थितिं
 चलं विनाशप्रवणं च जीवितम् ।
 जहीत पापानि शुभक्रमाशया-
 दयं हि पन्था यशसे सुखाय च ॥ २१ ॥

मनःप्रदोषस्तु परात्मनोर्हितं
 विनिर्दहन्मिरिय प्रवर्तते ।
 अतः प्रयत्नेन स पापभीरुणा
 जनेन वर्ज्यः प्रतिपक्षसंश्रयात् ॥ २२ ॥
 यथा समेत्य ज्वलितोऽपि पावक-
 स्तदान्तसंसक्तजलां महानदीम् ।
 प्रशान्तिमायाति मनोज्वलस्तथा
 श्रितस्य लोकद्वितयक्षमां क्षमाम् ॥ २३ ॥

इति क्षान्त्या पापं परिहरति तदेत्वभिमया-
 दत्तश्चायं वैरं न जनयति मैत्र्याश्रयवलात् ।

प्रियः पूज्यश्चास्माद्भवति सुखभागेन च ततः

प्रयात्यन्ते च वा खगूहमिह पुण्याश्रयगुणात् ॥ २४ ॥

अपि च भयलः क्षान्तिर्नामेया-

शुभस्वमायातिशयः प्रसिद्धः

पुण्येन कीर्त्या च परा विवृद्धिः ।

5

अतोयसंपर्कवृत्ता विशुद्धि-

स्तैस्तैर्गुणैधैश्च परा समृद्धिः ॥ २५ ॥

परोपरोधेषु सदानभिज्ञा

व्यवस्थितिः सत्त्वनतां मनोज्ञा ।

गुणाभिनिर्वर्तितचारुसज्ञा

10

क्षमेति लोकार्यकरी वृषाज्ञा ॥ २६ ॥

अलङ्कित्या शक्तिसमन्विताना

तपोधनाना वटसंपदम्या ।

व्यापाददानानलरारिधारा

प्रेत्येह च क्षान्तिरनर्थशान्तिः ॥ २७ ॥

15

क्षमामये वर्मणि सज्जनाना

विकुण्ठिता दुर्जनयाक्यगणाः ।

प्रायः प्रशंसाकुसुममयमेव

तत्कीर्तिमालाययरा भवन्ति ॥ २८ ॥

हन्तीति या धर्मेतिपक्षमायां

20

प्राहुः सुखा चैन निमोक्षमायाम् ।

तस्मान्न दुर्त्यक इव क्षमायां

प्रयत्नमेकान्तद्विदक्षमायाम् ॥ २९ ॥

इति स महामा तासां धर्मातिथ्यं चकार ॥

अथ स राजा निद्राह्वयनिरोदनाग्रतिविबुद्धः मानसोपनदगुरुनयनो मदनालुङ्गत्या 25
कुत्र देव्य इति शयनपात्रिकाः सभूक्षेप पर्यवृच्छत् । एता देव वनान्तराग्न्युपशोभयमानास्त-
दिभूनि पश्यन्तीति चोदय्य शयनपात्रिकाम्यः स राजा देवीजनस्य विसर्गमनिर्वर्णगहस्तिन-
कपितदवशिचेष्टिदर्शनोसुकमनिरुत्पाप शयनाग्निरतिभूतपृष्ठत्रयजनोत्तरीयगङ्गाः सरुशुकै-
र्यत्रदण्डपाणिभिरन्तःपुरारचरैः हृत्नानुयात्रनादनमनुचिचकार । स तत्र सुरतिजनानिमूल-
मिधितां विविधकुसुममलयकण्ठरनिवत्पदनि ताम्भूत्स्रगामिचित्राननुमन्त्रदाग्रमपद- 30
मभिजगाम । इति ॥ स राजा क्षान्तिमदिन तनूनिव देवीजनपरिहृत दूररीतुरापदोस-
ग्नरपरिभन्तिस्त्वितिवादीन्पराभूतननि राघ पर कोदद्वजगान । प्रतिचक्ष्वात्रव त्रैपत्पात्र

भ्रष्टविनयोपचारसोष्ठ्य सरम्भपाप्माभिभवादापतितखेदेवैवर्ण्येनेपथुर्भूभङ्गजिह्वाविवृत्तसिराभि
ताम्रनयनो विरक्तकान्तिश्रवण्यशोभ प्रचलत्वनकनलयौ परिमृद्नेन् साङ्गुलिविभूपणौ
पाणी तमृपिपरमधिक्षिपस्तत्तदुवाच । हहो^१—

अस्मत्तेज खलीकृत्य पश्यन्नन्त पुराणि न ।

६ मुनिवेपप्रतिच्छन्न कोऽय वैतसिफायते ॥ ३० ॥

तच्छ्रुत्वा वर्षवरा ससभ्रमागेगा राजानमूचु—देव मा भैरम् । चिरकालसमृतव्रत
नियमतपोभावितात्मा मुनिरय क्षातिवादी नामेति । उपहृताध्याशयत्वाच्च स राजा तत्तेषां
वचनमप्रतिगृह्णन्नाच—कष्ट भो ।

चिरात्प्रभृति लोकोऽयमेवमेतेन वञ्चयते ।

१० कुहनाजिह्वाभागेन त्रापसाकुम्भसामना ॥ ३१ ॥

तदयमस्य तापसनेपथ्यान्ष्टादित मायाशाठ्यसमृत कुहकस्तभाव प्रकाशयामीत्युक्त्या
प्रतिहारीहस्तादसिमादाय ह तुमुपतितनिश्चयस्तमृपिवर सर्पैर्बवदभिजगाम । अयं तां देव्य
परिजननिवेदिताभ्यागमनमालोक्य राजान क्रोधसक्षिप्तसौम्यभाव वितानीभूतहृदया ससभ्रमा
वेगचञ्चलनयना समुचायाभिवाद्य च तमृपिवर समुद्यताङ्गलिकुम्भला शरन्नलिन्य इव
॥ समुद्रतैकपङ्कजाननमुकुला राजानमभिजग्मु ।

तत्तासां समुदाचारलीलाविनयसौष्ठवम् ।

न तस्य शमयामास क्रोधाग्निज्वलित मन ॥ ३२ ॥

लब्धतरप्राणप्रसरास्तु तां देव्य ससरम्भनिकारसमुदाचारलक्षकम् साधुधमभिपतन्त
तमुदीक्ष्य राजान तमृपिवर प्रति निवर्तिताभिनिविष्टदृष्टिं समावृण्वैत्य ऊचु—देव मा मा खलु
२० साहस कार्पी । क्षातिवादी भगवानयमिति । प्रदुष्टभावाच्च स राजा समावर्जितभावा नून-
मनेनेमा इति सुधुतर कोपमुपेत्य स्फुटतर भ्रूभङ्गैरसूयासमावेशतीक्ष्णैस्तिर्यग्बेक्षितैस्तत्तासां
प्रणयप्रागहस्यमवमर्त्य सरोपमनेक्षमाण स्त्रीजनाधिकृताञ्छिर कम्पादाकम्पमानकुण्डलमुकुट-
विटपस्ता धोपितोऽभिवीक्षमाण उवाच—

वदत्यैर्न क्षमामेव न त्वेनां प्रतिपद्यते ।

२५ तथा हि योपिसर्पैर्कट्टैष्णा न क्षातमानयम् ॥ ३३ ॥

वागन्ययायैव शरीरचेष्टा

दुष्टाशय मानसमन्ययैव ।

तपोरने कोऽयमस्यतामा

दम्भव्रताढम्बरधीरमास्ते ॥ ३४ ॥

१ Mss वैरान्. २ Mss परिमृद्नेन्. ३ A भग्ने B हनो ४ AP संभवत्
B सपन्नवत्. ५ AP वृम्वन्त्य B वृम्वन्त्य ६ Mss एव ७ A एते, perhaps
‘वृथो for ‘तृण’

अथ ता देव्यस्तस्मिन् राजनि त्रोधसरम्भकर्कशद्वये प्रत्याहतप्रणया प्रजानानाश्च
तस्य राज्ञश्चण्डतादुरनुनेयता च वैमनस्यदैत्याक्रान्तमनस स्त्रीजनान्क्रुतेर्भयविपादव्याकुलितै-
र्हस्तसङ्गाभिरपसार्यमाणा व्रीडापनतः पदनास्तमृषिभ्यः समनुशोचन्त्यस्ततोऽपचक्रमु ।

अस्मन्निमित्तमपराधनिवर्जितेऽपि

दान्ते तपस्विनि गुणप्रयितेऽप्यमुष्मिन् ।

५

को वेत्ति कामपि विवृत्य विकारलीला

केनापि यास्यति पया क्षितिपस्य रोप ॥ ३५ ॥

क्षितीशवृत्तिं प्रतिलब्धकीर्तिं

तनु मुनेरस्य तपस्तनु च ।

अमून्यनागासि च नो मनासि

10

तुल्य हि हन्यादपि नाम राजा ॥ ३६ ॥

इति तासु देवीष्वनुशोचितनिनि श्वसितमात्रपरायणास्त्रपथातासु स राजा तमृषिर
सतर्जयन् रोपवशान्निष्कुर्य खड्गं स्वयमेव ष्टेत्तुमुपचक्रमे । निर्विकारधीरममभ्रान्तस्त्रस्थचेष्टित
च त महासत्त्वमासाद्यमानमप्येक्ष्य सरम्भितैरमेनमुवाच—

दाण्डाजिनिकतानेन प्ररूपं गमिता यथा ।

15

उद्धहन् कपटाटोप मुनिवन्मामपीक्षते ॥ ३७ ॥

अथ बोधिसत्त्व क्षान्तिपरिचयादविचलितधृतिस्तेनासत्कारप्रयोगेण त राजान
रोपसरम्भनिरूपचेष्टित भ्रष्टनिनयोपचारश्रिय निष्मृतात्मइताहितपयमागतविस्मय क्षणमभि-
धीक्ष्य करुणायमान समनुनेप्यनियतमीदृश किञ्चिदुवाच—

भाग्यापराधजनितोऽप्यपमानयोग

20

सदृश्यते जगति तेन न मेऽत्र चिन्ता ।

दु एव तु मे यदुचिताभिगतेषु वृत्ति

र्याचापि न त्वयि मया क्रियते यथार्हम् ॥ ३८ ॥

अपि च महाराज ।

असप्रवृत्तान् पपि सनियोक्ष्यता

25

मरद्विधानां जगदर्थकारिणाम् ।

न युत्तरूपं सहसा प्रवर्तिषु

निमर्दभागोऽप्यनुगम्यतां यत ॥ ३९ ॥

अयुक्तवत्साव्यपि किञ्चिदीक्ष्यते
 प्रकाशतेऽसाव्यपि किञ्चिदन्यथा ।
 न कार्यतत्त्वं सहसैव लक्ष्यते
 विमर्शमप्राप्य विशेषहेतुभिः ॥ ४० ॥
 विमृश्य कार्यं त्वगम्य तत्त्वतः
 प्रपद्य धर्मेण न नीतिवर्मना ।
 महान्ति धर्मार्थसुखानि साधय-
 स्वनस्य तैरेव न ह्रीयते नृपः ॥ ४१ ॥
 विनीय तस्मादतिचापलान्मतिं
 यशस्यमेवाहंसि कर्म सेवितुम् ।
 अभिप्रैयन्ते ह्यभिलक्षितात्मना-
 महदृष्टूर्वाश्चरितेष्वतिक्रमाः ॥ ४२ ॥
 तपोधने त्वद्गुजवीर्यरक्षिते
 परेण यन्नाम वृतं न मर्ययेः ।
 हितक्रमोन्माधि यदार्यगार्हितं
 स्वयं महीनाथ कथं व्यवस्यसि ॥ ४३ ॥
 जियोऽभियाता यदि ते ममाश्रमं
 यदृच्छयान्तःपुररक्षिभिः सह ।
 व्यतिक्रमस्तत्र च नो भवेत्क्रियान्
 रुपा यदेव गमितोऽसि विक्रियाम् ॥ ४४ ॥
 अघाप्यस्य स्यादपराध एव मे
 क्षमा तु शोभेत तयापि ते नृप ।
 क्षमा हि शक्तस्य परं विभूषणं
 गुणानुरक्षानिपुणत्वसूचनात् ॥ ४५ ॥
 कपोलोलघुनिनीलकुण्डले
 न मौलिरत्नसुतयः पृथग्विधाः ।
 तथाभ्यलङ्कर्तुमलं नृपान्यया
 क्षमेति नैनाममन्तुमर्हसि ॥ ४६ ॥
 स्रजाक्षमां निलमसंश्रयक्षमां
 क्षमाभिरारक्षितुमर्हसि क्षमाम् ।
 तपोधनेष्वभ्युदिता हि वृत्तयः
 शितीघराणां बहुमानपेशलाः ॥ ४७ ॥

इत्यनुनीयमानोऽपि स राजा तेन मुनिवरेणानार्जवोपहतमतिस्तमन्ययैवाभिश्ङ्गमानः

पुनरुवाच—

न तापसच्छन्न विभर्ति चेद्भवान्

स्थितोऽसि वा स्वे नियमव्रते यदि ।

क्षमोपदेशव्यपदेशसंगतं

किमर्थमस्मादभयं प्रयाचसे ॥ ४८ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—श्रूयतां महाराज यदर्थोऽयं मम प्रयत्नः ।

अनागसं प्रव्रजितमवधीद्व्रासणं नृपः ।

इति ते मत्कृते मा भूद्यशो वाच्यविजर्जरम् ॥ ४९ ॥

मर्तव्यमिति भूतानामयं नैयमिको विधिः ।

इति मे न भयं तस्मात्त्वं वृत्तं चानुपश्यतः ॥ ५० ॥

सुखोदकस्य धर्मस्य पीडा मा भूत्तयैव तु ।

क्षमामिल्यवदं तुभ्यं श्रेयोभिगमनक्षमाम् ॥ ५१ ॥

गुणानामाकरत्वाच्च दोषाणां च निवारणात् ।

प्रामृतातिशयप्रीत्या कथयामि क्षमामहम् ॥ ५२ ॥

अयं स राजा सूत्रतान्यपि तान्यनादृत्य तस्य मुनेर्वचनकुसुमानि सासूयं तमृषिवर-
मुवाच—द्रक्ष्याम इदानीं ते क्षान्त्यनुरागमित्युक्त्वा निवारणार्थमीपदभिप्रसारितमभ्युच्छ्रितप्रतनु-
दीर्वाङ्गुलिं तस्य मुनेर्दक्षिणं पाणिं निशितेनासिना कमलमिव नालदेशाद्वययोजयत् ।

छिन्नेऽग्रहस्तेऽपि तु तस्य नासी-

दुःखं तथा क्षान्तिदृढव्रतस्य ।

सुखोचितस्याप्रतिकारघोरं

छेत्तुर्यथागामि समीक्ष्य दुःखम् ॥ ५३ ॥

अयं बोधिसत्त्वः कष्टमतिक्रान्तोऽयं स्वहितमर्यादामपात्रीभूतोऽनुनयत्येति वैद्यप्रत्या-
ख्यातमातुरमिदं समनुशोचंस्त्वर्ष्णीं वभूव । अथैनं स राजा संतर्जयन् पुनरुवाच—

एवं चाच्छिद्यमानस्य नाशमेप्यनि ते तनुः ।

सुखं दम्भजनं चेदं खलुद्विप्रलम्भनम् ॥ ५४ ॥

बोधिसत्त्वस्त्वनुनयाश्रममेनं निदिद्यायं च नामास्य निर्बन्ध इति नैनं किंचिदुवाच ।

अथ ॥ राजा तस्य मशान्नो द्वितीयं पाणिमुभौ ब्राह्म कर्णनासं चरणौ तथैव निचरति ।

पतति तु निशितेऽप्यसौ शरीरे

न मुनिरः स शुशोच नो शुकोप ।

परिनिदितशरीरपद्मनिष्ठः

परिचितपा च जने क्षमानुवृत्त्या ॥ ५५ ॥

गात्रच्छेदेऽप्यक्षतक्षान्तिधीरं

चित्तं तस्य प्रेक्षमाणस्य साधोः ।

नासीदुःखं प्रीतियोगान्नृपं तु

भ्रष्टं धर्महीनस्य संतापमाप ॥ ५६ ॥

प्रतिसंस्थानमहतां न तथा करुणालनाम् ।

बाधते दुःखमुत्पन्नं परानेव यथाश्रितम् ॥ ५७ ॥

घोरं तु तत्कर्म नृपः स कृत्वा

सद्यो ज्वरेणानुगतोऽग्निनेव ।

विनिर्गतधोपवनान्तदेशा-

न्नां चावदीर्णां सहसा विवेश ॥ ५७ ॥

निमग्नं तु तस्मिन् राजनि भीमशब्दमवदीर्णयां बहिज्वालाकुलायां बहुधरायां समुद्रात् महति कोलाहले समन्ततः प्रक्षुभिते व्याकुले राजकुले तस्य राज्ञोऽप्यासा जानानास्तस्य मुनेस्तपःप्रभात्रमाहात्म्यं तत्कृतं च राज्ञो धरणीतलनिमज्जनं मन्यमानाः पुरायमृषि-वरस्तस्य राज्ञो दीपात्सर्वमिदं जनपदं निर्दहतीति जातभयाशङ्काः समभिगम्य तमृषिवा-

१५ मभिप्रणम्य क्षम्यमाणाः कृताञ्जलयो विज्ञापयामासुः-

इमामवस्थां गमितोऽसि येन

नृपेण मोहादतिचापलेन ।

शापानलस्येन्धनतां स एव

प्रयातु ते मा पुरमस्य धाक्षीः ॥ ५९ ॥

१९१ २० खीबालवृद्धातुरविप्रदीना-

ननागसो नार्हसि दग्धुमत्र ।

तत्साधु देशं क्षितिपस्य तस्य

खं चैव धर्मं गुणपक्ष रक्ष ॥ ६० ॥

अथैतान् बोधिसत्त्वः समाध्यामयन्नवाच-मा भैष्ट आयुष्मन्तः ।

२५ सपाणिपादमसिना कर्णनासमनागसः ।

छिन्नवान् योऽपि तावन्मे वने निवसतः सतः ॥ ६१ ॥

कथं तस्यापि दुःखाय चिन्तयेदपि मद्विधः ।

विरं जीवत्वसी राजा मा चैनं पापभागवत् ॥ ६२ ॥

भरणव्याधिदुःखार्ते लोभद्वेषवशीकृते ।

३० दग्धे दुश्चरितैः शोच्ये कः कोपं कर्तुमर्हति ॥ ६३ ॥

स्थाहुर्म्यरूपस्तु यदि क्रमोऽयं

मय्येव पच्येत तदस्य पापम् ।

दुःखानुबन्धो हि सुखोचितानां

भवत्यदीर्घोऽप्यत्रिपल्लवतीक्ष्णः ॥ ६४ ॥

त्रातुं न शक्यस्तु मया यदेवं

विनिर्दहनात्महितं स राजा ।

उत्सृज्य तामात्मगतामशक्तिं

राज्ञे करिष्यामि किमिलसूयाम् ॥ ६५ ॥

ऋतेऽपि राज्ञो मरणादिदुःखं

जातेन सर्वेण निषेवितव्यम् ।

जन्मैव तेनात्र न मर्षणीयं

तन्नास्ति चेत्किं च कुतश्च दुःखम् ॥ ६६ ॥

कल्पाननस्यान् बहुधा विनष्ट

शरीरकं जन्मपरंपरासु ।

जह्यां कथं तत्प्रलये तितिक्षां

तृणस्य हेतोर्विव रत्नजातम् ॥ ६७ ॥

घने घसन् प्रवर्जितप्रतिज्ञः

क्षमामिधायी नचिरान्मरिष्यन् ।

किमक्षमायां प्रणयं करिष्ये

तद्वैद्य मा स्वस्ति च वोऽस्तु यात ॥ ६८ ॥

इति स मुनिवरोऽनुशिष्य तान्

सममुपनीय च साधुशिष्यतान् ।

अविचलितवृत्तिः क्षमाश्रया-

त्समधिरोह दिवं क्षमाश्रयात् ॥ ६९ ॥

तदेवं सारमीभूतक्षमाणां प्रतिसंख्यानमहतां नात्रिपक्षं नामास्तीति क्षान्तिगुणसंवरणे

मुनिमुपनीय वाच्यम् । चापलाक्षान्तिदोषनिदर्शने राजानमुपनीय कामादीनवकषायामपि

वाच्यम्—एवं कामहेतोर्दुःखरितमासेव्य त्रिनिपातभागिनो भवन्तीति । संपदामनिल्यता- 25

संदर्शने चेति ॥

॥ इति क्षान्तिजातकमष्टाविंशतिनमम् ॥

२९ ब्रह्मजातकम् ।

मिथ्यादृष्टिपरमाण्ववधानीति विशेषानुरूप्याः सतां दृष्टिव्यसनगताः । तद्यथानुश्रूयते-

बोधिसत्त्वः किलायं भगवान् ध्यानाभ्यासोपचितस्य कुशलस्य कर्मणो विपाक-
प्रभावाद्ब्रह्मलोके जन्म प्रतिलेभे । तस्य तन्महदपि ध्यानविशेषाधिगतं ब्राह्मं सुखं पूर्वजन्मसु
६ कारुण्यपरिचयान्नैव परहितकरणाव्यापारनिरस्तुक्तं मनश्चकार ।

विषयमुखेनापि परां प्रमादवक्तव्यतां व्रजति लोकः ।

ध्यानसुखैरपि तु सतां न तिरस्क्रियते परहितेष्टा ॥ १ ॥

अथ कदाचित्स मंहात्मा करुणाश्रयभूतं विविधदुःखव्यसनशतोपसृष्टमुक्तिद्वैव्यापाद-
विहिंसाकामधातुं कामधातुं व्यलोकयन् ददर्श विदेहराजमङ्गदिन्नं नाम कुमित्रसंपकदोषा-
१० दसन्मनस्कारपरिचयाच्च मिथ्यादृष्टिगहने परिभ्रमन्तम् । नास्ति परलोकः, कुतः शुभाशुभानां
कर्मणां विपाक इत्येवं स निश्चयमुपेत्य प्रशान्तधर्मक्रियैस्तुक्यः प्रदानशीलादिसुकृतप्रति-
पत्तिविमुखः संरूढपरिभवबुद्धिधार्मिकेष्वश्रद्धारूक्षमतिधर्मशालेषु परिहासचित्तः परलोक-
कपासु शिथिलविनयोपचारगौरवबहुमानः श्रमणब्राह्मणेषु कामसुखपरायणो बभूव ।

शुभाशुभं कर्म सुखासुखोदयं

१५ ध्रुवं परत्रेति विरूढनिश्चयः ।

अपात्य पापं यतते शुभाश्रयो

यथेष्टमश्रद्धेतया तु गम्यते ॥ २ ॥

अथ स महात्मा देवर्षिस्तस्य राज्ञस्तेन दृष्टिव्यसनोपनिपातेनापायिकेन लोकानर्था-
करभूतेन समावर्जितानुरूपस्तस्य राज्ञो विषयसुखानलितमतेः श्रीमति प्रविषिते विमानदेशे-
२० ऽवतिष्ठमानस्याभिज्वलन् ब्रह्मलोकात्पुरस्तात्समवततार । अथ स राजा तमग्निस्त्वन्धमिव
ज्वलन्तं विद्युत्समूहमिव चावभासमानं दिनकरकिरणसंघातमिव च परया दीप्त्या विरोचमान-
मभिवीक्ष्य तत्तेजसाभिभूतमतिः ससंभ्रमः प्राङ्गलिरेन प्रत्युत्पाय सबहुमानमुदीक्षमाण
इत्युवाच-

करोति ते भूरिव संपरिग्रहं

२५ नभोऽपि पञ्चोपमपाद पादयोः ।

निमासि सौरीमिव चोद्बहन् प्रभां

विलोचनानन्दनरूप को भवान् ॥ ३ ॥

बोधिसत्त्व उवाच-

जित्वा द्यौं शात्रवमुल्याविव संख्ये

३० रागद्वेषौ चित्तसमादानवलेन ।

ब्राह्मे लोके येऽभिगता भूमिप तेपां ।

देवर्षीणामन्यतमं मां त्वमेवेहि ॥ ४ ॥

इत्युक्ते स राजा स्वागतादिप्रियवचनपुरःसरं पाद्याभ्यसत्कारमसौ समुपहृत्य सविस्मय-
मेनमभिवीक्षमाण उवाच—आश्चर्यरूपः खलु ते महर्षे ऋद्धिप्रभावः ।

प्रासादमितिष्वविर्पज्यमान—

श्वक्रम्यसे व्योम्नि ययैव भूमौ ।

शतहृदोन्मेपसमृद्धदीप्ते^१

प्रचक्ष्व तत्केन तनेयमुद्धिः ॥ ५ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

ध्यानस्य शीलस्य च निर्मलस्य

वरस्य चैवेन्द्रियसंवरस्य ।

साल्मीकृतस्यान्यभवेष्टु राज-

नेवंप्रकारा फलसिद्धिरेषा ॥ ६ ॥

राजोवाच—किं सत्यमेवेदमस्ति परलोक इति ? प्रसोवाच—आम् । अस्ति महाराज
परलोकः । राजोवाच—कथं पुनरिदं मार्ष शक्यमस्माभिरपि श्रद्धातुं स्यात् ? बोधिसत्त्व ॥
उवाच—स्थूलमेतन्महाराज प्रत्यक्षादिप्रमाणयुक्तिप्राप्त्यमाप्तजननिदर्शितक्रमं परीक्षाक्रमगम्यं
च । पश्यतु भवान् ।

चन्द्रार्कनक्षत्रविभूषणा द्यौ-

स्तिर्यग्विकल्पाश्च बहुप्रकाराः ।

प्रत्यक्षरूपः परलोक एष

मा तेऽत्र सद्विहजडा मतिर्भूत् ॥ ७ ॥

जातिस्मराः सन्ति च तत्र तत्र

प्यन्तर्भिषेणस्तृप्तिपट्टशब्द ।

अतोऽपि लोकः परतोऽनुमेयः

साक्ष्यं च नन्वत्र कृतं मयेन ॥ ८ ॥

यदुद्धिपूर्वेव च बुद्धिसिद्धि-

लोकः परोऽस्तीति ततोऽप्येहि ।

आषा हि यां गर्भगतस्य बुद्धिः

सानन्तरं पूर्वकजन्मुदेः ॥ ९ ॥

क्षेपावबोधे च वदन्ति बुद्धि

जन्मादिबुद्धेर्निपयोऽस्ति तस्मात् ।

न चैहिकोऽसौ नयनाद्यभावा-

त्सिद्धौ यदीयस्तु परः स लोकः ॥ १० ॥

पित्र्यं स्वभावं व्यतिरिच्य दृष्टः

शीलादिभेदश्च यतः प्रजानाम् ।

६ नाकस्मिकस्यास्ति च यत्प्रसिद्धि-

र्जात्यन्तराम्यासमयः स तस्मात् ॥ ११ ॥

पटुत्वहीनेऽपि मतिप्रभावे

जडप्रकारेष्वपि चेन्द्रियेषु ।

विनोपदेशात्प्रतिपद्यते य-

१० त्प्रसूतमात्रः स्तनपानयत्नम् ॥ १२ ॥

आहारयोग्यासु कृतश्रमत्वं

तदर्शयत्यस्य भवान्तरेषु ।

अभ्याससिद्धिर्हि पटूकरोति

शिक्षागण कर्मसु तेषु तेषु ॥ १३ ॥

१५ तत्र चैत्परलोकसंप्रत्ययापरिचयात्स्यादियमाशङ्का भवतः ।

यत्संकुचन्ति विकसन्ति च पङ्कजानि

कामं तदन्यभवचेष्टितसिद्धिरेया ।

नो चेत्तदिष्टमथ किं स्तनपानयत्न

जात्यन्तरीयकपरिश्रमजं करोषि ॥ १४ ॥

२० सा चाशङ्का नानुविधेया नियमानियमदर्शनात्प्रयत्नानुपपत्त्युपपत्तिभ्यां च ।

दृष्टो हि कालनियमः कमलप्रबोधे

समीलने च न पुनः स्तनपानयत्ने ।

यत्तश्च नास्ति कमले स्तनपे तु दृष्टः

सूर्यप्रभाव इति पञ्चविकासहेतुः ॥ १५ ॥

१०५ २५ तदेवं महाराज सम्यगुपपरीक्षमाणेन शक्यमेतच्छ्रद्धानुम्-अस्ति परलोक इति । अथ
स राजा मिथ्यादृष्टिपरिग्रहामिनिष्ठबुद्धित्वादुपचितपापत्वाच्च तां परलोककथां श्रुत्वा
असुखापमान उगाच-भो महर्षे ।

लोकः परो यदि न बालनिभीषिकेपा

ग्राह्यं मयैतदिति वा यदि मन्यसे त्वम् ।

२० तेनेह नः प्रदिश निष्कशतानि पञ्च

तत्ते सहस्रमैहमन्यमने प्रदास्ये ॥ १६ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तदस्य प्रागल्भ्यपरिचयनिर्विशङ्कं मिथ्यादृष्टिविपोद्धारभूतमसमुदाचार-
वचनं युक्तेनैव क्रमेण प्रत्युवाच—

इहापि तावद्धनसंपदार्थिनः ।

प्रयुज्जते नैव धनं दुरात्मनि ।

न घस्मरे नानिपुणे न चालसे

गतं हि यत्तत्र तदन्तमेति तत् ॥ १७ ॥

यमेव पश्यन्ति तु सव्यपत्रपं

शमाभिजातं व्यवहारनैपुणम् ।

ऋणं प्रयच्छन्ति रहोऽपि तद्विधे

तदर्पणं ह्यम्युदयावहं धनम् ॥ १८ ॥

क्रमश्च तार्वद्धि एव गम्यता-

मृणप्रयोगे नृप पारलौकिके ।

त्वयि त्वसदर्शनदुष्टचेष्टिते

धनप्रयोगस्य गतिर्न त्रिषते ॥ १९ ॥

कुदृष्टिदोषप्रभवैर्हि दारुणे-

निपातितं त्वां नरके स्वकर्मभिः ।

विचेतसं निष्कसहस्रकारणा-

दृजातुरं कः प्रतिचोदयेत्ततः ॥ २० ॥

न तत्र चन्द्रार्ककैरिदिगङ्गना

विमान्ति संश्रिततमोवगुण्ठनाः ।

न चैव तारागणभूषणं नभः

सरः प्रबुद्धैः कुमुदैरिवेक्ष्यते ॥ २१ ॥

परत्र यस्मिन्निरसन्ति नास्तिका

घनं तमस्तत्र हिमश्च मारुतः ।

करोति योऽस्थीन्यपि दारयन् रुजं

तमात्मवान् कः प्रनिशेद्धनेप्सया ॥ २२ ॥

घनान्धकारे पटुधूमदुर्दिने

भ्रमन्ति केचिन्नरकोदरे चिरम् ।

सर्वैर्घचीरप्रनिरुपणातुराः

परस्परप्रस्खलनार्तनादिनः ॥ २३ ॥

१ Kern suggests तारमिष for तारमिष as this word is unknown to lexicographers. २ A सचय; B स्वचय for सचय.

विशीर्यमाणैश्चरणैर्मुहुर्महु-

ज्वलत्कुक्कुले नरके तथापरे ।

दिशः प्रधावन्ति तदनुमुक्षया

न चान्तमायान्त्यश्रुमस्य नायुपः ॥ २४ ॥

आतक्ष्य तक्षाण इवापरेषां

गात्राणि रौद्रा विनियम्य याम्याः ।

निस्तक्ष्णुवन्त्येव शिताप्रशलाः

सार्धेऽपि दारुष्विव लब्धहर्षाः ॥ २५ ॥

समुत्कृत्तसर्वस्वचो वेदनार्ता

विमांसीवृताः केचिदप्यस्थिशेषाः ।

नै चायान्ति नाशं धृता दुष्टतैः स्वै-

स्तथा चापरे खण्डशरिद्धमानाः ॥ २६ ॥

ज्वलितपृथुखलीनपूर्णवक्त्राः

स्थिरदहनासु महीष्ययोमयीषु ।

ज्वलनकापिलयोक्त्रतोत्रप्रदया-

श्चिरमपरे ज्वलतो रषान् वहन्ति ॥ २७ ॥

संघातपर्वतसमागमपिष्टदेहा.

केचित्तदाक्रमणचूर्णितमूर्त्योऽपि ।

दुःखे महत्यविकलेऽपि च नो म्रियन्ते

यात्रत्परिक्षयमुपैति न कर्म पापम् ॥ २८ ॥

द्रोणीषु केचिज्ज्वलनोज्ज्वलासु

लौहैर्भहद्भिर्मुसलैर्ज्वलद्भिः ।

समानि पञ्चापि समाशतानि

सबूर्ध्वमाना विहैजन्ति नासन् ॥ २९ ॥

तीक्ष्णायसज्जलितकण्टककर्कशेषु

तप्तेषु त्रिद्रुमनिभेष्वपरे द्रुमेषु ।

पात्यन्त ऊर्ध्वमघ एव च कृप्यमाणाः

क्रूरे रवैरपुरुषैः पुरुषैर्यमस्य ॥ ३० ॥

ज्वलितेषु तप्ततपनीयनिभे-

ष्वङ्गारराशिषु महत्स्वपरे ।

उपमुञ्जते स्वचरितस्य फलं

निर्स्पन्दितारसितमात्रजलाः ॥ ३१ ॥

केचितीक्ष्णैः शङ्कुशतैराततजिह्वा

ज्वालामालादीप्ततरायां वसुधायाम् ।

राट्यन्ते तीव्ररुजाविष्टशरीराः

प्रत्याप्यन्ते ते च तदानीं परलोकम् ॥ ३२ ॥

आवेष्ट्यन्ते लोहपट्टैर्ज्वलद्भि-

र्निष्काप्यन्ते लोहकुम्भीष्वयान्ये ।

केचितीक्ष्णैः शस्त्रवर्षैः क्षताङ्गा

निस्त्वच्छांसा व्यालसंघैः क्रियन्ते ॥ ३३ ॥

केचित्कान्ता वह्निसंस्पर्शतीक्ष्णं

क्षारं तोयं यैतरण्यां विशन्ति ।

संशीर्यन्ते यत्र मांसानि तेषां

नो तु प्राणा दुष्कृतैर्धार्यमाणाः ॥ ३४ ॥

अशुचिकुण्ठपमम्युपेयिवांसो

हृदमिव दाहपरिश्रमार्तचित्ताः ।

अतुलमनुभवन्ति तत्र दुःखं

त्रिमिशतजर्जरितास्त्रिभिः शरीरैः ॥ ३५ ॥

ज्वलनपरिगता ज्वलच्छरीरा-

धिरमपरेऽनुभवन्ति दाहदुःखम् ।

ज्वलनपरिगतायसप्रकाशाः

सङ्कनधृता न च भस्मसाद्भवन्ति ॥ ३६ ॥

पाट्यन्ते ऋक्षचैर्ज्वलद्भिरेव केचिन्निशातैः क्षुरैः

केचिन्मुद्गरवेगपिष्टशिरसः कूजन्ति शोकातुराः ।

पप्पन्ते पृथुशूलभिन्नरुपः केचिद्भिधूमेऽजले

पाप्यन्ते ज्वलिताग्निरर्णमपरे लीढं रसन्तो रसम् ॥ ३७ ॥

अपरे अभिर्भूतशस्त्रैः शरीरैः

रभिपत्य तीक्ष्णदशनैर्दशनैः ।

परिदुःखमास्तनवस्तनवः

प्रपतन्ति दीनविरुता विरुताः ॥ ३८ ॥

एवंप्रकारमसुरां निरयेषु घोरं

प्राप्तो भविष्यति [मयान्] सङ्कनप्रयुजः ।

1 Miss. and Kern read प्राप्ते भविष्यति सङ्कनप्रयुजः; but metre requires the change of भविष्यति into भविष्यी and an addition of मयान्.

शोकातुरं श्रमविपादपरीतचित्तं

याचेदृणं क इव नाम तदा भवन्तम् ॥ ३९ ॥

लौहीषु दुर्जनकलेवरसंकुलासु

कुम्भीष्वभिज्वलितवह्निदुरासदासु ।

प्रकायवेगवशगं विवशं भ्रमन्तं

याचेदृणं क इव नाम तदा भवन्तम् ॥ ४० ॥

यक्षायसज्वलितकीलनिबद्धदेहं

निर्धूमवह्निकपिले यस्सुधातले वा ।

निर्दह्यमानवपुपं करुणं रुदन्तं

याचेदृणं क इव नाम तदा भवन्तम् ॥ ४१ ॥

प्राप्तं पराभवं तं दुःखानि महान्ति कस्तदानुभवन्तम् ।

याचेदृणं भवन्तं प्रतिवचनमपि प्रदातुमप्रभवन्तम् ॥ ४२ ॥

विशस्यमानं हिममारुतेन वा

निकृजितव्येऽपि विपन्नविक्रमम् ।

विदौर्यमाणं भृशमार्तिनादिनं

परत्र कस्त्वार्हति याचितुं धनम् ॥ ४३ ॥

विहिंस्यमानं पुरुषैर्यमस्य वा

विचेष्टमानं ज्वलितेऽप्यवानले ।

श्वपायसैर्व्यादितर्मासशोणितं

परत्र कस्त्वा धनयाच्यया तुदेतै ॥ ४४ ॥

वधविकर्तनताडनपाटनै-

र्दहनतक्षणपेपणभेदनैः ।

विशस्यमानैर्विविधैश्च सदातुरः

कथमृणं प्रतिदास्यसि मे तदा ॥ ४५ ॥

अथ ॥ राजा तां निरयकयामतिभीषणां समुपश्रुत्य जातसंवेगस्यकमिष्यादृष्ट्यनुरागो
लब्धसंप्रत्ययः परलोके तमृषिवरं प्रणम्योवाच—

निशम्य तावन्नरकेषु यातनां

भयादिदं विद्ववतीन मे मनः ।

कथं भविष्यामि न तां समेयिष्यान्

वितर्क्यवह्निर्दहतीन मां पुनः ॥ ४६ ॥

मया ह्यसदर्शननष्टचेतसा

कुर्मर्म्मा यातमदीर्घदर्शिना ।

तदत्र मे साधुगतिर्गतिर्भवान्

परायणं त्वं शरणं च मे मुने ॥ ४७ ॥

ययैव मे दृष्टितमस्त्वयोद्धत

दिवाकरेणैव समुद्यता तमः ।

तयैव मार्गं त्वमृषे प्रचक्ष्व मे

भजेय येनाहमितो न दुर्गतिम् ॥ ४८ ॥

अयैनं बोधिसत्त्वं संविग्रमानसमृज्जभूतदृष्टिं धर्मप्रप्तिपत्तिपात्रमूतमवैक्ष्य पितैव

पुत्रमाचार्य इव च शिष्यमनुकम्पमान इति समनुशशास—

सुशिष्यवृत्त्या श्रमणद्विजेषु

पूर्वे गुणप्रेम यया निचक्रुः ।

नृपाः स्ववृत्त्या च दया प्रजासु

कीर्तिक्षमः स त्रिदिवस्य पत्न्याः ॥ ४९ ॥

अधर्ममस्माद्भृशदुर्जयं जयन्

कदर्यभावं च दुरुत्तरं तरन् ।

उपैहि रत्नातिशयोज्ज्वलं ज्वलन्

दिवस्पतेः काञ्चनगोपुरं पुरम् ॥ ५० ॥

मनस्यसदर्शनसस्तुतेऽस्तु ते

रुचिसिर सज्जनसंमत मतम् ।

जहीहि तं बालिशरङ्गनेर्जनैः

प्रवेदितोऽधर्मविनिश्चयश्च यः ॥ ५१ ॥

त्वया हि सदर्थनसाधुनाधुना

नरेन्द्र वृत्तेन विद्यासता सता ।

यदैव चित्ते गुणरूक्षता क्षता

तदैव ते मार्गकृतास्पदं पदम् ॥ ५२ ॥

कुरुष्व तस्माद्गुणसाधनं धनं

शिवां च लोके स्वहितोदयां दयाम् ।

सिरं च शीलेन्द्रियसंवरं वरं

परत्र हि स्यादशिवं न तेन ते ॥ ५३ ॥

स्वपुण्यलक्ष्म्या नृप दीप्तयाप्तया

सुकृत्सु शुक्लत्वमनोज्ञयाज्ञया ।

चरात्मनोऽर्थप्रतिसंहितं हितं

जगद्भया कीर्तिमनोहरं हरन् ॥ ५४ ॥

४

त्वमत्र स्तुमानससारथी रथी

स्व एव देहो गुणसूर्यो रपः ।

अरुक्षताक्षो दमदानचक्रवान्

समन्वितः पुण्यमनीषयेपया ॥ ५५ ॥

यतेन्द्रियाश्वः स्मृतिरश्मिसंपदा

१०

भतिप्रतोदः श्रुतिविस्तरायुधः ।

ह्युपस्करः संनतिचारुकूरः

क्षमायुगो दाक्षगतिर्धृतिस्थिरः ॥ ५६ ॥

असद्वचःसंयमनादकूजनो

मनोज्ञयाङ् मन्द्रगभीरनिखनः ।

१६

अमुक्तसंधिर्नियमाविखण्डना-

दसक्तियाजिस्रयिर्जर्जनार्जवः ॥ ५७ ॥

अनेन यानेन यशःपताकिना

दयानुयात्रेण शमोच्चकेतुना ।

चरन् परात्मार्यममोहभास्वता

२०

न जातु राजनिरय गमिष्यति ॥ ५८ ॥

इति स महात्मा तस्य राजस्तदसदृशान्धकारं भास्वरैर्वचनकिरणैर्व्यवधूय प्रकाश्य चासौ सुगतिमार्गं तत्रैवान्तर्दधे । अथ ॥ राजा संक्षुपलब्धपरलोकवृत्तान्ततत्त्वः प्रतिलब्ध-सम्यग्दर्शनचेताः सामान्यपौरजानपदो दानदमसयमपरायणो बभूव ॥

तदेवं मिथ्यादृष्टिपरमाण्ववधानीति विशेषेणानुक्रम्याः सतां दृष्टिष्यसनगताः । एवं सद्धर्मश्रवणं परिपूर्णं श्रद्धां परिपूरयतीत्येवमप्युपनेयम् । एवं परतो धर्मश्रवणं संम्यग्दृष्ट्यादप्रत्ययो भवतीत्येवमप्युपनेयम् । एवमासादनामपि सन्तस्तद्धितोपदेशेन प्रतिनुदन्ति क्षमापरिचयान् पारुष्येणेति सप्रशंसायां क्षमागर्णेऽपि वाच्यम् । संवेगादेवमाशु श्रेयोभिमुखता भवतीति सवेगकपायामपि वाच्यमिति ॥

इति ब्रह्मजातकमेकोनविंशत्तमम् ॥

३० हस्तिजातकम् ।

परहितोदकं दुःखमपि साधवो लाभमिव बह्व मन्यन्ते ॥ तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किल अन्यतमस्मिन् नागवने पुष्पफलपल्लवालक्षितशिखरैरलंकृत इव
तत्र तरुवरतरुणैर्विभिधवीरुचरुतृणपिहितभूमिभागे वनरामणीयकनिबद्धदयैरनुत्कण्ठित-
मध्यास्यमान इव पर्वतस्थलैराश्रयभूते वनचराणां गम्भीरविपुलसलिलाशयसनाये महता ६
निर्वृक्षक्षुपसलिलेन कान्तारेण समन्ततस्तिरस्कृतजनान्ते महाकाय एकचरो हस्ती बभूव ।

स तत्र तरुपर्णेन विसेन सलिलेन च ।

अभिरेमे तपस्वीव संतोषेण शमेन च ॥ १ ॥

अथ कदाचित्स महासत्त्वस्तस्य वनस्य पर्यन्ते विचरन् यतस्तत्कान्तारं ततो जन-
शब्दमुपशुश्राव । तस्य चिन्ता प्रादुरभूत्—किं नु खल्विदम् ? न तावदेनेन प्रदेशेन कश्चि- 10
देशान्तरगामी मार्गोऽस्ति । एवं महत्कान्तारं च व्यतीत्य मृगयापि न युज्यते प्रागेव
महासमारम्भपरिखेदमस्मत्सूर्यय्यग्रहणम् ।

व्यक्तं त्वेते परिभ्रष्टा मार्गाद्वा मूढदैशिकाः ।

निर्वासिता वा क्रुद्धेन राज्ञा खेनानयेन वा ॥ २ ॥

तथा ह्ययमनोजस्को नष्टहर्षोद्वद्रवः ।

15

केवलार्तिबलः शब्दः श्रूयते रुदतामिव ॥ ३ ॥

तज्ज्ञास्यामि तावदेनमिति स महासत्त्वः करुणया समाकृष्यमाणो यतः स जन-
निर्घोषो बभूव ततः प्रससार । विस्पष्टतरविलापं च विपाददैन्यविरसं तमाक्रन्दितशब्दमुप-
शृण्वन् कारुष्यपर्युत्सुकमनाः स महात्मा द्रुततरं ततोऽभ्यगच्छत् । निर्गम्य च तस्माद्वन-
गहनानिर्वृक्षक्षुपत्वात्तस्य देशस्य दूर एवावलोक्यन् ददर्श सप्तमात्राणि पुरुषशतानि क्षुत्तर्प- 20
परिश्रममन्दानि तद्वनमभिमुखानि प्रार्थयमानानि । तेऽपि च पुरुषास्तं महासत्त्वं ददृशुर्जङ्गममिव
हिमगीरिशिखरं नीहारपुङ्गवमिव शरद्वलाहकमिव पद्ममलार्वाजितभीममुखमायान्तम् । दृष्ट्वा च
निपाददैन्यपरीता हन्तेदानीं नष्टा वयमिति भयप्रस्तमनसोऽपि क्षुत्तर्पपरिश्रमविहतोत्साहा
नापयानप्रयत्नपरा बभूवुः ।

ते विपादपरीतत्वात्क्षुत्तर्पश्रमनिह्वलाः ।

25

नापयानसमुद्योगं भयेऽपि प्रतिपेदिरे ॥ ४ ॥

अथ बोधिसत्त्वो भीतानबेलैतान्—मा भैष्ट मा भैष्ट, न वो भयमस्ति मत्त इति
समुच्छ्रितेन क्षिण्णामिताग्रपृथुपुच्छेण करेण समाश्वासयन्नभिगम्य करुणायमाणः पप्रच्छ—
केऽत्र भवन्तः ? केन चेमा दशामनुप्राप्ताः ॥ ॥

रजःसूर्याशुसंपर्कादिवर्णाकृतयः कृशाः ।

शोककृमार्ताः के यूयमिह चाभिगताः कुतः ॥ ५ ॥

अथ ते पुरुषास्तस्य तेन भानुपेणाभिव्याहरेणामयप्रदानाभिव्यञ्जकेन चाम्युपपत्ति-
सौमुख्येन प्रत्यागतद्वयः समभिप्रणम्यैनमूचुः—

- ६ कोपोत्पातानिलेनेह क्षिप्ताः क्षितिपतेर्वयम् ।
पश्यतां शोकदीनानां बन्धूनां द्विरदाधिप ॥ ६ ॥
अस्ति नो भाग्यशेषस्तु लक्ष्मीश्चाभिमुखी ध्रुवम् ।
सुद्वन्द्वविशिष्टेन यदृष्टा भवता वयम् ॥ ७ ॥
निस्तीर्णामापदं चेमां विभ्रस्त्वदर्शनोत्सवात् ।
१० खमेऽपि त्वद्विधं दृष्ट्वा को हि नापदमुत्तरेत् ॥ ८ ॥

अपैनान् स द्विरदवर उवाच—अथ कियन्तोऽत्रमवन्त इति ? मनुष्या ऊचुः—

सहस्रमेतद्वसुधाधिपेन

त्यक्तं नृणामत्र मनोज्ञगात्र ।

अदृष्टदुःखा बहवस्ततस्तु

- १५ क्षुत्तर्पणशोकाभिभवाद्दिनष्टाः ॥ ९ ॥

एतानि तु स्युर्द्विरदप्रधान

सप्तावशेषाणि नृणां शतानि ।

निमज्जतां मृत्युमुखे तु येषां

मूर्तस्त्वमाश्वास इवाम्युपेतः ॥ १० ॥

- २० तच्छ्रुत्वा तस्य महासत्त्वस्य कारुण्यपरिचयादश्रूणि प्रवर्तन्त । समनुशोचंश्चेर्ना-
भियतमीदृशं किञ्चिदुवाच— कष्टं भोः ।

घृणाविमुक्ता वत निर्व्यपत्रपा

नृपस्य बुद्धिः परलोकनिर्व्यया ।

अहो तडिच्चञ्चलया नृपश्रिया

- २५ हृतेन्द्रियाणां खहितानवेक्षिता ॥ ११ ॥

अवेति मन्ये न स मृत्युमप्रतः

शृणोति पापस्य न वा दुरन्तताम् ।

अहो वतानायतमा नराधिपा

विमर्शमान्वाद्बचनक्षमा न ये ॥ १२ ॥

देहस्यैकस्य नामार्थे रोगभूतस्य नाशिनः ।

इदं सत्त्वेषु नैर्घृण्यं घिगहो वत मूढताम् ॥ १३ ॥

अथ तस्य द्विरदपतेस्तान् पुरुषान् करुणास्निग्धमवेक्षमाणस्य चिन्ता प्रादुरभूत्—
एवममी क्षुत्तर्पथ्रमपीडिताः परिदुर्बलशरीरा निरुदकमप्रच्छायमनेकयोजनायामं कान्तार-
मपथ्यादनाः कथं व्यतियास्यन्ति ? नागवनेऽपि च किं तदस्ति येनैषामेकाहमपि तावदपरि- ८
केशेन वार्ता स्यात् ? शक्येषुः पुनरेते मदीयानि मांसानि पायेयतामुपनीय दृतिभिरिव च
ममाद्वैः सलिलमादाय कान्तारमेतन्निस्तरिं नान्यथा ।

करोमि तदिदं देहं बहुरोगशतालयम् ।

एषां दुःखपरीतानामापदुत्तरणप्लवम् ॥ १४ ॥

स्वर्गमोक्षसुखप्राप्तिसमर्थं जन्म मानुषम् ।

10

दुर्लभं च तदेतेषां मैवं निलयमागमत् ॥ १५ ॥

स्वगोचरस्थस्य ममान्युपेता

धर्मेण चेमेऽतिययो भवन्ति ।

आपद्रता बन्धुविवर्जिताश्च

मया विशेषेण यतोऽनुकम्प्याः ॥ १६ ॥

15

चिरस्य तावद्बहुरोगमाजनं

सदातुल्यादिविधश्रमाश्रयः ।

शरीरसंज्ञोऽयमनर्थविस्तरः

परार्थकृत्ये विनियोगमेय्यति ॥ १७ ॥

अथैनमन्ये क्षुत्तर्पथ्रमधर्मदुःखातुरशरीराः कृताङ्गलयः साश्रुनयनाः समभिप्रणम्यार्त- 20
तया हस्तसंज्ञाभिः पानीयमयाचन्त—

त्वं नो बन्धुरबन्धूनां त्वं गतिः शरणं च नः ।

यथा वेत्सि महाभाग तथा नखातुमर्हसि ॥ १८ ॥

इत्यैनमन्ये सकरुणमूचुः—अपरे त्वेनं धीरतरमनसः सलिलप्रदेशं कान्तारदुर्गोत्तार-
णाय च मार्गं पप्रच्छुः— 25

जलेशयः शीतजला सरिद्धौ

यद्यत्र वा नैर्घ्नमस्ति तोयम् ।

छायाद्रुमः शाद्वलमण्डलं वा

तन्नो द्विपानामधिप प्रचक्ष्व ॥ १९ ॥

१ Mss. योत्रनायातं for 'धर्म', but योत्रनायनं would be better. २ A यत्राधनः
for 'यत्र'. ३ A वे for वा.

कान्तारं शक्यमेतच्च निस्तर्तुं मन्यसे यतः ।

अनुकम्पां पुरस्कृत्य ता दिश साधु निर्दिश ॥ २० ॥.

संबहुलानि हि दिनान्यत्र नः कान्तारे परिभ्रमताम् । तदर्हसि नः स्वामिनिस्तार-
यितुमिति ॥

४ अयं स महात्मा तैः करुणैः प्रयाचितैस्तेषां भृशतरमाक्रेदितद्दयो यतस्तत्कान्तारं
शक्यं निस्तर्तुं बभूव, तत एषां पर्वतस्थलं सदृश्यन्नम्युच्छ्रितेन भुजगवरभोगपीपरेण करेणो-
वाच—अस्य पर्वतस्थलस्याधस्तात्पद्मोत्पलालङ्कृतनिमलसलिलमस्ति महत्सरः । तदनेन मार्गेण
गच्छत । तत्र च व्यपनीतधर्मतर्पकमास्तास्यैव नातिदूरेऽस्मात्पर्वतस्थलात्पतितस्य हस्तिन-
शरीरं द्रक्ष्यथ । तस्य मांसानि पायेयतामानीय इतिभिरिव तस्यान्नैः सलिलमुपगृह्णानयैव
१० दिश यातव्यम् । एवमल्पकृच्छ्रेण कान्तारमिदं व्यतियास्यैव । इति स महात्मा तान्
पुरुषान् समाश्वासनपूर्वकं ततः प्रस्थाप्य ततो द्रुततरमन्येन मार्गेण तद्विरिशिखरमारुह्य
तस्य जनकायस्य निस्तारैणापेक्षया स्वशरीरं ततो मुमुक्षुर्नियतमिति प्रणिधुमुपबृह्दयामास-
नाय प्रयत्नः सुगतिं ममाहुं

नैकातपत्रा मनुजेन्द्रक्ष्मीम् ।

१५ मुखप्रकर्षैकरसां न च धा

ब्राह्मीं श्रियं नैव न मोक्षसौख्यम् ॥ २१ ॥

यत्त्वस्ति पुण्यं मम किञ्चिदेव

कान्तारमग्नं जनमुज्जिहीर्षो ।

ससारकान्तारगतस्य तेन

२० लोकस्य निस्तारयिता भवेयम् ॥ २२ ॥

इति विनिश्चित्य स महात्मा प्रमोदादगणितप्रपातनिष्पेषमरणदुःखं स्वशरीरं तस्मा-
द्विरितटावयोद्देशं मुमोच ।

रेजे ततः स निपतञ्छरदीव मेघः

पर्यस्तबिम्ब इव चास्तगिरेः शशाङ्कः ।

२५ तौर्क्ष्यस्य पक्षपवनोप्रजवापविद्धं

शृङ्गं गिरेरिव च तस्य हिमोत्तरीयम् ॥ २३ ॥

आकम्पयन्नथ धरा धरणीधरांश्च

मारस्य च प्रमुमदाच्युपितं च चेत ।

निर्घातपिण्डितरव निपपात यूमा-

३० वावर्जयन् वनलता वनदेवताश्च ॥ २४ ॥

१ AB आदाय, P ब्रहाय for आनीय २ MSS यातव्यमेव for यातव्यम् ३ MSS
‘यास्यपेति । तद्वच्छ्रय यूयमेन मार्गेणेति ४ B निस्तारणावेक्षया, ५ MSS तार्क्ष्यस्य.

असंशयं तद्वनसंश्रयास्तदा

मनस्सु निस्फारितविस्मयाः सुराः ।

निचिक्षिपुर्व्योम्नि मुदोचनूरुहाः

समुच्छ्रितैकाङ्गुलिपल्लवान् मुजान् ॥ २५ ॥

सुगन्धिभिश्चन्दनचूर्णैरञ्जितैः

प्रसक्तमन्ये कुसुमैरवाकिरन् ।

अतान्तवैः काञ्चनभक्तिराजितै-

स्तमुत्तरीयैरपरे विभूषणैः ॥ २६ ॥

स्तवैः प्रसादप्रणितैस्तथापरे

समुपतैश्चाञ्जलिपद्मकुण्डलैः ।

शिरोभिराञ्जितचारुमौलिभि-

र्नमस्क्रियाभिश्च तमम्यपूजयन् ॥ २७ ॥

सुगन्धिना पुष्परजोविकर्षणा-

त्तरंगमालारचनेन वायुना ।

तमव्यजन् केचिदधाम्बरेऽपरे

प्रितानमस्योपदधुर्धनैर्धनैः ॥ २८ ॥

तमर्चितुं भक्तिरशेन केचन

व्यरोसयन् चां सुरदुन्दुभिस्वनैः ।

अकालजैः पुष्पफलैः सपल्लवै-

र्व्यभूषयन्स्तत्र तरूनवापरे ॥ २९ ॥

दिशः शरत्कान्तिमयी दधुः श्रियं

रवेः कटाः प्राशुतरा इवाभयन् ।

मुदाभिगन्तुं तमिमास चार्णवः

कुतः ह्यलोकगपितनीचिर्निर्भ्रमः ॥ ३० ॥

अप ते पुरुषाः क्रमेण तत्सरः समुपेत्य तस्मिन् विनीतधर्मतर्पणमा यथाकथितं तेन २३
महामना तदतिदूरे हस्तिशरीरं नचिरमृतं ददृशुः । तेषां बुद्धिरमयत्—अहो यथायं
सदृशस्तस्य शिरदपतेर्हन्ती ।

आता नु तस्यैव महाद्विषम्य

स्याद्वातधरो यान्ततमः सुनो वा ।

१ Mss. 'मिहाना ततः'; probably 'मिहाना ततः'. २ Mss. 'महाद्विषम्य' for
'महाद्विषम्य'. ३ Mss. 'मिहाना'. ४ Mss. 'मिहाना' for 'मिहाना'.

तस्यैव खल्वस्य सितार्द्रिशोभं

संचूर्णितस्यापि विमाति रूपम् ॥ ३१ ॥

* कुमुदश्रीरिवैकस्या ज्योत्स्ना पुञ्जीकृतेव च ।

छायेव खलु तस्येयमादर्शतिलसंश्रिता ॥ ३२ ॥

६ अथ तत्रैकेषां निपुणतरमनुपश्यतां बुद्धिरभवत्—यथा पश्यामः स एव खल्वयं दिग्धारणेन्द्रप्रतिस्पर्धिरूपातिशयः कुञ्जरवर आपद्गतानामबन्धुसुहृदामस्माकं निस्तारणापेक्षया गिरितटादस्मान्निपतित इति ।

यः स निर्घातवद्भूत्कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

व्यक्तमस्यैव पततः स चास्माभिर्ध्वनिः श्रुतः ॥ ३३ ॥

१० एतद्वपुः खलु तदेव मृणालगौरं

चन्द्रांशुशुक्लतनुजं तनुविन्दुचित्रम् ।

कूर्मोपमाः सितनखाश्चरणास्त एते

वंशः स एव च घनुर्मधुरानतोऽयम् ॥ ३४ ॥

तदेव चेदं मदराजिराजितं

१५ सुगन्धिवाध्वायतपीनमाननम् ।

समुन्नतं श्रीमदनर्पिताङ्कुशं

शिरस्तदेतच्च बृहच्छिरोधरम् ॥ ३५ ॥

विपाणयुग्मं तदिदं मधुप्रभं

सदर्पचिह्नं तटरेणुनारुणम् ।

२० आदेशयन् मार्गमिमं च येन नः

स एष दीपाङ्गुलिपुष्करः करः ॥ ३६ ॥

२०६ आश्चर्यमलङ्कितरूपं वत खल्विदम् ।

अदृष्टपूर्वान्वयशीलभक्तिपु

क्षतेषु मायैरपरिश्रुतेष्वपि ।

२५ सुहृत्वमस्मासु वतेदमीदृशं

सुहृत्सु त्वा बन्धुषु वीर्य श्रीदृशम् ॥ ३७ ॥

सर्वेषां नमोऽस्तुस्मै महाभागाय ।

आपत्परीतान् भयशोकदीना-

नस्माद्विधानमनुपपद्यमानः ।

कोऽप्येव मन्ये द्विरदावभासः

सिर्पत्सतामुद्वहतीव वृत्तम् ॥ ३८ ॥

क शिषितोऽसावतिभद्रतामिमा-

मुपासितः को न्वमुना गुरुर्वने ।

न रूपशोभा रमते विना गुणै-

र्जनो यदित्याह तदेतदीक्ष्यते ॥ ३९ ॥

अहो स्वभावातिशयस्य संपदा

विदर्शितानेन ययार्हभद्रता ।

हिमाद्रिशोभेन मृतोऽपि खल्वयं

कृतात्मतुष्टिर्हसतीव वर्ष्मणा ॥ ४० ॥

तत्क इदानीमस्य जिग्धवान्धवसुहृद्व्यतिविशिष्टवासस्यस्यैवमन्युपपत्तिमुमुक्षस्य सैः प्राणैरप्यस्मदर्पमुपकर्तुमभिप्रवृत्तस्यातिसाधुवृत्तस्य मांसमुपभोक्तुं शक्यति ? युक्तं त्वस्मामिः पूजाविधिपूर्वकमग्निस्तकारेणास्यानृष्यमुपगन्तुमिति । अथ तान् बन्धुव्यसन इव शोकानुवृत्ति-प्रयणहृदयान् साधुनयनान् गद्गदायमानकण्ठानवेक्ष्य कार्यान्तरमवेक्षमाण्णा धीरतरमनस ऊचु-रन्ये-न खल्वेवमस्माभिरयं द्विरदवरः संपूजितः सत्कृतो वा स्यात् । अभिप्रायसंपादनेन 15 त्वयमस्माभिर्युक्तः पूजयितुमिति पश्यामः ।

अस्मन्निस्तारणापेक्षी स ह्यसंस्तुतवान्धवः ।

शरीरं त्यक्तवानेवमिष्टमिष्टतरातिथिः ॥ ४१ ॥

अभिप्रायमतस्त्वस्य युक्तं समनुवर्तितुम् ।

अन्यथा हि भवेद्व्यर्थो ननु तस्यायमुद्यमः ॥ ४२ ॥

जेहादुष्यतमातिथ्यं सर्वसं तेन खल्विदम् ।

अप्रतिग्रहणाद्व्ययं कुर्यान्को न्यस्य सत्क्रियाम् ॥ ४३ ॥

गुरोरिव यतस्तस्य वचसः संप्रतिग्रहात् ।

सत्क्रियां कर्तुमर्हामः क्षेममारमन एव च ॥ ४४ ॥

निस्तीर्थं चेदं व्यसनं समग्रैः

प्रत्येकशो वा पुनरस्य पूजा ।

करिष्ये नागवरस्य सयं

बन्धोरतीतस्य यथैव वृत्तम् ॥ ४५ ॥

तस्यैव खल्वस्य सितार्द्रिशोभं

संचूर्णितस्यापि विभाति रूपम् ॥ ३१ ॥

कुमुदश्रीरिवैकस्या ज्योत्स्ना पुष्पीकृतेव च ।

छायेव खलु तस्येयमादर्शतल्लसंश्रिता ॥ ३२ ॥

५ अथ तत्रैकेषां निपुणतरमनुपश्यतां बुद्धिरभवत्—यथा पश्यामः स एव खल्वयं
दिग्धारणेन्द्रप्रतिस्पर्धिरूपातिशयः कुञ्जरवर आपद्गतानामवन्धुसुहृदामस्माकं निस्तारणापेक्षया
गिरितटादस्मान्निपतित इति ।

यः ॥ निर्यातवद्भूत्कम्पयन्निव भेदिनीम् ।

व्यक्तमस्यैव पततः स चास्माभिर्ध्वनिः श्रुतः ॥ ३३ ॥

१० एतद्वपुः खलु तदेव मृणालगौरं

चन्द्रांशुशुक्लतनुजं तनुविन्दुचित्रम् ।

कूर्मोपमाः सितनखाश्चरणास्त एते

वंशः स एव च धनुर्मधुरानतोऽयम् ॥ ३४ ॥

तदेव चेदं मदराजिराजितं

११ सुगन्धिवाय्वायतपीनमाननम् ।

समुन्नतं श्रीमदनर्पिताङ्कुशं

शिरस्तदेतच्च बृहच्छिरोधरम् ॥ ३५ ॥

विपाणयुग्मं तदिदं मधुप्रभ

सदर्पचिह्नं तटरेणुनारुणम् ।

२० आदेशयन् मार्गमिमं च येन नः

स एष दीधाह्रुलिपुष्करः करः ॥ ३६ ॥

आश्चर्यमलङ्कितरूपं वत खल्विदम् ।

अदृष्टपूर्वाग्वयशीलमक्षिपु

क्षतेषु भाग्यैरपरिश्रुतेष्वपि ।

२५ सुहृत्वमस्मासु वतेदमीदृश

सुहृसु वा बन्धुषु वीर्य कीदृशम् ॥ ३७ ॥

सर्वथा नमोऽस्वस्मै महामागाय ।

आपत्परीतान् भयशोक्तीना-

नस्माद्विधानम्युपपद्यमानः ।

कोऽप्येप मन्ये द्विरदावभासः

सिपैत्सतामुद्रहतीव वृत्तम् ॥ ३८ ॥

कश्चिद्विशितोऽसावतिभद्रतामिमा-

मुपासितः को न्वमुना गुरुर्वने ।

न रूपशोभा रमते विना गुणै-

र्जनो यदित्याह तदेतदीक्ष्यते ॥ ३९ ॥

अहो स्रभावातिशयस्य संपदा

विदर्शितानेन यथार्हभद्रता ।

हिमाद्रिशोभेन मृतोऽपि खल्वयं

कृतात्मतुष्टिर्हसतीव वर्ष्मणा ॥ ४० ॥

10

तत्क इदानीमस्य स्निग्धवान्धवसुहृत्प्रतिविशिष्टवात्सल्यस्यैवमभ्युपपत्तिसुमुखस्य स्रैः प्राणैरप्यस्मदर्पमुपकर्तुमभिप्रवृत्तस्यातिसाधुवृत्तस्य मांसमुपभोक्तुं शक्यति ? युक्तं त्वस्माभिः पूजाविधिपूर्वकमग्निसत्कारेणास्यानृप्यमुपगन्तुमिति । अथ तान् बन्धुव्यसन इव शोकानुवृत्ति- प्रवणहृदयान् साश्चनयनान् गद्गदायैमानकण्ठानवेक्ष्य कार्यान्तरमवेक्ष्यमाणा धीरतरमनस ऊचु- रन्ये—न खल्वेवमस्माभिरयं द्विरदवरः संपूजितः सत्कृतो वा स्यात् । अभिप्रायसंपादनेन 15 त्वयमस्माभिर्युक्तः पूजयितुमिति पश्यामः ।

अस्मन्निस्तारणापेक्षी स क्षसंस्तुतबान्धवः ।

शरीरं त्यक्तवानेवमिष्टमिष्टतरातिथिः ॥ ४१ ॥

अभिप्रायमतस्त्वस्य युक्तं समनुवर्तितुम् ।

अन्यथा हि भवेद्भयार्थो ननु तस्यायमुद्यमः ॥ ४२ ॥

20

कैवाहुद्यतमातिथ्यं सर्वस्वं तेन खल्विदम् ।

अप्रतिग्रहणाद्भयार्थं कुर्यात्को न्यस्य सक्तियाम् ॥ ४३ ॥

गुरोरिव यतस्तस्य वचसः सप्रतिग्रहात् ।

सक्तियां कर्तुमर्हामः क्षेममात्मन एव च ॥ ४४ ॥

निस्तीर्य चेदं व्यसनं समग्रैः

प्रत्येकशो वा पुनरस्य पूजा ।

करिष्यते नागवरस्य सर्वं

बन्धोरेतीतस्य यथैव कृत्यम् ॥ ४५ ॥

25

अथ ते पुरुषा कान्तारनिस्तारणापेक्षया तस्य द्विरदपतेरभिप्रायमनुस्मरन्तस्तद्वचन
मप्रतिक्षिप्य तस्य महासत्त्वस्य मासान्यादाय दृतिभिरिव च तदग्रे सलिल तत्प्रदर्शितया
दिशा खस्ति तस्मात्कान्ताराद्विनिर्गद्य ॥

तदेव परहितोदकं दुःखमपि साधवो लाभमिव बहु मन्यन्ते, इति साधुजनप्रशंसायां
४ वाच्यम् । तथागतवर्णेऽपि, सत्कृत्य धर्मश्रवणे च भद्रप्रकृतिनिष्पादनार्णेऽपि वाच्यम्-एव
भद्रा प्रकृतिरम्यस्ता जन्मान्तरेष्वनुवर्तत इति । त्यागपरिचयगुणनिदर्शनेऽपि वाच्यम्-एव
द्रव्यत्यागपरिचयादात्मस्नेहपरित्यागमप्यकुच्छ्रेण करोतीति । यच्चोक्तं भगवता परिनिर्वाण
समये समुपस्थितेषु दिव्यकुसुमगादित्रादिषु-न खलु पुनरानन्द एतावता तथागत सकृतो
भवतीति, तच्चैव निदर्शयितव्यम् । एवमभिप्रायसपादनात्पूजा कृता भवति न गन्धमाल्या
१० यभिह्वारेणेति ॥

॥ इति हस्तिजातक त्रिंशत्तमम् ॥

३१ सुतसोमजातकम् ।

श्रेयः समाधत्ते यथातयाप्युपनतः सत्संगम इति सज्जनापाश्रयेण श्रेयोर्यिना भवितव्यम् ।
तद्ययानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूतः किल्लयं भगवान् यशःप्रकाशवंशे गुणपरिमहप्रसङ्गात्साल्मीभूत-
प्रजानुरागे प्रतापानतद्वत्सामन्ते श्रीमति कौरव्यराजकुले जन्म प्रतिलेभे । तस्य ६
गुणशतकिरणमालिनः सोमप्रियदर्शनस्य सुतेस्य सुतसोम इत्येवं पिता नाम चक्रे । स
शुक्लपक्षचन्द्रमा इव प्रतिदिनमभिवर्धमानकान्तिलावण्यः कालक्रमादवाप्य साङ्गेषु सोपवेदेषु
च वेदेषु वैचक्षण्यं दृष्टक्रमः सोत्तरकलानां कलानां लोक्यानां लोक्रेभवद्भुमाननिकेतभूतः
सम्पगम्युपपत्तिसौमुल्यादभिवर्धमानादरात्परिपालननियमाच्च बन्धुरिव गुणानां बभूव ।

शीलश्रुतत्यागदयादभानां

10

तेजःक्षमाधीधृतिसंनतीनाम् ।

अनुभूतिहीमतिकान्तिकीर्ति-

दाक्षिण्यमेधावलशुक्लतानाम् ॥ १ ॥

तेषां च तेषां स गुणोदयाना-

मलंकृतानामिव यौनेन ।

15

विशुद्धतौदार्यमनोहराणां

चन्द्रः कलानामिव संश्रयोऽभूत् ॥ २ ॥

अतश्चैनं स राजा लोकपरिपालनसामर्थ्यादक्षुद्रभद्रप्रवृत्तिवाच यौनराज्यनिभूत्या
संयोजयामास ।

विद्वर्त्तयां त्वासुरतीव तस्य

20

प्रियाणि धर्माणि सुभाषितानि ।

आनर्च पूजातिशयैरतस्तं

सुभाषितैरेनमुपागमयः ॥ ३ ॥

अयं कदाचित्स महात्मा कुसुममासप्रभावविरचितकिसलयलक्ष्मीमाधुर्याणि प्रथिकसु-
कुसुममनोऽप्रहसितानि प्रव्रिततनवशाद्वलकुयास्तरणसनायधरणीतलानि कर्मश्रेयलदला- 25
सीर्णनिर्मलनीलसलिलानि अमद्भ्रममधुकरिगणोपगीनान्यनिमृतपरमृनवर्हिगणानि मृदुपुरभि-
शिशिरसुखपवनानि मनःप्रसादोद्भावनानि नगरोपवनान्यनुनिचरन् अन्यतममुद्यानधनं नाति-
महता बलकायेन परिवृतः श्रीडार्यमुपनिर्जगाम ।

१ AB 'प्रससात् for 'प्रसज्जत्. २ A गुणतस्य for गुणस्य. ३ AB लोक्षानां for
लोक्ष्याना. ४ Mss. विद्वतयानु. Kern suggests चाहुः for त्वाहुः as well. ५ ३५...

स तत्र पुस्कोकिठनादिते वने
मनोहरोद्यानविमानभूपिते ।

चचार पुष्पानतचित्रपादपे

प्रियासहाय सुकृती नन्दने ॥ ४ ॥

गीतस्वनैर्मधुरतूर्यवानुविद्धै

मृलैश्च हावचतुरैर्ललिताङ्गहारै ।

स्त्रीणा मदोपहृतया च विगलक्ष्म्या

रेमे स तत्र वनचारुतया तथा च ॥ ५ ॥

- तत्रस्थ चैनमन्यतम सुभापिताख्यायी ब्राह्मण समभिजगाम । कृतोपचारसत्कारश्च
10 तद्रूपशोभापहृतमनास्तत्रोपविवेश । इति स महासत्त्वो यौनानुवृत्त्या पुण्यसमृद्धिप्रभावोपनत
श्रीडाभिधिमनुभवस्तदागमनादुपलब्धमान एव तस्मिन् ब्राह्मणे सुभापितश्रवणादनवातागमन
फले सहसैवोपतित गीतगादिब्रह्मनोपरोधि श्रीडाप्रसङ्गजनितप्रहर्षोपहृत प्रमदाजनभय
निपादजनन कोलाहलमुपश्रुत्य ज्ञायता किमेतदिति सादरमन्त पुरावचरान् समादिदेश ।
अथास्य दौनारिका भयनिपाददीनवदना ससभ्रम द्रुततरमुपेल न्यनेदयन्त—एष स देव
15 पुरुषाद कल्पापपाद सौदास साक्षादिचान्तको नरशतकदनकरणपरिचयाद्राक्षसाधिक
मूरतरमतिरतिमानुपलब्धवीर्यदर्पो रक्ष प्रतिभयारौद्रमूर्तिर्मूर्तिमानिव जगत्सत्रास इत एवाभि
वर्तते । विद्रुत च नस्तसत्रासप्रस्तधैर्यमुद्गान्तरपतुरगद्विरदव्याकुलयोध बलम् ।
यत प्रतियनो भवतु देव, प्राप्तकाल या सप्रधार्यतामिति । अथ सुतसोमो
जानानोऽपि तानुवाच—भो क एष सौदासो नाम ते त प्रोचु—किमेतदेवम्
20 न निदित यथा सुदासो नाम राजा बभूव । स मृगयानिर्गतोऽश्वेनापहृतो वनगहन
मनुप्रविष्ट सिंहा सार्धं योगमगमत् । आपन्नसत्त्वा च सा सिंही सवृत्ता । कालान्तरेण
च कुमार प्रसुषेव । स वनचरैर्गृहीत सुदासायोपनीत । अपुत्रोऽहमिति च कृत्वा
सुदासेन समर्पित । पितरि च सुरपुरमुपगते सै राज्य प्रतिलेभे । स मातृदोषादामिषे-
ष्वभिसक्त । इदमिद रसनर मासमिति स मानुष मासमास्वाच सैषौरानेव च हत्वा हत्वा
25 भक्षयितुमुपचक्रमे । अथ पौरास्तद्वधायोयोग चक्रुः । यतोऽसौ भीत सौदासो नररुधिर
पिशितगल्मिण्यो भूतेभ्य उपशुश्राव—अस्मासकटामुफोऽह राज्ञा कुमारशतेन भूतयव
वरिष्यामीति । सोऽय तस्मासकटामुक् । प्रसह्य प्रसह्य चानेन राजकुमारापहरण कृतम् ।
सोऽय देवमप्यपहर्तुमायात । श्रुत्वा देव प्रमाणमिति ॥

- अथ स बोधिसत्त्व पूर्वमेव निदितशीन्दोपनिभ्रम सौदासस्य कारुण्यात्तच्चिकिसा-
30 बहितमतिराशसमानाश्चामनि तच्छीन्दुनिवृत्तप्रशमनसामर्थ्यं प्रियाख्यान इव च सौदासाभि-
याननिवेदने प्रीतिं प्रतिसेदयन्नियतमियुगाच—

१ Mss अग्निहारे २ Mss om. ७ ३ Mss वृत्तोपहार ४ इवेत for इत
५ Kern suggests सय for मं ६ Mss सपौराणे

राज्याद्युतेऽस्मिन्नरमासलोमा-

दुन्मादवक्तव्य इवास्तत्रे ।

त्यक्तस्वधर्मे हतपुण्यकीर्ती

शोच्या दशामित्यनुवर्तमाने ॥ ६ ॥

को विक्रमस्यात्र ममानकाश

एवगताद्वा भयसभ्रमस्य ।

अयत्नसरम्भपराक्रमेण

पाप्मानमस्य प्रसभ निहन्मि ॥ ७ ॥

गत्वापि यो नाम मयानुकम्प्यो

मद्गोचर स स्वयमभ्युपेत ।

युक्त मयातिथ्यमतोऽस्य कर्तुं

मेव हि सन्तोऽतिथिषु प्रवृत्ता ॥ ८ ॥

तद्यथाधिकारमत्रावहिता भवन्तु भवन्तु । इति स तानन्त पुराणचराननुशिष्य त्रियाद
त्रिपुन्तरपारिहृयाक्षमार्गैर्दण्डनिष्ठलितरूढ मार्गान्तरैर्नसोद्यममाश्वासनपूर्वक विनिर्णय युवति
जन यतस्तत्कोलाहल तत प्रससार । दृष्ट्वेन च व्यायतावद्धमलिनवसनपरिकर वल्कल्पद्व- 15
विनियत रेणुपरुषप्रलम्बव्याकुलशिरोरुह प्ररूढश्मश्रुजालान्नद्वान्धकारवदन रोपसरम्भव्या-
वृत्तरीद्रनयनमुद्यतासिचर्मण सोदास विद्रवदनुपतन्त राजरत्न विगतभयसाध्वस समाजुहान-
अयमहमरे सुतसोम । इत एव निवर्तस्व । किमनेन वृषणजनकदनकरणप्रसङ्गेनेति ।
तत्समाह्वानशब्दाकलितदर्पस्तु सोदास सिंह इव ततो न्यवर्तत । निरावरणप्रहरणमेकाकिन
प्रकृतिस्तौम्यदर्शनमभिवीक्ष्य च बोधिसत्त्वमहमपि त्वामेव भृगयामी युक्त्वा निर्विशङ्क सहसा 20
सरम्भद्रुततरमभिसृज्येन स्कन्धमारोप्य प्रदुद्रान । बोधिसत्त्वोऽपि चेन सरम्भदर्पोद्धतमानस
ससभ्रमाकुलितमर्ति राजवलनिद्रानणादुपरूढप्रहर्षावैलेप साभिशाङ्कमनेत्य नायमस्यानुशिष्टि-
काल इत्युपेक्षान्ते, १. सोदासोऽप्यभिप्रेत्यार्थप्रसिद्धिः, अस्मिन् रूपमप्यस्मिन् प्रसुद्धितमना,
स्वमावासदुर्गं प्रविवेश ।

हतपुरुषकलेवराकुल

रुधिरसमुक्षितरोद्रमूतलम् ।

पुरुषमिह स्थापयामर्त्सय

त्स्फुटदहनैरशिने शिपारुतै ॥ ९ ॥

गृध्रव्याह्वय्यासनरूक्षारुणपर्णे

कीर्णं वृक्षैर्नैकचिताधूमनिर्ण ।

रक्षःप्रेतानर्तनवीभस्मशान्तं

दूरादृष्टं त्रासजडैः सार्विकनेत्रैः ॥ १० ॥

समवतार्य च तत्र बोधिसत्त्वं तद्रूपसंपदा विनिवध्यमाननयनः प्रततं वीक्षमाणो
विश्राम ॥

■ अयं बोधिसत्त्वस्य सुभापितोपायनाभिगतं ब्राह्मणमकृतसत्कारं तदुद्यानविनिवर्तन-
प्रतीक्षिणमाशावबद्धद्वयमनुस्मृत्य चिन्ता प्रादुरभूत्— कथं भोः ।

सुभापितोपायनवानाशया दूरमागतः ।

स मां हतमुपश्रुत्य विप्रः किं नु करिष्यति ॥ ११ ॥

आशाविधाताग्निपरीतचेता

वैतान्यतीत्रेण परिश्रमेण ।

विनिश्चसिष्यत्यनुशोच्य वा मां

स्वभाग्यनिन्दां प्रतिपत्स्यते वा ॥ १२ ॥

इति विचिन्तयतस्तस्य महासत्त्वस्य तदीयदुःखाभितप्तमनसः कारुण्यपरिचयादश्रूणि
प्रावर्तन्त । अयं सौदासः साश्रुनयनमभिवीक्ष्य बोधिसत्त्वं समभिप्रहसन्नुवाच—मा तावद्भोः ।

■ धीर इत्यसि विख्यातस्तेस्तेष्व बहुभिर्गुणैः ।

अयं चास्मद्वशं प्राप्य त्वमप्यश्रूणि मुञ्चसि ॥ १३ ॥

सुप्तु खल्विदमुच्यते—

आपत्तु विफलं धैर्यं शोके श्रुतमपार्थकम् ।

न हि तद्विद्यते भूतमाहत यत्र कम्पते ॥ १४ ॥ इति ।

20 तत्सत्यं तावद्ब्रूहि—

प्राणान् प्रियानथ धनं सुखसाधनं वा

बन्धून्पराधिपतितामयनानुशोचन् ।

पुत्रप्रियं पितरमश्रुमुखान् सुतान् वा

स्मृत्येति साश्रुनयनत्वमुपागतोऽसि ॥ १५ ॥

25 बोधिसत्त्व उवाच—

न प्राणान् पितरौ न चैव तनयान् बन्धून् दाराञ्च च

नैवैश्वर्यगुणानि संस्मृत्यतो वाप्योद्भ्रमोऽयं मम ।

आशांस्तु सुभापितैरभिगतः श्रुत्वा हतं मां द्विजो

नैराशयेन स दहते ध्रुममिति स्मृत्यास्मि सास्त्रेक्षणः ॥ १६ ॥

तस्माद्विसर्जयितुमर्हसि तस्य याव-

दाशाविघातमयितं हृदयं द्विजस्य ।

संमाननाम्बुपरिपेकनवीकरोमि

तस्मात्सुभाषितमधूनि च संविभर्मि ॥ १७ ॥

प्राप्यैवमानृष्यमहं द्विजस्य

गन्तास्मि भूयोऽनृणतां तवापि ।

इहागमाग्रीतिकृतक्षणाभ्यां

निरीक्ष्यमाणो भवदीक्षणाभ्याम् ॥ १८ ॥

मा चापयातव्यनयोऽयमस्ये-

त्येवं विशङ्काकुलमानसो भूः ।

अन्यो हि मार्गो नृप मद्विधाना-

मन्यादृशस्त्वन्यजनाभिपन्नः ॥ १९ ॥

सौदास उवाच-

इदं त्वया द्वादशमुच्यमानं

श्रद्धेयतां नैव कथंचिदेति ।

को नाम मृलोर्विदनाद्विमुक्तः

स्वस्थः स्थितस्तत्पुनरभ्युपेयात् ॥ २० ॥

दुरुत्तरं मृत्युभयं व्यतीत्य

सुखे स्थितः श्रीमति वेदमनि स्वे ।

किं नाम तत्कारणमस्ति येन

त्वं मात्समीपं पुनरभ्युपेयाः ॥ २१ ॥

बोधिसत्त्व उवाच-कथमेवं महदपि ममागमनकारणमत्रभवान्नावबुध्यते ? ननु मया प्रतिपन्नमागमिष्यामीति । तदलं मां खलजनसमतथैवं परिशङ्कितम् । सुतसोमः खल्वैहम् ।

लोभेन मृलोश्च भयेन सत्यं

सत्यं यदेके तृणवत्स्यजन्ति ।

सतां तु सत्यं वसु जीवितं च

कृच्छ्रेऽप्यतस्तन्न परित्यजन्ति ॥ २२ ॥

न जीवितं यत्सुखमैहिकं वा

सत्याच्युतं रक्षति दुर्गतिभ्यः ।

सत्यं विजयादिनि कस्तदर्थं

यथाकरः स्तुतिपशःसुखानाम् ॥ २३ ॥

सदृश्यमानव्यभिचारमार्गे

त्वदृष्टकल्याणपराक्रमे वा ।

श्रद्धेयता नैति शुभ तथा च

किं वीक्ष्य शङ्का तव मय्यपीति ॥ २४ ॥

त्वत्तो भय यदि च नाम ममाभविष्य

त्सङ्ग सुखेषु करुणाविकल मनो वा ।

विख्यातरौद्रचरित ननु वीरमानी

त्वामुद्यतप्रहरणारणोऽभ्युपैष्यम् ॥ २५ ॥

एतत्सत्त्वस्त्वयमभीप्सित एव मे स्या

तस्य द्विजस्य सफलश्रमता विधाय ।

एष्याम्यह पुनरपि स्वयमन्तिक ते

नास्मद्विधा हि वितया गिरमुद्गिरन्ति ॥ २६ ॥

अप सौदासस्तद्वोभिसत्त्ववचन विवैकल्पितमिदामृष्यमाणश्चिन्तामापेदे-सुष्ठु खल्वय
सत्यवादितया च धार्मिकतया च विक्रयते । तपस्यामि तावदस्य सत्यानुराग धर्मप्रियता
च । किं च तान्मममानेन नष्टेनापि स्यात् ? अस्ति हि मे स्वभुजनीर्यप्रतापाद्वशीकृत
शतमात्र क्षत्रियकुमाराणाम् । तैर्यथोपयाचित भूतैर्यज्ञ करिष्यामीति निश्चिन्त्य बोधिसत्त्व
मुवाच-तेन हि गच्छ । द्रक्ष्यामस्ते सत्यप्रतिज्ञता धार्मिकता च ।

गत्वा कृत्वा च तस्य च द्विजस्य यदभीप्सितम् ।

शीघ्रमायाहि यावत्ते चिता सञ्जीकरोम्यहम् ॥ २७ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तथेत्यस्मै प्रतिश्रुत्य स्वभवनमभिगत प्रतिनन्दमान स्नेन जनेन
तमाहूय ब्राह्मण तस्माद्वाचाचतुष्टय शुश्राव । तच्छ्रुत्वा सुभाषिताभिप्रसादितमना स महासत्त्व
सराधयन् प्रियवचनसत्कारपुर सर साहस्रिणी गाथा कृत्वा समभिलषितेनार्येन त ब्राह्मण
प्रतिपूजयामास । अथैन तस्य पिता अस्थानातिव्ययनिनारणोद्यतमति प्रस्तावक्रमागत साउ
नपनि युवाच-तात सुभाषितप्रतिपूजने साधु मात्रा ह्यातुमर्हसि । महाजन खलु ते भर्तव्य ;
कोशसपदपेक्षिणी च राजश्री । अतश्च त्वा ब्रवीमि-

शतेन सपूजयितु सुभाषित

पर प्रमाण न तत पर क्षमम् ।

अतिप्रदातुर्हि वियश्चिर भवे-

द्धनेश्वरस्यापि धनेश्वरद्युति ॥ २८ ॥

समर्पमर्थ परम हि साधन

न तद्विरोधेन यतश्चरेप्रियम् ।

नराधिपं श्रीर्न हि कोशसंपदा
विवर्जितं वेशवधूरिविक्षते ॥ २९ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

अर्घ्यप्रमाणं यदि नाम कर्तुं
शक्त्यं भवेदेव सुभाषितानाम् ।
व्यक्तं न ते वाच्यपथं ब्रजेयं
तन्निष्क्रियं राज्यमपि प्रयच्छन् ॥ ३० ॥
श्रुत्वैव यन्नाम मनः प्रसादं
श्रेयोनुरागः स्थिरतां च याति ।
प्रज्ञा विवृद्ध्या वितमस्कतां च
क्रव्यं ननु स्यादपि तत्त्वमांसैः ॥ ३१ ॥
दीपः श्रुतं मोहतमःप्रमाथी
चौराद्यहार्यं परमं धनं च ।
संमोहशत्रुव्ययनाय शत्रुं
नयोपदेष्टा परमेश्व मञ्जी ॥ ३२ ॥
आपद्गतस्याप्यविकारि मित्र-
मपीडनी शोकरुजध्विक्षिता ।
बलं महदोपबलावमर्दि
परं निधानं यशसः श्रियश्च ॥ ३३ ॥
सत्संगमे प्राभृतशीभरस्य
सभासु विद्वज्जनरञ्जनस्य ।
परप्रवादघुतिभास्करस्य
स्पर्धावतां कीर्तिमदापहस्य ॥ ३४ ॥
प्रसन्ननेत्राननवर्णरागी-
रसंस्कृतैरप्यतिहर्षलब्धैः ।
संराधनव्यग्रन्तराप्रदेशै-
र्विख्याप्यमानातिशयक्रमस्य ॥ ३५ ॥
विस्पष्टहेत्वर्थनिदर्शनस्य
विचित्रशालागमपेशलस्य ।
माधुर्यसंस्कारमनोहरत्वा-
दमिटमात्म्यप्रकरोपमस्य ॥ ३६ ॥

5

10

15

20

25

30

विनीतदीप्तप्रतिभोज्यलस्य

प्रसङ्ग कीर्तिप्रतिबोधनस्य ।

वाक्सौष्ठवस्यापि विशेषहेतु-

र्योगाद्यसन्नार्थगतिः श्रुतश्रीः ॥ ३७ ॥

श्रुत्या च वैरोधिकदोषमुक्तं

त्रिवर्गमार्गं समुपाश्रयन्ते ।

श्रुतानुसारप्रतिपत्तिसारा-

स्तरन्त्यकृच्छ्रेण च जन्मदुर्गम् ॥ ३८ ॥

गुणैरनेकैरिति विश्रुतानि

प्राप्तान्यहं प्राभूतवच्छ्रुतानि ।

शक्तः कथं नाम न पूजयेय-

माज्ञां कथं वा तव लङ्घयेयम् ॥ ३९ ॥

यास्यामि सौदाससमीपमस्मा-

दर्थो न मे राज्यपरिश्रमेण ।

निवृत्तसंकेतगुणोपमर्दे

लभ्यश्च यो दोषपथानुवृत्त्या ॥ ४० ॥

अथैनं पिता केहात्समुत्पतितसभ्रमः सादरमुवाच—तवैव खलु तात हितावेक्षिणा
मयैवमभिहितम् । तदलमत्र ते मन्युवशमनुभवितुम् । द्विपन्तस्ते सौदासवशं गमिष्यन्ति ।
अथापि प्रतिज्ञातं त्वया तत्समीपोपगमनम्, अतः सत्यानुरक्षी तत्संपादयिषुमिच्छसि, तदपि ते
20 नाहमनुज्ञास्यामि । अपातकं हि स्वप्राणपरिरक्षानिमित्तं गुरुजनार्थं चानृतमार्गो वेद-
विहित इति । तत्परिहारश्रमेण तव कोऽर्थः ? अर्थकामाभ्यां च विरोधिदृष्टं धर्मसंश्रयमनय-
मिति व्यसनमिति च राज्ञां प्रचक्षते नीतिकुशलाः । तदलमनेनास्मन्मनस्तापिना स्वार्थनिर-
पेक्षेण ते निर्वन्धेन । अथाप्ययशस्यं मार्गं धर्मविरोधि चेति प्रतिज्ञाविसंवादनमुचितत्वात्
व्ययस्यति ते मतिः, एवमपीदं त्वद्विमोक्षणार्थं समुद्युक्तं सज्जमेव नो हस्त्यश्वरथपत्तिकार्यं
25 संपन्नमनुरक्तं कृताञ्जलपुरुषमनेकसमरनीराजितं महन्महौघभीमं बलम् । तदनेन परिवृतः
समभिगम्यैनं वशमानय, अन्तर्भवशं वा प्रापय । एवमव्यर्थप्रतिज्ञता संपादिता स्यादात्मरक्षा
चेति । बोधिसत्त्व उवाच—नोत्सहे देव अन्यथा प्रतिज्ञातुमन्यथा कर्तुं शोच्येषु वा व्यसनपङ्क-
निमग्रेषु नरकाभिमुखेषु सुहृदसु सज्जनपरित्यक्तेष्वनायेषु च तद्विधेषु प्रहर्तुम् ।

अपि च ।

दुष्करं पुरुषादोऽसावुदारं चाकरोन्मायि ।

मद्वचःप्रत्ययाद्यो मां व्यसृजद्दशमागतम् ॥ ४१ ॥

१ Mss. °मार्गं वेदविहित for °मार्गो वेदविहित. २ Mss. तेन for तव. ३ Mss. तदि°
for त्वदि°. ४ A सज्जन° corrected to शु° or स°; P सुजन°.

लब्धं तत्कारणाच्चेदं मया तात सुभाषितम् ।

उपकारी विशेषेण सोऽनुकम्प्यो मया यतः ॥ ४२ ॥

अलं चात्र देवस्य मदस्ययाशङ्कया । का हि तस्य शक्तिरस्ति मामेवमभिगतं विहिंसितु-
मिति । एवमनुनीय स महात्मा पितरं विनिवारणसोद्यमं च विनिवर्त्य प्रणयिजनमनुरक्तं च
बलकायमेकाकी विगतभयदैन्यः सत्यानुरक्षी लोकहितार्थं सौदासमभिविनेष्यस्तन्निकेत- 5
मंभिजगाम ॥

दूरादेवावलोक्य सौदासस्तं महासत्त्वमतिविस्मयादभिवृद्धबहुमानप्रसादधिराम्यास-
विरुद्धकूरतामलिनमतिरपि व्यक्तमिति चिन्तामापेदे—अहहहह ।

आश्चर्याणां वताश्चर्यमद्भुतानां तयाद्भुतम् ।

सत्त्वौदार्यं नृपस्येदमतिमानुपदैवतम् ॥ ४३ ॥

10

मृत्युरौद्रस्वभावं मां विनीतमयसंभ्रमः ।

इति स्वयमुपेतोऽयं ह्री धैर्यं साधु सत्यता ॥ ४४ ॥

स्याने खल्वस्य विख्यातं सत्यवादितया यशः ।

इति प्राणान् स्वराज्यं च सत्यार्थं योऽयमत्यजत् ॥ ४५ ॥

अयं बोधिसत्त्वः समभिगम्यैनं विस्मयबहुमानावर्जितमानसमुवाच—

15

प्राप्तं सुभाषितधनं प्रतिपूजितोऽर्थी

प्रीतिं मनश्च गमितं भवतः प्रभावात् ।

प्राप्तस्तदस्म्ययमशान ययेप्सितं मां

यज्ञाय वा मम पशुव्रतमादिश त्वम् ॥ ४६ ॥

सौदास—उवाच—

20

नात्येति कालो मम खादितुं त्वां

धूमाकुला तावदियं चित्तौपि ।

विधूमपकं पिशितं च हृद्यं

शृण्वस्तदेतानि सुभाषितानि ॥ ४७ ॥

बोधिसत्त्व—उवाच—कस्तवार्थं इत्यंगतस्य सुभाषितश्रवणेन ?

25

इमामवस्यामुदरस्य हेतोः

प्राप्तोऽसि संलक्ष्मणः प्रजासु ।

इमाश्च धर्मं प्रवदन्ति गाथाः

समेल्यधर्मेण यतो न धर्मः ॥ ४८ ॥

रक्षोविकृतवृत्तस्य संलक्षार्थपर्यस्य ते ।

30

नास्ति सत्त्वं कुतो धर्मः किं श्रुतेन करिष्यसि ॥ ४९ ॥

अथ सौदासस्ताम्रवसादनाममृष्यमाणः प्रत्युवाच—मा तावद्भोः ।

कोऽसौ नृपः कथय यो न समुद्यताब्धः

क्रीडानने वनमृगीदयितानिहन्ति ।

तद्वन्निहन्मि मनुजान् यदि वृत्तिहेतोः

राधर्मिकः किल ततोऽस्मि न ते मृगघ्नाः ॥ ५० ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

धर्मे स्थिता न खलु तेऽपि नमन्ति येषां

भीतद्रुतेष्वपि मृगेषु शरासनानि ।

तेभ्योऽपि निन्द्यतम एव नराशनस्तु

जात्युच्छिन्ना हि पुरुषा न च भक्षणीयाः ॥ ५१ ॥

अथ सौदासः परिकर्कशाक्षरमप्यभिधीयमानो बोधिसत्त्वेन तन्मैत्रीगुणप्रभावदम्भि-

भूतरीदृक्प्रभावः सुखायमान एव तद्वचनमभिप्रहसन्नुवाच—भोः सुतसोम ।

मुक्तो मया नाम समेल्य गेह

समन्ततो राज्यनिभूतिरम्यम् ।

यन्मत्समीपं पुनरागतस्त्व

न नीतिमार्गे कुशलोऽसि तस्मात् ॥ ५२ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—नैतदस्ति । अहमेव तु कुशलो नीतिमार्गे यदेनं न प्रतिपशु-

मिच्छामि ।

यं नाम प्रतिपन्नस्य धर्मादैकान्तिकी ज्युतिः ।

न तु प्रसिद्धिः सौख्यस्य तत्र किं नाम कौशलम् ॥ ५३ ॥

किं च भूयः ।

ये नीतिमार्गप्रतिपत्तिधीराः

प्रायेण ते प्रेत्य पतन्त्यपायान् ।

अपास्य जिह्मानिति नीतिमार्गान्

सत्त्वानुरक्षी पुनरागतोऽस्मि ॥ ५४ ॥

अतश्च नीतो कुशलोऽहमेव

व्यक्त्यानुतं योऽभिरतोऽस्मि सत्ये ।

न तन्मुनीतं हि वदन्ति तज्ज्ञा

यन्नानुगच्छन्ति यश सुखार्थाः ॥ ५५ ॥

सौदास उवाच—

प्राणान् प्रियान् सखजनमश्रुमुखं च हित्वा

राज्याश्रयाणि च सुगानि मनोहराणि ।

कामर्थसिद्धिमनुपश्यसि सत्यवाक्ये

तद्रक्षणार्थमपि मा यदुपागतोऽसि ॥ ५६ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—बहवः सत्यवचनाश्रया गुणोतिशयाः । सक्षेपस्तु श्रूयताम्—

मान्यश्रियं ह्यवतयातिशेते

सर्वान् रसान् खादुतया च सत्यम् ।

श्रमादृते पुण्यगुणप्रसिद्धा

तपासि तीर्याभिगमश्रमाश्च ॥ ५७ ॥

कीर्तिर्जगद्ध्यासिकृतक्षणाया

मार्गखिलोकाक्रमणाय सत्यम् ।

द्वारं प्रवेशाय सुरालयस्य

संसारदुर्गोत्तरणाय सेतुः ॥ ५८ ॥

अथ सौदासः साधु युक्तमित्रभिप्रणम्यैन सविस्मयमभिवीक्षमाणः पुनरुवाच—

अन्ये नरा मद्रशगा भवन्ति

दैव्यार्पणाभ्रासविलुप्तधैर्याः ।

सत्यज्यसे त्वं तु न धैर्यलक्ष्म्या

मन्ये न ते मृत्युभय नरेन्द्र ॥ ५९ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

महतापि प्रयत्नेन यच्छक्यं नातिवर्तितुम् ।

प्रीतीकारासमर्थेन भयलैव्येन तत्र किम् ॥ ६० ॥

इति परिगणितलोकस्थितयोऽपि तु कौपुरुषाः

पापप्रसङ्गादनुतप्यमानाः

शुभेषु कर्मस्वकृतश्रमाश्च ।

आशङ्कमानाः परलोकेदु ख

मर्त्यव्यसन्नासजडा भवन्ति ॥ ६१ ॥

तदेव कर्तुं न तु सस्मरामि

भवेद्यतो मे मनसोऽनुतापः ।

साल्मीवृत्तं कर्म च शुक्लमस्मा-

द्धर्मस्थितः को मरणाद्विभीयात् ॥ ६२ ॥

न च स्मराम्यर्थिजनोपयान

यत्र प्रहर्षाय ममार्थिनां वा ।

इति प्रदानैः समगाततुष्टि-

धर्मे स्थितः को गरणाद्विभीयात् ॥ ६३ ॥

चिरं विचिन्त्यापि च नैव पापे

मनःपदन्यासमपि स्मरामि ।

विशोधितस्वर्गपयोऽहमेवं

मृत्योः किमर्थं भयमभ्युपेयाम् ॥ ६४ ॥

त्रिप्रेषु बन्धुषु सुदृष्टु समाश्रितेषु

दीने जने यतिषु चाश्रमभूषणेषु ।

न्यस्तं मया बहु धनं ददता ययाहं

कृत्यं च यस्य यदभूत्तदकारि तस्य ॥ ६५ ॥

श्रीमन्ति कीर्तनशतानि निवेशितानि

सत्राजिराश्रमपदानि सभाः प्रपाश्व ।

मृत्योर्न मे भयमतस्तदवाप्ततुष्टे-

र्यज्ञाय तत्समुपकरूपय मुद्वक्ष्व वा माम् ॥ ६६ ॥

तदुपश्रुत्य सौदासः प्रसादाश्रुव्याप्तनयनः समुद्विचमानरोमाश्चपिटको विस्मृतपाप-
स्वभावतामिस्रः सबहुमानमवेक्ष्य बोधिसत्त्वमुवाच-शान्तं पापम् ।

अद्याद्विषं स खलु ह्यालहलं प्रजान-

आशीविषं प्रकुपितं ज्वलदायसं वा ।

मूर्धापि तस्य शतधा हृदयं च याया-

घस्त्वद्विधैस्य नृपपुंगव पापमिच्छेत् ॥ ६७ ॥

तदर्हति भवांस्तान्यपि मे सुभाषितानि यत्तुम् । अनेन हि ते वचनकुसुमवर्षणाभि-
प्रसादितमनसः सुष्ठुतरमभिवृद्धं च तेषु मे कौतुहलम् । अपि च भोः ।

दृष्ट्वा मे चरितच्छायावैरूप्यं धर्मदर्पणे ।

अपि नामार्गतावेगं स्यान्मे धर्मोत्सुकं मनः ॥ ६८ ॥

अथैनं बोधिसत्त्वः पात्रीकृताशयं धर्मश्रवणप्रवणमानसमवेत्योवाच-तेन हि धर्मार्थिना
तदनुरूपसमुदाचारसौष्ठवेन धर्मे, श्रोतुं युक्तम् । पश्य ।

नीचैस्तरासनस्थानाद्विबोध्य विनयश्रियम् ।

प्रीत्यर्पिताभ्यां चक्षुर्म्यां बाह्येष्वस्त्रादयश्चिव ॥ ६९ ॥

गौरवावर्जितैकाग्रप्रसन्नामलमानसः ।

सकृत् धर्मं शृणुयाद्विपग्वाक्यमिवातुरः ॥ ७० ॥

१ AP विचिन्त्याविधि, B विचिन्त्यापि च for विचिन्त्यापि च. २ AB तद्विषे for
त्वद्विषस्य. ३ Mss. अतिवृद्धं for अति. ४ Mss. °गतवेगं for °गतावेगं. ५ A धर्मं for धर्मे.

अथ सौदासः खेनोत्तरीयेण समास्तीर्योच्चैस्तरं शिलातलं तत्र चाधिरोप्य बोधिसत्त्वं
 त्रयमनास्तरितायामुपविश्य भूमौ बोधिसत्त्वस्य पुरस्तादाननोद्वीक्षणव्यापृतनिरीक्षणरतं महा-
 नत्त्वमुवाच—ब्रूहीदानीं मार्पेति । अथ बोधिसत्त्वो नवाम्मोधरनिनदमधुरेण गम्भीरेणापूर-
 णनिव तद्वनं व्यापिना खरेणोवाच—

यदृच्छयाप्युपानीतं सकृत्सज्जनसंगतम् ।

5

भयस्यचलमत्यन्तं नाम्यासक्रममीक्षते ॥ ७१ ॥

तदुपश्रुत्य सौदासः साधु साध्विति खशिरः प्रकम्प्याङ्गुलीविक्षेपं बोधिसत्त्वमुवाच—
 ततस्ततः ?

अथ बोधिसत्त्वो द्वितीयां गायामुदाजहार—

न सज्जनाद्गच्छेत् कचिद्भवे-

10

द्वजेत साधून् विनयक्रमानुगः ।

स्पृशन्त्ययत्नेन हि तैत्समीपगं

विसर्पिणस्तद्गुणपुष्परेणवः ॥ ७२ ॥

सौदास उवाच—

सुभाषितान्यर्चयता साधो सर्वात्मना त्वया ।

15

स्थाने खलु नियुक्तोऽर्थः स्थाने नावेक्षितः श्रमः ॥ ७३ ॥

ततस्ततः ? बोधिसत्त्व उवाच—

रपों वृषाणां मणिहेमभूषणा

व्रजन्ति देहाश्च जराविरूपताम् ।

सतां तु धर्मं न जराभिवर्तते

20

स्थिरानुरागा हि गुणेषु साधवः ॥ ७४ ॥

अमृतवर्षं खल्विदम् । अहो संतर्पिताः स्मः । ततस्ततः ? बोधिसत्त्व उवाच—

नमश्च दूरे वसुधातलाच्च

पारादवारं च महार्णवस्य ।

अस्ताचलेन्द्रादुदयस्ततोऽपि

25

धर्मः सतां दूरतरेऽस्ततां च ॥ ७५ ॥

अथ सौदासः प्रसादमिस्मयाम्यामार्गजितप्रेमगृह्णमानो बोधिसत्त्वमुवाच—

चित्राभिधानातिशयोज्ज्वलार्या

गाथास्त्वदेता मधुरा निशम्य ।

१ AP om. गम्भीरेण. २ Mss. उनीतं. ३ Mss. ईष्यते. ४ Mss. om. तन्

५ A यथा for रथा. ६ A नराण्य corr. to वृषाणां.

आनन्दितस्तत्प्रतिभूजनार्थं

वरानहं ते चतुरो ददामि ॥ ७६ ॥

तद्वृणीष्व यद्यन्मतोऽभिकाङ्क्षसीति ॥

अथैनं बोधिसत्त्वः सन्निभयवद्गुमान् उवाच—कस्त्वं वरप्रदानस्य ?

यस्यास्ति नात्मन्यपि ते^१ प्रमुख-

मकार्यसंरागपराजितस्य ।

स त्वं वरं दास्यसि कं परस्मै

शुभप्रवृत्तेरपवृत्तभावः ॥ ७७ ॥

अहं च देहीति वरं वदेय-

गनश्च दिक्साक्षिणिलं तव स्यात् ।

तमल्यं कः सघृणोऽभ्युपेया-

देतावदेवालमलं यतो नः ॥ ७८ ॥

अथ सौदासः किञ्चिद्भीडावनतयदनो बोधिसत्त्वमुवाच—अलमत्रभवतो मामैव

विशङ्कितुम् ।

प्राणानपि परित्यज्य दास्योऽभ्येतानहं वरान् ।

निम्नग्न्य तद्वृणीष्व त्वं यद्यदिच्छसि भूमिप ॥ ७९ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—तेनै हि

सत्यव्रतो भव विसर्जय सत्त्वहिंसां

बन्दीकृत जनमशेषमिमं विमुञ्च ।

अद्या न चैव नरवीर मनुष्यमांस-

मेतान् वराननवराश्चतुरः प्रयच्छ ॥ ८० ॥

सौदास उवाच—

ददामि पूर्वान् भवते वरास्त्री-

नग्न्य चतुर्यं तु वरं वृणीष्व ।

अथैपि किं न त्वमिदं यथाह-

भीशो विरन्तु न मनुष्यमांसात् ॥ ८१ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—हन्त तवेतत्सवृत्तम् । ननूक्तं मया कस्त्वं वरप्रदानस्येति ?

अपि च भो ।

सत्यव्रतत्वं च कथं स्यादहिंसकता च ते ।

अपरित्यजतो राजन् मनुष्यपिशिताशिताम् ॥ ८२ ॥

^१ Mss om. ते ^२ Mss, and Kern दास्यामि तान्, ^३ AP तच्छर्हि for तेन हि,
^४ Mss om. वरं.

आह—

ननुक्तं भवता पूर्वं दास्याभ्येतानहं वरान् ।
 प्राणानपि परित्यज्य तदिदं जायतेऽन्यथा ॥ ८३ ॥
 अहिंसकत्वं च कुतो मांसार्थं ते भ्रतो नरान् ।
 सत्येवं कतमे दत्ता भवता स्युर्वराख्यः ॥ ८४ ॥

5

सौदास उवाच—

स्यक्त्वा राज्यं वने केशो यस्य हेतोर्धृतो^१ भया ।
 हृतो धर्मः क्षता कीर्तिस्त्वक्ष्यामि तदहं कथम् ॥ ८५ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—अत एव तद्भवांस्त्यक्तुर्महति ।

धर्मादर्पास्तुखात्कीर्तेर्भ्रष्टो यस्य कृते भवान् ।
 अनर्थायतनं तादृक्कथं न त्यक्तुर्महसि ॥ ८६ ॥
 दत्तानुशयिता चैयमनौदार्यहते जने ।
 नीचैता सा कथं नाम त्वामप्यभिभवेदिति ॥ ८७ ॥

10

तदलं ते पाप्मानमेवानुभ्रमितुम् । अवबोद्धुमर्हत्यात्मानम् । सौदासः खल्वत्रभवान् ।

वैद्येक्षितानि कुशलैरुपकल्पितानि

15

K

ग्राम्याप्यनूपजलजान्यथ जाङ्गलाणि ।

मांसानि सन्ति कुरु तैर्हृदयस्य तुष्टिं

निन्दावहाद्विरम साधु मनुष्यमांसात् ॥ ८८ ॥

तर्पस्त्रनान् सजलतोयदनादधीरान्

गीतस्त्रनं च निशि राज्यसुखं च तत्तत् ।

20

बन्धून् सुतान् परिजनं च मनोनुकूलं

हित्वा कथं नु रमसेऽत्र वने विविके ॥ ८९ ॥

चित्तस्य नार्हसि नरेन्द्र वशेन गन्तुं

धर्मार्थयोरनुपरोधपथं भजस्व ।

एको नृपान् युधि त्रिजित्य समस्तसैन्यान्

भा चित्तविग्रहविधौ परिकातरो भूः ॥ ९० ॥

25

लोकः परोऽपि मनुजाधिप नन्वेक्ष्य-

स्तस्मादियं यदहितं च न तन्निषेव्यम् ।

यत्स्यातु कीर्त्यनुपरोधि मनोज्ञमागं

तद्विप्रियं सदपि भेषजमद्भजस्व ॥ ९१ ॥

30

अथ सौदासः प्रसादाश्रुव्याप्तनयनो गद्गदार्प्यमानकण्ठः समभिसृज्यैव बोधि-
पादयोः संपरिष्वज्योवाच—

गुणकुसुमरजोभिः पुण्यगन्धैः समन्ता-
जगदिदमवकीर्णं कारणे त्वघशोभिः ।

इति विचरति पापे मृत्युदूतोमवृत्तौ
त्वमिव हि क इवान्यः सानुकम्पो मयि स्यात् ॥ ९२ ॥

शास्ता गुरुश्च मम दैवतमेव च त्वं
मूर्धा वचांस्त्यहममूनि तवार्चयामि ।

भोक्ष्ये न चैव सुतसोम मनुष्यमांसं
यन्मां यथा वदसि तच्च तथा करिष्ये ॥ ९३ ॥

नृपात्मजा यज्ञनिमित्तमाहता
मया च ये बन्धनखेदपीडिताः ।

हतत्विपः शोकपरीतमानसा-
स्तदेहि मुञ्चाव सहैव तानपि ॥ ९४ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तथेत्यस्मै प्रतिश्रुत्य यत्र ते नृपसुतास्तेनावरुद्धास्तत्रैवाभिजगाम ।
रक्ष्यै च ते नृपसुताः सुतसोमं हन्त मुक्ता वयमिति परं हर्षमुपजग्मुः ।

विरेजिरे ते सुतसोमदर्शना-
न्नेन्द्रपुत्राः स्फुटहासकान्तयः ।

शरन्मुखे चन्द्रकरोपशृङ्खिता
विजृम्भमाणाः कुमुदाकरा इव ॥ ९५ ॥

अथैनानभिगम्य बोधिसत्त्वः समाश्वासयन् प्रियवचनपुरःसरं च प्रतिसंमोघ सौदास-
स्याद्रोहाय शपथं कारयित्वा बन्धनाद्विमुच्य सार्धं सौदासेन तैश्च नृपतिपुत्रैरनुगम्यमानः खं
राज्यमुपेत्य यथार्हकृतसंस्कारांस्तान् राजपुत्रान् सौदासं च खेषु खेषु राज्येषु प्रतिष्ठापयामास ॥

तदेवं श्रेष्ठः स्मृताज्ञेः ग्यपतापापुद्गतः स्तसंगतः इति श्रेष्ठेतिता, मज्जनसमाश्रयेण
भवितव्यम् । एवमसस्तुतसुहृद्वर्षजन्मस्त्र्युपकारपरत्वाद्बुद्धो भगवानिति तथागतवर्णेऽपि
वाच्यम् । एवं सद्धर्मश्रवणं दोषापचयाय गुणसमाधानाय च भवतीति सद्धर्मश्रवणेऽपि
वाच्यम् । श्रुतप्रशंसायामपि वाच्यम्—एवमनेकानुशंसं श्रुतमिति । सत्यकथायामपि वाच्यम्—
एवं सज्जनेष्टं पुण्यकीर्त्ताकरं सत्यवचनमित्येवं स्वप्राणसुखैश्वर्यनिरपेक्षाः सत्यमनुरक्षन्ति
सत्पुरुषा इति । सत्यप्रशंसायामप्युपनेयं करुणावर्णेऽपि चेति ॥

॥ इति सुतसोमजातकमेकत्रिंशत्तमम् ॥

३२ अयोगृहजातकम् ।

राजलक्ष्मीरपि श्रेयोमार्गं नावृणोति संनिग्रमानसानामिति संवेगपरिचयः कार्यः ।
तद्ययानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वभूतः किलायं भगवान् व्याधिजरामरणप्रियविप्रयोगादिव्यसनशतोपनिपातं
दुःखितमनायमत्राणमपरिणायकं लोकमवेक्ष्य करुणया समुत्साहमानस्तत्परित्राणव्यवसित- ६
मतिरतिसाधुस्वभावस्तत्तत्संपादयमानो विमुखस्यासंस्तुस्तस्यापि च लोकस्य हितं सुखविशेषं च
कदाचिदन्यतमस्मिन् राजकुले प्रजानुरागसौमुह्यादस्वललिताभिवृद्ध्या च समृद्ध्या समानतद्वत्-
सामन्तया चाभिव्यज्यमानमहाभागे विनयश्लाघिनि जन्म प्रतिलेभे । स जायमान एव
तद्राजकुलं तत्समानसुखदुःखं च पुरवर परयाम्युदयश्रिया संयोजयामास ।

प्रतिग्रहव्याकुलतुष्टिनिग्रं

10

मदोद्धताम्युज्ज्वलवेपथुमृत्यम् ।

अनेकतूर्यस्वनपूर्णकूज-

मानन्दचूतानयवृत्तभावम् ॥ १ ॥

संसक्तगीतद्रवहासनादं

परस्पराश्लेषविबृद्धैर्हर्षम् ।

नरैः प्रियौह्यानकदानतुष्टै-

राशास्यमानाम्युदयं नृपस्य ॥ २ ॥

विघटितद्वारविमुक्तबन्धनं

समुद्धिताम्रवज्रचित्रचत्वरम् ।

विचूर्णपुष्पासप्तसिक्तभूतलं

20

बभार रम्यां पुरमुत्सवश्रियम् ॥ ३ ॥

महागृहेभ्यः प्रतिकीर्यमाणै-

र्हिरण्यवस्त्राभरणादिवर्षैः ।

लोकं तदा व्याप्तुमिषोद्यता श्री-

रुन्मत्तगङ्गावललितं चकार ॥ ४ ॥

25

तेन च समयेन तस्य राज्ञो जाता जाताः कुमारौ ध्रियन्ते स्म । स तं निभिममानुप-
शृतमिति मन्यमानस्तस्य तनयस्य रक्षार्थं मणिकाञ्चनरजतमक्किचित्रे श्रीमति सर्वायसे
प्रसूनिभग्ने भूतनिषापरिदष्टेन वेदनिहितेन च प्रमेण निहितरक्षोन्नप्रतीकारे समुचितैश्च
कौतुकमङ्गलैः शृतस्वस्त्ययनपरिप्रदे जातकर्मदिसंस्कारभिर्भि संवर्धनं च कारयामास ।

तमपि च महासत्त्वं सत्त्वसपत्तेः पुण्योपचयप्रभां ग्राह्युसनिहितत्वाच्च रक्षाया नामानुया
प्रसेहिरे । स कालक्रमादवाप्तसत्स्कारकर्मा श्रुताभिजनाचारमहद्भयो लब्धनिद्वयशः समाननेम्य
प्रशमयिनयमेधागुणागर्जितेभ्यो गुरुम्य समप्रिगतानेकत्रिच. प्रत्यहमापूर्वमाणमूर्तियौनकान्त्वा
निसर्गसिद्धेन च विनयानुरागेण पर प्रेमास्पद स्वजनस्य जनस्य च बभूव ।

- 6 असस्तुतमसन्धं दूरस्थमपि सज्जनम् ।
जनोऽप्येति सुदृढीत्या गुणश्रीस्तत्र कारणम् ॥ ५ ॥
हासभूतेन नभसः शरद्विकचरश्मिना ।
सन्धसिद्धिलोकस्य का हि चन्द्रमसा सह ॥ ६ ॥

- अथ स महासत्त्वं पुण्यप्रभाजसुखोपनतैर्दिव्यकल्पैरनल्पेपरि च विषयैरुपलब्धमान
10 स्नेहवद्भुमानसुमुखेन च पित्रा विश्वासनिर्निश्चङ्क दृश्यमान कदाचित्स्वस्मिन् पुरवरे प्रतितत
रमणीयशोभा कालक्रमोपनता कौमुदीनिभूतिं दिदृक्षु वृताम्यनुज्ञ पित्रा काञ्चनमगिरजत-
भक्तिचित्रालकार समुच्छ्रितनानाविधरागप्रचलितोज्ज्वलपताकप्रज हेमभाण्डाम्यलङ्कृत-
निनीतचतुरदुरग दक्षदाक्षिण्यनिपुणशुचिनिनीतधीरसारैरधि चित्रोज्ज्वलवेपप्रहरणावरणानु
यात्र रथधरमधिरुद्ध मनोज्ञतूर्यस्वनपुर सरस्तत्पुरवरमनुविचरस्तद्दर्शनाक्षिसद्वयस्य कौतुहल-
15 लोलचक्षुषः स्तुतिसभाजनाञ्जलिप्रग्रहप्रणामाशीर्चनप्रयोगसव्यापारस्योत्सवरम्यतरवेप-
रचनस्य पीरजानपदस्य समुदयशोभामालोक्य लब्धप्रहर्षावकाशोऽपि मनसि कृतसर्वेग-
परिचयत्वात्पूर्वजन्मसु स्मृतिं प्रतिलेभे ।

कृपणा वत लोकस्य चलैवविरसा स्थिति ।
यदिय कौमुदीलक्ष्मी स्मर्तव्येन भविष्यति ॥ ७ ॥

- 20 एषविधाया च जगत्प्रवृत्ता-
बहो यथा निर्भयता जनानाम् ।

यन्मृत्युनाधिष्ठितसर्वमार्गा
नि सधमा हर्षमनुभ्रमन्ति ॥ ८ ॥

अवार्यवीर्येष्वरिषु स्थितेषु

- 25 जिघासया व्याधिजरान्तकेषु ।
अवश्यगम्ये परलोकदुर्गे
हर्षावकाशोऽत्र सचेतसः क ॥ ९ ॥

स्नानानुकुलेव महार्णवाना
सरम्भरौद्राणि जलानि कृत्वा ।

- 30 मेघास्तडिद्भासुरहेममाला
सभूय भूयो निलयं व्रजन्ति ॥ १० ॥

तटैः समं तद्विनिवद्धमूलान्

हत्वा तर्ल्लभ्यजवैः पयोभिः ।

भवन्ति भूयः सरितः क्रमेण

शोकोपतापादिव दीनरूपाः ॥ ११ ॥

हत्वापि शृङ्गाणि महीधराणां

वेगेन वृन्दानि च तोयदानाम् ।

विधूर्य चोदृत्य च सागराम्भः

प्रयाति नाशं पवनप्रभावः ॥ १२ ॥

दीप्तोद्धतार्चिर्विकसत्सुलिङ्गः

संक्षिप्य कर्षं क्षयमेति बहिः ।

क्रमेण शोभाश्च वनान्तराणा-

मुद्यन्ति भूयश्च तिरोभवन्ति ॥ १३ ॥

कः संप्रयोगो न वियोगनिष्ठः

काः संपदो या न विपत्परिति ।

जगत्प्रवृत्ताविति चञ्चलाया-

मप्रत्यवेक्ष्यैव जनस्य हर्षः ॥ १४ ॥

इति स परिगणयन् महात्मा संवेगाद्वावृत्तप्रमोदोद्धवेन मनसा रमणीयेष्वपि पुरवर-
विभूषार्थमभिप्रसारिषु लोकचित्रेष्वविर्पेज्यमानबुद्धिः क्रमेण स्वभवनमनुप्राप्तमेवात्मानमपश्यत् ।
तदभिवृद्धसर्वेगश्च विषयसुखेष्वनास्यो धर्म एकः शरणमिति तत्प्रतिपत्तिनिश्चितमैतिर्यथा-
प्रस्तावमभिगम्य राजानं कृताञ्जलिस्तपोवनगमनायानुज्ञामयाचत-

प्रव्रज्यासंश्रयात्कर्तुमिच्छामि हितमात्मनः ।

कृतां तत्राम्यनुज्ञां च त्वयानुग्रहपद्धतिम् ॥ १५ ॥

तच्छ्रुत्वा प्रियतनयः स तस्य राजा

दिग्भेन द्विरद इवेष्टुणाभिविद्धः ।

गम्भीरोऽप्युदगिरिवानिलावधूत-

स्तच्छ्रोत्रव्यपितमनाः समाचकम्पे ॥ १६ ॥

निवारयिष्यन्नय तं स राजा

श्लेहात्परिष्वज्य सत्राप्यरुण्ठः ।

उवाच कस्मात्सहसैव तात

संलक्ष्मणान् भतिमित्यकार्षीः ॥ १७ ॥

त्वदप्रियेणात्मनिनाशहेतु

केनायमित्याकल्पितं कृतान्त ।

शोकाश्रुपर्याप्तुल्लोचनानि

भगन्तु कस्य सज्जनाननानि ॥ १८ ॥

६

अथापि किञ्चित्परिशङ्कितं वा

मयि व्यलीकं समुपश्रुतं वा ।

तद्गूढं यावद्विरमामि तस्मा-

त्पश्यामि न त्वात्मनि किञ्चिदीदृक् ॥ १९ ॥

बोधिसत्त्व उवाच-

10

इत्यभिज्ञेहसुमुखे व्यलीकं नाम किं त्वयि ।

निप्रियेण समर्थं स्यान्मामासादयितुं च क ॥ २० ॥

अथ किं तर्हि न परित्यक्तुमिच्छसीति चाभिहितं साश्रुनयनेन राज्ञा स मन्त्रासत्त्वं
स्तमुवाच-मृदुमयात् । पश्यतु देव ।

यामेन रात्रिं प्रथमामुपेति

15

गर्भे निवासं नरवीरं लोकं ।

ततः प्रभृत्यस्त्वलितप्रयाणं

सं प्रत्यहं मृदुसमीपमेति ॥ २१ ॥

नीतौ सुयुक्तोऽपि बन्धे स्थितोऽपि

नात्येति क्षश्चिन्मरणं जयं वा ।

20

उपद्रुतं सर्वमितीदृशमभ्या

धर्मार्थमस्माद्भनमाश्रयिष्ये ॥ २२ ॥

व्यूढान्युदीर्णनरवाजिरथद्विपानि

सैयानि दर्पेरभसा क्षितिपा जयन्ति ।

जेतुं कृतान्तरिपुमेकमपि त्वशक्तं

25

स्तमे मतिर्भवति धर्ममभिप्रपत्तुम् ॥ २३ ॥

दृष्टोऽश्वदुर्जरपदातिरयेरनीकै

र्युष्ठा निमोक्षमुपयान्ति नृपा द्विपञ्च ।

सार्धं बहैरतिमत्स्यं तु मृदुशत्रो

मेन्वादयोऽपि निवशा वशमभ्युपेता ॥ २४ ॥

१ Miss 'सैयदं' for 'सैयानि दर्पं' २ B दास्य for त्वशक्तं ३ AB दृष्टं,
P उद्गा for दृष्टं

संचूर्ण्य दन्तमुसलैः पुरगोपुराणि
 मत्ता द्विपा युधि रथांश्च नरान् द्विपांश्च ।
 नैवान्तकं प्रतिमुखाभिगतं नुदन्ति
 यप्रान्तलब्धविजयैरपि तैरिषाणैः ॥ २५ ॥
 ददचित्रवैभक्त्युत्तमरणान्
 युधि दारयन्त्यपि निद्रुचरान् ।
 इषुभिस्तद्वत्कुशला द्विपत-
 धिरवैरिणं न तु कृतान्तैर्मरिम् ॥ २६ ॥
 सिंहा विवर्तनकरैर्नखैर्द्विपानां
 कुम्भामममशिखरैः प्रशमय्य तेजः ।
 भित्तैश्च च श्रुतमनासि रवैः पेरुपां
 मृत्युं समेत्य हतदर्पवन्ताः स्वपन्ति ॥ २७ ॥
 दोषानुरूपं प्रणयन्ति दण्डं
 कृतापराधेषु नृपाः परेषु ।
 महापराधे यदि मृत्युशत्रौ
 न दण्डनीतिप्रवणा भवन्ति ॥ २८ ॥
 नृपाश्च सामादिभिरप्युपायैः
 कृतापराधं वशमानयन्ति ।
 रौद्रश्चिराम्यासद्वहानलेपो
 मृत्युः पुनर्नानुनयादिसाध्यः ॥ २९ ॥
 क्रोधानलज्वलितघोरविपाग्निगर्भै-
 र्दंष्ट्राङ्कुरैरभिदशन्ति नरान् भुजंगाः ।
 दंष्ट्रैश्च यत्नविधुरास्तु भवन्ति मृत्यु-
 वध्येऽपि नित्यमपकारनिधानदक्षे ॥ ३० ॥
 दष्टस्य कोपरमसैरपि पञ्चगैश्च
 मन्त्रैर्विप प्रशमयन्त्यगदेश्च वैद्याः ।
 आशीविपस्त्वतिविपोऽयमरिष्टदंष्ट्रो
 मन्त्रागदादिभिरसाध्यतलः कृतान्तः ॥ ३१ ॥
 पद्मानिलैर्ललितमीनकुलं व्युदस्य
 मेघौघभीमरसितं जलमर्णवेभ्यः ।

१ Mss. 'मुसलैः'. २ AB 'चर्म'; P 'धर्म' for 'चर्म'.

४ Kern suggests अम्युपायै. ५ A दष्टव्य, B दंष्ट्रय; P दंष्ट्रय. ६ Mss. 'मन्त्रैर्विप'.

सर्पान् हरन्ति त्रितर्तप्रहणाः सुपर्णा

मृत्युं पुनः प्रमथितुं न तथोत्सहन्ते ॥ ३२ ॥

भीतद्रुतानपि जवातिशयेन जित्वा

संसाध चैकमुजर्वन्नविलासवृत्त्या ।

व्याघ्राः पिबन्ति रुधिराणि वने भृगाणा

नैवप्रवृत्तिपटवस्तु भवन्ति मृत्यौ ॥ ३३ ॥

दंष्ट्राकरालमपि नाम भृगः समेल

वैयाघ्रमाननमुपैति पुनर्विमोक्षम् ।

मृत्योर्मुखं तु पृथुरोगजरार्तिदष्ट

प्राप्तस्य कस्य च पुनः शिवतातिरस्ति ॥ ३४ ॥

पिबन्ति नृणां निरुतोऽग्निप्रहा

सहौजसायूपि दृढप्रहा प्रहाः ।

भवन्ति तु प्रस्तुतमृत्युनिप्रहा

निपन्नदर्पोल्लङ्घतापरिप्रहा ॥ ३५ ॥

पूजारैतद्रोहकृतेऽभ्युपेतोन्

प्रहानियच्छन्ति च सिद्धनिधा ।

तपोबलस्त्वयनौपधैश्च

मृत्युग्रहस्त्वप्रतिनार्य एव ॥ ३६ ॥

मायानिधिज्ञाश्च महासमाजे

जनस्य चक्षूपि निमोहयन्ति ।

कोऽपि प्रभावस्त्वयमतकस्य

यद्गाम्यते तैरपि नास्य चक्षु ॥ ३७ ॥

हत्वा विपाणि च तपोबलसिद्धमघ्ना

ध्याधीनृणामुपशम्य च वैद्यवर्याः ।

धन्वन्तरिप्रमृतयोऽपि गता विनाश

धर्माप मे नमति तेन मतिर्वनान्ते ॥ ३८ ॥

आग्निर्भवन्ति च पुनश्च तिरोभवन्ति

गच्छन्ति वानिलपयेन महीं निशन्ति ।

विबाधरा विविधमघ्नन्प्रभाना

मृत्यु समेष तु भवन्ति हतप्रभाना ॥ ३९ ॥

१ AB विप्रतोऽग्रहणान्युपगो २ Mss. "शुक्लवज्र". ३ Mss. पूजारैतद्रोह". ४ Mss. "उपेतोन्".

दृष्टानपि प्रतिनुदन्त्यसुरान् सुरेन्द्रा
 दृष्टानपि प्रतिनुदन्त्यसुराः सुरांश्च ।
 मानाधिरूढमतिभिः समुदीर्णसैन्यै-
 स्तैः संहतैरपि तु मृत्युरजय्य एव ॥ ४० ॥

इमामवेत्याप्रतिवार्यरौद्रतां
 कृतान्तशत्रोर्भवने न मे मतिः ।
 न मन्युना स्नेहपरिक्षयेण वा
 प्रयामि धर्माय तु निश्चितो वनम् ॥ ४१ ॥

राजोवाच—अथ वने तव क आश्वासः एवमप्रतिक्रिये मृत्युभये सति धर्मपरिग्रहे च ।
 किं त्वा वने न समुपैष्यति मृत्युशत्रु-
 धर्मे^१ स्थिताः किमृपयो न वने विनष्टाः ।
 सर्वत्र नाम नियतः क्रम एष तत्र
 कोऽयं विहाय भवनं वनसंश्रयेण ॥ ४२ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

कामं स्थितेषु भवने च वने च मृत्यु-
 धर्मात्मकेषु विगुणेषु च तुल्यदृष्टिः ।
 धर्मात्मनां भवति न त्वनुतापहेतु-
 धर्मश्च नाम वन एव सुखं प्रपत्तुम् ॥ ४३ ॥

पश्यतु देवः ।

प्रमादमदकन्दर्पलोभद्वेषास्पदे गृहे ।
 तद्विरुद्धस्य धर्मस्य कोऽवकाशपरिग्रहः ॥ ४४ ॥
 विकृष्यमाणो बहुभिः कुक्कर्मभिः
 परिग्रहोपार्जनरक्षणाकुलः ।
 अशान्तचेता व्यसनोदयागमैः
 कदा गृहस्यः शममार्गमेव्यति ॥ ४५ ॥

वने तु संलक्ष्यकार्यविस्तरः
 परिग्रहद्वेषनिवर्जितः सुखी ।
 शमैककार्यः परितुष्टमानसः
 सुखं च धर्मं च यशांसि चाटति ॥ ४६ ॥

धर्मश्च रक्षति नर न धन धल वा
 धर्मं सुखाय महते न निभूतिसिद्धि ।
 धर्मात्मनश्च मुदमेव करोति मृत्यु
 न ह्यस्ति दुर्गतिमय निरतस्य धर्मे ॥ ४७ ॥

त्रियाविशेषश्च यथा व्यवस्थित
 शुभस्य पापस्य च भिन्नलक्षण ।
 तथा विपाकोऽप्यशुभस्य दुर्गति
 श्वित्रस्य धर्मस्य सुखाश्रया गति ॥ ४८ ॥

इत्यनुनीय स महारमा पितर कृताम्यनुज्ञ पित्रा तृणवदपास्य राज्यद्वर्मी तपो
 10 धनाश्रय चकार । तत्र च ध्यानान्यप्रमाणानि चोत्पाद्य तेषु च प्रतिष्ठाप्य लोव
 ब्रह्मलोकमधिरोहै ॥

तदेव सविग्रमनसा राजलक्ष्मीरपि श्रेयोमार्गं नावृणोतीति सनेगपरिचय कार्यं
 मरणसङ्गावर्णेऽपि वाच्यम्—एवमाशुमरणसङ्गा सवेगाय भवतीति । तथा मरणानुस्मृतिवर्णे
 ऽनित्यताकयायामप्युपनेयम्—एवमनिष्टा सर्पसस्कारा इति । तथा सर्वलोकेऽनभिरतिसङ्गायाम्
 ॥ एवमनाद्यासिक सस्कृतमिति । एवमत्राणोऽयमसहायश्च लोक इत्येवमपि वाच्यम् । एव धं
 धर्मं सुखं प्रतिपत्तु न गेह इत्येवमप्युपनेयम् ॥

॥ इत्ययोगहजातक द्वारिंशत्तमम् ॥

३३ महिपजातकम् ।

सति क्षन्तव्ये क्षमा स्यान्नासतीत्यपकारिणमपि साधवो लाभमिव बहु मन्यन्ते ।
तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः किलान्यतमस्मिन्नरण्यप्रदेशे पङ्कसंपर्कात्परुषवपुर्नीलमेघविच्छेद इव
पादचारी वनमहिपवृषो बभूव । स तस्यां दुर्लभधर्मसंज्ञायां समोहबहुलायामपि तिर्यग्गतौ ५
वर्तमानः पटुविज्ञानत्वान्न धर्मचर्यानिरुद्योगमतिर्वभूव ।

चिरानुवृत्त्येव निबद्धमाना

न तं कदाचित्करुणा मुमोच ।

कोऽपि प्रभावः स तु कर्मणो वा

तस्यैव वा यत्स तथा बभूव ॥ १ ॥

10

अतश्च नूनं भगवानवोच-

दचिन्त्यतां कर्मविपाकयुक्तेः ।

कृपात्मकः सन्नपि यत्स भेजे

तिर्यग्गतिं तत्र च धर्मसंज्ञाम् ॥ २ ॥

विना न कर्मास्ति गतिप्रबन्धः

15

शुभं न चानिष्टविपाकमस्ति ।

स धर्मसंज्ञी पि तु कर्मलेशा-

स्तांस्तान् समासाद्य तथा तथासीत् ॥ ३ ॥

अपान्यतमो दुष्टवानरस्तस्य कालान्तराभिव्यक्तां प्रकृतिभद्रतां दयानुवृत्त्या च
विगतशोधसंरम्भतामवेत्ये नास्माद्भयमस्तीति तं महासत्त्वं तेन तेन विहिंसाक्रमेण 20
शृशतरमवाधत ।

दयामृदुषु दुर्जनः पटुतरावलेपोद्भवः

परां ब्रजति निक्रिया न हि भयं ततः पश्यति ।

यतस्तु भयशङ्कया सुवृश्यापि संस्पृश्यते

विनीत इव नीचकैश्चरति तत्र शान्तोद्भवः ॥ ४ ॥

25

स कदाचित्तस्य महासत्त्वस्य त्रिसव्यप्रसुप्तस्य निद्रावशाद्वा प्रचलायतः सहस्रोपरि
निपतति स्म । इममिव कदाचिदेनमधिरुद्धं शृशं सचालयामास । क्षुधितस्यापि कदाचिदस्य
मार्गमावृत्य व्यतिष्ठत । काष्ठेणाप्येनमेकदा श्रवणयोर्धट्टयामास । सलिलारगौहिनसमुत्सुरुत्या-
प्यस्य कदाचिच्छिरः समधिरुद्ध पाणिभ्या नयने समावृत्ते । अप्येनमधिरुद्धं समुद्यतदण्डः

प्रसह्यैव बाहयन् यमस्य लीलामनुचकार । वोविसत्त्वोऽपि महासत्त्वः सर्वं तदस्याविनय-
चेष्टितमुपकारमिव मन्यमानो निःसंक्षोभसंरम्भमन्युर्मर्पयामास ।

स्वभाव एव पापानां विनयोन्मार्गसंश्रयः ।

अभ्यासात्तत्र च सतामुपकार इव क्षमा ॥ ५ ॥

६ अयं किलान्यतमो यक्षस्तमस्य परिभवममृष्यमाणो भावं वा जिज्ञासमानस्तस्य
महासत्त्वस्य तेन दुष्टकपिना बाह्यमानं तं महिषवृषभं मार्गे स्थित्वेदमुवाच—मा तावद्भोः ।
किं परिक्रीतोऽस्यनेन दुष्टकपिना ? अयं धूते पराजितः ? उताहो भयमस्माकिंचिदाशङ्कसे ?
उताहो बलमात्मगतं नवेषि यदेवमनेन परिभूय बाह्यसे ? ननु भोः ।

वेगाविद्धं त्वद्विपाणाप्रवज्रं

१० वज्रं भिन्द्याद्वज्रवद्वा नगेन्द्रान् ।

पादाश्वमे रोपसंरम्भमुक्ता

मज्जेयुस्ते पङ्कवच्चैलपृष्ठे ॥ ६ ॥

इदं च शैलोपमसंहतस्थिरं

समप्रशोभं बलसंपदा चपुः ।

११

स्वभावसौजस्यनिरीक्षितोर्जितं

दुरासद केसरिणोऽपि ते भवेत् ॥ ७ ॥

मथान धृत्वा तदिदं क्षुरेण वा

विपाणकोट्या मदमस्य वोद्धैर ।

किमस्य जाल्मस्य कपेरशक्तय-

२०

त्प्रबाधनादुःखमिदं तितिक्षसे ॥ ८ ॥

असज्जनः कुत्र यया चिकित्स्यते

गुणानुवृत्त्या सुखशीलसौम्यया ।

कटूष्णरूक्षाणि हि यत्र सिद्ध्ये

कफात्मनो रोग इव प्रसर्पति ॥ ९ ॥

२५

अयं वोविसत्त्वस्तं यक्षमपेक्षमाणः क्षमापक्षपतितमरूक्षाश्रमित्युवाच—

अवैम्येनं चैलं नूनं सदा चाविनये रतम् ।

अत एव मया त्वस्य युक्तं मर्पयितुं ननु ॥ १० ॥

प्रतिकर्तुमशक्तस्य क्षमा का हि वन्दीपसि ।

त्रिनयाचारधीरेषु क्षन्तव्यं किं च साधुषु ॥ ११ ॥

शक्त एव तितिक्षते दुर्बलस्खलितं यतः ।
वरं परिमवस्तस्मान्न गुणानां परामवः ॥ १२ ॥

असत्क्रिया हीनबलाच्च नाम
निर्देशकालः परमो गुणानाम् ।

गुणप्रियस्तत्र किमिल्यपेक्ष्य
स्वधैर्यभेदाय पराक्रमेत ॥ १३ ॥

नित्यं क्षमायाश्च ननु क्षमायाः
कालः परायत्ततया दुरापः ।

परेण तस्मिन्नुपपादिते च
तत्रैव कोपप्रणयऋतः कः ॥ १४ ॥

स्वां धर्मपीडामरिचिन्त्य योऽयं
भत्यापशुद्ध्यर्थमिव प्रवृत्तः ।

न चेत्क्षमामप्यहमत्र कुर्या-
मन्यः वृत्तग्नो वत कीदृशः स्यात् ॥ १५ ॥

यक्ष उवाच—तेन हि न त्वमस्याः कदाचित्प्रवाधनाया मोक्ष्यसे—
गुणेष्वबहुमानस्य दुर्जनस्यात्रिनीतताम् ।
क्षमानैर्मृत्युमलकत्वा कः संकोचयितुं प्रभुः ॥ १६ ॥

बोधिसत्त्व उवाच—

परस्य पीडाप्रणयेन यत्सुखं
निनारणं स्यादसुखोदयस्य वा ।

सुखार्थिनस्तत्र निपेयितुं क्षमं
न तद्विपाको हि सुखप्रसिद्धये ॥ १७ ॥

क्षमाश्रयादेवमसौ मयार्थतः
प्रबोध्यमानो यदि नावगच्छति ।

निवारयिष्यन्ति त एनैमुत्पया-
दमार्पिणो यानयमभ्युपैष्यति ॥ १८ ॥

असत्क्रियां प्राप्य च तद्विधाजना-
न्न मादृशेऽप्येवमसौ करिष्यति ।

न लब्धदोषो हि पुनस्तथाचरे-

दतश्च मुक्तिर्मम सा भविष्यति ॥ १९ ॥

अयं यक्षस्तं महासत्त्वं प्रसादविस्मयबहुमानागर्जितमतिः साधु साध्विति सशिर-
प्रकर्म्पाङ्गुलिरिक्षेपमभिसराव्य तत्तल्लियमुनाच-

६ कुतस्तिरश्चामियभीदृशी स्थिति-

गुणेष्वसौ चादरविस्तरः कुतः ।

कयापि युद्ध्या त्विदमास्थितो वपु-

स्तपोवने कोऽपि मवांस्तपस्यति ॥ २० ॥

इत्येनमभिप्रशस्य तं चास्य दुष्टवानरं पृष्ठादवधूय समादिश्य चास्य रक्षानिधानं
१० तत्रैवान्तर्दधे ॥

तदेवं सति क्षन्तव्ये क्षमा स्यान्नासतीत्यपकारिणमपि साधवो लाभमिव बहु मन्यन्ते
इति क्षान्तिरुपायां वाच्यम् । एवं तिर्यग्गतानां बोधिसत्त्वानां प्रतिसंख्यानसौष्टवं दृष्टम् ।
को नाम मनुष्यभूतः प्रव्रजितप्रतिज्ञो वा तद्विकलः शोभेत् ? इत्येवमपि वाच्यम् । तथागतगणे
सत्कृत्य धर्मश्रवणे चेति ॥

१५

॥ इति महिषजातकं त्रयलिंशत्तमम् ॥

३४ शतपत्रजातकम् ।

प्रोत्साह्यमानोऽपि साधुर्नालं पापे प्रवर्तितुमनम्यासात् । तद्यथानुश्रूयते—

बोधिसत्त्वः क्लान्तमस्मिन् वनप्रदेशे नानाविधरागरुचिरचित्रपत्रः शतपत्रो
वभूव । करुणापरिचयाच्च तदवस्योऽपि न प्राणिहिंसाकल्पां शतपत्रवृत्तिमनुवर्त ।

बालैः प्रबालैः स महीरुहाणां

5

पुष्पाधिवासैर्मधुभिश्च ह्वयः ।

फलैश्च नानारसगन्धवर्णैः

संतोषवृत्तिं विभरांचकार ॥ १ ॥

धर्मं परेम्यः प्रवदन् ययार्ह-

मार्तान् ययाशक्तिं समुद्धरंश्च ।

10

निवारयंश्चाविनयादनार्या-

नुद्वावयामास परार्यचर्याम् ॥ २ ॥

इति परिपाल्यमानस्तेन महासत्त्वेन तस्मिन् वनप्रदेशे सत्त्वकायः साचार्यरु इव
बन्धुमानिव सवैद्य इव राजन्वानिव सुखमभ्यवर्धत ।

दयामहत्त्वात्परिपाल्यमानो

15

वृद्धिं ययासौ गुणतो जगाम ।

स सत्त्वकायोऽपि तथैव तेन

संरक्ष्यमाणो गुणवृद्धिमाप ॥ ३ ॥

अथ कदाचित्स महासत्त्वः सत्त्वानुकम्पया वनान्तराणि समनुविचरंस्तीव्रवेदनाभि-
भवाद्भिचेष्टमानं दिग्धविद्धमिवान्यतमस्मिन् वनप्रदेशे रेणुसंपर्कव्याकुलमलिनकेसरसटं सिंहं 20
ददर्श । समभिगम्य चैनं करुणया परिचोद्यमानः पप्रच्छ—किमिदं भृगराज ? बाढं खल्व-
कल्पशरीरं त्वां पश्यामि ।

द्विपेषु दर्पातिरिंसानुवृत्त्या

जवप्रसङ्गादपवा भृगेषु ।

वृत्तं तवास्वास्थ्यमिदं श्रमेण

25

व्याधेषुणा वां रुजया कयाचित् ॥ ४ ॥

तद्गृहि वाच्यं मयि चेदिदं ते

यदेव वा कृत्यमिहोच्यतां तत् ।

भमास्ति या मित्रगता च शक्ति-

स्तत्साध्यसौख्यस्य भवान् सुखी च ॥ ५ ॥

30

सिंह उवाच—साधो पक्षिवर न मे श्रमजातमिदमस्त्रास्थ्यं रुजया व्याधेयुषा वा ।
इदं त्वस्थिशकलं गलान्तरे विलग्नं शल्यमिव मां भृशं दुनोति । न ह्येनैच्छक्तोऽप्यनर्हत्
मुद्ररितुं वा । तदेव कालः सुहृदाम् । यथेदानीं जानासि, तथा मां सुखिनं कुरुष्वेति ॥

अथ बोधिसत्त्वः पटुविज्ञानत्वाद्विचिन्त्य शल्योद्धरणोपायं तद्वदनविष्कम्भप्रमाणं काष्ठ
मादाय तं सिंहमुवाच—या ते शक्तिस्तया सम्यक् तावत्त्वमुखं निर्व्यादेहीति । स तथा चकार ।
अथ बोधिसत्त्वस्तदस्य काष्ठं दन्तपाल्योरन्तरे सम्यग्निवेश्य प्रविश्य चास्य गलमूलं तत्तिर्य
गवस्थितमस्थिशकलं वदनाग्रेणाभिह्वलैकस्मिन् प्रदेशे समुत्पादितशैथिल्यमितरस्मिन् परिगृह्य
पर्यन्ते विचर्क्य । निर्गच्छन्नेव तत्तस्य वदनविष्कम्भणकाष्ठं निपातयामास ।

सुदृष्टकर्म निपुणोऽपि शल्यद्व-

न तत्प्रयत्नादपि शल्यमुद्धरेत् ।
यदुज्जहारानभियोगसिद्धया
स मेधया जन्मशतानुबद्धया ॥ ६ ॥

उद्धृत्य शल्येन सहैव तस्य
दुःखं च तत्संजनितां शुचं च ।

प्रीतः स शल्योद्धरणाद्ययासी-
प्रीतः सशल्योद्धरणात्तथासीत् ॥ ७ ॥

धर्मता ह्येषा सज्जनस्य ।

प्रसाध्य सौख्यं व्यसनं निर्वैर्यं वा
सहापि दुःखेन परस्य सज्जनः ।

उपैति तां प्रीतिविशेषसपद
न यां स्वसौख्येषु सुखागतेष्वपि ॥ ८ ॥

इति स महासत्त्वस्तस्य तदुःखमुपशमय्य प्रीतहृदयस्तमामक्य सिंहं प्रतिनन्दितस्तेन
यथेष्टं जगाम ॥

अथ स कदाचित्प्रव्रिततरुचिरचित्रपत्रः शतपत्रः परिभ्रमन् किञ्चित्कचित्तद्विधमाहार-
जातमनस्ताद्य क्षुद्राग्निपरिगततनुस्तमेव सिंहमचिरहृतस्य हरिणतरुणस्य मांसमुपभुञ्जन्
तदुधिरानुरक्षितरदननखरवेसराग्रं संध्याप्रभासमालब्धं शरन्मेघविच्छेदमिव ददर्श ।

कृतोपकारोऽपि तु न प्रसेहे
वक्तुं स यान्त्राग्निरसाश्वरं तम् ।

निशारदस्यापि हि तस्य लज्जा
तत्कालमौनव्रतमादिदेश ॥ ९ ॥

कार्यान्तरोधात्तु तथापि तस्य
चक्षुष्मये हीनिधुरं चचार ।

१ Mss. एन for एन, २ B P "निरस्त्रमण"; A निस्त्रमण for निष्त्रमप्रमाण.

३ Mss. निराज.

स चानुपश्यन्नपि तं दुरात्मा
निमग्ननामप्यकरोत् तस्य ॥ १० ॥

शिलातले बीजमिव प्रकीर्णं
वृत्तं च शान्तोष्माणि भस्मपुञ्जे ।

सम्प्रकारं फलयोगकाले

वृत्तं कृतघ्ने विट्टेले च पुष्पम् ॥ ११ ॥

अथ बोधिसत्त्वो नूनमयं मां न प्रत्याभिजानीत इति निर्निशङ्कतरः समभिगम्यैन-
मर्थिवृत्त्या प्रयुक्तैयुक्ताशीर्वादः संविभागमयाचत—

पथ्यमस्तु मृगेन्द्राय विक्रमार्जितवृत्तये ।

अर्थिसंमानमिच्छामि त्वद्यशःपुण्यसाधनम् ॥ १२ ॥

इत्याशीर्वादमधुरमप्युच्यमानोऽयं सिंहः क्रौर्यमात्सर्यपरिचयादनुचितार्थवृत्तिः कोपाग्नि-
दीप्तयातिपिङ्गलया दिग्धक्षन्निव विवर्तितया दृष्ट्वा बोधिसत्त्वमीक्षमाण उवाच—मा तावद्भोः ।

दयाङ्गैर्व्यं न यो धेद खादन् विस्फुरतो मृगान् ।

प्रनिदय तस्य मे वक्त्रं यजीयसि न तद्वद् ॥ १३ ॥

मां पुनः परिभूयैवमासादयसि याच्यया ।

जीवितेन नु खिन्नोऽसि परं लोकं दिदृक्षसे ॥ १४ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तेन तस्य रुक्षाक्षरक्रमेण प्रत्याख्यानवचसा समुपजातव्रीडस्तत्रैव
नमः समुत्पपात । पक्षिणो वयमित्यर्थतः पक्षविस्फारणशब्देनैवमुक्त्वा प्रचक्राम ॥

अथान्यतमा वनदेवता तस्य तमस्तकारमसहमाना धैर्यप्रयामजिज्ञासया वा समुत्पत्य
तं महासत्त्वमुवाच—यश्चिरं कस्मादिर्ममस्तकारमस्य दुरात्मनः वृत्तोपकारः सन् संनिघमानायां 20
शकावपि मर्षयसि ? कोऽर्थः वृत्तघ्नेनानेनैवमुपेक्षितेन ?

शकस्त्वमस्य नयने वदनाभिघाता-

दिस्फूर्जितः प्रमपितुं बलशान्तिनोऽपि ।

दंष्ट्रान्तरस्थमपि चामिदमस्य हतुं

तन्मृष्यते किमयमस्य वज्रानलेपः ॥ १५ ॥

अथ बोधिसत्त्वस्तथाप्यसत्कारनिप्रवृत्तः प्रोत्साहमानोऽपि तया वनदेवतया स्नां
प्रवृत्तिमद्रतां प्रदर्शयन्नुवाच—अलमलमनेन क्रमेण । नैष मार्गोऽमद्विधानाम् ।

आर्ते प्रवृत्तिः साधूनां कृपया न तु लिप्सया ।

तामपेतु परो मा वा तत्र कोपस्य को मिथिः ॥ १६ ॥

वयना सा च तस्यैव यत्न वेत्ति वृत्तं परः ।

को हि प्रत्युपकारार्थी तस्य भूयः कारिष्यति ॥ १७ ॥

१ A भीमनिगदीनं. २ AB विट्टे. ३ AB 'शुक्ल' ; P 'शुक्ल' for 'शुक्ल'. ४ Mss. इत् for इत्. ५ A 'इत्'.

उपकर्ता तु धर्मेण परतस्तत्फलेन च ।
योगमायाति नियमादिहापि यशसः श्रिया ॥ १८ ॥

कृतश्चेद्धर्म इत्येव कस्तत्रानुशयः पुनः ।
अथ प्रत्युपकारार्थमृणदानं न तत्कृतम् ॥ १९ ॥

उपकृतं किल वेत्ति न मे पर-
स्तदपकारमिति प्रकरोति यः ।

ननु विशोध्य गुणैः स यशस्तुं
द्विरदवृत्तिप्रभितिपद्यते ॥ २० ॥

न वेत्ति चेदुपकृतमातुरः परो
न योक्ष्यतेऽपि स गुणकान्तया श्रिया ।

सचेतसः पुनरथ को भवेत्क्रमः
समुच्छ्रितं प्रमयितुमात्मनो यशः ॥ २१ ॥

इदं त्वत्र मे युक्तरूपं प्रतिभाति ।
यस्मिन् साधूपचीर्णोऽपि मित्रधर्मो नै लक्ष्यते ।

अनिष्ठुरमसंरब्धमपयायाच्छनैस्ततः ॥ २२ ॥

अथ सा देवता तत्सुभाषितप्रसादितमनाः साधु साध्विति पुनरुक्तमभिप्रशंस्य
तत्तद्वियमुवाच-

ऋते जटावल्कलधारणश्रमा-
द्भयान्नृषिस्त्वं विदितायतिर्यतिः ।

न वेपमात्रं हि मुनित्वसिद्धये
गुणैरुपेतस्त्विह तत्त्वतो मुनिः ॥ २३ ॥

इत्यभिलक्ष्य प्रतिपूज्यैनं तत्रैवान्तर्दधे ॥

तदेवं प्रोत्साह्यमानोऽपि साधुर्नालं पापे प्रवर्तितुमनभ्यासादिति सज्जनप्रशंसायां
वाच्यम् । एवं क्षान्तिकथायामप्युपनेयम्—एवं क्षमापरिचयान्न वैरबहुलो भवति, नावयबहुलो
बहुजनप्रियो मनोज्ञश्चेति । एवं प्रतिसंख्यानबहुलाः स्त्रां गुणशोभामनुरक्षन्ति पण्डिता इति
प्रतिसंख्यानवर्णे वाच्यम् । तथागतमाहात्म्ये च भद्रप्रकृत्यभ्यासवर्णे च—एवं भद्रप्रकृति-
रम्यस्ता तिर्यगतानामपि न निवर्तत इति ॥

॥ इति शतपत्रजातकं चतुर्विंशत्तमम् ॥

॥ वृत्तिरियमार्यशूरपादानाम् ॥

प्रथमं परिशिष्टम् ।

कच्छपजातकम् ।

[This is Kacchapajāataka which is found before Kumbhajātaka (No. 17) in the Paris Ms. (P) only used by Kern. It is rightly relegated to Appendix by him. The text is very corrupt, and I have reproduced it here *without attempting major corrections.*]

अनेकबुद्धविशेषेण भगवता कच्छपभूतो मारस्य हस्तगतो वशगतो पङ्कलगतो मुक्तः । अन्यदापि बुद्धविशेषे (ये) ण एतस्य मारस्य गतो वशगतो करण्डगतो मुक्तः ॥ भूतपूर्वं हि भुवः अतीतमव्यानं नगरे वाराणसी काशिजनपदे पारिपाटीका नाम नदी तस्य कूले अपरमालाकारस्य वनमालमसौ दानि मालाकाला मालस्यैव तं वनं मालाकाल आगन्त्वा पुष्पाणि उज्जरिय पुष्पकलण्डकमादाय मालाकारणतो निर्धावति । ग्रामाभिमुखो च प्रस्थितो । ततः च नदीतो कच्छपो उद्धरित्वा गोमयं भक्षयति तस्य मालाकारस्य अविदूरे । सो तं मालाकारेण दृष्ट ॥ तस्य एतदभूयि-शोभणं मम अयं अथ कच्छपो ओलंको भविष्यति । तद्यपानुश्रूयते-बोधिसत्त्वः करुणातिशयपरित्यक्तमपि परहितमुखोपनादनपरः पुष्पं प्रति-पदमुद्गानयन् दानदमसंयमादिभिः कदचिच्छक्रो देवेन्द्रो बभूव ॥ तेन दानि पुष्पकलण्डं एकान्ते स्थपित्वा सो कच्छपो गृहीतो । सो तं तत्र पुष्पकलण्डं प्रक्षिप्य (या)ति । तदा सो तं मानुषिकाय वाचाय आह-

प्राणेनमस्मि यदि मान्सयोगा

इमामहं कर्दमसो च मुक्षिते ।

अनेकतीव्रव्यसनानि तं च

सुरेन्द्र(ः) देवा मुनि कण्डरे वा

निधौतगात्रं उदके मुसिकाः ॥

इमाहं कर्दम मुक्षितो । ततः मयं तं पुष्पं कर्दमेन विनाशिष्यति । अत्र मे उदके धोयित्वा करण्डे प्रक्षिपतः तदेते पुष्पां न विनश्यन्ति । तदा मालाकारस्य पश्यति-शोभनो एतस्य कच्छपो मानुषिकाय वाचाय कच्छपो गच्छाहि तं अत्र उदके धोयामि । ततो एष पुष्पाणि न विनाशिष्यति । कर्दमेन मातापैतृकविषये शुण्ठिकपञ्चमानि च शृङ्गानि प्रसारित्वा तस्य मालाकारहस्तातो भट्टो । तत्र उदके बुद्धताये नदीये अविदूरे स्नातं मुडित्वा तं मालाकारं वाचायै मापति । तीरमये पारिपात्रिका कृष्णकारणा च मे कालेन शक्तितो कर्दमहृन्तोऽस्मि पालिके धोविपान पैलाय प्रक्षितः । अथ खड्गं मृशानः स मालाकारः कच्छपमेतदुवाच-बहुकामये सन्धित सुराज्ञा त्रिगन्धो बहुको समागतः । तत्र च ॥ भद्रकृच्छपं यत्कण्डमाश्रुता तर्हि तत्र रमिष्यन्ती ॥ अथ गच्छ मृशान्नानः स कच्छपं तं मालाकारं गाथायै अच्यभाषे-

बहुकालं सन्धिता सुराज्ञा त्रिगणो बहुको समागतः ।
मत्तो प्रलापेसि मालिक तैल मुञ्चिष्य भद्रकच्छपं-॥

तदुपश्रुत्य शक्तो देवेन्द्रः परमविस्मितमनाः साक्षादभिसंराध्य यरित्युवाच-

कच्छपैव खल्वेव महानुभावः

कूर्मेन्द्र स ह्यतिशयप्रभावः ।

आवर्जिता यत्कलशा इवेमे

क्षरन्ति रम्यस्तनिताः पयोदाः ॥

महत्प्रमादस्खलितं त्विदं मे

यन्नाम कुलेषु भवद्विधानां ।

लोकाद्यसम्युद्यतमानसानां

व्यापादयोगा न समम्युपैमि ॥

इत्येवं कच्छप प्रियवचनैः संराध्य मालाकारहस्तातो मुक्तः । तदाप्यहमेतस्य माला-
कारस्य हस्तातो बुद्धिविशेषेण मुक्तरिति ॥

इति श्रीजातकमालायां कच्छपजातकं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

श्लोकसूची ।

अगर्हितां जातिमवाप्य भानुर्षी २८.१५
 अग्निमालीति विख्यातः १४.१७
 अचिन्तयित्वा तु धनक्षयं स्वया ५.२९
 अजातपद्मद्विजपोतसंकुला ११.११
 अज्ञानाच्च यदस्माभिः ८.५७
 अतश्च नीतो कुशलोऽहमेव ३१.५५
 अतश्च नूनं भगवानवोचत् ३३.२
 अतश्च सुमुचेनेदं २२.७७
 अतः कृपामत्र कुरुष्व मा खं २६.३४
 अतिघेरन्युपेतस्य ६.१३
 अनिदूरमुपेयाः स्म १४.२१
 अनुत्पगन्धर्दिरसौजसं शुभां १०.१४
 अतो न मुक्तः कोपो मे २१.३४
 अत्र ते वापसजन ७.१३
 अत्रापि ते मुनिजन ७.१६
 अथ क्षितीशस्य तमस्त्युदारं २.८
 अथ तस्य भरेन्द्रस्य ८.१७
 अथ विद्वान्नी स्वजनानुरागाः २७.२७
 अथ पापमलि मम तस्य वधात् २३.२५
 अथ प्रवृत्तामुरराक्षसायकैः ११.१०
 अथ प्रदो प्रविजृम्भितकमः ५.२०
 अथ प्रमाने रजतेन्द्रनील १४.३३
 अथ प्रवृत्ते तत्र ११.४
 अथ मुदितजनप्रहामनादा १४.३२
 अथ यानरनीरवैदानं २३.३३
 अथ विभ्रममिन्द्रो २२.६०
 अथ विदुषतेरसं विमोक्षात् २२.६४
 अथ त्रिहाय जनः स दग्दितां १०.२५
 अथाश्रमे येष्वि गृहानुरागं १९.६
 अथात्र व्याप्रमर्शितां १.१३
 अथापि किञ्चिपरिधातितं वा ३२.१९
 अथाप्यसं स्नादुराध पृथ मे २८.४५
 अथाभिरुक्तः स भरेण तेन २४.१३
 अथाधरुहादुर्गमः २५.२
 अथापि पारं मन यानरं अत्रः २३.४२
 अदेन्द्रनीलकमामिनीलं १४.३
 अराने कुलो दुर्दि ९. २१
 अनुदा संयजद् भार्या १३.३१

अदृश्यमानोऽपि हि पापमाचरन् १३.२६
 अदृष्टदोषं युधि दृष्टविक्रमं २३.६८
 अदृष्टपूर्वाच्यशीलमक्षिपु ३०.३७
 अदृष्टमविष्यपि धर्मवत्सला २३.३
 अदृष्टमेवाय तवैतदिष्टं २३.५५
 अद्वा धर्मः सतामेप २२.३५
 अद्भुतेन रसेनाय २७.४
 अग्न मे कुशलं हंस २२.७१
 अद्याद्विपं ॥ खलु हालहलं प्रजानन् ३१.६७
 अद्यापि तं हिमवति प्रथितं प्रदेशं १६.९
 अद्यार्थयन्तं नरदेव देवान् १३.१७
 अद्यापि तावत्पितृशोकशाल्य १९.५
 अद्यैव विप्रजभूषणेन २५.४
 अद्यैव ममो महति प्रपाते २५.६
 अधर्ममस्माद् भृशतुर्जयं जयन् २९.५०
 अधर्मो अत जागर्ति ९.४२
 अधिपार्थममात्यादि २७.१७
 अध्यापकं सम्पगपीतवेदं १९.१६
 अनन्यथा चास्तु वचस्तवेदं ४.१६
 अनन्यासाद्विवेकस्य १९.७
 अनागतं प्रमज्जितं २८.४९
 अनारत्य मुखप्रसां ८.५०
 अनार्यमार्गेण सदृष्टनेत्र ५.११
 अनियतदग्निस्थितविहमितवाह १७.२०
 अनिर्भिन्नाप्यगम्भीरं २६.२६
 अनीप्सितादाहितजातसंप्रमा ९.७८
 अनीशः स्वे चित्ते विचरति यथा १७.१४
 अनुकम्प्यो त्रिदोनेन ७.२१
 अनुग्रहीतव्यमयैरि यन्तु २५.२४
 अनुगुणको यनान्तेषु १९.८
 अनुसूयः क्षमस्यास्य २१.३५
 अनुष्टेयं हि तत्रेष्टं २३.५१
 अनेर्न्याय्यसनागुरेषु १०.२
 अनेकपुण्यापजने क्षरिरे ८.४३
 अनेकशोभाश्रितं २.४७
 अनेन जायेन सनायत्रो गर्तं १.३७
 अनेन पुण्डेन तु सर्वार्थिनां ८.५१
 अनेन यानेन यथाप्यजिह्वा २९.५६

जनेन सत्यवाक्येन १४.३१
 जन्तःपुरेऽथ मनुजाधिपतेः पुरेऽथ २.३०
 जन्तःसप्त कोपोऽयं २१.३३
 अन्यदीयं कथं नाम २.१९
 अन्यस्यापि वधं तावत् ६.३१
 अन्ये नरा मद्भगमा भवन्ति ३१.५९
 अन्योन्यहिंसाप्रणयं नियच्छन् १५.२
 जन्वर्थरम्याक्षरसौकुमार्यं १३.१२
 जपयामक्रमो नास्ति १५.६
 जपराधविवर्जितो ज्ञान् २०.६
 जपरे श्रमिर्नृशयलैः शयलैः २९.६८
 जपि चैवंगते कार्ये २२.३७
 जपि धर्मसुखार्थनिर्विरोधाः २२.७०
 जपि रक्षणदीक्षितः प्रजानां २२.६७
 जपि ह्युद्धतयोपधास्त्रसक्तैः २२.६८
 जप्यवर्णगन्धार्मा २७.५
 जप्यस्माकमिषं भद्र २२.४५
 जवद्वस्तुमुपासीनो २२.६१
 जयद्वस्त्वं पुनः स्वस्थः २२.४०
 जयद्वं जयद्वयं २२.७५
 जभयमभयदो ददाति राजा १०.१७
 जभिप्रायमतस्त्वस्य ३०.४२
 जभृत्स तेषां तु वाशाकृतिः कृती ६.५
 जभ्यासयोगादि शुभाशुभानि १५.१
 जमर्पवर्षोद्भवकर्कशान्यपि २२.९६
 जमर्परोपाभिनिपातित्वाक्षरं २१.१८
 जमी द्विजा मद्रूपसनासहिष्णवः १२.११
 जमुप्य तय नागस्य ९.७
 जमूनि मांसानि सशोणानि ८.२५
 जमृप्यमाणः स जगद्गतानां ९.५
 जम्वा च तात निष्प्राग्वा ९.६३
 जयं च मद्रुपेण २२.७९
 जयं पादोन मद्रुता २२.३९; २२.७२
 जयं मां प्राक्षणास्तव ९.६५
 जयं हि पण्या यदासः श्रियश्च १७.३३
 जयं हि एवं पटुचारुर्मां २३.८
 जयुक्त्वत्पाप्यपि किंचिद्दीद्वयते २८.४०
 जयोगाशुपुर्णरूपजातिभिः २८.२०
 जयंप्रमाणं यदि नाम कर्तुं ३१.३०
 जयंश्च निस्तरमुपैष्यति चेत्पुनर्न ५.२७
 जयंश्चिरगस्य यितोपदेष्टुः ४.६

जय्यदपि अंशं समाप्नुवन्ति ७.१८
 जयिनात्मगते दुःखे ८.२६
 जयिप्रशंसावचनप्रलुब्धा ४.५
 जयिभिः प्रीतहृदयैः ४.१
 जय्यो धनैर्यदि गृहाण धनानि मत्तः २०.१४
 जय्योऽस्ति न ग्रामवरादिना मे १७.३२
 जलच्छगाया नवसंख्ये जने २२.८२
 जलं कृताविमौ पश्यन् ९.३४
 जलं क्रियन्ते कुसुमैर्महीरुहाः २८.१९
 जलं क्रिया शक्तिसमन्वितानां २८.२७
 जलोभशुभ्रा स्वयि तुष्टिरासीत् ९.२६
 जल्पस्यापि शुभस्य विस्तारमिमं ३.१९
 जल्पेच्छभावात्कुहानानभिज्ञः १.१०
 जवमृदितमनोरधस्तु मातो ४.२१
 जवार्यवीर्येष्वरिषु स्थितेषु ३२.९
 जविभान्य निमित्तार्थं ३.८
 जविपमत्वमुखा ऋतवोऽभवन् १०.२८
 जविस्मयः श्रुतवतां ७.६
 जवीतरागस्य जनस्य यावत् १३.४
 जवीतरागेण सता ९.९६
 जवेत्य चैत्रं नियतां जगत्स्थितिं २८.२१
 जयैति मन्ये न स मृत्युरप्रतः ३०.१२
 जवैर्येन चलं नूनं ३३.१०
 जव्याहृतव्यालभृगप्रवेशो २४.१५
 जशङ्कितचक्षलधीरसौम्यं ४.४
 जशङ्कितोक्तैः प्रणयाक्षरैः सुहृत् २२.८१
 जशरविनयभूषणः सदा ७.३१
 जशुचिबुणपमम्युपेयिदांसो २९.३५
 जसज्जनः कुत्र यथा चिकित्सते ३३.९
 जसत्किंवा हीनबलाय नाम ३३.१३
 जसत्किंवा प्राप्य च तद्विधाजनात् ३३.१९
 जसत्यवृत्तान् पथि संनियोदयतां २८.३९
 जसत्यवृत्तेरनिर्दृष्टमानसः १०.१२
 जसद्वचसं वमनादकृतनो २९.५७
 जसद्वदुःखोदयरीतमानसाः २६.३३
 जसंयताः संयतवेषधारिणः २३.६०
 जसंशयं तद्वनसंयथास्तदा ३०.२५
 जसंशयं स्वहृणरकसंकथैः ९.९७
 जसंशयं न प्रसहस्य पते ८.२९
 जसंशयं प्रीतमनाः स राजा २२.५६
 जसंस्तुतमसंशयं ३२.५

असंस्तुतस्याप्यविपद्यतीति २७.१८
 असंस्तुतानामपि न क्षमेय ८.३६
 असारस्य शरीरस्य २४.१२
 असाजपूर्णशोभेन ६.६
 असेनना चात्युपसेवना च २३.१६
 अस्मि नो भाग्यदोषस्तु ३०.७
 अस्मिन्महावस्तु न पर्युपास्यः २३.१३
 अस्मत्तेजः खलीकृत्य २८.३०
 अस्मत्प्रभावप्रतिधातयोग्या ८.६
 अस्मद्विषयं चाभिसमीक्षमाणैः ८.६०
 अस्मदर्थे समाहृत्य ९.६९
 अस्मदन्तामयिच्छिद्याः ६.१४
 अस्माभिमितमपराधविजितेऽपि २८.३५
 अस्माद्विस्तारणापेक्षी ३०.४१
 अस्माद्विषायेऽज्ञगदृशिणेन ४.१०
 अस्मानकस्मादपहाय कस्मात् २३.६
 अस्मिन्नज्ञानसंपाते २६.२३
 अस्त्य निःसंशयमिमे १५.७
 अस्त्य हि व्ययसायस्य ८.५२
 अहं च देहीति यरं वदेयं ३१.७८
 अहं पुनर्न पश्यामि १२.१५
 अहं शारद्वर्तीपुत्रो १९.३४
 अहं हि शब्दं निदिशं निदोषं १३.३०
 अहिं गच्छं च कुतो ३१.८४
 अहेतुवादादिपरिहृयसाधितं २३.६१
 अहेतुवादी पराप्रवृत्तिः २३.५७
 अहो दयालु इवमनातुरे जने १.३४
 अहो धर्मिणो मयं २.३१
 अहो पराधान्यमवेष्टमाधनं १.१५
 अहो पुत्रविद्योगाभिः ९.७७
 अहो प्रवृत्तौ वयं सज्जनविधौः ८.६६
 अहो भजानामभिमापमयम् १३.४२
 अहो भजानां भाग्यानि १०.३४
 अहो वयं पुण्यपात्राः ६.३६
 अहो वयं विद्वद्वरे १.१९
 अहो वीराणां वरो वृत्तगता २.४६
 अहो वीराणां वरिष्ठमन्त्र ५.३०
 अहो वपुःशरीरं २५.१४
 अहो विद्वद्भिरात्म ९.९५
 अहो वरभोग्येन वर भोग्या ३०.४०

आकम्पयन्नयं घरां घरणीघरांश्च ३०.२४
 आकाङ्क्षिताभिगमयोः २२.७८
 आकृतिप्रत्ययाद्यच्च २५.१७
 आकृत्यमाणं शितशस्त्रपातैः ८.४५
 आचारशुद्ध्या निभृतेन्द्रियत्वात् १.९
 आच्छिन्धान्मदिमौ राजा ९.६२
 आक्षामपि च तावन्नः ८.५८
 आतद्वयं तक्षणा इवापरेषां २९.२५
 आत्मनीयं दया स्याचेत् २६.३९
 आत्मवेदमयं शत्रुं १.२०
 आत्मानमपि चेष्टकः १३.४०
 आत्मार्थः स्याद्यस्य गरीयान् ५.२२
 आदेयतरतां यान्ति १८.४
 आनम्यमानानि धनं विद्वा २७.२०
 आपत्परीतान् भयशोकदीनान् ३०.३८
 आपस्तु निष्कलं धैर्यं ३१.१४
 आपद्भवग्रामहरस्य नित्यं १४.२७
 आपद्भवतस्याप्यधिकारि मित्रं ३१.३३
 आपद्भवो वपुःसुद्विहीनः २४.९
 आपद्भयः स्वेयमिष्टं द्विजानां १२.८
 आ वाक्यात्मैर्मृत्युदः २६.८
 आमुकरूप्यकृष्ण इव दैत्ययोधा १४.१२
 आग्निं पञ्चानुदकं मनोज्ञं ६.२८
 आराध्यने सप्रतिपत्तिमहिः १८.५
 आर्जननायान्तरगागगाद्यः १४.२८
 आर्ते प्रवृत्तिः साधूनां ३४.१६
 आरोग्यो भवति यतः समस्त मार्गः ९.५३
 आराग्यामिदमव्यय १३.२२
 आराग्यकः शोऽस्तु महाविहारे १९.२१
 आविर्भवन्ति च पुनश्च तिरोभवन्ति ३२.३९
 आहृत्य मां यद्वराप तस्य २६.५
 आवेष्टान्ते लोहपद्मैरुदभिः २९.३३
 आक्षारिषाण्डिन्यं ९.९
 आक्षारिषाण्डिन्यं ३१.१२
 आक्षर्यमनुगमरो वयं विद्विद्भिरा ८.४८
 आक्षर्यानां वयाभयं ३१.४३
 आक्षर्यं वयमि हि तारुण्यं २६.१९
 आक्षर्यमव्ययं च वन्देति ९.३८
 आक्षर्ययोग्यं वृत्तगम्यं २९.१३
 आक्षर्यं वयमिदं वयं ५.१२

इति क्षान्त्या पापं परिहरति २८.२४
 इति धर्मविरोधदूषितत्वात् १८.१५
 इति नृपमनुशिष्य शिष्यत्वात् २७.३५
 इति नृपस्य सुनीतिगुणाश्रयात् १०.२७
 इति पण्डितमानमोहदग्धे ७.२५
 इति प्रजानां हितमीक्षमाणः १३.४१
 इति प्रजाहितोद्योगः १०.३६
 इति प्रशंसासुभगाः सुखा गुणा २२.९३
 इति ॥ परिगण्य निश्चितात्मा २०.३८
 इति स सुनिर्रोऽनुशिष्य तान् २८.६९
 इति हीनविमर्ष्यसोत्तमानां १९.२८
 इत्यगत्या सुरश्रेष्ठ ७.२६
 इत्यनीताः स्वमर्यादां ९.२४
 इत्यभिज्ञेहसुमुखे ३२.२०
 इत्यसामर्प्यदीनेन ६.१५
 इत्येवमुक्त्वा सहसा तितोऽभूत् १३.१८
 इदं च कागत्तारमसुप्रचारं २४.१८
 इदं च दानव्यसनं मकीर्य ४.१२
 इदं च दध्ना व्यसनार्तिदैन्यं २०.१९
 इदं च दौलोपमसंहतस्थिरं ३३.७
 इदं त्वया ह्याप्तमुच्यमानं ३१.२०
 इदं क्षेत्रोद्भूतत्वात् १८.१०
 इमं विदित्वा नृप मित्रपक्षे २४.४२
 इमं स्वमावासमुपागमौ युवां २२.८०
 इमामवस्थामुवरस्य हेतोः ३१.४८
 इमामवस्थां गमितस्य याचकैः २.३५
 इमामवस्थां गमितोऽस्मि येन २८.५९
 इमामवेत्ताप्रतिवार्यरौद्रतां ३२.४१
 इमे नावशकालात् ९.७०
 इयं महाराज सप्तं भूमिभिः २७.१६
 इयं विमूतिश्च नयश्च यत्र २३.५४
 इयं हि संदर्शनमात्रेण १३.६
 इष्टार्थसंपत्तिविमर्शनाद्यात् ५.१
 इहापि तावद्वनसंपदर्थिनः २९.१७
 ईश्वरः कुटने चेत् २३.३६
 ईश्वरे प्रमादात्मा का २३.३४
 उक्तप्रयोजनमिदं १९.३२
 उच्छेदवादवात्यर्थं २३.५०
 उच्यते नाम मयुरं २३.२०

उत्तसचामीकर्त्तनिकारं २२.४
 उत्तमाधममप्यानां १०.३१
 उत्पद्यमाने यस्मिंश्च २१.२४
 उत्पातवाताकलितैर्महम्भिः १४.५
 उत्सृज्य भवनं स्फीतं २०.९
 उदारभावात्कल्याणगुणाय २.३
 उदीरिता हर्षपरीतमानसैः २.४१
 उदीर्यमाणोऽप्यनिलेन सोऽभिः १६.८
 उद्गर्जं पञ्जन्य गभीरधीरं १५.१४
 उद्धृत्य चैनं परमप्रतीतः २४.१४
 उद्धृत्य दुर्गादय तं नरेन्द्रं २५.२०
 उद्धृत्य दास्येन सहैव तस्य ३४.७
 उद्यानकाननविमानसरिद्विषिर्न २४.५
 उन्मादविद्यां व्यसनप्रतिष्ठां १७.२४
 उपकर्त्ता तु धर्मेण ३४.१८
 उपकाराशया भक्त्या ७.३३
 उपकृतं किल वेति न मे पर ३४.२०
 उपयुग्य यन्मवबलादयला १७.१७
 उपायनाश्वर्यमिदं २२.५७
 उवाच चैनं वितयाभिजातं २५.९

न्तुप्रयत्नरचिता ९.३५
 श्रते जटावल्कलधारणश्रमात् ३४.२३
 श्रतेऽपि राज्ञो मरणादिदुःखं २८.६६

एकत्र कचिद्वनवेद्य यत्र हेतुं २३.२८
 एकस्वार्थं द्विजत्वात् २. १६
 एकं सार्धात्परिश्रद्धे ६.२२
 एकं करिष्यति कथं तु समानकालं २३.१९
 एकाकिनं क्षामशरीरकं त्वां २४.३४
 एकाकिनी सा समतीत्य साधून् १९.१०
 एका च गोधा दधिमाजनं च ६.२७
 एको रथश्च सुवि यद्विदधाति घर्म्म ५.२६
 एतस्कारामि कुशलं नरदेव येन ३.१८
 एतद्गुणः खलु तदेव गृणालगौरं ३०.३४
 एतद्विदित्वा शिषयः प्रदानैः २.४९
 एतानि तु स्पुर्द्रिष्टमपान ३०.१०
 एते गुणः सङ्गुणवासट्ठा २७.३०
 एभिर्महाह्यप्रतिपत्तिदक्षैः २७.१५
 एवं चाच्छिद्यमानस्य २८.५४
 एवंप्रकारममुखं निरयेयु घोरं २९.३९
 एवं प्रकाशो मृपतिप्रभावा ८.११

कृप्याश्रयावासधनं कुटुम्बी १९ १३
 केचित् क्लान्ता वद्विस्सस्पर्शतीक्ष्ण २९ ३४
 केचितीक्ष्णे शङ्कुसैराततजिह्वा २९ ३२
 केनानुशिष्टस्त्वमिहाम्युपेतो २ ११
 कैलासशिखरामस्य ९ ८
 कोऽन्यपटुसामर्थ्यो ९ ४३
 को नाम लोके शिथिलादर स्यात् २ ४६
 कोऽन्यस्तवाभू प्रतिवृत्त्यर्था २१ २१
 कोपो पातानिलेनेह ३० ६
 को वा धध यन्धनताडन वा ९ १७
 को विक्रमस्यात्र ममावकाश ३१ ७
 कोऽसौ नृप कथय यो न समुद्यताच्छ ३१ ५०
 को हि क्षते क्षारमिवानसिञ्चत् २६ २९
 को हि नामाभिसम्बन्धो १० १०
 कौमुदी किं निवय साक्षात् १३ १०
 क्रमश्च तावद्विष एव गम्यता २९ १९
 क्रीडामसहस्रमजातनिद्रौ ९ ८०
 क्रोधाच्च सामीकृतपापकर्मा २१ ३२
 क्रोधानलज्वलितघोरविषाभिर्गर्भे ३२ ३०
 क्वचिध्विस्तैर्हसै २२ ३
 क्व शिक्षितोऽसारतिभद्रतामिमा ३० ३९
 क्षमामये वर्मेणि सज्जनाना २८ २८
 क्षमाधयादेवमसौ मयायत ३३ १८
 क्षितीशवृत्तिं प्रतिलब्धकीर्तिं २८ ३६
 क्षीराणव इति रयात् १४ १५
 क्षुधमक्ष जल तर्प १२ ५
 क्षेममासीन्महाराज २२ ७४

गच्छ गच्छैव सुमुख २२ २६
 गत्वा कृत्वा च तस्य त्व ३१ २७
 गत्वा धिग्वादलस्रव २४ ३१
 गरवापि यो नाम मयानुकम्प्यो ३१ ८
 गत्वा स्वय सत्रमतमभीषा २७ १३
 गात्रच्छेदेऽप्यशतश्रान्तिघोर २८ ५६
 गार्हस्थ्यं मद्भद्रस्यास्य १८ ११
 गाय सुवर्णं वसनानि भोज्य ९ १४
 गीतस्वनेर्मधुरतर्पणवानुविद्धि ३१ ५
 गुणकुमुदगामि पुण्यगधै समताम् ३१ ९२
 गुणदोषाभिमतानु १८ ९
 गुणप्रकाशरपमार्ग सा २२ ५
 गुणप्रसादैरवयाधृदै २० २०

गुणसमावनाय्यकिं १९ २९
 गुणसर्वर्णं नाम १७ ९
 गुणानामाकरत्याच्च २८ ५२
 गुणाम्यासेन साधूनां २३ २२
 गुणास्तस्याधिकं रेख ३ १
 गुणा हि पुण्याध्ययलब्धदीप्तयो २३ १
 गुणेष्वबहुमानस्य ३३ १६
 गुणैरनेकैरिति विश्रुतानि ३१ ३९
 गुणैर्विहीनस्य विपन्नकीर्तिं २७ ३१
 गुणोदयैर्यस्य निबद्धभावा ९ १
 गुरोरेव यतस्तस्य ३० ४४
 गृध्रध्याङ्गाध्यासनरुक्षादणपणै ३१ १०
 गृहा नानीयमानस्य १८ १३
 गौणमेतद्धि नारीणां ९ ५८
 गौरवावर्जितैकाम्र ३१ ७०
 घनान्धकारे पटुधूमदुर्दिने २९ २३
 घनैर्घनैरावृत्तरश्मिजाल १४ ७
 घृणाविमुक्ता बत निर्व्यपत्रया ३० ११
 घोरं तु तत्कर्म नृप स कृत्वा २८ ५८
 चक्षुषा किं दृष्टिस्तस्य २ २०
 चण्डानिलास्फालनचञ्चलानि १६ ५
 चतु शत यामवर समुद्र १९ १७
 चन्द्रलेखेव ताराणां ३ १६
 चन्द्रार्कनक्षत्रविभूषणा घौ २९ ७
 चक्षुः सौहृदमर्धानां ५ ६
 चक्षुःपलप्रस्खलितोदकानां ९ ३९
 चिकीर्षितं ते यदि मथिय २५ २५
 चिन्ता कृपा सा तदत् पर त्व १५ १७
 चित्तस्य पार्श्वसि नरेन्द्र वशेन गन्तु ३१ ९०
 चित्र विलतवादित्र ९ ३६
 चित्राभिधानातिशयोक्त्यलार्था ३१ ७६
 चित्रे पद्मोत्पलवृक्षे २२ १२
 चिरस्य चावद्रुगरोमाजर्ज ३० १७
 चिर विविन्त्यापि च नैव पापे ३१ ६४
 चिरात्पृथुति लोकोऽर्थ २८ ३१
 चिरानुत्प्रेषेव निबद्धभावा ३३ १
 चुकोप मन्त्री न तु नो क्रुद ९ ५४
 छायावरो स्वादुपलप्रदस्य ९ ४०
 छायादुमेध्विज नरेषु कृताभयेषु २३ २१
 छिद्येऽप्रदक्षेऽपि तु तस्य नारीम् २८ ५३

जनवादिभ्यादय गुणं ३३ ४३
जनस्य हि प्रियाहंस ९ ८२
जन स्वस्वयनेनाय ८९
जने प्रमहेन विवृत्य मद्रति ५-१९
जपनतेभ्याविधिना तपःप्रमै ७ ३७
जराज्ञया सद्द्वयमायदर्शने १४ १
जरादारिद्र्यमुन्नावौ ९-१५
जलायाय शीतजला मरिदा ३० १३
जाति क्षेत्र तद्विरोधि क चेदं १ ३५
जातिस्मरा सन्ति च तत्र तत्र ३९-८
जाते न दृश्यते यस्मिन् ३१ ३३
जानन् स तु क्षान्तिगुणमव २८ ३
जित्वा हसौ शात्रवमुक्त्यावित्र मन्त्रे ३५-४
जित्वाहये विद्विपत्र सन्तान् ३७ ३४
जिस्र गुण वा इयमप्रका १३ ३९
जेपुत्र मन्त्रानपरे विचित्रान् १४ ३४
क्षेपावबोध च वदन्ति बुद्धिं ३९-१०
ज्योत्स्नानवाहोविद्मै ३२-१०
ज्वलनपरिगता ज्वलन्त्यग्नि ३९-३४
ज्वलितवृक्षुज्वलीनमवस्था ३९-३७
ज्वलितेषु तप्तनग्नौपनिमे ३९-३१

[illegible][illegible]

तद्वर्जनीयात् परिवर्जयन्तं २०.२१
 तन्मद्विधः किंस्विदुपाददीत ५.१३
 तन्मा चिन्तां पुत्रयोर्विप्रयोगात् ९.१००
 तन्मा तवायं विप्लवः श्रमो भूत् २२.५५
 तन्मां तपस्येप न दुःखयोगः २०.२८
 तप सु विद्यासु कलासु चैव ९.२
 तपोधनाभ्यासनसत्कृतानां ९.४५
 तपोवने त्वद्गुजरीर्यरक्षिते २८.४३
 तमर्चिन्तुं भक्तिवशेन केचन ३०.२९
 तया दृष्टावुपाध्यायै ९.५७
 तरंगाङ्गुलिसंक्षिप्तैः २२.११
 तरुणस्य धपुन्मत्तः सतः २०.२
 तपं विनिन्येऽर्धिजनस्तमेव २.७
 तवैव तवस्येप महाभुभाव १५.१५
 तवैवाहमिमं मय्ये ९.४६
 तस्मात्करिष्यामि शरीरकेण १.२५
 तस्माद्धर्मं त्वं पुरस्कृत्य नित्यं २३.७३
 तस्माद्विवर्तय रथं धरमेव मृत्युः ११.१३
 तस्मात्प्रियेऽनभिद्रोहं १४.३९
 तस्माद्विसर्जयितुमर्हसि तस्य यानत् ३१.१७
 तस्मिन् वने दयितया परिवर्जमाणः ९.५२
 तस्मिन्निवर्तानुगुणा गुणौघाः २.१
 तस्य चेश्वरता स्यात् २३.३८
 तस्य तेऽभ्यनुमोदन्ते ९.९८
 तस्य प्रभावातिशयाच्चरस्य ८.५
 तस्य मेन्यवदातेन ६.३
 तस्य यत्नानुरोधेन ९.६३
 तस्य ध्रुवप्रहणधारणघाटवं च १२.१
 तस्यापिभिर्निर्दिष्टमाणपारे ५.३
 तस्या वपुर्लिखितस्मितवरीक्षितेषु १३.१५
 तस्योप्राप्तयजो वाहुं २६.१८
 तं मेघटुन्दमिव शीपमरावसत्रं २७.७
 तं हेमजालरुचिरामणं गजेन्द्रं ९.११
 तान्यधर्मभयाद्वा २३.३७
 तारागणानामभिभूय लक्ष्मीं ६.९
 ताराणां चन्द्रदाराणां २२.१६
 ताराणैश्च लामले २२.५०
 तावायुर्दृशगगस्य तस्य २२.१
 तादृशप्रवाहभ्यजनास्माद्यै २८.१२
 ता प्राप्य रूपाणि महीरुहाणां २८.१३
 तिर्यग्गणानामपि भाग्यशेनं २७.१

तिष्ठ तावन्महाराज २६.२२
 तिष्ठ नैवमितः पदय ११.५
 तीक्ष्णायसज्जलितकण्टककर्मशेषु २९.३०
 तुम्यमेव प्रयच्छामि ९.९९
 तुल्यारोहपरीणादौ २२.४८
 तुर्यस्वनान् सज्जलतोयदनादधीरान् ३१.८९
 ते आसदीनाश्च विपादमूढा १४.९
 तेन गेहं ह्वारण्ये ८.१७
 तेनान्नपानविधिना ३३ मुनिर्महर्षिन् ७.३९
 तेनास्य वाक्येन सुपेक्षलेन २९.६३
 ते परेणापि यत्नेन ८.४
 तेभ्यः प्रसादमृदुना मनसा प्रणम्य ३.१२
 तेभ्यो नृमेदःपितृताशनेभ्यः ८.८
 ते विपादपरीतत्वात् ३०.४
 तेषां च तेषां स गुणोदयातां ३१.२
 तोयेषु साराप्रतिबिम्बशोभा ९.४७
 त्यक्तस्य विवशेन यत्नं च तथा ३.२०
 त्यक्तं वयनेन यथा शरीरं ६.३४
 त्यक्त्वा राज्यं वने क्लेशो ३१.८५
 त्यक्त्वैनं मन्त्रपादन्ये २२.४३
 त्यजाक्षमां नित्यमसंश्रयक्षमां २८.४७
 त्रातुं न शक्यस्तु मया धर्मेव २८.६५
 त्रातुं लोकान् यस्तु जराभृत्यपरीतान् ५.९४
 त्रिवर्गसेवानिपुणस्य तस्य १०.५
 स्वकृताथ यदीज्या न २३.३५
 स्वत्तः परं चाहवनीयमन्यं १३.३३
 स्वत्तः क्षुत्तं किञ्चिदनेन नूतं २३.९
 स्वत्तो भयं यदि च नाम ममाभविष्यत् ३१.२५
 स्वत्संस्तवस्त्वयमसीत्सित एव मे स्यात् ३१.२६
 स्वदङ्गपरिवर्तिन्या ९.३२
 स्वदम्रियेणाग्निनासाहेतु ३२.१८
 स्वदाग्रया काचिद्भूकधेया २३.१०
 स्वदीयमक्षं क्षयदोषपरितं ७.३४
 स्वदीयालदिने प्राणाः २६.९
 स्वत्पादपङ्कजसमाश्रयसङ्कृतेन १४.२
 स्वमश्रु सन्माननसारथी रथी २९.५५
 रथा कुलं सममलमम्यलङ्कृतं १२.२१
 रथा हि सहर्शनसाधुनाधुना २९.५२
 रथमि शरणि च धर्मं मृतसायं नृनोक्तः २३.९४
 रथमि पादाग्रं प्राप्ते २२.७२
 त्वं नो वन्तुरयन्भूनां ३०.१८

दत्तानुशयिता चैव, ३१.८७
 दत्तापेयौ मया तुभ्यं ९.५६
 ददामि ते ग्रामपरांश्च पञ्च १७.३१
 ददामि पूर्वां भवते वरांस्त्रीन् ३१.८१
 ददासि मे यदि वरं ७.१७
 ददौ घनं शीलविधिं समाददे १०.३
 दद्याच्च दद्यादिति तत्र नासीत् ४.२
 दद्याकान्तं चित्तं न भवति २६.४२
 दद्यात्तैव्यं न यो वेद ३४.१३
 दयामहत्वात्परिपाल्यमानो ३४.३
 दयामृदुषु दुर्जनः ३३.४
 दयालुर्गोद्विगं जनयति २६.४३
 दयावत्स्वाद्यदि ८.१८
 दयावियोगात्तु जनः २६.४०
 दयावियोगादय गह्वरीयं २३.५३
 दयां सत्येषु मन्येऽहं २६.३८
 दृष्टस्य कोपरमसैरपि पद्मगौश्च ३२.३१
 दहनमिर बिजृम्भमाणरौद्रं २१.२७
 दंष्ट्राकरालमपि नाम सृगः समेत्य ३२.३४
 दाण्डाजिनिकृतानेन २८.३७
 दातुमिच्छसि चेन्महं ७.१४
 दानगन्धोदवामर्षे ११.७
 दानप्रसङ्गेन च धर्ममूलं ४.७
 दानमीची कृतान्यासः ९.५५
 दानं नाम घनोदये सति जनो १०.३५
 दानं नाम महानिघावमनुगं ३.२१
 दानातिहर्षादनयं २.१५
 दानातिहर्षोदतमानसेन २.९
 दानादधर्मं च यदुचिवांस्वं ४.१३
 दानाभिलारः साधूनां ७.८
 दानेन शीलामरणेन तस्मात् ६.८
 दाने साहाय्यदानेन १३.२१
 दानोद्भवः कीर्तिमयः सुगन्धः २.६
 दारको च न पश्यामि ९.८३
 दारान्ननोभिलषितांस्तनयान् प्रमुञ्चं ७.१५
 दारिद्र्यदुःखगणनापरित्यजेताः २६.१७
 दारुणि नैकविधपराङ्मुखाः २३.२०.४९
 दास्यतेन च सा स्त्रा २३.३९
 दास्यामीति प्रतिज्ञाय २.२२
 दिव्याप्रदं प्रिकसद्यनास्यतोमः ७.७
 दिशः शतकान्तिमयीं दधुः क्षियं ३०.३०

दिशां प्रमिष्वन्त इव प्रयामं १५.९
 दीक्षामुपाश्रित इति प्रथितोऽसि देव २०.१६
 दीपः श्रुतं मोहतमःप्रमाणी ३१.३२
 दीप्तोद्धतार्चिर्विकसत्स्फुटिजः ३२.१३
 दीप्त्या नवार्क इव चास्तया शशीव १७.७
 दुनोति मां नैव तया त्वियं रुजा २४.३२
 दुरुत्तरं मृत्युमयं न्यतीत्य ३१.२१
 दुष्करं कृतवानसि २४.२७
 दुष्करं पुर्यादोऽसौ ३१.४१
 दुष्टमणस्येव सदातुरस्य ८.२४
 दुःखप्रतिष्ठादयशोऽनुबद्धात् ६.१२
 दुःखं सुखं वा यदभूजानां ८.१
 दूरावपश्यन् स्वविरोऽभ्युपेतः २.१०
 दृढचित्रवर्मकवचावरणान् ३२.२६
 दृष्टस्वभावाः सचिवा नृपाश्च ६.१०
 दृष्टानपि प्रतिनुदन्त्यसुरान् सुरेन्द्रा २२.४०
 दृष्टप्रयाणासु च दिक्षु तस्य ९.४
 दृष्टावदाना रिपवस्तु तस्य ११.१४
 दृष्टावदाने द्विपति २५.१३
 दृष्टावदानो व्यसनोदयेषु २०.२८
 दृष्टिर्नरप्रेष्ठ शुभाशुभा वा २३.५८
 दृष्टे गुणोऽनुस्मृतिमागतो वा १.३२
 दृष्टो हि कालनियमः कमलप्रबोधे २९.१५
 दृष्ट्वा त्वित्यंगतावेतौ ९.६०
 दृष्ट्वाय तं तत्र विचेष्टमानं २५.८
 दृष्ट्वा मे चरितच्छाया ३१.६८
 दृष्ट्वैव लक्ष्मीं सरस्तसु तस्य २२.२२
 देयं च दिव्याप्रवर्णं च चित्तं ६.३२
 देहसैकस्य नामार्थे ३०.१३
 देहीति याज्ञातियवार्थमुक्तो ५.२
 दोषप्रवृत्तेर्विनियम्यमानो १३.१
 दोषप्रवृत्तेर्विमुक्तस्य यस्य ९.१६
 दोषानुरूपं प्रणयन्ति दण्डं ३२.२८
 दोषोदयात्पूर्वमनन्तरं वा ४.११
 द्युतिकान्तिनिकेतने शरिरे २२.६६
 द्रव्येषु बाह्येषु क एव वादो ९.२५
 द्रुमाद्ययामं प्रचिनोति यः पञ्च २३.७०
 द्रुमैः कुसुमसंजयैः २२.८
 द्रोणीषु केचिज्जलनोन्यङ्गामु २९.२९
 द्रव्यामपि लक्ष्यमान्यां २७.८
 द्विधाणि मित्राणि भवन्त्यवश्यं २०.३१
 द्विषेयु दर्पानिरसातुवृत्त्या ३४.४

धनस्य निःसारलघोः स सारः २.५०
 धनानि छद्मीप्रतिशोधनानि २.१७
 धने वृत्त्यै क्रमशो गते वा ८.३४
 धर्मकर्मणि साचिभ्यं ८.४०
 धर्मश्रित्यवधारणारदाद्वा ८.४७
 धर्मश्च रक्षति नरं न धनं बलं वा ३२.४०
 धर्मव्यवस्थामु पुरःसरः सन् ८.३२
 धर्मं परेभ्यः प्रवदन् यथाहं ३४.२
 धर्मं प्रति मनुष्याणां २१.३७
 धर्मात्मकवाद्य च नाम तस्य ३.३
 धर्मात्मनोऽपि तु स तस्य घटावलेपः ११.३
 धर्मात्मनो मे यदि कश्चिदेवं १३.३२
 धर्मादर्पास्तुसास्कीर्तः ३१.८६
 धर्माधर्मनिराशाङ्कः १६.१
 धर्मान्वयं लोकहितं स पश्यन् १३.३
 धर्मार्थी न त्वमेदस्मात् २६.४१
 धर्मं स्थिता न पालु तेऽपि नमन्ति चेपां ३१.५१
 धाराशरीरावधुरितोर्मिचक्रे १४.८
 धिगहो धत दुर्वृत्तं २४.२९
 धिगहो धत दैवदुर्नयात् २०.७
 धीर इत्यसि विद्यातः ३१.१३
 धृष्ट्या महत्यापि निगुह्यमानः १३.१६
 ध्यानस्य ह्रीलस्य च निर्मलस्य २९.६
 ध्यानोद्यमादेकचराश्च सर्वे २१.३
 न कश्चिदुलंभा वृत्तिः ७.५
 न च स्मरान्मर्थिजनोपयानं ३१.६३
 न चात्मदुःखक्षयमात्रेण ८.५४
 न चात्र चित्रं परदुःखदुःखिनः ५.३१
 न चात्र मन्योरनुवृत्तिमार्गे ५.१७
 न चात्र मे निश्चयमेति मानसं १२.१८
 न चित्रमेतत्त्वयि वा जिनात्मनि २२.९२
 न चित्ररूपा सुजने कृत्तृता २६.११
 न जनमन्यरुजन् प्रबला रजः १०.२९
 न जीवितं यत्सुखमेहिकं वा ३१.२३
 न तत्र चन्द्रार्कैर्कीर्तिरक्षना २९.२१
 न तापसच्छन्न मिमर्ति चेद्वान् २८.४८
 न एतमेवं च यतः सुखामुलं २३.४४
 न देवामामोति पराक्रमेण २२.९४
 ननु कं भवता पूर्वं ३१.८३
 न नो न विदितो राजन् २.४४

न परचक्रवृत्तं समभूदर्थं १०.३०
 न प्राणान् पितरौ न चापि तनयान् ३१.१६
 न बान्धवा नैव वर्य सहाया १९.३१
 नमश्च दूरे वसुधातलाद्य ३१.७५
 न भाल्लङ्कारगुणान्वितोऽपि २१.२९
 नयनियमसंहृतप्रतापैः २२.६९
 नयोत्पयेनैनमिति धनन्तं ९.१५
 नराधिपानां चरितेभ्यधीनं १३.३८
 नराधिपैर्भृत्यविनीतचेष्टैः १९.१४
 नरेन्द्रचूडाद्युदासनस्य ८.२
 न छद्मते यदि कुहविद्य कारणं २३.२९
 न विलम्बितुमत्र शक्यते २६.३
 न वेत्ति चेदुपकृतमातुरः परो ३४.२१
 नश्येति क्षापाशनिनाभिमुष्टः २१.१५
 न सज्जनादूरधरः क्वचिन्नवेत् ३१.७२
 न सन्ति मुद्रा न तिला न तण्डुला ६.२९
 न सुगतपरिचर्या विद्यते स्वस्विकापि ३.४
 न सुभाषितरत्नानां ७.२७
 न स्पृधया नैव यशोभिलापात् १.३०
 न हि तां कुरुने प्रीतिं ९.६
 न हि स्मराम्यर्थितयामतानां ८.२१
 न हि स्वजन इत्येव १८.१
 न हेतुरस्तीति वदन् सदेतुकं २३.२७
 न ह्येव मार्गो विनयाभिजातः २२.८६
 नाकसिकं भविष्यमहंति सर्वमेतत् २३.१८
 नाकसिकोऽयं गमनोद्यमो मे २३.७
 नात्येति कालो मम खादिषु त्वां ३१.४७
 नायः श्रयिष्या ॥ जितेन्द्रियारिः १०.१
 नापत्यवीकारविधिर्विपादः १४.१०
 नामानुपश्चास्मि मनुष्यवर्य २५.११
 नायं तोयद्विच्युतस्य पयसः १७.१२
 नायं प्रयतः सुगतिं ममामुं ३०.२१
 नायं यत्नः सार्वभौमत्वमामुं २.२८
 नायं विगर्हादिर एव राजन् २६.२८
 नास्ती जुगोपात्ममुत्सायमर्थ ४.३
 नास्ति लोके रहो नाम १२.१३
 नित्यं क्षमायाश्च ननु क्षमायाः ३३.१४
 निदाघसंपर्कविश्रुतितोऽपि १५.१२
 निदाघकाले ज्वलितो विरस्वान् १५.४
 निपीयमानः स तु धर्महेतुः ४.१४
 निन्दादिदुःखेषु पराधियात् १३.३६

निबद्धचक्षुः शरमे स तस्मिन् २५.३
 निमग्नयामासुरिव द्रुमास्तं ९.४९
 निमित्तमासाद्य यदेव फिचन १२.२०
 निमीलितज्ञानविश्लोचनानां १९.३३
 नियतमिति नरेन्द्र भाषसे ३.६
 नियतं च यशः पराभवः स्यात् १८.१६
 नियताञ्जनरक्षणदिदुःखे १८.१७
 निरात्मके मेदिनि सारहीने १.२२
 निरीक्ष्य ते रूपममानुषाद्भुतं ७.३८
 निरीक्ष्य भक्तं तु तदासुरं यत्नं ११.१६
 निर्दयस्याप्यशक्तस्य ८.१९
 निर्दुर्जनान्यनुपशुक्तस्तरेत्तलुनि ९.३३
 निर्भिन्दश्चिब नः श्रुतीः प्रतिभयः १४.२२
 निवर्तनादस्य रथस्य केवलं ११.१२
 निवसन्ति हि यत्रैव २८.४
 निवारणार्थानि सगद्गदानि २०.२९
 निवारयिष्यन्नय तं स राजा ३२.१७
 निवारयिष्यश्चिब मेदिनीपतिं ८.६३
 निशम्य तावन्नरकेषु यातनां २९.४६
 निषेव्य मत्तभ्रमरोपगीतं ९.१२
 निषेव्य यदुश्चरितप्रसक्ताः १७.२७
 निसर्गसौम्यस्य वसुंधराधतेः १.३६
 निस्त्रीणांमापदं चेनां ३०.८
 निस्त्रीर्यं चेदं व्यसनं समग्रैः ३०.४५
 निहिता बहुवः पाशा २२.५९
 नीचैस्त्तरासनस्थानाद् ३१.६९
 नीतौ सुयुक्तोऽपि बले स्थितोऽपि ३२.२२
 नूनं विस्मयवकव्य ९.८८
 शृपात्मजा यज्ञनिमित्तमाहवा ३१.९४
 शृपाश्च सामादिभिरग्न्युपायैः ३२.२९
 नैककारणसाध्यत्वं २.२४
 नैकान्तिकी मृत्युरिदं स्थितस्य २२.२७
 नैकोपयोगस्य घनस्य तावत् ८.३८
 नैति स्वर्गं केवलया यच्च समृद्ध्या ५.२३
 नैव ते दुःखमिच्छामि २२.४६
 नैवेदं मे तथा दुःखं ९.६७
 नैप घर्मो महाराज ९.३१; २२.२९
 नो चेदिच्छसि दुःखं मे २२.४७
 नोपेक्षितं युक्तमर्थं जनसे १४.२९

पक्षानिलैर्ललितमीनकुलं व्युदस्य ३२.३२

पटुस्वहीनेऽपि मतिप्रभावे २९.१२
 पतति ॥ निश्चितेऽप्यसौ शरीरे २८.५५
 पत्तिभ्रान्तुपानकौ ९.७४
 पप्यमस्तु मृगेन्द्राय ३४.१२
 पयोदधीरस्त्रानितैर्मृद्गैः २८.११
 परकर्मकरस्यापि १८.९
 परजनदुरितान्यचिन्तयित्वा २१.२८
 परत्र चैवेह च दुःखहेतू २०.३६
 परत्र यस्मिन्नित्यसन्ति नास्तिका २९.२२
 परस्य नाम भार्यायां १३.१४
 परस्य पीडाप्रणयेन यत्सुखं ३३.१७
 परप्रसादाजितभैक्षवृत्तिः १८.६
 परप्रसादाजितवृत्तिरप्यतो १८.२२
 परलोकादिदानीतो २४.२८
 परस्परप्रेमगुणात् २२.३८
 परानुकम्पाविनयाभिजातात् २.४८
 परा मनीषा मम रक्षितुं भ्रजा १०.२२
 परिक्षामेक्षणयुगां १.१४
 परिणतकुन्दापणवर्णतोयः १४.१८
 परिप्रकाशेऽप्यनिगूढविस्तरे १२.१२
 परिभवभवन् अमास्पदं १२.४
 परिभूयामनः सौन्दर्यं २७.२४
 परिमुपितमतिर्यया निहन्यात् १७.२५
 परिभ्रमस्य तत्सर्वेयं २६.२५
 परीत्य कृत्स्नं मनसा शूलोक्तं २.४
 परेण यच्च दृश्येत १२.१६
 परोपरोधेषु सदानभिज्ञा २८.२६
 पर्येष्टिदुःखानुगतो विदित्वा १८.३
 पश्चादपि ज्ञास्यसि योऽहमस्मि १७.८
 पश्यन्तु तावद्भवता विमुक्तं २२.५१
 पश्य संसारनैर्गुण्यं १.१८
 पश्यस्वेवं कर्मार्थं वा २२.३१
 पाठ्यन्ते ऋकचैर्वैलङ्घिरपरे २९.३७
 पातितो दुर्गतावात्मा २४.३०
 पात्यमानप्यजच्छत्र ११.९
 पापप्रसङ्गादनुत्तप्यमानाः ३१.६१
 पापं समाचरति वीतघृणो जघन्यः ११.१८
 पापा कृपापात्रपरा न बाहे २१.१६
 पारिलेयोऽभवज्ञागो १९.३६
 पित्र्यं स्वमावं व्यतिरिच्य दृष्टः २९.११
 पिबन्ति नृणां विद्वतोऽपिप्रह्लाः ३२.३५

पीडा कुतस्तन्नुजसंधितानां २०.१५
 पीःोचितामपि जहाति ययारमलमां १७.१५
 पुण्यायुतः स्याममरो न चासि १३.१९
 पुण्यानुभावादय तस्य तसिन् ४.१९
 पुण्यैर्हिदीनाननुयायलक्ष्मीः ६.११
 पुत्रामिधाने हृदयं ९.७३
 पुनः पुनर्जातिरतीव दुःखं ७.१२
 पुरोहितः सोऽस्तु नराधिपस्य १९.१५
 पुण्यमालाहसकण्ठे १७.५
 पूजारतद्रोहकृतेऽभ्युपेतान् ३२.३६
 पूर्वकर्मकृतं सर्वं २३.४५
 पूर्वोपकारानुगतारमतुष्टिः २७.२९
 पैशुन्यवद्वाशनिसंनिपाते २३.५
 प्रकम्पिशैलेन्द्रपयोधरा धरा ९.९०
 प्रकाममन्तःपुरसुन्दरीणां १३.८
 प्रणामस कारपुरःसरस्य २७.२७
 प्रजाहितं कृत्यतमं महीपतेः २२.९८
 प्रतिकर्तुमशक्तस्य ३३.११
 प्रतिग्रहकृशोपायं १२.७
 प्रतिग्रहण्याकुलतुष्टिर्मे ३२.१
 प्रतिग्रहीता तु जनोऽभ्युपेति ४.९
 प्रतिसंख्यानमहतां २८.५७
 प्रत्यक्षोप्रापकारेऽपि २६.३५
 प्रत्यग्रशोभैरपि कर्णपूरैः २८.८
 प्रत्यग्रोष्माणि भोलानि ८.१६
 प्रत्यहं क्षीयते त्र्यं १५.५
 प्रदानशौर्योदितया यशःश्रिया ९.५४
 प्रदानसाकारमुखोचिताश्रिं ५.७
 प्रधानभूतस्य विचेष्टितानि १७.४
 प्रपातपवनक्रेषात् २५.१६
 प्रपातपातादष्टतिं च भा गाः २५.१२
 प्रपातसंश्लिप्तपराक्रमोऽहं २४.१०
 प्रभूतं मे धनं शक २.३३
 प्रमादमदकन्दर्प ३२.४४
 प्रमुखस्वादु पानं हि १७.३
 प्रमुदिकार्यजनस्तुतिसंचितं १०.२६
 प्रयत्नलभ्या यदयत्ननाशिनी ८.५३
 प्रयोजनं नाम कियत्किमेव २२.९१
 प्रयोजनं प्राप्य न चेद्वेदय २३.५२
 प्रयत्नसोऽपि यदाकुलचेतनाः १७.२१
 प्रवर्तने हि दु खस्य १९.९

प्रयज्यासंधयान्मूर्ति ३२.१५
 प्रशमनिमृतचेष्टितेन्द्रियो ७.७
 प्रशोधि धर्मेण वसुंधरामनः २२.९९
 प्रसक्तमन्दस्तनिताः प्रशस्तिनः ६.२०
 प्रसन्न एव त्वभिगम्यरूपः २३.१४
 प्रसन्ननेत्राननवर्णरागैः ३१.३५
 प्रसन्नस्तिमिताम्बुवान् २२.१३
 प्रसादरम्यं दृष्टो वपुर्दिशां २.३९
 प्रसाध्य सौख्यं व्यसनं निवर्त्य ३४.८
 प्राणा अमी मे शरभ त्वदीयाः २५.२१
 प्राणानपि परित्यज्य ३१.७९
 प्राणान् प्रियानय धनं ३१.१५
 प्राणान् प्रियान् स्वजनमशुमुखं च हित्वा ३१.५६
 प्रापय्य तीरमथ सं पुरुषं परेण २६.१
 प्रासक्तमोऽयं विधिरत्र तेन २३.१२
 प्राप्तं पराभवं सं दुःखानि २९.४२
 प्राप्तं सुभाषितधनं प्रतिपूजितोऽर्थी ३१.४६
 प्राप्तो जनाम्बमसि कास्त वनाम्बमेतत् २४.३५
 प्राणैवमानुष्यमहं द्विजस्य ३१.१८
 प्रायः समृद्ध्या मदमेति गेहे १८.१९
 प्रायेण खलु मन्दानां ८.१५
 प्रायेण खलु लोकस्य २२.१८
 प्रायेण प्राप्तिविरसं २२.७
 प्रायेण लक्ष्मीमक्षिरोपयोगात् १७.१
 प्रायेण लोकास्य बभूव यस्मात् २०.८
 प्रासादभित्तिष्वभिपश्यमानः २९.५
 प्रास्कन्दमस्मात्पुनरेव शैलात् २७.२९
 प्रियं यदेव देवस्य १०.१६
 प्रियं शशुरयोः कुर्याः ९.३०
 प्रीतिप्रकर्षादुतिसंपदा च ८.४२
 फलन्ति कामं वसुधाधिपानां ९.१९

चन्नुजनमित्रवर्जितं २४.४
 चन्धून् प्रियानशुमुखान् विहाय ७.९
 बालार्कश्म्येव कृताङ्गारीः १४.१६
 बालैः प्रवालैः ३३ महीरुहाणां ३४.१
 बाल्येऽनुभूतमिव तत्समनुस्मरामि ३.१७
 बोधिसत्त्वस्तु तां दृष्ट्वा १.१६
 भूयादसत्यमपि सत्यमिव प्रणीतः १७.२३
 भवयुन्मुखाद्योऽपि पराङ्मुखः स्यात् २३.१५

भगिन्नुत्पलवर्णासीत् १९.३५
 भग्ने स्वसैन्ये विनिवर्तमानः ११.१५
 भयद्रुतोद्भ्रान्तविहंगसारथं १६.६
 भयातुरस्त्रस्य तु धानरस्त्रैः २७.११
 भयेन मृत्योः परलोकचिन्तया १०.१९
 भवद्विषेज्येव मनुष्यवर्ष २५.२३
 भवन्ति लोकस्य हि भूयसार्था ५.४
 भवेच्च सौख्यं यदि दुःखहेतुषु २३.४३
 भाग्यापराधजनितोऽप्यपमानयोगः २८.३८
 भीतद्रुतानपि जघातिशयेन जित्वा ३२.३३
 मृत्यैरिवाक्षा बहु मन्यते ते १०.६
 मैक्षवपादि लभ्येरन् १२.६
 भ्रष्टाधिकारा बत लोकपाला २१.१३
 आवा तु तस्यैव महाद्विपस्य ३०.३१
 मयान दत्त्वा तदिमं क्षुरेण ३३.८
 मदप्रगल्भमान्यपि कौकिलानां २८.१०
 मदभिद्रोहसंरब्धं २४.२६
 मदमानमोहभुजगोपलम् १८.२०
 मद्गात्रसंस्पर्शमिमं सुहृत् २५.१८
 मद्विप्रयोगस्त्वय शोकहेतुः २०.२६
 मनःप्रसादप्रतिबोधनार्थं ४.२०
 मनस्सप्तदर्शनसंस्तुतेऽस्तु २९.५१
 मनःप्रदोपस्तु परात्मनोर्हितं २८.२२
 मनःसंशोभ पवेष्टो १९.१०
 मम दावदिदं दुर्लभं ९.७६
 मम प्रिया कामद् काममेया १३.२९
 ममैव वा निर्गुणभाव एष २०.३४
 मया ह्यसदृशननप्रेतसा २९.४७
 मयि प्रजारक्षगनिश्रयस्थिते १०.२४
 मयि स्थिते ऋषुसुहृद्विशिष्टे २०.१३
 मरकतहरितप्रभैर्जलैः १४.३०
 मरणव्याधिदुःखार्तं २८.६३
 मतैव्यमिति मृतानां २८.५०
 मद्च्छब्दो महाराज १३.४३
 महतापि प्रयत्नेन ३१.६०
 महत्प्रमादस्त्रलितं त्विदं मे १५.१६
 महःस्वपि स्वदुःखेषु १.१७
 महागृहेभ्यः प्रविकीर्यमाणैः ३२.४
 महाहृदेष्वम्भ ह्योपरोषं ९.९२
 मन्देन्द्रकल्पेन सह २२.८४

मा चापयातन्यनयोऽयमस्य ३१.१९
 मा ते रोचिष्ट धर्मस्य १३.३५
 मात्सर्यदोषोपचयाय यः स्यात् ५.१४
 माधुर्यानवगीतं च ९.३७
 मानुषाणामगम्येऽस्मिन् २४.६
 मानुषेण सता भद्र २४.२५
 मानुषेव्यप्ययं धर्मः २२.५२
 मानुषोऽस्मि महाभाग २४.७
 मायाविधिज्ञाश्च महासमाजे ३२.६७
 मार्गश्रमपरिष्कानौ ९.७५
 मार्गांमार्गज्ञाननिश्चयनं मां ६.२३
 मार्गोपलब्धान् कुसुमाभिरामान् २८.१४
 मालाः स्रजश्चन्दनमंशुकानि १९.१२
 माल्यभिर्यं हृद्यतयातिदोते ३१.५७
 मात्स्यासवज्ञानविलेपनानां २८.७
 मां पश्य मद्रि मा पुत्रौ ९.८६
 मां पुनः परिभूयैवं ३४.१४
 मित्रद्रोहस्य तस्यैव २४.३८
 मित्रेष्वमित्रचरितं परितृष्य वित्तं २४.४०
 मीनारिभिर्विस्मरणोन्मिता वा ६.२६
 मुक्ता विमुक्ता इव तैर्विमुक्ता १५.११
 मुको मया नाम समेत्य गेहं ३१.५२
 मुहुर्मुहुः काञ्चनपञ्जराभिः १५.१३
 भूतं ददितृत्वमिवोपगृह्य १८.७
 मूलैः प्रयत्नातिशयाधिगम्यैः २४.१७
 मृगाकृतिर्मानुषधीरवेष्टाः २५.१
 मृगातिशय तद् ब्रूहि २६.२७
 मृतो मरिष्यन्नपि वा मनुष्या २०.२५
 मृत्युरौद्रस्वभावं मां ३१.४४
 मेदोषसाधैस्त्रिदशा मखेषु ८.३०
 मैत्री तस्य बलं ध्वजाप्रशयलं ८.१४
 मैत्रीमयेण प्रशमेन तस्य १.८
 य एव लोकेषु शरण्यासंमताः १०.९
 यक्षोऽयं ब्राह्मणच्छाया ९.६६
 यच्चात्थ दाता भरकं प्रयानि ४.१५
 यच्चायस्रज्वलितकीलनिबद्धदेहं २९.४१
 यक्षोमयोरित्यहितावहं स्यात् १३.२०
 यत्तल्लदिपयं साधु ९.६१
 यतः प्रजा एव समीक्षमाणः ८.३३
 यतः प्रदानैरभिवर्ष याचकान् ५.३३

यतेन्द्रियाश्च स्मृतिरदिमसंपदा २९ ५६
 यतो धन सयमनैभृताश्रयात् ५ २१
 यतो नैतावता देव २२ २१
 यतो भवान् दिक्षु विकीर्णचक्षु २४ १६
 यत्कृत्य परमे मित्रे २२ ८९
 यत्तु नैव समर्थास्मि २१ ५
 यत्तेजसाश्रान्तबलप्रभावा ९ १३
 यत्त्वस्ति पुण्य मम किंचिदेव ३० २२
 यत्पीत्वा मददोषविह्वलतया १७ १३
 यत्पीत्वा वमथुसमुद्रताम्रलिप्ता १७ १६
 यत्प्रातिपयुंस्तु कमानसानो १९ २५
 यत्प्राप्य ॥ निवर्तन्ते १४ २३
 यत्र नाम सुख नैव १८ १२
 यत्र प्रसक्तानि कुलानि मेघु १७ १९
 यत्सकुचयित विकसयित च पद्मजानि २९ १४
 यत्सप्रयोगा विरहावसाना ६ ७
 यत्सौहृदानि सहसा विरसीभवन्ति १९ २७
 यथा तु सपूर्णगुणो महीरुहः २३ ७१
 यथा यथा तस्य विनेहुरर्था ५ ५
 यथा यथा धर्मपरोऽभ्यजान १० २०
 यथा समेत्य ज्वलितोऽपि पावक २८ ३३
 यथा सुहृन्नन्दन मन्दितोऽस्मि २२ ५४
 यथैव मे दृष्टितमस्त्वयोद्धृत २९ ४८
 यदभिप्रार्थित सर्वं ७ ३५
 यदस्ति यत्स्येभित्तसाधन धन ६ ३०
 यदि कारणमीश्वर एव विभु २३ ४०
 यदि धर्ममुपैति नास्ति गेह १८ १४
 यदि पद्मजालरचनादि च यत् २३ २६
 यदि मे धर्मबुद्धिः स्यात् २१ ४
 यदीप्सित यस्य सुखेन्धन धन १० २३
 यदच्छपाप्युपानीत ३१ ७१
 यदेव याच्येत तदेव दद्यात् २ २५
 यदेव लोभद्विपत प्रतारणा २६ ३२
 यहृदिपूर्वैव च बुद्धिसिद्धिः २९ ९
 यद्यप्यजानामहितोदयाव ८ २७
 यमानसादप्यधिक यभूव २२ २३
 यमुद्यमान सलिलेन हारिणा २६ ३०
 यमोऽपश्यन्ति तु सव्यपत्रप २९ १८
 यदा भ्रिया दानसमृद्धया ज्वलन् ३ १४
 यदा सरयैरपि कर्मभिर्जन ५ २८
 यदा समुद्रागमिषु परीक्षया ५ ३२

यश्चापि मां चक्षुरयाचतैर्क २ ३७
 यस्मिन् साधूपवीर्णोऽपि ३४ २२
 यस्य स्वगात्रैरपि याचकाना ९ २६
 यस्या दोषात्पूर्वदेवा प्रमत्ता १७ २२
 यस्यास्ति नात्मन्यपि ते प्रभुत्वं ३१ ७७
 यस्या कृते दितिसुता रमसागतानि ११ २
 य नाम प्रतिपन्नस्य ३१ ५३
 य स निर्घातवदभूत् ३० ३३
 याचितेन कथं शक्य ९ ८७
 या नाल्पेन तप समाधिविधिना २ २६
 यामेव रात्रिं प्रथमासुपैति ३२ २१
 यावच्च विज्ञग्मसुखप्रसुप्त २४ २०
 यास्यामि सौदाससमीपमस्मात् ३१ ४०
 या पीतवन्तो मदलुप्तसज्ञा १७ १८
 युक्तो धानृतभीरुणा १७ १०
 युग्य बल जानपदान्माल्यान् २७ ३३
 युवापि बृद्धोपशमाभिराम ९ ३
 येन जातेन मन्दन्ति २१ २३
 येनानुकम्पयस्तु तवैष जातमो २६ ३६
 येनाभिभूत् कुशल जहाति २१ २५
 येनाभ्युपेतोऽस्ति मनोरथेन २ १३
 ये नीतिमार्गप्रतिपत्तिधीरा ३१ ५४
 ये मे हरन्ति स पुर सरत्न २० ३२
 ये वा प्रकाशानपि गेहदोषान् २० ३५
 येर्विप्रलब्धा सुहृदो ममैते २० ३७
 यो नष्टमित्याह न चास्य नष्ट १९ २४
 यो नाम नामूनि कलानि शुक्ले २७ ६
 योऽभून्ममात्र प्रतिकूलवर्त्ता २१ २०
 यो मदर्थमतिश्रेयात् १३ २५

रक्षोविकृतवृत्तस्य ३१ ४९
 रत्न सूर्याशुसपर्कात् ३० ५
 रथतुरगाविचित्र मत्तनागेन्द्रलीले ३ ५
 रथा नृपाणा मणिहेमभूषणा ३१ ७४
 राजा मम प्राणसम सत्ता च २२ ४४
 राज्याचयुतोऽसिचरमांसलोभात् ३१ ६
 रवन्ति कथाश्च न यद्विज्ञोऽप्यमी ९ ८१
 रूपविज्ञानसपत्ति २६ १
 रेजे छत ॥ निपतञ्जरीदिव मेधं ३० २३
 रेमे न विनयोन्मार्गे ९ २२
 रोदिप्यति चिरं नून ९ ६८

रोपप्रसूतो हि मनःप्रमाथी २१.१०

रोपेण गच्छत्यनयप्रपातं २१.३१

लक्ष्मीनिष्ठेयं यदपाश्रयेण २५.२८

लक्ष्मेव क्षणदाकरस्य विततं १०.३२

लक्ष्यते च न यत्रार्थः २२.३२

लघुरपि च विपाको मद्यपानस्य १७.२८

लघ्वं तत्कारणाद्येदे ३१.४२

लघ्यावकाशस्त्रिदशेषु यज्ञैः २.२७

लोकस्य मामार्तिपराजितस्य २१.१२

लोकस्य यो नाग्रियतेऽपवादं १३.३४

लोकः परो यदि न कश्चन किं निवर्ज्य २३.४६

लोकः परोऽपि मनुजाधिप नन्ववेक्ष्यः ३१.९१

लोकः परो यदि न बालविभीषिकेषा २९.१६

लोकार्यमित्यभिसमीक्ष्य करिष्यतेऽयं १.३

लोके विरुध्यशालापि तु नैव कार्या २३.६२

लोमेन मृत्योश्च भयेन सत्यं ३१.२२

लौहीषु दुर्जनकलेवरसंकुलासु २९.४०

वक्ष्यमेतन्मयि मम्यसे शेव ७.११

वञ्चना सा च तस्यैव ३४.१७

वदत्येव क्षमामेव २८.३३

वधविकर्तृनताडनपाटनैः २९.४५

वनाद्द्वंद्वं श्रेयं द्वंद्वं स्वमीपां २०.२४

वने तु संत्यक्तकुकार्यवित्तरः ३२.४६

वनेऽथ तस्मिन्नवमेघनीले २६.२०

वने वसन् प्रव्रजितप्रतिज्ञः २८.६८

वन्द्यास्तद्वचनादन्वा ९.७१

वर्गं ममानुग्रहसंपदाकरं ७.३६

वशीकरणमग्रा हि १२.२

वागम्यथान्यैव शरीरचेष्टा २८.३४

वासस्यसौम्यद्वयस्तु सुहृत्सु कीर्ति २४.४१

वारवाणावृतमिदं २५.१५

वाशितायंस्वहृदयाः २२.१९

विक्रम्यमाना बहुधा वसुंधरा ८.६१

विक्रम्यमाणो बहुभिः कुकर्म्मभिः ३२.४५

विघटितद्वारविमुक्त्यन्धनं ३२.३

विचित्रपण्यक्रयविक्रयाश्रयं २३.६७

विचित्रपुष्पस्तवकोज्ज्वलानि २१.६

विच्छिन्नमुकाहाराभिः २२.१४

विदम्बनेवाविनयोद्धतानां २.२

वितर्कतिराये तस्य ६.१८

जा. मा. ३४

वितानशोभां दधिरे पयोदाः ९.५१

विद्याधरवधूखानैः २२.१५

विद्युल्लवानृत्तचले घने च ५.१५

विद्युल्लतोद्भासुलोलजिह्वा १४.६

विद्युल्लोलपताकेषु ११.८

विद्योतमानां वपुषा श्रिया च १९.१९

विद्वत्तया तस्य यशः प्रकाशं ७.२

विद्वत्तया व्यासुरतीव तस्य ३१.३

विनयकृष्णविभिर्नित्यं १९.३

विनयाभरणेन धीमता २०.४

विना न कर्मास्ति गतिप्रबन्धः ३३.३

विनिग्रहप्रग्रहयोः प्रवृत्तिः ८.३

विनीतदीप्तप्रतिभोज्ज्वलस्य ३१.३७

विनीय तस्मादतिचापलान्मार्ति २८.४२

विपुलधृतिगुणोऽप्यपत्रपिप्पुः १३.९

विप्रेषु वन्धुषु सुहृत्सु समाश्रितेषु ३१.६५

विप्रोपितस्यैव सुहृज्जनस्य २.५

विभवसमुदयं वा दीप्तमाज्ञागुणं वा ३.२२

विभिद्यमानोर्मिविकीर्णकेनः १४.४

विभूतिगुणसंपन्नं २३.२

विमप्यभावादपि हीनशोमे २३.११

विमानदेशेषु लतागृहेषु २८.६

विमानदेशेषु विपज्यमाना २८.९

विमृश्य कार्यं त्ववशम्य तद्वतः २८.४१

विरूपिततनुः कुष्ठैः २४.३६

विरेजिरे ते सुतसोमदर्शनात् ३१.९५

विवर्धितेष्वर्थिजनार्थमेव ८.३५

विवेदं लोकस्य हि स स्वभावं १०.२

विशस्यमानं हिममालतेन २९.४३

विशस्यमानः किल मन्त्रराकिभिः १०.११

विशीर्यमाणैश्चरैर्मुहुर्मुहुः २९.२४

विशेषतः केचिदभिप्रेतेषुः १४.२५

विषयमुखेनापि परां २९.१

विषाणयुग्मं तदिदं मधुप्रभं ३०.३६

विषाददैन्यं न्यवधूय तस्मात् १४.१३

विषादनं मारमहाचमूनां १.२७

विस्तृजन्मालुपीं वाचं २२.६२

विस्पष्टहेत्वर्थनिर्दानस्य ३१.३६

विस्मयोऽनिश्चितत्वं वा १३.४४

विस्मर्तुमेनामिच्छामि १३.१३

विस्मृतात्ययशङ्कानां २२.२४

समर्थमर्थं परम हि साधन ३१ २९
समानवद्य प्रतिभाति मे पुरा ९ ७९
समातताङ्ग लतया तथा च २७ २३
समाययुर्विस्मयफुल्ललोचना २ ४०
स मारताधूर्णितविप्रकीर्णै १६ ४
समुच्चरद्भूपुरनिस्वनानि २ १८
समुत्कृतसर्वस्वचो वेदनातां २९ २६
समुद्रवल्कोमलशाद्वलानि २१ ७
समुद्रहन् धीरागति समीरण ६ २१
समृद्धिचिह्नभरण स नेह १९ ११
सर्वक्षितिपतित्व तु ८ ५१
सर्वामना सा न समाससा २४ २२
सर्वा क्रियास्तव हितप्रवणा प्रणाना १० १५
स वनमानोऽध्वनि नैकयोजने ९ ४४
सबलयमिव पुष्पमालया १७ ६
स सचयोगाद्गुप्यश्च सपदा ६ १
सस्वर रश्मि केचिद् १४ २४
सहस्रैव न ते मदि ९ ८४
सहपङ्कजैस्त्रिदशैः सुराधिप ११ १७
सहजमेतद्गुधाधिपेन ३० ९
सहायमध्येऽपि हि वर्तमानो ८ ७
स हि प्रकृतिभद्र बात् १२ १०
सहोपेण दयामल स्थिरतया २६ ४४
सघातपर्वतसमागतपिष्टवेहा २९ २८
सचूर्ण्य दन्तमुसलैः पुरगोपुराणि ३२ २५
सतुष्टजनगेहं तु १८ २१
सदर्शनं लोकहितो सुकाना १ २६
सदृश्यमानवपुरेव तु पार्श्वतो मा २४ ३३
सदृश्यमानमभिचारमार्गे ३१ २४
सपत्तिरिव वित्ताना ५ २५
सपश्यन् हेतुव सिद्धिं २३ ५६
सपूर्णेऽद्यापि यदि ६ ३७
समावनामस्य जनस्य तस्मात् २० १२
समावनायां गुणभावनाया २० १९
समापगेनापि यत् २२ ८३
समापमाणे तु नराधिपे च २२ ८५
सविद्यमान वाल्मीकि ८ ३१
सविद्यमाने सकले शरीरे १ २१
ससत्त्वैकैः शिल्पिभिः प्रहृष्टै १५ १०
ससक्तगीतवद्ब्रह्मसनाद् ३२ २
ससाधमानोऽपि नरेण तेन २६ ६

सान्त्वयार्ममनादय ९ २१
सारादान दानमाहुर्धनाना ३ २३
सा विस्मयोत्फुल्लतरेक्षणध्री २६ १४
सितप्राकारसमीत १३ ११
सिद्धा विकर्तनकरैर्नखरैर्द्विपानां ३२ २७
सिंहासन तेजसि लब्धशब्दा ९ १८
मुकुमारतया बाल्यात् ९ ५९
सुखमत्र कुत कथं कदा वा १८ १८
सुखानुलोमे गुणधाधिनि क्रमे ६ ४
सुखार्थमिष्टान् विषयान् प्रपद्यसे २३ ३०
सुखासा देव भूतानि २२ ६
सुखाश्रये दुःखविनोदने च २५ २६
सुखेऽप्यसक्तश्च विभर्षि देव ८ २८
सुखोदकस्य धर्मस्य २८ ५१
सुखोपपन्नान् परिभूय भोगान् ७ १०
सुगन्धिना पुष्परजोविकर्षणात् ३० २८
सुगन्धिभिश्चन्दनचूर्णैरञ्जितै ३० २६
सुजीवितमहीवेण १६ २
सुतनुस्तपसा तत्र ७ ३
सुदृष्टकानां निपुणोऽपि शल्पहृत् ३४ ६
सुदूरमपकृष्टा स्म १४ १३
सुनयवदनय नयस्य ७ २४
सुप्तप्रबुद्ध इव जातिमनुस्मरसि ३ १०
सुशिष्यवृत्त्या श्रमणाद्विजेषु २९ ४९
सुभाषितान्यर्थयता ३१ ७३
सुभाषितोपायनवान् ३१ ११
सुराधिपश्रीरपि वीक्षते गुणान् २२ ९५
सुरेन्द्रलक्ष्मीरधिक राजा ११ १
सुहृत्पतिज्ञैः सुहृदि प्रमत्ते २० २३
सुहृन्मनस्तापकरीमवस्था ५ ८
सुनृतैरस्य वचनैः २२ ७६
सोऽहं तमेव पुनराश्रयितुं यत्किंच ३ १५
सोऽहं धर्मं च सपश्यन् २२ ३४
सोऽहं श्रुतिं परिमवश्रमदन्यशाला ३ ११
सन्त्यतर्पाद्गुप्यस्तान् १ १५
स्वयै प्रसादप्रयित्वैस्तथापरे ३० २७
स्त्रियोऽभियाता यदि ते ममश्रम २८ ४४
स्त्रीबालवृद्धातुरविप्रदीनान् २८ ६०
स्थाने सत्त्वस्य विल्यात् ३१ ४५
स्थाने प्रवृत्तिनाम् कीर्ति ७ १९
स्थाने भक्तिवशेन गच्छति नन ८ ४९

विस्मृत्य चासत्क्षमसिद्धिपक्षं २१.३०
 विहसद्गिरिवाम्भोजैः २२.९
 विहिंस्यमानं पुरपर्यमस्य २९.४४
 वीक्षेय घीरं शृणुयां च घीरं ७.२८
 वृद्धोपसेवासु कृतश्रमत्वात् १३.३७
 वेगाविद्धं त्वद्विपाणाप्रवर्त्तनं ३३.६
 वेलाभिव प्रचलितोर्मिफणः समुद्रः १६.१०
 वंद्येक्षितानि कुशलैरुपकल्पितानि ३१.८८
 बैलक्ष्यपीतप्रममप्रगल्भं २४.२४
 वैशेषिकप्रासपरीतचित्तैः २७.२१
 व्यक्तमस्तदतिजेहात् १३.२४
 व्यक्तं त्वेते परिभ्रष्टा ३०.२
 व्यर्थाभिधानचरणोऽस्यविस्तृतपक्षः १६.७
 व्याधाभिकीर्णं सभये क्लेशमिन् २५.२२
 व्यूढान्युदीर्णनरबाजिरधद्रिपानि ३२.२३
 व्रजति गुणपथेन च स्वयं ७.३०

शक्ते गुणान्वेषणयिक्तवो वा ८.१३
 शक्ते तवाद्यापि तदेव चित्ते २१.१७
 शक्त एव तितिक्षेत ३३.१२
 शक्तस्त्वमस्य मयने वदनाभिधातात् ३४.१५
 शक्तित्वः सन्न गच्छामि २२.४१
 शक्तस्य शक्तप्रतिमानुशिष्टया २.१२
 शत्रोऽहमस्मि देवेन्द्रः २.३२
 शतेन संपूजयितुं शुभापि ३१.२८
 शब्दादृशेनापि परिगम्येन ५.१०
 शाखाय सा तस्य महीदहस्य २४.२
 शास्त्रा गुरश्च मम दैवतमेव च त्वं ३१.९३
 शिलातले धीमिव प्रकीर्णं ३४.११
 शिलाय सा दुर्बलविह्वलेन २४.२१
 शिलाभिधातादवभिन्नमूर्ध्ना २४.२३
 शीवामलस्वाङ्गुलं निधानं ९.४१
 शीलश्रुतस्वाङ्गदयामानां ३१.१
 शीलवद्भग्नः सदा दया ९.२९
 शीलं निमीलयति ह्मिति यशः प्रसङ्ग १७.२९
 शीलं विरोधय समर्जय दातृकीर्ति २३.६५
 शीलं शुष्काभिन्द्रियमावनायां १.१२
 शुभम्यभारतिनायः प्रसिद्धः २८.२५
 शुभानुभवं कर्म सुखानुभोदयं २१.२
 शृणुयामपि नैय जानु बान्ध ७.२०
 श्मशानशुभ्याल्लयपर्वनेषु २१.२

श्रद्धीत क एतच्च १३.२७
 श्रद्धापनं यानवराश्रितानां १.२८
 श्रमणद्विजमित्रसंश्रितान् २०.५
 श्रीमन्ति क्लीतनशतानि निवेशितानि ३१.६६
 श्रीमन्ति सहस्रपरिग्रहमङ्गलानि १.१
 श्रुतप्रभावः स तपोधनानां २१.८
 श्रुत्वा च वैरोधिकोपमुक्तं ३१.३८
 श्रुत्वाथ तं प्रमज्जितं मनुष्या १.११
 श्रुत्वेव यथायम मनःप्रसादं ३१.३१
 श्रोतुं वयं चेदिदमहंरूपाः २७.१४
 श्लाघनीयामवाप्येतां २०.१०
 श्लाघ्यैरमीभिरभिलक्षितचिह्नभूतैः १.२
 पद्मभिर्दंडैः पाशशतैः ३१.२२

सकानना साद्रिभरा ससागरा २४.१
 स ग्रामणीरस्तु सहायमभ्ये १९.१८
 स तत्र तरुपर्णेन ३०.१
 स तत्र निःसङ्गतया तया च १.१७
 स तत्र शुरुकोक्तिलादिते वने ३१.४
 स तद्वनं मन्दवरम्यशोभं २८.५
 सत्य एव प्रवादोऽयं २६.२४
 सत्यव्रतत्वं च कथं ३१.८२
 सत्यमतो भव विसर्जय सत्यहिंसां ३१.८०
 सत्यां च शक्तौ मम यद्युपेक्षा १.२४
 स त्वं विषुद्धमयोत्पलशोभितालः २.१४
 सरसंगमे प्राभूतश्रीभरस्य ३१.३४
 सनाथतां साधु जगद्भूतं त्वया २.४३
 सहृष्टिरस्माद्य निवेवितव्या २३.५९
 सपाणिपादमसिना २८.६१
 स पीयमानक्षतजः क्षितीशः ८.४१
 सपुत्रदातो दासोऽहं १३.२८
 स पुण्यमात्मी अनुपृष्टकण्डो १९.२३
 स पूर्वचर्यापरिशुद्धपुदिः १.६
 स प्रहृष्टयैव धर्मात्मा २०.१
 स प्रीतिमानेन निराचाराङ्गान् ८.४६
 स वपुमिश्राभितदीनवर्गान् ७.१
 स मद्वाक्त्रिद्विदं वभूय १.५
 समधिगतमिदं मयातिथेयं ६.१७
 समन्तामभ्येतद्मालमण्डलं ३.९
 समन्ताद्योजनज्ञानं २.४५
 समप्रभावा स्वजने जने च १३.२

तृतीयं परिशिष्टम् ।

वृत्तसूची ।

[The following is a list of metres used in *Jātaka-Mālā* by Ārya Sūra. It should be noted that Ārya Sūra does not use सङ्घरा and मन्दाक्रान्ता or दण्डक, in this work though he uses them in the मैत्रकन्यकावदान of दिव्यावदान.]

उष्णिग्जाति—(र, य, ग) २३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९.

अनुष्टुप्—१. १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०; २. १५, १६, १९, २०, २१, २२, २३, २४, ३१, ३२, ३३, ४४, ४५, ४७; ३. १, ८, १३, १६; ४. १; ५. ६, २५; ६. २, ३, ६, १३, १४, १५, १८, २२, २४, २५, ३१, ३६, ३७, ३८; ७. ३, ५, ६, ८, १३, १४, १६, १७, १९, २१, २२, २३, २६, २७, २९, ३२, ३३, ३५; ८. ५, ९, १०, १५, १६, १७, १८, १९, २६, ३१, ३७, ४०, ४४, ५०, ५१, ५२, ५६, ५७, ५८; ९. ६, ७, ८, ९, २१, २२, २४, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३४, ३५, ३६, ३७, ४२, ४३, ४६, ४८, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ९१, ९५, ९६, ९८, ९९; १०. १०, १६, ३१, ३४, ३६; ११. ४, ५, ६, ७, ८, ९; १२. २, ३, ५, ६, ७, १०, १३, १४, १५, १६; १३. १०, ११, १३, १४, २१, २२, २४, २५, २७, २८, ३१, ३५, ४०, ४३, ४४; १४. १३, १५, १७, १९, २१, २३, २४, ३०, ३१; १५. ५, ६, ७, १६, १, २, ३; १७. ३, ९, १०, ११; १८. १, २, ४, ९, १०, ११, १२, १३, २१; १९. १, २, ३, ७, ८, ९, १०, २९, ३०, ३२, ३४, ३५, ३६; २०. १, ९, १०; २१. १, ४, ५, २२, २३, २४, ३३, ३४, ३५; २२. २, ३, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २४, २६, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५२, ५३, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८३, ८४, ८८, ८९, ९०; २३. २, २२,

स्थाने भवद्वणकया रमयन्ति लोकं २२.८७
 स्थिरीकृत्यार्थिनामाशां २.२३
 चिग्रयः पिता विनयभक्तिगुणादुत्सर्वा १७.३०
 स्नेहस्यैवाहति कर्तुमेपां २०.३०
 स्नेहादुद्यतमातिथ्यं ३०.४३
 स्नेहावबद्धानि हि मानसानि २२.२५
 स्नेहेन भक्तिज्ञतया च कामं २०.२२
 सरामि न प्राणिवधे यथाहं १५.८
 सरामि नैपां विगुणं प्रयातुं २०.३३
 सरामि यत् क्षात्रमानं १४.३०
 स्यात्सर्वमेव यदि पूर्वकृतप्रभावात् २३.४१
 स्यादत्र मे यः प्रतिकूलवर्ती २१.११
 स्याद्योयभक्तिः प्रयिता मयैवं २०.११
 स्याद्विषयकस्तु यदि क्रमोऽयं २८.६४
 स्वकार्यपर्याङ्गमानसत्वात् १२.१७
 स्वकृतान्तपथागतं सुखं २३.४८
 स्वगुणातिशयोदितैर्यशोभिः २३.४
 स्वगोचरस्यस्य मनाभ्युपेता ३०.१६
 स्वघर्माग्निर्संवीतः ६.२
 स्वजनादनवाप्य विप्रियं २०.३
 स्वजनेऽपि निरानन्दं १२.३
 स्वतः शरीरात् स्थिरपीवराणि ८.२२
 स्वदेवावृत्तान्तमयोपशुश्रुवान् १०.२१
 स्वनानुकुल्येव भद्रार्णवानां ३२.१०
 स्वपुण्यलक्ष्म्या नृप दीप्तयानया २९.५४
 स्वप्रागतन्तुमात्रार्थं २२.८८
 स्वकेनमग्नैरिव कोऽयमभ्युधिः १४.१४
 स्वबुद्धिर्विस्पन्दस्तमाहितेन ५.१८
 स्वभाव एव पापानां ३३.५

स्वभावभूता महती क्षमा च २८.३
 स्वयं मृतानां हि निरुत्पन्नाणि ८.२३
 स्वर्गमोक्षसुखप्राप्तिः ३०.१५
 स्ववादनेन वचसा २३.२३
 स्वसौख्यसङ्गेन परस्य दुःखं १.२३
 स्वस्थावबद्धावमुक्तौ २२.५८
 स्वाधीनसुलभमेतत् ६.१६
 स्वामावर्तं जगदिति प्रविकल्पसे त्वं २३.२४
 स्वाम्यर्थचर्चाजित्तया हि तुष्ट्या १३.१३
 स्वार्थमन्नादि दिस्सन्तं ८.३७
 स्वार्थोद्यतैरपि परार्थचरस्य यस्य १.४
 स्वां धर्मपीडामविचिन्त्य योऽयं ३३.१५
 स्विष्ट्याभितुष्ट्यानि हि वैवतानि १०.८
 स्वच्छाविकल्पप्रयिताश्च तास्ता २०.१७

हतपुण्यकलेवराकुलं ३१.९
 हतश्च यशे त्रिविधं यदि व्रजेत् १०.१६
 हत्वा विषाणि च तपोबलसिद्धमन्त्रा ३२.३८
 हन्तीति या धर्मविपक्षमायां २८.२९
 हंसांसविक्षोभितपङ्कजानि ९.५०
 हासभूतेन गभसः ३२.६
 हितानमात्याग्निगुणार्थदर्शिनः २३.७२
 हितोक्तिमेतां मम चापलं वा ४.१७
 हिंसाविपक्षः कृपणः फलेप्सोः १०.३३
 हत्वापि शूद्राणि महीधराणां ३२.१२
 हृष्टाश्चकुञ्जरपदातिरधैरनेकैः ३२.२४
 हेमच्छविर्मणिशतैरिव चित्रगात्रः २६.१६
 हियमाणमनाथमप्लवं २६.२
 हियमाणवकाशं तु ८.४४
 हीमता स्थिह दुर्जयं १६.३

८. १, २, ३, ५, ६, ७, ८, १२, १३, २१, २२, २४, २५,
 २७, २८, २९, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३८, ३९, ४१, ४२,
 ४३, ४५, ४७, ५९; ९. १, २, ३, ४, ५, १०, १२, १४, १५,
 १६, १७, १८, १९, २३, २५, २६, ४१, ४५, ४७, ४९,
 ५१, ८०, ९२, ९३, ९४; १०. १, २, ५, ८; ११. १, १४;
 १२. १७, १८, १९, २०, २१; १३. १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८,
 १२, १६, १७, १८, २३, २९, ३०, ३२, ३४, ३७, ३८, ३९,
 ४१, ४२; १४. ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, ११, १६, २५, २६,
 २७, २८, २९, ३३; १५. १, २, ३, ४, ८, ९, १०, ११, १२,
 १३, १४, १५, १६, १७; १६. ४, ५, ६, ८; १७. १, २, ४, ८,
 १८, २६, २७, ३१, ३२, ३३; १८. ३, ७, ८; १९. ४, ५, ६,
 ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, २०, २१, २३, २४,
 २५, ३१; २०. ८, ११, १२, १३, १५, १७, १८, १९, २०,
 २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २९, ३१, ३२, ३३, ३४,
 ३५, ३६, ३७; २१. २, ३, ६, ७, ८, ९, १०, १२, १३, १४,
 १५, १६, १७, २०, २५, २६, २९, ३०, ३१, ३२; २२. १,
 २३, २५, २७, ४४, ५१, ५४, ५६, ६३, १००; २३. ६, ७,
 ८, ९, १०, ११, १३, १४, १५, १६, ५७, ५८, ५९; २४. २,
 ९, १०, १३, १४; १५, १६, १८, १९, २०, २१, २२, २३,
 २४, ४२; २५. १, ३, ४, ५, ६, ८, ९, १०, ११, १२, १९,
 २०, २१, २३, २४, २५, २६, २८; २६. ४, ५, ६, १४, १९,
 २०, २१, २९, ३१, ३६; २७. १, २, ३, ६, १०, ११, १३,
 १६, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २५, २७, २८, २९, ३०,
 ३१, ३२, ३३, ३४; २८. १, २, ३, ५, ६, ७, ८, ९, १०,
 ११, १२, २५, २७, २८, २९, ३४, ३६, ५३, ५८, ५९, ६०,
 ६४, ६५, ६६, ६७, ६८; २९. ५, ६, ८, १०, २९, ४९;
 ३०. ९, १०, १६, १९, २१, ३८, ४५; ३१. १, २, ३, ६, ७,
 १२, १८, २०, २१, २२, २३, २४, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६,
 ३७, ३८, ३९, ४०, ४७, ४८, ५२, ५४, ५५, ५७, ७५, ७६,
 ७७, ७८, ८१; ३२. १, २, ४, ८, ९, १०, ११, १२, १३,
 १४, १७, १८, १९, २१, २२, २८, २९, ३६, ३७; ३३. १,
 २, ३, १३, १४, १५; ३४. १, २, ३, ४, ५, ९, १०.

२३, ३१, ४५, ५०, ५१, ५६; २४. ६, ७, ८, ११, १२, २५,
 २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३६, ३७, ३८, ३९; २५. २,
 १३, १४, १५, १६, १७; २६. १, ८, ९, १०, १२, १३,
 १८, २२, २३, २४, २५, २६, २७, ३५, ३७, ३८, ३९, ४०,
 ४१; २७. ४, ५, १७, २४; २८. ४, ३०, ३१, ३२, ३३,
 ३७, ४९, ५०, ५१, ५२, ५४, ५७, ६१, ६२, ६३; ३०. १,
 २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, १३, १४, १५, १८, २०, ३२, ३३,
 ४१, ४२, ४३, ४४; ३१. ११, १३, १४, २७, ४१, ४२,
 ४३, ४४, ४५, ४९, ५३, ६०, ६८, ६९, ७०, ७१, ७३,
 ७९, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७; ३२. ५, ६, ७, १५,
 २०, ४४; ३३. ५, १०, ११, १२, १६; ३४. १२, १३,
 १४, १६, १७, १८, १९, २२.

अनुष्टुप्जाति—(वितान or घक्त्र) १७. ५.

आर्या—६. १६, २४. ३, ४; २९. १.

इन्द्रवज्रा—१. ५, २१, २४, २६, ३२; २. ५, ७, १०, १२, ४९; ३. २,
 ४. ३, ५, १३; ५. १२, १५, १६, १७; ६. ११, २६, २७,
 २८, ३४; ७. १८ (defective), २८; ८. २०, ३०, ४६, ६०;
 ९. १३, ३८, ४०, ५०; १०. ४, ६, ७, ३३; ११. १५;
 १२. ९; १३. १९, २०, ३३, ३६; १४. १०; १७. १९, २४;
 १८. ५, १९; १९. १९, २२; २०. २८, ३०; २१. ११,
 १९, २१; २२. ४, ५, २२, ५५, ८५, ८६; २३. ५, १२;
 २४. १७, ३४; २५. १८, २२, २७; २६. १५, २८; २७. १२,
 १४, १५, २६; २८. १३, १४; २९. ७, ९, ११, १३, ३३,
 ३४; ३०. २२, ३१; ३१. ८, १९, ३०, ३१, ५८, ५९, ६१,
 ६२, ६३, ६४; ३४. ७.

उपजाति—१. ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, २२, २३, २५, २७, २८, २९,
 ३०, ३१, ३३; २. १, २, ३, ४, ६, ८, ९, ११, १३, १७,
 १८, २५, २७, २९, ३४, ३६, ३७, ४६, ४८, ५०; ३. ३,
 १४; ४. २, ४, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १४, १५, १६,
 १७, १९, २०; ५. १, २, ३, ४, ५, ९, १०, ११, १३, १४;
 ६. ८, ९, १०, १२, ३२, ३३; ७. १, २, ९, १०, ११, १२;

उपेन्द्रवज्रा-१. ३४, ३५, ३६, ३७; २. ३५, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३;
३. ९; ५. ८, १८, १९, २०, २१; ६. २९, ३०; ८. २३,
५३, ५४, ५५, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६; ९. २०, ३९,
४४, ५४, ७८, ७९, ८१, ८९, ९०, ९७; १०. ११, १२;
११. १६, १७; १२. ११, १२; १३. २६; १४. १४; १८. ६,
२२; १९. ३३; २५. ७; २६. ३०, ३२, ३३, ३४; २८. २६;
२९. १२, ४६, ४७, ४८, ५२; ३४. ११.

औषच्छन्दसक-२२. ६६, ६७, ६८, ६९, ७०; २३. ४; २७. ८.

तोटक-२३. ४०.

द्रुतविलम्बित-१०. २५, २६, २७, २८, २९, ३०; १७. २१; २९. ४५;
३४. २०.

पद्धतिका-२९. ३१.

पुष्पिताग्रा-४. २१; १०. १७; १३. ९; १४. १८, २०, ३२; १७. ६;
२०. ३८; २१. २७, २८; २२. ६४; २७. ३५; २८. ५५;
२९. २७, ३५, ३६.

पृथ्वी-२२. ६५; ३३. ४.

प्रमिताक्षरा-१७. १७, २०; १८. २०; २३. २५, २६; २९. ३८; ३२. २६.
ग्रहविणी-९. ५३; १७. १६; २३. २८; ३२. १६.

भुजंगप्रयात-२९. २६.

मत्तमयूरी-५. २२, २३, २४; २९. ४, ३२.

मालिनी-३. ४, ५, २२; १७. २८; २३. ६४; ३१. ९२.

रुचिरा (=प्रभावती)-२३. २९; ३४. २१.

वसन्ततिलका-१. १, २, ३, ४, ३८; २. १४, ३०; ३. १०, ११, १२, १५,
१७, १८; ४. १८; ५. २६, २७; ७. ७, १५, ३९; ८. ४८;
९. ११, ३३, ५२; १०. १५; ११. २, ३, १३, १८; १२. १;
१३. १५; १४. २, १२; १६. ७, ९, १०; १७. ७, १५, २३,
२९, ३०; १९. २६, २७; २०. १४, १६; २२. ८७; २३. १७,
१८, १९, २०, २१, २४, ४१, ४६, ४९, ६२, ६३, ६५;
२४. ५, ३३, ३५, ४०, ४१; २५. २९; २६. ७, १६, १७;
२७. ७; २८. ३५, ३८; २९. १४, १५, १६, २८, ३०, ३९,
४०, ४१; ३०. २३, २४, ३४; ३१. ५, १५, १७, २५, २६,

चतुर्थ परिशिष्टम् ।

आर्यशूरविरचिता

सुभाषित-रत्नकरण्डक-कथा ।

कलिकाताविश्वविद्यालयप्राध्यापकेन
अनुकूलचन्द्रबन्धोपाध्यायेन संपादिता ।

*

SUBHĀṢITA-RATNAKARAṆḌAKA-KATHĀ OF ĀRYA ŚŪRA

Edited by

Dr. A. C. BANERJEE

University Professor and Head of the Department of Pali
Calcutta University

PUBLISHED BY
THE MITHILA INSTITUTE
OF

Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning
Darbhanga

1959

कथानुक्रमणिका ।

- १ पुण्यप्रोत्साहनकथा (१-७)
- २ धर्मश्रवणप्रोत्साहनकथा (८-१४)
- ३ दुर्लभमानुष्यकथा (१५-२०)
- ४ दानकथा (२१-३३)
- ५ पुण्यकथा (३४-४५)
- ६ विम्यकथा (४६-५२)
- ७ ज्ञानकथा (५३-५५)
- ८ कुक्कुमादिकथा (५६-५८)
- ९ छत्रकथा (५९-६१)
- १० धातवारोपणकथा (६२-६४)
- ११ मण्डलकथा (६५-६८)
- १२ भोजनकथा (६९-७२)
- १३ पानकथा (७३-७७)
- १४ वस्त्रकथा (७८-८०)
- १५ पुष्पादिकथा (८१-८४)
- १६ प्रणामकथा (८५-९०)
- १७ उज्ज्यालिकादानकथा (९१-९४)
- १८ प्रदीपकथा (९५-९९)
- १९ विहारकथा (१००-१०३)
- २० शयनासनदानकथा (१०४-१०६)
- २१ क्षेत्रकथा (१०७-११३)
- २२ विचित्रकथा (११४-१५७)
[संग्रहश्लोकाः (१-३)]
- २३ शीलपारमिताकथा (१५८-१६५)
- २४ क्षान्तिपारमिताकथा (१६६-१७५)
- २५ वीर्यपारमिताकथा (१७६-१८०)
- २६ ध्यानपारमिताकथा (१८१-१८४)
- २७ प्रज्ञापारमिताकथा (१८५-१८९)
- समाप्तिः (१९०)
- श्लोकसूची

PREFACE

In the following pages is presented for the first time an edition of the *Subhāsita-Ratnakaraṇḍakā-Kathā* of Ārya Śūra. It is a Buddhist Sanskrit text intended for popularisation of the *saddharma*, i. e., the excellent religion of the Buddha. It was composed particularly for the use of monk-preachers for inspiring faith in Buddhism in the minds of the laity. In Nepal it has been discovered and is written in Newari characters. A manuscript copy of the text was procured from the Nepal Durbar Library through Dr. S. N. Sen, the then Curator of the Nepal Museum. In the colophon it appears that Ārya Śūra was the author of this text.

The present text contains twentyeight chapters which are all in verses. Some are short, while others are long. The concluding chapter, the *Pāramitākathā*, for instance, contains two slokas only. The chapters, therefore, are not uniform in extent. It speaks *inter alia* of the six *pāramitās* (perfections), viz, *dāna* (liberality), *śīla* (morality), *ksānti* (forbearance), *virya*, (energy), *dhyāna* (meditation) and *prajñā* (wisdom). These six *pāramitās* (perfections) are frequently referred to in the Mahāyānic code of discipline. Each one of the *pāramitās* (perfections) here has been extolled and recommended for the attainment of spiritual progress in life. Indeed, this doctrine of the *pāramitā* (perfection) made a strong appeal to the laity and made Buddhism a popular religion. Like other Mahāyāna texts, this text commences with salutation to the Buddha and closes with the following stanza :-

ये धर्मा हेतुप्रमत्ता हेतुस्तेषां तयागले ह्यवदन् ।

तेषां यो निरोध एवमसी महाप्रमग ॥

The text also appears in Tibetan and there are two Tibetan renderings of it. Both of them are included in Bstan-ṭgyur (Tanjur) One is contained in mDo-hgrel, Vol. Gi, folios 127b¹-142a¹ and the other in mDo-hgrel, Vol. Ne, folios 214a²-227b² of the Snarhang edition. The Tibetan translations are, as a rule, very faithful and almost verbatim. But the present text on collation with the Tibetan versions is found to have more divergence than agreement. Further, there is a slight difference between the two Tibetan versions. It is, therefore, likely that the Tibetan renderings were made not from the present work but from some other, lost to us. In other words, there were texts other than our present text which the Tibetan translators made use of.

Our manuscript is complete, but it has been badly copied. It is full of mistakes of various types. Even the orthography is sometimes not correct. For collation there is no other manuscript nor any Tibetan translation and so with some difficulty, the readings have been settled. The Tibetan versions have occasionally been useful to me.

It should be observed that Ārya Śūra who lived in the 4th century A. D., was one of the famous Buddhist writers of Sanskrit Kāvya. He writes in an elegant *kāvya* style. It is 'more artistic than artificial'. So far only one work of the author has been available to us in print. The *Jātaka-Mālā* which contains thirty four *Jātakas* illustrating the *pāramitās* (perfections) of a *bodhisattva* have been published in America (Harvard Oriental Series). In Tibetan, however, five other works besides the *Jātakamālā* are ascribed to Ārya Śūra. They are: *Pāramitāsamāsa*, *Prātimokṣasūtrapaddhati*, *Bodhisattvajātakadharmagandī*, *Supathādesaparīkathā* and *Subhāsitaratnakaraṇḍakakathā*. Sanskrit originals of these texts are all lost. Considering the elegance of style of the *Jātaka-Mālā*, the question naturally arises in one's mind whether the author of the present text is identical with that of the *Jātaka-Mālā*. We know that there were two distinguished Nāgārjunas. One was the promulgator of the Mādhyamika system of thought and the other was a great Tāntroic teacher. The two Nāgārjunas lived about four hundred years apart, but they have been carelessly mingled together in Tibetan traditions. Similar may be the case with our poet Ārya Śūra. There were very likely two individuals of the name of Ārya Śūra. One was the author of the *Jātakamālā* and the other was that of the *Subhāsitaratnakaraṇḍakakathā*. In Tibetan accounts, the two have probably been mistakenly taken as one person.

I take this occasion to express my gratitude to Dr. P. L. Vaidya, M. A. (Cal.), D. Litt (Paris), Retired Director, Mithila Institute of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, Darbhanga, Bihar, for his kindly including the present text as an appendix to his new edition of the *Jātaka-Mālā*.

University of Calcutta

23rd July, 1958

ANUKUL CHANDRA BANERJEE

भार्यशूरविचिता

सुभाषित-रत्नकरण्डक-कथा ।

ॐ नमो बुद्धाय ।

१

मानुष्यं समग्राप्य दुष्कृतैर्लब्ध्वा दुरापं क्षणं
मृत्यौ^१ निष्प्रतिकारदारुणतरे नित्यं पुरःस्थापिनि ।
पापेयं दमदानसंयममयं यैर्न प्रभूतं कृतं
संसारोत्तमहाप्रपातपतिताः प्राप्स्यन्ति दुःखानि ते ॥ १ ॥
मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य विद्युत्संपातचञ्चलम् ।
भवक्षये मतिः कार्या भवोपकरणेषु या ॥ २ ॥
मानुष्यत्वं समासाद्य विद्युज्वालोर्मिचञ्चलम् ।
पुण्यमेनात्र कुर्वति यतश्चिन्तामणिर्नृणाम् ॥ ३ ॥
यस्यानुभावान्मानुष्यं प्राप्तं भूयोऽपि सांप्रतम् ।
पुण्यं तद्वरमस्तीह यस्माद्धेतुः सुखस्य तत् ॥ ४ ॥
मानुष्यं यदपाश्रयेण भवता लब्धं पुनः सांप्रतं
रूपौदार्यकुलोन्नतिप्रभृतिभिर्युक्तं विचित्रैर्गुणैः ।
तत्पुण्यं सुहृदेकमेव जगतां बन्धुः सै जन्मान्तरे
तस्मात्तूर्णमिदं कुरु त्वमसकृत्सर्वसंपत्करम् ॥ ५ ॥
लक्ष्मीनिवेतं यदपाश्रयेण प्राप्तोऽसि लोकाभिमतं प्रमुचम् ।
ताम्येव पुण्यानि विवर्धयेथा न कर्पणीयो ह्युपकारिपक्षः ॥ ६ ॥
विरमत पापनः कुरुत पुण्यमुदारतरं
दमयत दुर्दमं विषयलोढमनस्तुरगम् ।
भवत मुनीन्द्रयत्परहिताभिरताः सन्त
दशति न यावदेव मरणाद्विरसद्वाविपः ॥ ७ ॥
॥ इति पुण्यप्रोसाहनकथा ॥ १ ॥

२

जलनिधिर्कूर्मः सराटुयुगरन्ध्रप्रवेशनतः
क्षगमराप्याहुतमिमं समरेण चलन् ।
प्रशान्तुरीकार्मं विनिपातभयापहर
श्चतुर्न सुदुर्लभं क्षगमरीह मुमेरचनन् ॥ ८ ॥

१ Ms. मृत्यु. २ Ms. पुण्यप्रोसाहन. ३ Ms. लक्ष्मीनिवेत. ४ Ms. मुनिविरा.
५ Ms. 'सन्त' for 'प्रवेशनतः'.

यो मानुष्यं कुशलविभवैः प्राप्य कल्पैरनल्पै-
 मोहात्पुण्यद्रविणमिह न स्वल्पमप्याचिनोति ।
 सोऽस्माद्धोकात्परमुपगतस्तीव्रमम्येत्य शोकं
 रत्नैर्द्वीपाद्वणिगिव गतः खं गृहं शून्यहस्तः ॥ १६ ॥
 नाकुशलैः कर्मपथैर्मानुष्यं लभ्यते पुनः ।
 अलभ्यमाने मानुष्ये दुःखमेव कुतः सुखम् ॥ १७ ॥
 अतः परं नास्ति मौया न च मोहस्ततः परम् ।
 यदीदृशं क्षणं प्राप्य न कुर्यात्कुशलं वैदु ॥ १८ ॥
 एकक्षणकृतात्पापादवीचौ कल्पमास्यते ।
 नैकजन्मकृतात्पापात्का पुनः सुगतौ कथा ॥ १९ ॥
 अत एवाह भगवान् मानुष्यमतिदुर्लभम् ।
 महार्णवयुगच्छिद्रकूर्मप्रीत्यार्पणोपमम् ॥ २० ॥
 ॥ इति दुर्लभमानुष्यकथा ॥ ३ ॥

४

अन्नपानशयनासनसंप-
 द्धनमाख्यसनाभरणानि ।
 कीर्तिरुत्तमगुणौ नि युगलो (?)
 दानतः कथितमेतदशेषम् ॥ २१ ॥
 आश्वादीप्तिर्भोगसंपत्प्रकृष्टा
 रूपौदार्यं वर्णमाधुर्यमोजः ।
 वाक्सौभाग्यं फान्तिरारोग्यमायु-
 स्तत्तद्वानादिष्टमिष्टं फलं च ॥ २२ ॥
 अन्धाः क्षीमाणि नागा बह्वुसुमसितं चामलं चातपत्रं
 सौधं संगीतिगर्भं मधु पटहरबाः पुष्पमाला युवत्यः ।
 भोग्यं रत्नानि हाराः पुरनगरमहीदेशना देवलोकः
 संतुल्य च युद्धैः कथितमिह फल दानकल्पद्रुमस्य ॥ २३ ॥
 यन्नीत्रोत्पलकोमलामलदलप्रस्पर्धिनीराः स्त्रिय-
 क्षयन्नेखलबुम्बिनोरुजघना विसम्पत्करांशुकाः ।
 दास्यं यान्ति निरुम्पितस्तनतटा व्यावर्णितधूतना-
 सान्मासर्पकाटपाटनपटोर्दानस्य निरुद्धमितम् ॥ २४ ॥

१ Ms. पुत्रे for पुत्र. २ Ms. राजदन्ति. ३ Ms. वर for वरा. Our reading is based on T. & Ms. बह्वु. ४ Ms. पुत्रे for पुत्रो.

अथैश्वर्यभारनामितधरै रूपै खलीनोन्मुखै-
 नागैर्भिन्नमदैश्वर्यं यत्तुरवरा गच्छन्ति छत्रोच्छ्रयै ।
 भूपै साभरणै कृताञ्जलिपुटैरम्यर्च्यमाना सदा
 तदानस्य फलं वदन्ति मुनयः पूर्वार्जितस्येदृशम् ॥ २५ ॥
 हारैर्वज्रविचित्रहेमप्रग्रयैर्यत्पार्ष्णिना भूषिता
 केयूरैर्मुकुटैश्च रत्नखचितैः सिंहासनस्था सदा ।
 भेष्येज्जन्तु पुरिकाजनस्य विविधैः क्रीडन्ति निःक्रीडितै-
 स्तदानस्य फलं वदन्ति मुनयः शार्दूलविःक्रीडितम् ॥ २६ ॥
 प्रासादे मणिरत्नहेमखचिते छत्रञ्जालकृते
 वीणावज्जक्वेषुगीतमुदिते रत्नप्रभोद्भासिते ।
 यच्छक्रो रमते शचीसहचरो योषिसहस्राकुले
 तदानस्य फलं वदन्ति मुनयः पूर्वार्जितस्येदृशम् ॥ २७ ॥
 दाता प्रियत्वंमुपयाति जनस्य शश्व-
 त्ससेव्यते च बहुभिः समुपेत्य सद्भिः ।
 कीर्तिंश्च दिक्षु विसरत्यमलं यशोऽस्य
 तत्तत्पदं समुपयान्ति विशालदानात् ॥ २८ ॥
 भेदात्कायस्य देवेष्वविकलविनिघोत्तमभोगास्पदेषु
 प्राप्नोत्यर्पति विचित्राः स्तवककुसुमितस्मृतकल्पद्रुमेषु ।
 उद्यानेषु प्रकामं सुचिरमतिमुखं नन्दनादिष्वखिन्न-
 प्राप्नोत्युत्कृष्टरूपामरयुवतिजनैः सेव्यमानं प्रदानात् ॥ २९ ॥
 दानं नाम महानिधानमनुलं चौराद्यसाधारणं
 दानं मसरलोभदोषरजसं प्रक्षालनं चेतसः ।
 ससाराण्यपरिश्रमापनयनं दानं सुखं वाहनं
 दानं नैकसुखोपभोगसुमुखं समिन्नमाल्यन्तिकम् ॥ ३० ॥
 श्रोणीसगतमेखला कलगिरो लीलाचक्रेकभुव-
 कर्णासन्नविशालचारुनयना केशान्तसक्तस्रजः ।
 यद्भासं स्वयमङ्गनां सुकृतिनामायान्ति पीनोरव-
 स्तमाहाभ्यमुवाच समृतफलं दानस्य शौद्धोदनि ॥ ३१ ॥
 निर्यस्य सहकारमङ्गसुरभिः प्रेङ्खन्तमप्रोपल-
 श्रीमत्वाञ्छनभाजने निनिहितं बधूवताम्रं मधु ।

कामिन्या शपथोपनीतमसकृद् यत्पीयते कामिना

हेतुं तत्र वदन्ति शुद्धमुनयो दानं परं श्रेयसः ॥ ३२ ॥

इति दानगुणानिशम्य सौम्य

प्रयतात्मा कुरु दान एव यानम् ।

त्रिमवोप्रमहाभये नराणां

न हि दानात्परमस्ति बन्धुरन्यः ॥ ३३ ॥

॥ इति दानकथा ॥ ४ ॥

५

यदृश्यते जगति चारुतरं प्रियं वा

रूपं कुलं प्रियजनो विभवाः सुखं वा ।

तत्पुण्यशिल्पिकृतमेव वदन्ति सन्तः

कल्याणकारिपुरुषस्य तु पुण्यमेतत् ॥ ३४ ॥

अत्युच्छितोन्नतसितध्वजपङ्क्तिचित्रै-

र्नागाभपत्तिरयसंक्षुभितैर्वलौघैः ।

उद्धूतचामरविराजितगात्रशोभाः

पुण्याधिकाः क्षितिमुजो भुवि संचरन्ति ॥ ३५ ॥

कौशेयकौशिकदुकूलविचित्रवस्त्रा

मुक्तामलीकनकरनविभूषिताङ्गाः ।

यत्केचिदेव पुरुषाः श्रियमुद्वहन्ति

पुण्यस्य पूर्वचरितस्य कृतज्ञता सा ॥ ३६ ॥

आयुः सुदीर्घं सुकुले च जन्म

कान्तं वपुर्व्याधिर्भयं न चास्ति ।

धनं प्रभुत्वं परिवारसंप-

न्नवन्ति पुण्यस्य महारिपाकाः ॥ ३७ ॥

यच्चक्रवर्तिः प्रवरैस्तु रत्नैः

सोद्वेष्टपुरैश्च समन्वितोऽपि ।

समुद्रसीमां बुभुजे धरित्रीं

तत्पुण्यरत्नस्य फलं विशालम् ॥ ३८ ॥

विचित्रपद्मासनमप्यसंस्थितः

सुरासुरेन्द्रादिनमस्तृतः सदा ।

१ Ms. शुद्धमुनयो. २ Ms. 'चामल'. ३ Ms. 'चक्षिक'. ४ Ms. व्यापितयं.
५ Ms. परस्परपुत्रेय.

यद्ब्रह्मलोकं त्वभिभूय तेजसा

ब्रह्मा सदा भाति तदेव पुण्यतः ॥ ३९ ॥

यदेवनागामुरसिद्धसंधे-

र्गधर्मयक्षाधिपकिन्नरैश्च ।

संप्रुप्यते देवशुरुः सदैव

तत्पुण्यरत्नस्य फलं त्रिशालम् ॥ ४० ॥

रूपं धीर्यं च शिल्पं च निहाय विवैशा नराः ।

परलोकमितो यान्ति कर्मनायुमिरीरिताः ॥ ४१ ॥

पुण्यं त्वेकमिहात्यन्तमनुगामि सुखोदयम् ।

पुण्यमन्यैरहार्यत्वाद्धनानां प्रवरं धनम् ॥ ४२ ॥

ये मेरुमपि वेगेन विफिरन्ति दिशो दश ।

तेऽपि पुण्यस्य भङ्गाय नालं प्रलयवायवः ॥ ४३ ॥

संवर्तसलिलोद्धूतनिरङ्कुशानिसर्पिणा ।

पुण्यं न ह्येदमायाति चतुःसागरवारिणा ॥ ४४ ॥

प्रदीप्तफिरणाङ्गारैः सप्तभिर्भास्करानलैः ।

क्षितौ वा दह्यमानायां पुण्यमेकं न दह्यते ॥ ४५ ॥

इति पुण्यकथा ॥ ५ ॥

६

आढ्यो निर्नष्टशोकः क्षतसकलफलिलोचनानन्दपात्रं

सौभाग्यश्रीनिधानं समुपचितबलाक्रान्तगात्रो यशस्वी ।

तेजसी कान्तरूपः प्रवचनचतुरो दान्तसर्वेन्द्रियैश्च

व्यङ्गो धीमान् प्रदाता भवति भर्गवतो बुद्धविम्बं विधाय ॥ ४६ ॥

यावन्तः परमाणवो भगवतः स्तूपेषु बिम्बेषु वा

तत्कर्तुं दिवि भूतले च नियत तावन्ति राज्यान्पि ।

रूपारूप्यसमाधिसपदखिलं मुक्त्वा च सर्वं सुखं

अन्ते जन्मजराविपत्तिरहित प्राप्नोति बुद्धं पदम् ॥ ४७ ॥

द्वात्रिंशत्ता मूषितचारुगात्रः

सल्लक्षणैर्लक्षितचक्रवर्ती ।

भवेज्जिनान्ते जितदोषशत्रुः

त(ता ?)यागतां यः प्रतिमां विधत्ते ॥ ४८ ॥

इन्द्रियाणामवैकल्यं स्त्रीत्वदुर्गतिदूरता ।
जन्म मानुष्यकं वंश उच्चैरादेयवाक्यताम् (ता ?) ॥ ४९ ॥
जातिः श्रुतिः स्मृतिर्धर्ममभिवाञ्छितसंपदः ।
स्थानेष्वभिनिवेशश्च रागादिभिरवाधना ॥ ५० ॥
संबोधिरिति जायन्ते विशेषाः साधुसंमताः ।
विधाय बुद्धप्रतिमां स्तूपं वा ग्रीणिताः सदा ॥ ५१ ॥
न याति दास्यं न दरिद्रिभावं
न प्रेप्यतां नापि च हीनजन्म ।
न चापि वैकल्यमिहेन्द्रियाणां
यो लोकनायप्रतिमां करोति ॥ ५२ ॥
॥ इति विम्बकथा ॥ ६ ॥

७

नानागन्धैः सुगन्धैः क्षपयति सुगतं पुष्पधूपान्तरागै-
र्यो वा पूजां करोति प्रमुदितमनसा श्रव्यवादित्रशब्दैः ।
मन्दाकिन्या विजृम्भत्कनकमयसरोजस्य किञ्चत्करेण-
व्यासायां स्नाति सोऽन्ते सकलकलिलमलक्षालितो याति मोक्षम् ॥ ५३ ॥
दिव्यस्त्रीपीनतृणस्तनजघनघनाघातविक्षोभितायां
जुम्भजाम्बूनदाब्जच्युतसुरभिसोद्गारगन्धं क्षिपन्त्वाम् ।
मन्दाकिन्या सुरौघाः प्रतिदिनमुदकक्रीडया यद्रमन्ते
नानागन्धोदकेन क्षपनफलमिदं बुद्धमद्वैतकस्य ॥ ५४ ॥
मृगमदचन्दनसुकुङ्कुमसमरसं ~ ~
सुरभिमनोरमासितसितारुणपीतरुचि ।
क्षपनमिदं य एव विदधाति मुनेर्मनुजः
स भवति वीतमानसमलो जगुरस्तमलाः ॥ ५५ ॥
इति स्नानकथा ॥ ७ ॥

८

मज्झारमिलासिनीरुक्चश्रोण्यूरुमिस्फालितां
यत्पीतस्फुटपद्भ्यां सुरपतिर्मन्दाकिनीं गाहते ।
कान्ताभिः स्मरविह्वलाभिरसहृदोकोत्तमायादरा-
चन्द्रन्धोदकपायधूपकुसुमस्रगन्धदानाफलम् ॥ ५६ ॥
यद्राजा चक्रवर्ती वियति गतघनैः कुङ्कुमाम्भःप्रबाहैः
कर्पूराभोदवद्भिर्मलयजसुरभिस्त्रेपशीतैर्युतायाम् ।

गङ्गायां नङ्गसौख्यं परममनुभवन् मोदते सुन्दरीभि-
स्तस्यागात्कुङ्कुमादेर्गुणमणिनिधये चैत्यमहारकाय ॥ ५७ ॥
मृदङ्गवीणापटहप्रदानैः

कृत्वा तु पूजां सुगतोत्तमानाम् ।
शृणोति शब्दान् सुरमानुषाणां
श्रोत्रं च दिव्यं लभते विशिष्टम् ॥ ५८ ॥
इति कुङ्कुमादिकया ॥ ८ ॥

९

गजतुरगपदातिस्यन्दनैः सप्तरत्नै-
र्ब्रजति सुतसहस्रैर्व्योम्नि यच्चक्रवर्ती ।
शशधरपरिवेषच्छत्ररुद्धार्कपाद-
स्तदपि फलमुदारं छत्रदानात्प्रभूतम् ॥ ५९ ॥
वाचालप्रचलालिचक्रचरणव्यालोलपुष्पोत्कलं
नानावर्णसुगन्धिभूरिकुसुमन्यासेन चित्रीकृतम् ।
छत्रं चारुविचित्रपट्टसहितं चैत्याय यो यच्छति
प्राप्नोति क्षितिपार्चितं स हि चतुर्द्विषेधरत्नं ध्रुवम् ॥ ६० ॥
हेमच्छत्रतिरस्कृतार्ककिरणाः श्रीमद्विनीतद्विप-
स्फन्धस्या बैदुरक्तभूषणगराः शक्रद्विविस्पर्धिनः ।
चातुर्द्वीपकचक्रवर्त्यवनिषा यद्यान्ति खे लीलया
तत्तायागतधातुचैत्यकुसुमच्छत्रप्रदानात्फलम् ॥ ६१ ॥
॥ इति छत्रकया ॥ ९ ॥

१०

पदे सुगतसंपदां सपदि संप्रतिष्ठा भुवि
प्रकाशितयशा भवत्यखिलसत्त्वधात्वाश्रया ।
समुन्नततरस्थिरकृतिषु संपेदा संश्रितो
जिनप्रतिकृतिष्वनेन यदि धातुरारोप्यते ॥ ६२ ॥
शक्रः समन्तादुपगम्य लक्ष्मीं
द्वीपांश्च मुक्त्वा चतुरैः सुरेन्द्रः ।
अन्ते निशुद्धं पदमाप्तवांस्त-
द्गतोः समार्षधनतो जिनस्य ॥ ६३ ॥

१ Ms. सुलम्. २ Ms. वप्न for बह. ३ Ms. संपदा. ४ Ms. "प्रतिकृतिष्वनेन for
प्रतिकृतिष्वनेन. ५ Ms. भूषा चतुरे नरेन्द्रः. ६ Ms. समाराधयता.

दृश्यन्ते कान्तिमन्तः शशधरवदनाः सुभ्रुवो दीर्घनेत्रा
 मर्त्या यस्मिन्त्यलोकेवनतकनकनिभाः (?) क्षान्तिःसौरस्ययुक्ताः ।
 पृथ्वीं यच्चापि राजा जलनिधिवसनां पालयंश्चक्रवर्ती
 तत्सर्वं बुद्धविम्बे भवति तनुमृतां धातुमारोप्य भक्त्या ॥ ६४ ॥
 ॥ इति धात्वारोपणकथा ॥ १० ॥

११

भवति कनकवर्णः सर्वरोगैर्विमुक्तः
 सुरमनुजविशिष्टश्चन्द्रवदीप्तकान्तिः ।
 धनकनकसमृद्धो जायते राजवंशे
 सुगतवरगृहेऽस्मिन् मण्डलं यः करोति ॥ ६५ ॥
 ये प्राप्नुवन्ति सहस्रैव जनाधिपत्यं
 दीर्घायुषो विविधरोगैर्भयैर्विमुक्ताः ।
 बुद्धस्य ते हि भुवनत्रयपूजितस्य
 कृत्वा भवन्ति कुसुमैः सह मण्डलानि ॥ ६६ ॥
 दानं गोमयमधुना च सहितं शीलं च संमार्जनं
 क्षान्तिं क्षुद्रपिपीलिकापनयनं वीर्यं क्रियोत्थापनम् ।
 ध्यानं तत्क्षणमेकचित्रकरणं प्रज्ञा सुरेखोज्ज्वला
 एताः पारमिता यदेव लभते कृत्वा मुनेर्मण्डलम् ॥ ६७ ॥
 दिव्यैः सुखैः सकलभोगवरैश्च युक्ता
 मर्त्या भवन्ति कनकाधिककान्तवर्णाः ।
 पद्मानना अँविकलाङ्गविशालनेत्राः
 पुष्पैर्गणस्य विविधैर्वसुधां त्रिचिह्न ॥ ६८ ॥
 ॥ इति मण्डलकथा ॥ ११ ॥

१२

कान्तापाणिसरोजपत्रविधृतां सद्गर्णगन्धोज्ज्वलां
 स्वादुस्पर्शसुखां सुराः सुरपुरे यदेववृन्दारकैः ।
 भासत्काञ्चनभाजनेषु निहितामश्रान्तिं दिव्यां सुधां
 तद्बुद्धप्रमुखार्यसंघविषयेऽलेन्तान्नदानात्फलम् ॥ ६९ ॥
 भैत्र्या वै सह किंकरीः स्मररिपुं निर्जित्य वज्रासने
 केशरीनपि यो दुरन्तविषयानन्तश्चरान् दुर्जनान् ।
 स्कन्धारातिमविप्रसह्य सुगतौ मृत्युं च नीत्वा वशं
 प्राप्तः सर्वरसामृतोदवसितः(?) सोप्यन्नदानोदयः ॥ ७० ॥

संपूर्णसर्वाङ्गसमन्वितं च
 सन्मुख्यसंपत्तिमां नवां च ।
 आयुर्वलं वर्णमुदाररूपं
 प्राप्नोति विद्वान् हि शतप्रदानात् ॥ ७१ ॥
 निर्जित्य शत्रून् बलवीर्ययुक्तां (युक्ताम् ?)
 लक्ष्मीं समासाद्य च ये नरेन्द्राः ।
 स्वाद्भूनि भोज्यानि समाप्नुवन्ति
 भोज्यप्रदानाद्धि सदा तदेतत् ॥ ७२ ॥
 ॥ इति भोजनकथा ॥ १२ ॥

१३

प्रेङ्खनीलसरोजगर्मममलं यत्पद्मरागानुगं
 काम्यं काञ्चनभाजने विनिहितं प्रालेयमिश्रं मधु ।
 किञ्चिच्चाप्यविलोचनप्रियतमाप्रत्यर्पितं पीयते
 संगीतं ध्वनिसंगतं नखरैस्तत्त्वज्ञदानात्फलम् ॥ ७३ ॥
 यद्वैदूर्येन्द्रनीलप्रबलमणिचितैर्भाजनैः शौतकौम्भै-
 र्देवा दिव्याङ्गनाभिः स्तनकलशभरव्यासवक्षःस्थलाभिः ।
 पानं प्रीतिप्रसक्ताः सह मधु मधुरं माधवं वा पिबन्ति
 प्रोक्तं प्राज्ञैः फलं तद्विद्वैतगुणगणैर्यस्य दानस्य रम्यम् ॥ ७४ ॥
 यत्पानं वर्णगन्धप्रभृतिगुणयुतं कल्पितं तृद्धिनाशि
 श्लेष्माघातप्रवातप्रशमनचतुरं पिप्पलीखण्डचूर्णम् ।
 ग्रीष्मे प्रालेयमित्रं शशिकरसदृशं भाजने संस्कृतं त-
 द्वा संघाय भक्त्यामरभवनगतो दिव्यमाप्नोति पानम् ॥ ७५ ॥
 मधुमधुरमुदारमादरेण
 प्रवरणाय ददाति पानकं यः ।
 दिवि भुवि स चरेच्च पानदाना-
 त्पिबति चिरं प्रवराङ्गनोपनीतः (तम् ?) ॥ ७६ ॥
 श्रद्धाप्रसन्नमनसो भुवि ये मनुष्याः
 संघाय पानकचरं प्रदिशन्ति काले ।
 संसारपर्वतदरीतटवासैकान्ते
 ते प्राप्नुवन्ति मधुरं हि सदा सुपानम् ॥ ७७ ॥
 ॥ इति पानकथा ॥ १३ ॥

१ Ms. 'सुत'. २ Ms. शाक्यधर्मैः. ३ Ms. न भुवति किमप्यया. ४ Ms. 'पानोपपादे-
 प्रशमन'. ५ Ms. वासुधायान.

१४

ये नीलपीतहरितारुणशुक्लचित्र-
वर्णप्रमेदरुचिरां कलवल्लमालाम् ।
यच्छन्ति लोकगुरवे सगणोत्तमाय
ते प्राप्नुवन्त्यभिस्तप्रवराम्बराणि ॥ ७८ ॥
यः संघायाशेषगुणप्रवराय
श्राद्धो मत्तया चीवरमालां प्रददाति ।
स प्राप्नोति हि वसनं वल्लवरिष्ठं
कापायं च क्लेशकपायप्रतिपक्षम् ॥ ७९ ॥
दत्त्वा सत्पिङ्गचित्रस्तवकनिरचितां नीलपीतावदातै
रकैरन्यैश्च रम्यैः सुरुचिरवसनैश्चैवरीचारुकादि ।
वाचा मुक्तं सुवल्लं सुगतसुतगणायामिरूपात्मने श्री-
स्त्रीवल्लालकृतात्मा भवति पदमतिः(ः)सर्वधर्मेभ्यः सः ॥ ८० ॥
॥ इति वल्लकथा ॥ १४ ॥

१५

शक्ताधिकप्रवरभोगसमन्वितास्ते
ये चेन्दुकान्तिवपुषो वरकीर्तियुक्ताः ।
शक्तान् विजित्य रभसाः सततं भजन्ति
संघस्य शुभ्रकुसुमैः प्रकिरन्ति पूजाम् ॥ ८१ ॥
नीलोत्पलप्रचयतुल्यशरीरगन्धा
विह्वयातकीर्तिविमलायतचारुनेत्राः ।
रत्नोत्तमास्तु विचरन्ति मनुष्यभूता
दत्त्वा जिने प्रवरधूपसुदारगन्धम् ॥ ८२ ॥
वैदर्भ्यमुक्तामणिभूषिताङ्गाः
कौशेयवस्त्रावृतसर्वकायाः ।
नरोत्तमाः सर्वजनैरुपेता
भवन्ति संघे सुरभिप्रदानात् ॥ ८३ ॥
रोगादिभिः प्रबलदुःखकैर्विमुक्ताः
प्रियाननाः कलकतुल्यमनोज्ञवर्णाः ।
राज्यं हि ये विगतकण्टकमाप्नुवन्ति
भैषज्यदाननिधिना प्रीणयन्ति संघम् ॥ ८४ ॥
॥ इति पुष्पादिकथा ॥ १५ ॥

१६

यच्चक्रवर्तिक्षितिपप्रधानै

कृताञ्जलिं कुण्डलचारुगण्डै ।

भक्त्या स्वमूर्ध्ना बहु मन्यते त-

दुद्धप्रणामात्कथयन्ति प्राज्ञा ॥ ८५ ॥

ये जातमात्रा (१) प्रमुता प्रयान्ति

श्रेष्ठे कुले जन्म सदैव येपाम् ।

हस्त्यश्चयानैश्च परिभ्रमन्ति

कृत्वा तु ते श्रेष्ठतरे प्रणामम् ॥ ८६ ॥

प्रथयति यशो धत्ते श्रेयो विवर्धयते कुल

हरति दुरित सर्वं सर्वं ह्यरातिविशसनम् ।

सुगतनियता लोके नृणा करोति च सक्रिया

फलति च शिवायान्तेऽवश्य मुनीन्द्रनमस्क्रियाम् (या १) ॥ ८७ ॥

चक्री नृपो यद्वलकीर्तियुक्तो

द्वात्रिंशता लक्षणभूषिताङ्ग ।

सजायते वै क्षितिपप्रधानो

बुद्धप्रणामाद्वि फल तदुक्तम् ॥ ८८ ॥

एव बहुगुण मत्वा काय च क्षणभङ्गुरम् ।

बुद्धप्रणामात्को विद्वान् कायकर्म समाचरेत् (१) ॥ ८९ ॥

क सत्त्वतम कुर्याद्बुद्धा दूरत पुनर्भवाद्भीत (१) ।

तत्स्यैव नमस्कार भवपारमनाप यदेतौ ॥ ९० ॥

इति प्रणामकथा ॥ १६ ॥

१७

माला सारङ्गरूपप्रभवमृदुमहद्भोमशलाघ्यवद्धा

हेमन्ते गर्भगेहे प्रियतमवनितावाङ्ग (१) युग्मोपगूढा ।

यत्कीडन्ति क्षितीशा त्रिविधरसनै रभ्यपानै समृद्धा

स्तास्यादुज्ज्वालिकाया फटमतिमधुर भिक्षुसर्षापिताया ॥ ९१ ॥

ज्वालातरगनिकसद्बह्नोपगूढा

भीमस्त्रनां शिशिरशीतविनाशकर्त्रीम् ।

उज्ज्वात्किं मुनिवरप्रवराय दत्त्वा

दीप्तप्रभो भवति देवमनुष्यलोके ॥ ९२ ॥

गन्धर्वासुरकिन्नरैः सहचरा देदीप्यमानाः सदा
 विद्युद्वालशरच्छशाङ्कसदृशाः कान्ताभिरालिङ्गिताः ।
 स्वर्गे यद्विचरन्ति दीप्तवपुषो लोलायमानाः सुरा-
 स्तद्वत्पार्यगणाय शीतसमये प्रोज्ज्वालिकां श्रद्धया ॥ ९३ ॥
 जित्वा रिपून् ये गजवाजियुक्तान्
 पृथ्वीं समन्तादनुशासयन्ति ।
 दीप्तप्रभा हेमविभूषिताङ्गा
 उज्ज्वालिकायाः फलमेव तेषाम् ॥ ९४ ॥
 ॥ इति उज्ज्वालिकादानकथा ॥ १७ ॥

१८

धराधरतिरस्कृतं परसुदूरदेशस्थितं
 सुसूक्ष्ममपि वस्त्वतितिरस्कुरैराश्रुतम् ।
 कराम इव संस्थितं यदि न रुद्धं दृश्या
 ददर्श सुगतस्य दीपपरिवोधमात्तत्फलम् ॥ ९५ ॥
 बुद्धत्वं ** सुगतः प्रदीपकेन
 व्याकार्पीननु नगरायलम्बिकायाः ।
 को दद्याद्भगवति न प्रदीपमालां
 प्राप्त्यर्थं विमलमुनीन्द्रलोचनस्य ॥ ९६ ॥
 दूरं सूक्ष्मं व्यवहितं दृश्यं पश्यन्ति ये जनाः ।
 जिनप्रदीपमालौषास्तत्फलं मुनयो जगुः ॥ ९७ ॥
 दृश्यन्ते ये क्षितीशाः शशधरवपुषो दीर्घनीलोत्पलाक्षा
 देवा यदेवलोकं धरकनकनिभा भासयन्ति स्वकान्त्या ।
 राजा यश्चक्रवर्ती मणिकिरणशतैर्भासयन् गां प्रयाति
 तत्सर्वं दीपदानाद्भवति तनुमृतां शाक्यसिंहाय भक्त्या ॥ ९८ ॥
 लोके यद्भ्रान्ति मर्त्याः कुशलनयननाः सुभ्रुवो हेमवर्णाः
 शत्रो यदेवराजो दशशतनयनो भाति दिव्यासनस्य ।
 यद्भ्रूया वीतकामः प्रवरसुरनतो भाति दिव्ये विमाने
 दत्त्वा तदीपमालां भवति बहुफलं शास्तृचैले नराणाम् ॥ ९९ ॥
 ॥ इति प्रदीपकथा ॥ १८ ॥

१ Ms. दीप्तता. २ Ms. 'तिरोस्तर'. ३ Ms. इव स्थितं. ४ Ms. adds तद्विष्ट
 after दृशा, which metre does not require. ५ Ms. 'मालास्त'. ६ Ms.
 यद्भ्रान्तिमत्याः.

१९

सर्वतुरम्यवरहर्म्यतले नरेन्द्राः

संगीतिर्गर्भजडया च गिरा रमन्ते ।

शुद्धान्तवारवनिताभिरशीतताया-

श्चातुर्दिशार्यतिसंघविहोरदानात् ॥ १०० ॥

बुद्धप्रचोदनवचोऽपि मुनेरशेष-

मारोच्य आर्ययतिसंघविहारहेतोः ।

यज्ञाप्रतोऽपि चरतः स्वपतः स्थितस्य

पुण्याभिवृद्धिरूपविप्रमवप्रमाणम् (?) ॥ १०१ ॥

प्रज्ञावज्रप्रहारप्रविदरितकलिह्माधरस्य प्रसादा-

त्संघस्योद्दिश्य सर्वोपकरणसुभगं यो विहारं करोति ।

प्रासादे वैजयन्ते प्रवरमणिमये स्तम्भभिन्ने त्रिधाभिः

सार्धं सर्वतुरम्ये दृढैरभिरमते देवलोकैः स एव ॥ १०२ ॥

श्रीमद्विज्ञानवरपङ्कजचित्रवज्रं

नीत्वा दिशः स्वर्गितभित्तिगृहं प्रधानम् ।

दत्त्वा गणाय गुणिने प्रवराय शैल-

प्रासादरत्नमधिगच्छति वैजयन्तम् ॥ १०३ ॥

॥ इति विहारकथा ॥ १९ ॥

२०

पर्यङ्कविष्टरसमास्तुतर्लिकांस-

सीमन्तिनीधनपयोधरपीडिताङ्गाः ।

संशेरते क्षितिभुजो निशि यैः प्रदत्तं

शय्यासनं स्वैर्मितदोषगणोत्तमाय ॥ १०४ ॥

दिव्यस्त्रीचारुकायां कलरवकलिते चित्रवज्रावृतायां

शय्यायां रत्नमय्यामुरसि परिमलामोदवत्यां महत्याम् ।

कान्तावाहूपधानधिरममरपुरे निर्भयस्तत्र शेते

यत्तच्छय्यासनानां फलमिदमुदितं भिक्षुसंघाय दानात् ॥ १०५ ॥

कर्पूरचन्दनवरागुरुलिप्तगात्रा

दिव्याङ्गनास्तनयुगान्तरवर्तिदेहाः ।

१ Ms. 'गर्भजया'. २ Ms. 'विहारम्'. ३ Ms. 'विट'. ४ 'स्थितित'. ५ Ms. 'शाकं' or 'शाकं'. ६ Ms. 'तुल्लिप्तो'. ७ Ms. 'रत्न'. ८ Ms. 'चास्यराणां'.

नित्यं शयीत (?) वरवस्त्रमुत्तुलिकायां
स्तेपे परं शयनभूषणदानतस्तत् ॥ १०६ ॥
॥ इति शयनासनदानकथा ॥ २० ॥

२१

यद्दीपांश्चतुरो विजित्वा रमसाघातो मधोनः पुरं
मांघाता त्रिदशाधिपाच्च मुदितो लेभे यदर्धासनम् ।
सताहं च हिरण्यवृष्टिरतुला जैतास्य यन्मन्दिरे
तत्पात्रप्रतिपादितस्य महतो दानस्य चित्रं फलम् ॥ १०७ ॥
तथा पात्रं चतुर्धा तु गतिदुःखार्थाधिभेदतः ।
पृथक् पृथक् फलं तस्माद्विशिष्टं जायते वृणाम् ॥ १०८ ॥
वृत्तानताः कुवलयेन्दुसमानवर्णा
मर्त्याः सदा विमलदृष्टिविशालवक्षाः ।
दानान्मनुष्यगतिकेषु समाप्नुवन्ति
रम्याणि यानशयनासनभोजनानि ॥ १०९ ॥
ग्लानेषु यन्नरवराः प्रदिशन्ति दानं
दीनेषु दुर्बलघनेषु कृपान्विता ये ।
यच्चन्द्रवत्प्रवरदेहविशालनेत्रा
चालार्कतुल्यवपुषः शुभकीर्तियुक्ताः ।
राज्यं नरा निगतशत्रुभयं लभन्ते
सर्वे हि तस्मिन्गुरुमातृजनेषु दानात् ॥ ११० ॥
यद्गच्छन्ति क्षितीशा ह्यरथकरिभिर्वर्ध (व्य ?) माना जनौघै-
श्छत्रैः सौवर्णदण्डैः शशिकरसदृशै रुद्वतीक्ष्णार्कपादाः ।
राजा यच्चक्रवर्ती धरतृपतिशतैर्याति सार्धं पृथिव्यां
क्षेत्रे सर्मथकदेतत्प्रवरगुणफलैः शोधिते दानबीजात् ॥ १११ ॥
मांघाता मुद्रदानाव्क्षितिपतिरभवत्पाङ्गु (शु ?) दानादशोको
राजा वै कापिशाल्यखिदशपतिरभूत्प्रसारप्रदानात् ।
चित्राख्यः सीर (?) दानान्मधुपलसयुतं क्षीणदोषाय दत्वा
प्राप्तं (सो ?) वै क्षमापतित्वं सुरपतिभवने सिंहनामाधिपस्य ॥ ११२ ॥
दत्तं बद्धपि नैव तद्बद्धफलं सत्पात्रहीनं घनं
क्षिप्तं वत्स्रजकण्टकाकुलतले क्षेत्रेऽखिले^१ बीजवत् ।

१ Ms. क्षेत्रे, but it affects metre; our reading offends grammar.

२ Ms. स्तुपापरा शयनासनप्रदानतस्तत्. ३ Ms. यातास्य या. ४ Ms. तदेतत्सम्बद्ध. ५ Ms. क्षेत्रे क्षिते, probably for क्षेत्रे क्षिते.

रागद्वेषतमोमलज्यपगते पात्रे गुणालङ्कृते
 दानं स्वल्पमपि प्रयाति बहुता न्यग्रोधबीजं यथा ॥ ११३ ॥
 ॥ इति क्षेत्रकथा ॥ २१ ॥

२२

यो धर्मरत्न लिखतीह नित्य
 शृणोति तच्चिन्तयते सदैव ।
 सभावना वा यदि वात्र कुर्या-
 ज्जातिस्मरत्वं लभते स नित्यम् ॥ ११४ ॥
 यदेयलोके वरकल्पवृक्षा
 सर्वार्यसिद्धिप्रभवा भवन्ति ।
 देवोत्तमाना सुखहेतुभूता-
 तैर्द्रोप्रदानस्य फल निशालम् ॥ ११५ ॥
 यद्गर्भे परिपुष्टिमेति शुचिभिः प्रोक्ष्यमानो रसै
 कल्पे सन्मधुसर्पिपी पिबति यैर्क्षीरं च काले पुनः ।
 प्रोद्भिन्नं वरकेशरघुतियुतं पानं च यद्यौवने
 बृद्धत्वे च यथेप्सितं वररसं तद्द्रोप्रदानोद्भवम् ॥ ११६ ॥
 सिंहासनं प्रमुदितो रुचिरङ्गणाय^(१)
 भक्त्या ददाति विधिवत्कलु यश्च सख ।
 सिंहासनानि लभते प्रवराणि सद्यो
 वज्रासनं च सुरपन्नगसिद्धवन्धम् ॥ ११७ ॥
 सौवर्णपात्रे सततं नरेन्द्रा
 यक्षीरमश्नन्ति रसादियुक्तम् ।
 लक्ष्मीसमृद्धाश्च नरा लभन्ते
 पद्माननास्तन्महिषीप्रदानात् ॥ ११८ ॥
 यानप्रदानेन सदातुराणां
 सुदुर्वलानां वहनेन चैव ।
 समानना वै कुरुते गुरूणां
 मृद्धिं समाप्नोति नरस्तु तेन ॥ ११९ ॥
 अश्वैर्विचित्रैः सततं भवन्ति
 सुवैर्णगाश्चरिता नरेन्द्रा ।

१ Ms. 'सिद्धिदत्त' which offends metre २ Ms. 'देवोत्तमानां' ३ Ms. 'तं गोत्रं'.
 ४ Ms. 'स्पर्शति'. ५ Ms. 'om' यद् ६ Ms. 'भिदन्ति' ७ Ms. 'सुवर्णायत्र'.

ऋद्ध्या च गच्छन्ति सुदूरदेशं
 यानप्रदानस्य फलं हि तत्स्यात् ॥ १२० ॥
 हारार्धहाराः कटकैरुपेताः
 क्रीडन्ति देवेषु मनोज्ञवर्णाः ।
 सार्धं हि यत्र त्रिदशाधिपेन
 निःसङ्गदानाज्यवदन्ति सन्तः ॥ १२१ ॥
 भीतान् समाश्वासयते सदैवै-
 धीराजरो वाक्प्रतिपादनेन ।
 सर्वान्तैमारैः परिभूयतेऽसौ (?)
 वाक्यं च नित्यं मधुरं शृणोति ॥ १२२ ॥
 यदर्हयन्तीह जिनस्य वाक्यैः
 क्लेशारिमाणं सुवि धर्मधातुम् ।
 संसारसौख्यं त्वनुभूय सर्वै
 धर्मैश्चैतत्त्वं प्रवरं लभन्ते ॥ १२३ ॥
 प्रतिश्रयं ते प्रविशन्ति सन्तः
 सर्वत्र काले श्रमपीडितानाम् ।
 ते यान्ति नाकं सततं प्रहृष्टाः
 शक्रेण सार्धं च सदा रमन्ते ॥ १२४ ॥
 ये रोपयन्तीह सुकाननानि
 वृक्षांश्च पुष्पाणि च गन्धवन्ति ।
 प्युत्वापि ते यान्ति दिवं मनुष्या
 उद्यानमालावुपभोगयुक्ताः ॥ १२५ ॥
 कुर्वन्ति सेतुं विषमे प्रदेशे
 पानीयमध्येऽपि च ये मनुष्याः ।
 स्वर्गं सदाभोगसमन्वितं हि
 यान्त्युत्तमास्ते वरहेमगात्राः ॥ १२६ ॥
 वापीतडागानि सुशोभनानि
 कृत्वा नराः स्वर्गमवाप्नुवन्ति ।
 इहैव लोके च मनुष्यभूता
 राज्यानि रम्याणि सुखावहानि ॥ १२७ ॥

१ Ms. यानप्रदानुवदेवमत्याः. २ Ms. प्रदवन्ति. ३ Ms. सदैव. ४ Ms. सर्वान्तमारैः.
 ५ Ms. रापयन्ति.

कूपान् मठान् सत्त्वसमाश्रयांश्च
 वातातपत्रेषु निमित्तभूतान् ।
 ये कारयन्ति प्रवरान् मनुष्या-
 स्तो^१ देवभूताः सुखिनो भवन्ति ॥ १२८ ॥
 छत्राणि ये वा प्रतिपादयन्ति
 सूर्याद्वृता येन(नीह ?) सुदुःखितेषु ।
 छत्रोपमास्ते जितशत्रुसंघा
 भवन्ति नित्यं वरसौख्ययुक्ताः ॥ १२९ ॥
 पादाश्रयं चित्रमुपानहौ च
 सर्वेषु सत्त्वेषु दिशन्ति भक्त्या ।
 यानोत्तमैस्ते सुचिरं प्रयान्ति
 देवेषु मर्त्येषु सदोपपन्नाः ॥ १३० ॥
 शंसन्ति ये जिनवरं गुणकीर्तनेन
 कायप्रणामक्रियया च गुह्यं सर्वान् ।
 संमाननां गुरुकुलात्समवाप्नुवन्ति
 जातिं तथैव वचनप्रतिसंविदं च ॥ १३१ ॥
 मृदङ्गवीणापटहादिभिर्धे
 कुर्वन्ति पूजां सुगतोत्तमानाम् ।
 मनुष्यभूताः सुमनोज्ञवाक्याः
 शृण्वन्ति शब्दान् सुमनोज्ञरूपान् ॥ १३२ ॥
 यष्टिं समारोपयति ग्रहष्ट-
 श्छत्रं च घण्टां सुगतस्य चैले ।
 छत्रावलीं वा कुरुते स तेन
 लक्ष्मीं समामोति बलेन युक्तः ॥ १३३ ॥
 मनुष्यभूतो गुणि यः समन्ता-
 दीशत्वमामोति नरो विशालम् ।
 केयूरमुक्तामरणैरुपेतो
 भूमिप्रदानात्तदुशन्ति सन्तः ॥ १३४ ॥
 बिम्बं करोति प्रवरं जिनस्य
 स्तूपं च छत्रप्रवरैरुपेतम् ।

धातुं समारोपयतीह यश्च
 स्वर्गं समाप्नोति नरस्तु तेन ॥ १३५ ॥
 ये बुद्धमुदित्य महान्ति नित्य
 कुर्वन्ति मृद्गोमयलेपनानि ।
 पुष्प फल भोजनपानक वा
 यच्छन्ति ते राजवल लभन्ते ॥ १३६ ॥
 दीपावुदारान् विविधाश्च गन्ध-
 पुष्पाणि धूप गुडपानक वा ।
 दिशन्ति सवस्य तथा च हेम
 भवन्ति ते देयसुखेन युक्ता ॥ १३७ ॥
 उज्ज्वालिका ते(येऽ) प्रदिशन्ति सद्भ्य
 शीतागमे वस्तुमयापि गेहम् ।
 स्तुपाङ्गण धातुवर विहार
 ये शोधयन्तीह नरा प्रयत्नै ।
 निर्माल्यमेल्य च समुद्धरन्ति
 ते हेमवर्णा, सुदृशो भवन्ति ॥ १३८ ॥
 उज्ज्वालिका ये प्रदिशन्ति सद्भ्य
 शीतागमे वस्तुमयापि गेहम् ।
 यान विचित्र वरकन्यका वा
 ते जन्मभूमौ सुखिता भवन्ति ॥ १३९ ॥
 दीर्घायुरेव मुनि सर्वरुजा विमुक्तिं
 प्राप्नोति सौख्यमतुल सतत प्रहृष्ट ।
 देवोद्भवानि विविधानि सुखानि मुक्ते
 प्राणातिपातविरत खलु सोऽपि विद्वान् ॥ १४० ॥
 दृष्ट्वा परस्य निभवं न करोति चौर्यं
 युक्तिं च यो न कुरुते परिरक्षणार्थम् ।
 प्राप्नोत्यसौ द्रविणसपदमग्रेमेया
 सर्वस्तु तस्करमृगादिशतेरहर्ष्यम् ॥ १४१ ॥
 दारान् परस्य परिवर्जयतीह योऽसौ
 दारानसौ लभते (तिः) ताश्च मनोरूपान् ।

शत्रूद्रघो न हि जनस्य कदाचिदेव
 लोके च वै भगति निश्चसनीय एव ॥ १४२ ॥
 नीलोत्पलस्येह यया हि गन्धो
 मनोज्ञरूपः सततं प्रवाति ।
 तद्वन्मनुष्यस्य भगन्ति गन्धा
 मुखादसत्यं न तु निश्रिया च ॥ १४३ ॥
 यन्मित्रसन्धि नृपतेश्च पूजा
 भक्त्यान्वित पुत्रकलत्रमृत्यम् ।
 भोगानुदारान् सुखमप्रमेय
 प्राप्नोति नित्यं पिशुनाद्धिमुक्तः ॥ १४४ ॥
 आनन्दशब्द मधुर शृणोति
 वाक्यानि नित्यं सुमनोज्ञकानि ।
 देवेषु मर्त्येषु च जायतेऽस्तौ
 पारुष्यवाक्याद्धिरतो नरो यः ॥ १४५ ॥
 धर्मार्थसत्त्वनिरता खलु यस्य वाणी
 लोके सदा प्रियतमा भवतीह नित्यम् ।
 संपूजना स लभते बहुव्रजजातै-
 र्यायाद्भ्युतो विबुधलोकमनन्तसौख्यम् ॥ १४६ ॥
 तीव्ररागो भवतीह नैव
 भोगैरुदारैः सततं च युक्तः ।
 आदर्शभाष्यः पृथुकीर्तियुक्तः
 परस्वतृष्णाविगतो हि यो वै ॥ १४७ ॥
 प्रासादिकत्वं लभते स नित्यं
 स्फीतं सुखं राज्यधनादि लोके ।
 ब्रह्मत्वमासादयतीह सम्यग्
 भैरवस्य चित्तस्थ वशान्मनुष्यः ॥ १४८ ॥
 स्वर्गापवर्गं समयासुकाभै-
 र्नैरेस्तु नित्यं समुपार्जनीया ।
 अस्तित्वदृष्टिः परमा हि यस्मात्
 सर्वस्य सा वै कुशलस्य मूलम् ॥ १४९ ॥

बुद्धानिराकृतमतिस्तु विलोभनीयां
 पुण्यान्युदारमुवनत्रयसौख्यकानि ।
 तस्मान्नेरेण विदुषा सततं निषेव्याः
 श्रद्धाः समस्तगुणरत्ननिधानभूताः ॥ १५० ॥
 श्रद्धा शुभस्य जननी जननी यथैव
 सैवादिजा मनसिजा व्रजतीह वश्या ।
 श्रद्धाकरेण रहितो न हि बोधिपक्षः
 सद्गुरुं रत्ननिकरग्रहणे समर्थः ॥ १५१ ॥
 भ्रष्टो यथा विपत्त्या (यथाधिपत्त्या ?) दैर्घ्यफलानि न ह्यवाप्नोति ।
 श्रद्धेन्द्रियविभ्रष्टो न तपार्थफलान्यवाप्नोति ॥ १५२ ॥
 तस्मान्नेरेण विदुषा सुगतादिकेषु
 कार्यं मनःप्रसदनं सततं हि तेषु ।
 निःशेषदोषसनयाम्ब (?) न चान्यदस्ति
 श्रद्धा यथा दहति दोषगणं समस्तम् ॥ १५३ ॥
 दीनाः कुवाससो मूढाः कपालाङ्कितपाणयः ।
 दर्शयन्त्येव लोकस्य ह्यदातुः फलभीदशम् ॥ १५४ ॥
 दग्धस्थूणासमुच्छ्रयाः प्रतिगृहं प्रेतोपमा भैक्षुकाः
 शम्भुक्षुद्रिहता भ्रमन्ति यदमी देहीति बाहूच्छ्रिताः ।
 दूरैर्प्रज्ञदशामुपेत बहुधा व्यावृत्त्य तिष्ठन्त्यपि
 प्रायोऽल्पं सकृदप्यमीभिरशनं दत्तं न कस्यैचन ॥ १५५ ॥
 सूचीमुखाः कुहरेत्रविशुष्कगवात्राः
 केशाम्बरा रविकरैः परिवीतवेशाः ।
 प्रेताः सदा सलिललामाशया यदार्ता-
 स्तथा (?) न दानविकलेन फलं च वेत्ति (?) ॥ १५६ ॥
 दामं सर्वसुखं महाभयहरं भोग्यं महाचार्यदं (?)
 नानाकारविशालभोगसुपदं तद्वै गुणालंकृतम् ।
 तस्मादानमनेकदोषशमनं संसारघोरापहं
 क्षुत्तृष्णादिसुशोपणं शुभकरं कुर्युर्नरा यत्नतः ॥ १५७ ॥
 ॥ इति निचित्रकथा ॥ २२ ॥

[संग्रहश्लोकाः—

पुण्योत्साहनं श्रवणं दुर्लभं त्यागपुण्ययोः ।

विभ्रं स्थानं तथा गन्धश्छत्रं धातोश्च रोपणम् ॥ १ ॥

मण्डलं मोजनं यानं वस्त्रं पुष्पादिवर्णनम् ।

प्रणामोज्ज्वालिकादीपविहारशयनासनम् ॥ २ ॥

क्षेत्रं विचित्रं चैवान्तःशल्येता (?) बहुधा मृशम् ।

कथा द्वाविंशतिः प्रोक्ता भूयो दानस्य वर्ण्यते ॥ ३ ॥]

२३

यथा हि पूर्णः स न जङ्गमो हृदः

प्रपुच्छशाखश्च सकण्टको हुमः ।

श्रुतेन विचेन कुलेन वैश्वित-

स्तथाविधः शीलपराष्पृखो जनः ॥ १५८ ॥

घरं दरिद्रोऽपि सुशीलवान् भवे-

न्न चार्यवानप्यनलङ्कृतो गुणैः ।

दरिद्रभावेऽपि हि सज्जनः स्तुतौ

रसो गुणानाममृताद्विशिष्यते ॥ १५९ ॥

संमानयन्ति गुरवो गुणवन्तमार्या-

स्तेजस्विनोऽपि धनिनोऽपि मनस्विनोऽपि ।

तस्मान्नरो नरपतेरपि यंसकाका (?)

तस्मात्तमिच्छति स रक्षतु शीलमेव ॥ १६० ॥

लोके सुखं विषयजं सभयं सैवैरं

धर्मात्मनः कृतमतेः सुखमुत्तमं तु ।

तस्मान्नरः सुखमुदारमहार्यमार्गं

यः प्राप्तुमिच्छति स रक्षतु शीलमेव ॥ १६१ ॥

यो भ्रष्टशीलविनैयः स विनाशकाले

ग्रासं समाविशति शीलवतो न शास्ति ।

तस्मात्प्रकृष्टविनयो वरलोचनं ते (?)

योगं तु पृच्छति स रक्षतु शीलमेव ॥ १६२ ॥

शीलेन निश्चयदृढेन दिवं प्रयाति

नान्यत्र * * न कुदृष्टिकृतैर्विमार्गैः ।

१ Ms. द्वाविंशतिः, but T confirms our reading. २ Ms. बलितः. ३ Ms. स्तुतो. ४ Ms. सैवैरं. ५ Ms. विनयस्य. ६ Ms. नान्यप्रकृतेन न कुदृष्टिकृतैर्विमार्गैः.

तस्माद्वृत्तेऽपि वनवासमृतेऽपि लिङ्गाद्
 यः स्वर्गमिच्छति स रक्षतु शीलमेव ॥ १६३ ॥
 शीलं विना प्रहरणावरणानि रक्षा
 शीलं धनं परममेव महार्यमन्यै ।
 शीलं स्थिरं व्युपशमेऽप्यनुगामि मित्रं
 शीघ्रं निभूषणमृतेऽपि निभूषणेभ्यः ॥ १६४ ॥
 न ह्यस्ति शीलसदृशं हितकारि मित्रं
 क्षिप्रधाशयो न खलु शीलसमोऽस्ति बन्धुः ।
 माता पिता च तनूयो न निधातुमिच्छे-
 घच्छीलमूर्जितफलं हितमादधाति ॥ १६५ ॥
 ॥ इति शीलकथा ॥ २३ ॥

२४

सर्वमेतत्सुचरितं दानं सुगंतपूजनम् ।
 कृतं कल्पसहस्रेभ्यःप्रतिघं प्रतिहन्ति तत् ॥ १६६ ॥
 न च द्वेषसमं पापं न च क्षान्तिसमं तपः ।
 तस्मात्क्षान्तिं प्रयत्नेन भावयेद्विविधैः शीलैः ॥ १६७ ॥
 मनः शौचं न गृह्णाति न प्रीतिं सुखमश्रुते ।
 न निद्रा (द्रा^१) नश्यति द्वेष द्वेषशैत्ये हृदि स्थिते^२ ॥ १६८ ॥
 न द्विपन्तं क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि घ्नतः ।
 नोपमेकं तु यो हन्यात्तेन सर्वद्विपो हता ॥ १६९ ॥
 विकल्पेन्धनदीप्तेन जन्तुः क्रोहविर्भुजा ।
 दहत्यात्मा वनं चादौ^३ परं धक्ष्यति वा नरान् ॥ १७० ॥
 जरा रूपमता क्रोधः (शत्रुः^४) तमश्चक्षुष्मतामपि ।
 वधाद्धर्मार्थकामानां तस्मात्क्रोधं निवारयेत् ॥ १७१ ॥
 मत्कर्मचोदिता ह्येते यतस्तेऽप्युपकारिणः ।
 ये च यात्यन्ति नरकान् मयैवेते समुद्धृता^५ ॥ १७२ ॥
 एतानां श्रित्य मे पापं क्षीयते क्षमता बद्धा ।
 मामाश्रित्य च यान्त्येते नरकादीर्धवेदनात् ॥ १७३ ॥
 अहमेवापकार्येषां ममैते चोपकारिणः ।
 कस्माद्विपर्ययं कृत्वा खलु चेतः प्रकुप्यसि ॥ १७४ ॥

१ Ms लिङ्गा २ Ms परमार्थमहार्थं ३ Ms तनया च ४ Ms सुतः ५ Ms
 घम ६ Ms निवदानपटति ७ Ms शैत्य ८ Ms स्थित ९ Ms मयैवेनेहतातत्.

मुख्यं दाण्डादिकं हित्वा प्रेरके यदि कुप्यसि ।
द्वेपेर्ण प्रेरितः सोऽपि द्वेपे द्वेपस्तु मे वरम् ॥ १७५ ॥

॥ इति क्षान्तिकथा ॥ २४ ॥

२५

वीर्यं हि सर्वगुणरत्ननिधानभूत
सर्वापदस्तरणि वीर्यमहापृथगेन ।
नैवास्ति तज्जगति वस्तु निचिन्त्यमान
नानामुयाद्यदिह वीर्यस्याधिरूढः ॥ १७६ ॥
युद्धेषु यत्करितुरगपदातिमस्तु
माराचतोमरपरश्वधसकुलेषु ।
हृत्पा रिपूह्वयमनुत्तममामुवन्ति
निस्कर्जितं तदिह वीर्यमहामद(गज^२)स्य ॥ १७७ ॥

अम्भोनिधीन् मकरवृन्दमिषद्विताम्बू-
स्तुङ्गाकुलाकुलतरगनिभङ्गवन्तः (?) ।
वीर्येण गोप्यदमिन प्रबिलम्ब्य शूरा
कुर्वन्त्यनर्घगुणरत्नधनार्जनानि ॥ १७८ ॥
रागादी (दीप् ^२) तुरगानिवोग्रप्रपुषो विष्कम्भवीर्यान्विताः
शीलं सज्जनचित्तनिर्मलतरं सम्यक्समादापत् (?) ।
मर्त्याः कान्ततरे सुमेरुशिखरे यान्त्येव वीर्यान्विता
मोदन्ते सुरसुन्दरीभुजलतापाशोपगूढाधिरम् ॥ १७९ ॥
यदेवा नियतिविमानवीसिनोऽसिनोऽन्ये (?)
निर्द्वन्द्वा समनुभवन्ति सौमनस्यम् ।
अन्यं तद्विपुलफलप्रसूतिहेतो-
वीर्यस्य स्थिरविहितस्य सा निभूति ॥ १८० ॥
॥ इति वीर्यकथा ॥ २५ ॥

२६

केशारिवगं त्वमिभूय योगै *
सर्वोषिलक्ष्मीपदमामुवन्ति ।

१ Ms. द्वेपेन. २ Ms. विमहंतीमान् ३ Ms. वासिनो योन्यनिर्द्वन्द्वा. ४ Ms. om, योगै which is supplied from T

बोध्यद्दानं प्रदिशन्ति सद्यो

ध्यानं हि तत्र प्रवदन्ति हेतुम् ॥ १८१ ॥

जन्मप्रबन्धकरणैकनिमित्तभूतान्

रागादिदोषनिचयान् प्रविदार्य सर्वान् ।

आकाशतुल्यमनसः समलोष्टहेमा (?)

ध्यानाद्भवन्ति मनुजा गुणहेतुभूताः ॥ १८२ ॥

जित्वा क्लेशारिवृन्दं शुभवरमप्य ते सर्वथा लब्धलक्षं

प्राप्तं संबोधिलक्ष्मी प्रवरगुणमयी दुर्लभामन्यभूर्धे (?) ।

सत्त्वे ज्ञानाधिपत्यं विगलित (?) रिपुमयाः (?) कुर्वते यन्त्रेन्द्रा

ध्यानं तत्रैकहेतुं सकलगुणनिधिं प्रादुरार्या गुणौघाः ॥ १८३ ॥

मोहान्धकारं प्रविदार्य शम्भ-

ज्ज्ञानावभासं कुरुते समन्तात् ।

सुबुद्धसूर्यः सुरमानुषाणां

हेतुः स तत्र प्रवरः समाधिः ॥ १८४ ॥

॥ इति ध्यानकथा ॥ २६ ॥

२७

प्रज्ञाधनेन विकिरन्ति नरस्य रूप-

मालेख्यरूपमिव सारविहीनमन्तः ।

बुद्धयन्वितस्य फलमिष्टमुदेति वीर्या-

द्वीर्यं तु बुद्धिरहितं स्ववधाय शत्रुः ॥ १८५ ॥

योऽनेकजन्मान्तरजं स्वजन्म

भूतं भविष्यत्कुलनामगोत्रः (?) ।

मय्यान्तयद्योऽपि जनः प्रवेत्ति

प्रज्ञाबलं तत्कथयन्ति तज्ज्ञाः ॥ १८६ ॥

यदुद्धो मर्त्यलोके मलतिमिरगणं दारयित्वा महान्तं

ज्ञानालोकं करोति प्रहरति च सदा दोषवृन्दं नराणाम् ।

आदेष्टा चेन्द्रियाणां वरमनुजमनो वेत्ति सर्वैः प्रकारैः

प्रज्ञा तत्रापि निलं शुभवरजननी हेतुमुत्कीर्तयन्ति ॥ १८७ ॥

कार्यार्णवे चापि दृढं निमग्नाः

संप्राममथ्ये मनुजाः प्रधानाः ।

प्रज्ञावशात्ते विजयं लभन्ते

प्रज्ञावतस्ते शुभहेतुभूताः ॥ १८८ ॥

तस्मात्सर्गगुणार्थसाधनकरी प्रज्ञैव संवर्धतां

न प्रज्ञाविकल्पा निमान्ति पुरुषाः प्रातः प्रदीपा इव ॥ १८९ ॥

॥ इति प्रज्ञाकथा ॥ २७ ॥

स्वर्गाप्यसर्गगुणरत्ननिघौनभूता

एताः पैडेव भुवि पारमिता नराणाम् ।

ज्ञात्वा नरः स्वहितसाधनतत्परः स्या-

त्कुर्यान्न कः सततमाशु दृढं प्रयत्नम् ॥ १९० ॥

॥ इति पारमितापरिकथा । सुभाषितरत्नकरण्डके समाप्ता ॥

॥ कृतिराचार्यशूरस्य ॥

१ Ms प्रज्ञावसान्ते २ Ms 'विधान'. ३ Ms सखेव ४ Ms सुभाषित'. ५ Ms. समाप्त ६ Ms. 'सुरस्य This is followed by ग्रन्थप्रमाणमस्य शतम् । ये धर्मा हेतुप्रभवा हेतुस्तेषां तेषां न यो निरोध एववादी महाश्रमण ॥ शुभमस्तु सर्वदा ॥

श्लोकसूची ।

अत एवाह भगवान् २०
 अतः परं नास्ति माया १८
 अत्युच्छ्रितोन्नतसितध्वज ३५
 अन्नपानदायनामनसंपत् २१
 अम्भोनिधीन् मकरवृन्द १०८
 अग्धाः क्षौमाणि नागा २३
 अथैर्विचित्रैः सततं भवन्ति १२०
 अथैश्चामरभारनामितधरैः २५
 अहमेवापकार्येषां १७४
 आशादीप्तिर्भोगसंप्रज्ज्वाला २२
 आत्मो निर्गन्धलोकाः ४६
 आनन्दद्वन्द्वं मधुरं शृणोति १४५
 आयुः सुदीर्घं सुकुले च जन्म ३७
 इति दानगुणादिदाम्य सौम्य ३३
 इन्द्रियाणामवैकल्यं ४९
 उज्ज्वालिकां ये प्रविशन्ति सद्गताः १३८, १३९
 एकस्मिन्कृताम्बारात् १९
 एवमात्रित्य मे पार्थ १०३
 एवं बहुगुणं भवा ८९
 कर्तारचन्द्रनवरागुर १०६
 कः सत्त्वतमः कुर्यात् ९०
 कान्तागामिस्रोत्रपत्रविट्वां ६९
 कार्याण्ये चापि हन् १८८
 कुर्वन्ति सेतुं विप्रे मे प्रदेतो १२६
 कृणान् मदान् सत्त्वसमाग्रदांश्च १२८
 कीरोपकाशिकदुष्ट ३६
 हेतारिवर्गं त्वमिभूय १८१
 गजनुरगरदातिम्यन्दनैः ५९
 गन्धवांसुरकिञ्चरैः सहचरा ९३
 ग्लानेषु पद्मवराः प्रविशन्ति ११०
 घटी नृतो यद्वलकिर्तिपुञ्जो ८८
 छत्राणि ये वा प्रतिरादयन्ति १२९
 जल मा. १९

जन्मप्रबन्धकरणैक १८२
 जरा रूपवतां क्रोधः १७१
 जलनिधिरूर्ध्वकराट्युग ८
 जातिः श्रुतिः स्मृतिर्धर्म्य ५०
 जित्वा हेतारिवृन्दं १८३
 जित्वा रिपून् ये गजत्रायुक्तान् ९४
 ज्वालातरंगविक्रमद्रहोपगूढां ९२
 तथा पात्रं चतुर्धा तु १०८
 तस्मात्कार्यं व्यपहाय कार्यं १२
 तस्मा सर्वगुणार्यमाधनकरी १८९
 तस्माच्चरेण विदुषा १५३
 दग्धस्थूणासमुच्छ्रयाः १५५
 दत्तं यद्वापि नैव तद्रुक्लं ११३
 दत्त्वा स्थापिन्नचित्रमन्त्रक ८०
 दाता प्रियत्वमुपपाति जनस्य २८
 दानं गोमयमन्त्रुना च सहितं ६७
 दानं नाम महानिधानमतुलं ३०
 दानं सर्वमुखं महामयहरं १५७
 दारान् परस्य परिवर्जयतीह १४२
 दिव्यस्त्रीचारुकायां १०५
 दिव्यस्त्रीपीनतुङ्गन्तन ५४
 दिव्यैः मुखैः सकलभोगवैश्व ६८
 दीनाः कुवास्यो मृदाः १५४
 दीपानुदारान् विविधांश्च गन्ध १३७
 दीर्घायुरेव मुनि सर्वरुजां १४०
 दूरं सूक्ष्मं व्यवहितं ९७
 दृश्यन्ते कान्तिमन्तः शशधरा ६४
 दृश्यन्ते ये शिर्विदाः ९८
 दृष्ट्वा परस्य विभवं १४१
 द्वात्रिंशत्वा भूषितचालाग्रः ४८
 धरापरतिरिक्त्वा परमुदूर ९५
 धर्मायैवमपरित्या खलु यस्य वाणी १४६
 न च द्वेषमनं पार्थ १६७
 न द्विपन्तः क्षयं याति १६९
 न नरकगतेः प्रेतैरित्येकगतेः ११
 न याति दाम्भ्यं न दुरिदमात्रं ५२

न ह्यस्ति शीलसदनं १६५
 नाकुशलैः कर्मपथैः १७
 नानागन्धैः सुगन्धैः स्रपयति ५३
 निर्जित्य शत्रून् बलवीर्ययुक्तान् ७२
 निर्यस्यत्सहकारभद्रसुरभि ३२
 नीलोत्पलप्रचयतुल्य ८२
 नीलोत्पलस्येह यथा हि गन्धो १४३

पदे सुगतसंपदां सपदि ६२
 पर्यङ्कविष्टरसमास्तृत १०४
 पलुवाप्रजलधिन्दुचञ्चले १०
 पादाभयं चित्रमुपानहौ च १३०
 पुष्पं त्वेकमिहात्यन्तं ४२
 प्रज्ञाधनेन विकिरन्ति १८५
 प्रज्ञावज्रप्रहारमधिदरित १०२
 प्रतिभ्रयं ते प्रविशन्ति सन्तः १२४
 प्रययति दशो धत्ते श्रेयो ८७
 प्रदीपकिरणारैः ४५
 प्रासादिकत्वं लभते स नित्यं १४८
 प्रासादे मणिरत्नहेमज्जिते २७
 प्रेङ्खलीलसरोजगर्भममलं ७३

धिभ्यं करोति प्रवरं जिनस्य १३५
 बुद्धत्वं * * * सुगतः प्रदीपेन ९६
 बुद्धप्रबोधनवचोऽपि १०१
 बुद्धानिराकृतमतिस्तु १५०

भरति कनकवर्गः ६५
 भीवान् समाश्वासयते सदैव १२२
 भेदात्कायस्य देवेज्यविक्रल २९
 भ्रष्टो धर्माविपत्त्या १५२

मज्झारिणिसिनीधरुच ५६
 मरकमचोदिता शोते १०२
 मधुमधुरमुदामादरेण ७६
 मनः शर्म न गृह्णाति १६८
 मनुष्यभूतो मुनि धः समन्ता १३४
 मनुष्यस्य समामाद्य ३
 मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य २
 मानुष्यं यद्वाग्रपेण भवता ५
 मानुष्यं समयाप्य बुद्धरसातेः १

मांघाता मुद्रदानाद्विक्रितपति ११२
 माला सारङ्गरूपप्रभव ९१
 मुख्यं दाण्डादिकं हित्वा १७५
 मृगमदचन्दनसुकुङ्कुम ५५
 मृदन्नवीणापटहप्रधानैः ५८
 मृदन्नवीणापटहादिभिर्न्ये १३२
 मैत्र्या चै सह किंरैः ७०
 मोहान्प्रकारं प्रविद्वार्य १८४
 मौनीन्द्रं वाक्पथरत्नं जनयति १३

यच्चक्रवर्तिसितिपप्रधानैः ८५
 यच्चक्रवर्तिः प्रवरैस्तु रत्नैः ३८
 यत्पानं वर्णगन्धप्रभृतिगुणयुतं ७५
 यत्प्राप्य जम्भजलधेरपि १५
 यथा हि पूर्णः स न जङ्गमो १५८
 यद्द्वयन्तीह जिनस्य वाक्यैः १२३
 यद्गर्भं परिपुष्टिमेति ११६
 यद्गच्छन्ति क्षितीशा १११
 यद्दुर्लभं कल्पशतैरनेकैः ९
 यद्दुमयते जगति चारुतरं ३४
 यदेवनागामुरसिदसंघैः ४०
 यदेवलोके वरकल्पवृक्षाः १५५
 यदेवा निपतिविमान १८०
 यद्वाजा चक्रवर्ती विपति ५७
 यद्दीपांश्चतुरो विजित्य १०७
 यद्दुर्लो मर्त्यलोके १८७
 यद्दुर्लभं गन्धीलप्रवलमपि ७४
 यद्दीलोत्पलकोमलामलदल २४
 यन्मित्रमपि नृपतेस्तु पूजो १४४
 यद्धि समारोपयति प्रहृष्टः १३३
 यस्यानुभावाम्मानुष्यं ४
 यः संघायारोपगुणप्रवराय ७९
 यानप्रदानेन सदानुराणां ११९
 यान्तः परमाणरो भगवतः ४७
 युद्धेषु यत्करितुरा १०७
 ये जालमात्राः प्रभुतां प्रयान्ति ८६
 ये मीरुपीतहरिताल्य ७८
 ये प्राप्नुवन्ति सहस्रेषु ६६
 ये बुद्धमुद्रिष्य महान्ति नित्यं १३
 ये मेरुमपि वेगेन ७३

ये रोपयन्तीह सुकाननानि १२५
यो धर्मरत्नं लिखतीह नित्यं ११४
योऽनेकजन्मान्तरजं १८६
यो अष्टशीलविनयः १६२
यो मानुष्यं कुशलविभवैः १६

शागादी (दीप्ति) तुरगानिवोम १०९
रूपं च धीर्यं च दिलयं च ४१
रोगादिभिः प्रबलदुःखकैः ८४

लक्ष्मीनिर्देशं यदुपाग्रयेण ६
लोके यज्जान्ति मत्याः ९९
लोके सुखं विपयजं १६१

वरं हरिद्रोऽपि सुशीलवान् १५९
वाचालप्रचलालिचक्रचरण ६०
वापीतडागानि सुशोभनानि १२७
विकल्पेन्यनदीसेन १७०
विचित्रपद्मासनमध्यसंस्थितः ३९
विरमत पापतः कुरु पुण्य ७
धीर्यं हि सर्वगुणरत्न १७६
युधानताः कुबलयन्सुसमान १०९
वैदूर्यसुकामणिभूषिताङ्गाः ८६

शक्रः समन्तादुपगम्य लक्ष्मीं ६३
शाकाधिपप्रवरमोगममन्विताले ८१

शंसन्ति ये जिनवरं गुणकीर्तनेन १३१
शीलेन निश्चयदृढेन १६३
शीलं विना प्रहरणावरणानि १६४
श्रद्धाप्रसन्नमनसो भुवि ७७
श्रद्धा शुभस्य जननी १५१
श्रीमद्वितानवरपङ्कज १०३
श्रोणीसंगतमेखलाः कलगिरो ३१

स सीमरागो भवतीह नैव १४७
सर्वमेतत्सुचरितं १६६
सर्वतुरन्यवरहर्म्यतले १००
संपूर्णसर्वाङ्गसमन्वितं च ७१
संबोधिरिति जायन्ते ५१
संमानयन्ति गुरवो १६०
संबतंसलिलोद्भूत ४४
सिंहासनं प्रमुदितो ११७
सुधीमुखाः कुहरनेत्र १५६
सौवर्णपात्रे सततं नरेन्द्रा ११८
स्वर्गापवर्गगुणरत्न १९०
स्वर्गापवर्गं समवाप्तुकामैः १४९

हरति सीमभवप्रभवं पदं १४
हारार्थद्वाराः कटकैरुपेताः १२१
हरिर्वज्रविचित्रहेमबलयैः २६
हेमच्छत्रतिरस्कृताकंकिरणः ६१

CRITICAL NOTES

[Black figures refer to the *Jātaka* in this work.]

1. This *Jātaka* is not yet traced to any Pali source. It appears to be thus peculiar to the period of transition from Hīnayāna to Mahāyāna form of Buddhism. The first trace of this *Jātaka* is found in Mūla Sarvāstivāda Vinaya from which Avadāna No. 32 in DA seems to have been taken. Kṣemendra in AK refers to this *Jātaka* in Avadāna No. 51 (pages 318-319) and also again in Avadāna No. 95 (page 538). Kṣemendra also bodily takes two verses *व्याघ्रसुखादिविलास* from DA in his AK 51.
2. The story of Sibi is well-known in the Purāṇas. In *Jātaka* 499 and in CP 8 it is found in Pali. AK also in Avadāna No. 91 refers to king Sibi in a slightly different form.
3. This *Jātaka* corresponds to Pali *Jātaka* No. 415.
4. This *Jātaka* appears under different name in Pali. See J. No. 40 which there is called *Khadiraṅgāra-Jātaka*.
5. This *Jātaka* corresponds to Pali J. No. 40, where its title is *Viṣayhaseṭṭhijātaka*.
6. This *Jātaka* corresponds to J. No. 316 and CP No. 10 where it is called *Sasapandita*.
7. This *Jātaka* corresponds to J. No. 480 and CP No. 1 where the title is *Akitti* or *Akatti*.
8. I have not been able to trace the Pali source of this *Jātaka*, though the topic figures frequently in the Buddhist literature.
9. This is one of the most popular stories in Buddhist literature. It corresponds to J. No. 547 and CP No. 9. It also figures in MV 30. 88 and AK No. 29. The story has been sculptured in the Relic Chamber of the Mahā Thūpa in Ceylon and elsewhere.
10. I have not been able to trace this *Jātaka* to Pali sources.
11. This *Jātaka* corresponds to *Kulavahajātaka* in Pali, see J. No. 31.
12. This *Jātaka* is not yet traced to Pali sources.
13. This *Jātaka* corresponds to J. No. 527.
14. This *Jātaka* corresponds to J. No. 463.
15. This *Jātaka* corresponds to J. No. 75 and CP No. 30.
16. This *Jātaka* corresponds to J. No. 35 and CP No. 29.
17. This *Jātaka* corresponds to J. No. 512. Many stanzas in the Sanskrit form have a very close correspondence with Pali version.

18. Not yet traced to Pali sources.

19. This Jātaka corresponds to Pali J. No. 488 and CP No. 24. Note that at the end there is a remark: तथेदं जातकं भगवान् व्याकथीत, followed by three stanzas: अहं शाक्यपुत्रो etc. Although all Pali Jātakas have दूरेनिदानं, अविदूरेनिदानं and सन्तिकेनिदानं with the main गथा and its commentary, Ārya Śūra in JM does not include any of these five constituents of a Jātaka. Hence Kern regarded as spurious the portion at the end of this single Jātaka and puts it into brackets.

20. This Jātaka corresponds to J. No. 171 where its title is Kalyāṇapadhamajātaka.

21. This Jātaka corresponds to J. No. 443 and CP No. 14. The sanskritised form चु used by Kern is unusual. The Pali form is either चु or चु equal to छु in Sanskrit and means 'smaller or 'younger'. Compare चुलना=चुलपिला or छुपिला.

22. This Jātaka corresponds to J. No. 502.

23. This Jātaka corresponds to J. No. 528.

24. This Jātaka corresponds to J. No. 407. The story has been sculptured in the Bharhut Stūpa.

25. This Jātaka corresponds to J. No. 483.

26. This Jātaka corresponds to J. No. 482.

27. This Jātaka corresponds to J. No. 407 and CP No. 27 where it is called *Kapirāja*.

28. This Jātaka corresponds to J. No. 313. This story is sculptured in Ajanta Caves and stanzas 4, 15 and 19 from this work are engraved under it. The credit of identifying the source of the fragmentary stanzas goes to Dr. H. Luders. See Yazdani: *Ajanta Cave Paintings* and Volume of notes thereon.

29. and 30. The Pali source of these Jātakas is not yet traced.

31. This Jātaka corresponds to J. No. 537 and CP No.

32. The story is well-known in the Purāṇas under *Kalmāṣapāda* and also elsewhere like AK. 53 and 91.

32. This Jātaka corresponds to J. No. 510 and CP No. 23.

33. This Jātaka corresponds to J. No. 278 and CP No. 15.

34. This Jātaka corresponds to J. No. 308 where its title is *Javasakuṇajātaka*.

It should be noted that although the stories selected by Ārya Śūra are old, the treatment given to them by him varies with the subject-matter. The fame of Ārya Śūra for 'chaste expression' rightly rests on this treatment.

बौद्धसंस्कृतग्रन्थमालायां प्रकाश्यत्वेन संकल्पिता ग्रन्थाः ।

१ नव धर्माः

- १ ललितविस्तरः (प्रकाशितम्) Rs. 10.00 and 12.50
- २ समाधिराजसूत्रम् (यन्नस्यम्)
- ३ लङ्कावतारसूत्रम्
- ४ अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता आलोकव्याख्यासहिता (यन्नस्या)
- ५ गण्डव्यूहसूत्रम्
- ६ सद्धर्मपुण्डरीकमूत्रम्
- ७ दशभूमिकसूत्रम्
- ८ सुवर्णप्रभाससूत्रम्
- ९ तपागतगुह्यकम्

२ माध्यमिकमते—

- १० मध्यमकशास्त्रं नागार्जुनीयम्, आचार्यचन्द्रकीर्तिविरचितया प्रसन्नपदाख्य-
व्याख्यया संवलितम्
- ११ शिक्षासमुच्चयः शान्तिदेवविरचितः (यन्नस्यः)
- १२ बोधिचर्यावतारः शान्तिदेवविरचितः प्रज्ञाकरमतिविरचितया पञ्जिकाख्य-
व्याख्यया संवलितः

३ योगाचारमते—

- १३ सूत्रालंकारः आचार्यासङ्गविरचितः

४ विनयाः

- १४-१५ महावस्तु—लोकोत्तरवादिनां विनयः
- १६ मूलसर्गोक्तिवादिनां विनयः (Gilgit Ms.)

५ महायानसूत्रसंग्रहः

- १७ प्रथमः खण्डः—वज्रच्छेदिका, सुखावतीव्यूहः, कारण्टव्यूहः, राष्ट्रपालपरि-
पृच्छा, अर्धभिनिक्षयमूत्रं च
- १८ द्वितीयः खण्डः—शालिस्तम्बमूत्रम्, प्रतीत्यसमुत्पादसूत्रम्, भैषज्यगुरुवैदूर्य-
प्रभसूत्रम्, अन्येषां च सूत्राणां संग्रहः

६ अवदानसंग्रहः

१९ अम्बदानशतकम् (प्रकाशितम्) Rs. 10.00 and 12.50

२० दिव्यावदानम् (प्रकाशितम्) Rs. 16.00 and 20 00

२१ जानकमाला (बोधिसत्त्वाम्बदानमाला) सुभाषितरत्नसरण्डककथा च, आर्य-
शूरविरचिता (प्रकाशिता) Rs. 10.00 and 12.50

२२-२३ अम्बदानकल्पलता क्षेमेन्द्रविरचिता (प्रकाशिता)
Rs. 20.00 and 25.00

७ प्रकीर्णग्रन्थाः

२४ महायानस्तोत्रसंग्रहः

२५ अम्बघोषग्रन्थाः—द्युद्धचरितम्, सौन्दरनन्दम्
